ŽIŽKA a jeho doba

DÍL DRUHÝ

JAN ŽIŽKA

NAPSAL

JOSEF PEKAŘ

VESMÍR, PRAHA

ŽIŽKA A JEHO DOBA

ŽIŽKA A JEHO DOBA

DÍL DRUHÝ

JAN ŽIŽKA

NAPSAL

JOSEF PEKAŘ

V PRAZE

„VESMÍR", NAKLADATELSKÁ A VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST S R. O.

V PRAZE VII., DOBROVSKÉHO UL.

1928

JAROSLAVU GOLLOVI

věnováno

PŘEDMLUVA K DÍLU DRUHÉMU.

Naděje, že má práce o Žižkovi a době jeho bude druhým svazkem dovedena ke konci, mne zklamala — kniha vzrostla mi postupem studia pod rukou tolik, že jevilo se výhodnějším rozděliti pokračování ve svazek druhý a třetí. Vzrůst rozsahu souvisí s dokumentárním založením celé práce; to pak podmíněno je vědomím, že novost resultátů, jinými slovy novost obrazu, jejž kniha kreslí o svém hrdinovi i o dějinné roli jeho (na rozdíl od představy, kterou stvořilo a v obecné vědomí vštípilo naše dějepisectví v posledním půlstoletí) musí býti opřena bezpečně o s dostatek všestranné a úplné poznání všeho zachovaného pramenného materiálu. To je sice předpokladem každé opravdové práce vědecké, v našem případě bylo však nutno učiniti přístupným tento průkazný aparát i čtenáři, t. j. umožniti mu kritickou kontrolu.

Tak i tento svazek, jenž obírá se výhradně problémem dějinného zjevu Žižkova, je naplněn kritickou dokumentací, jež má nésti konečné soudy a závěry. Největší část jeho vyplňuje kapitola třetí nadepsaná „*Žižka v podání pamětníků*"; obsahuje v podstatě výslech svědků, vyvolaných z časové prostory celého jednoho století od vrstevníků Žižkových počínaje až do vnuků a pravnuků jejich z poč. 16. stol.; v krátkém přehledu věnována je pozornost i povaze tradice o Žižkovi v století následujícím, Bílou Horou uzavřeném. Svědkové jsou předváděni pořadem podle míry své dobové blízkosti nebo vzdálenosti od let Žižkových, jsou představeni čtenáři s potřebným poučením o povaze, hodnotě a významu jejich výpovědí, takže celek kapitoly obsahuje v sobě zároveň prvý kritický přehled a rozbor vší annalistické a historické práce české v 15. stol., po případě i ocenění dějepisců cizího původu, pokud psali o časech válek husitských. V nejednom případě seznamuje s prameny a výpověďmi dosavadní literatuře neznámými nebo jí nedoceněnými. Kapitola následující, nadepsaná „*Žižka sám o sobě*", snaží se rozborem listů a veřejných projevů Žižkových dospěti k poznání, jak na poslání své

nazíral Žižka sám; jde tu tedy, lze říci, o výslech Žižky samého; srovnání resultátů jeho s výsledky výpovědí svědeckých, shromážděných v kapitole předchozí, usnadňuje závěrečný odstavec této kapitoly („Pokus o résumé"), jenž shrnuje poznání a dojmy, jež namítají se soudci ze sumy předchozích projevů svědeckých o povaze a rázu, o mravní hodnotě a ideovém obsahu historické role Žižkovy. Obě kapitoly, doplňujíce se navzájem, tvoří podstatný kus procesu Žižkova. Kontury dějinného zjevu Žižkova vystupují z nich dosti určitě a spolehlivě; je zřejmo zároveň, že liší se od obrazu, vypracovaného *Tomkem*, obrazu, jenž ovládl všechnu naši pozdější práci dějepisnou. K tomu, aby založily bezpečně závěry konečné, je ještě potřebí, aby výsledni směrnice, z nich se hlásící, byly kontrolovány, lze říci zkonfrontovány s celou situací, v níž vyvinula se historie Žižkova, aby byly změřeny a zhodnoceny okolnostmi, povahou a proměnami této historie. Jinými slovy: je třeba ještě historického obrazu let Žižkových a pragmatického poznání role Žižkovy v nich. To bude úkolem svazku závěrečného, dílu třetího.

Povaha celé práce, snažící se postihnouti podmínky a vlivy, jimiž roli Žižkovu utvářila doba, žádala ovšem, aby v kapitole, shromažďující výpovědi pamětníků o Žižkovi, bylo přihlíženo i k datům a soudům jejich o lidech a poměrech, jež ráz Žižkova vystoupení spoluurčovaly. Tak jest obšírná stať ta zároveň pokračováním dokumentace dobové, která, snažíc se poznati zejména myšlenkovou a snahovou náplň let revoluce, naplnila největší část dílu prvého. Je na snadě, že tu zejména svědectvím a úsudkům o Táboru a Táborech (ale i o jiných stranách českých a o situaci vůbec, v tom i o mínění doby o králích Václavovi a Zikmundovi) byla věnována pozornost zvláštní. Okolnost, že k slovu dostávají se zástupci všech směrů náboženských, politických i národních, všech stavů a tříd, že vedle hlasů zachycených přímo z let revoluce slyšíme úsudky, psané z větší či menší dálky časového odstupu od let divoké bouře, umožňuje informaci opravdu všestrannou a přispívá znamenitě ke kritické kontrole mínění nejrůz-

nějších. I v tomto směru pokusí se svazek následující shrnouti resultáty studia v obraz celistvý, především pokud jde o Tábor a táborství.

Prvé dvě kapitoly práce: „*Žižkovo mládí, rodina a krajina*“ a „*Žižka v knihách psanců*“ obírají se Žižkou z dob před vypuknutím revoluce. I tu byl jsem pilen toho, abych dosavadní kusé vědomosti doplnil nebo opravil. Obě kapitoly, v tom zejména druhá, pokusily se na rozšířeném základě thematickém především o studium prostředí, v němž Žižku v mládí i v letech mužných postihujeme; dokonalejší poznání drobných válek a záští šlechtických, v nichž Žižka jako zjednaný žoldnéř v tlupách silničních lapků po nějakou dobu působil, podává hojné poučení nejen o veřejných poměrech v zemi v době krále Václava, nejen o materielní, společenské a mravně kulturní situaci třídy, k níž Žižka náležel, ale poskytuje leccos důležitého i k vysvětlení potomní revoluce, zejména zbrojného táborství. Proto především dal jsem kapitole rámec širší a nelitoval námahy v zjištění dat všeho druhu, jež by k úplnosti obrazu přispěla.

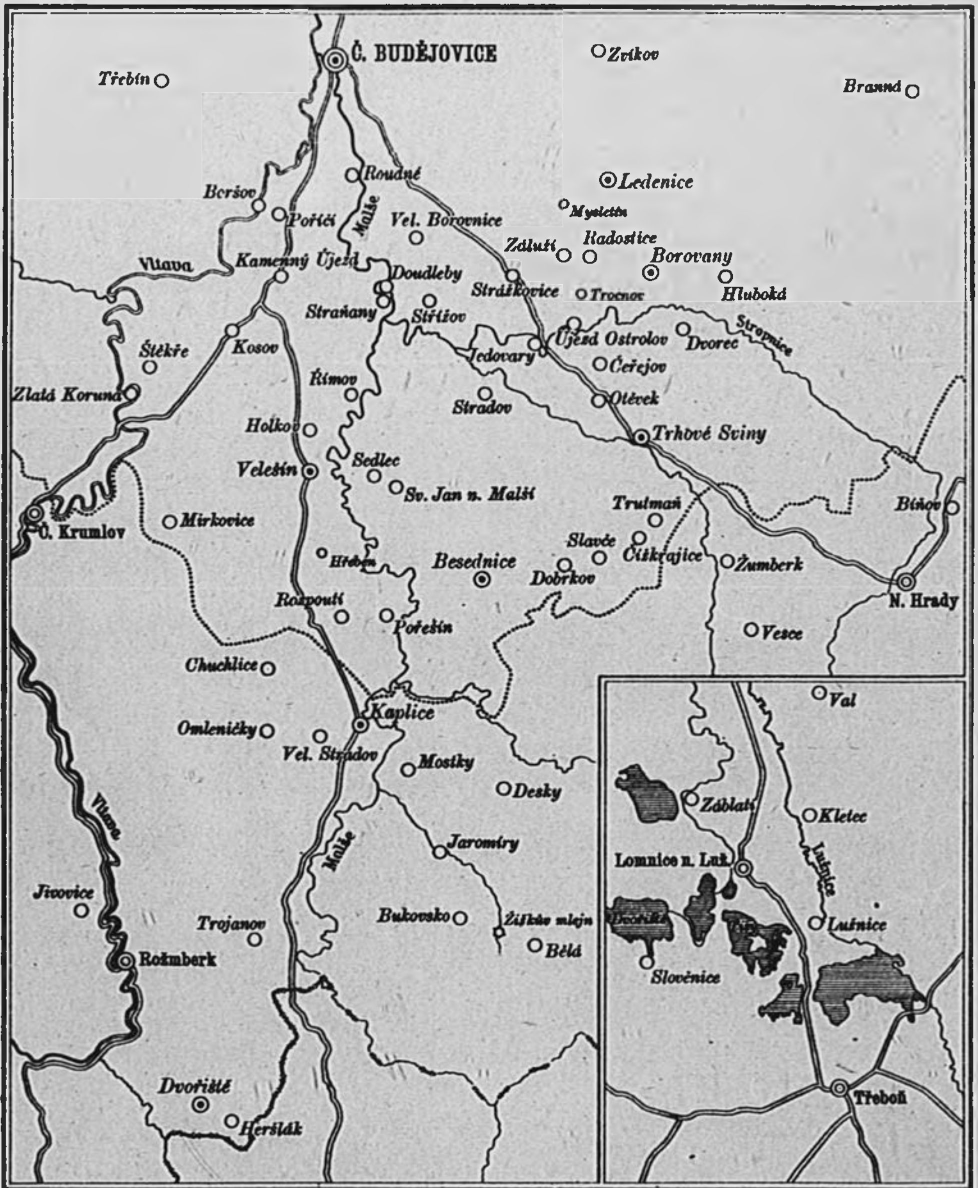
Bylo-li mi možno rozmnožiti něco málo pramenný materiál, o nějž se dosavadní studie o době Žižkově opíraly, děkuji za to přispění a laskavé ochotě přátel a známých. Tak kolega *J. Šusta* dal mi k disposici regesta listin archivu třeboňského z půlstoletí před r. 1419, jež si před lety nemalou prací k potřebě vlastního studia shromáždil, kolega *J. Šimák* dovolil mi ochotně užiti k tisku připravené edice popravčích zápisů městské knihy jihlavské z 15.–16. stol. a usnadnil poznání dosud nevydaných textů Starých letopisů, dr. *B. Mendl* upozornil mne na některé důležité zápisy knih budějovických z doby kol r. 1400, dr. *J. Prokeš* poskytl mi opis, Žižky a Tábora se týkajících partií z traktátu Štěpána Pálče, jehož vydání má připraveno. Také kolega *R. Urbánek* a zemský archivář *Fr. Hrubý* zasloužili se rozličně o rozmnožení mých pramenů některými novými daty. Děkuji všem za prokázanou pomoc srdečně.

V květnu 1928.

Josef Pekař.

OBSAH:

Mapka Žižkových styků v letech 1378-1409.



.... národnostní hranice.

Voj. zeměpisný ústav.

1. ŽIŽKOVO MLÁDÍ, RODINA A KRAJINA.

(Krajinný horizont Trocnova. — Puckové ze Dvorce na Trocnově a Čeřejově. — Dva grunty v Trocnově a vlastníci jejich. — Vladykové doudlebští. — Prvé zprávy o Janu Žižkovi. — Povaha zboží trocnovského. — Kde vyrůstal a sloužil Žižka? — Jméno Trocnova a erb vladyk trocnovských. — Rodina Žižkova. — Sporné otázky.)

Žižka historický žil, lze říci, pouze šest let. Těch šest let bylo však jen zlomkem, jen posledním kusem života, jenž vyplnil víc než šest desítiletí. Čím více nám záleží na tom, abychom poznali mladá a mužná léta Žižkova a postihli okolnosti, jimiž se snad dějinná role jeho připravovala, tím bolestnější je poznání, že nám o všem tom zachovány jsou zprávy zhola nedostatečné. Tak Žižku „prehistorického" konstruujeme namáhavě z kusých zmínek několika náhodou zachovaných listin a úředních zápisů; musíme se spokojiti tím, že poznáme jakž takž společenské a hospodářské prostředí, k němuž náležel a načrtneme si, nikoliv bez dohadů, stínový obraz vnější historie jeho. O jeho životě duchovním v té době nedovídáme se ani slova.

Pronikavé studie *Tomanovy*[1]) a hojná a všestranná data, jež snesl *August Sedláček*[2]) bude lze sotva kdy doplniti nějakým novým nálezem archivním — v nich tedy jedině možno dohledati se odpovědi na otázky po Žižkově rodině a rodišti, po jeho majetku a zaměstnání, po jeho stycích osobních a místních. Jde o to, podaří-li se mi vyčísti z daného materiálu více než mým předchůdcům, po případě čísti správněji.

Krajinný horizont Žižkových vztahů společenských v době jeho prvého vystoupení před naše zraky, pokud nám dovolují poznati jej naše prameny, nepřesahuje prostory jedné až tří mil cesty v okruhu dvora trocnovského. Okresním městem jeho (v dnešním slova smyslu) jsou *Sviny Trhové*, vzdálené od Trocnova malé dvě hodiny; nejbližšími osadami kostelními, kam trocnovští chodili k pobožnosti, jsou na východě ve vzdálí půl hodiny *Borovany*, na západě byl to *Střížov* (kam byl Trocnov přifařen), vzdálený asi třikrát tak daleko (v obou směrech musilo se z Trocnova stoupati do vrchu); nejvzdá-

[1]) Poznámky k této kapitole viz níže str. 197 sq.

lenějšími a hospodářsky nebo kulturně nejvýznamnějšími místy, kde se s Žižkou v prvých desítiletích jeho života setkáváme, je jednak město *Budějovice* (3 hodiny od Trocnova), jednak proslulé panské sídlo Rožmberků *Krumlov*, vzdálené od Trocnova ve vzdušné čáře skoro dvakrát tak daleko. Kraj vysoko položený (450—550 m) nebyl přízniv výnosnějšímu zemědělství; před úplnou bezvýznamností hospodářskou zachraňovala jej snad jen okolnost, že jím vedla silnice z Rakous od Nových Hradů k Budějovicům. Národnostně zasahovala do něho od jihovýchodu sídla německá; města Budějovice a snad i Sviny byla německá nebo aspoň ve vlastní měšťanské vrstvě své většinou německá.

Pouť Žižkovým krajem v době krále Václava nezačneme na Trocnově, nýbrž ve vsi *Dvorci* nebo Dvořci pod Borovany, do níž se jde asi hodinu ze Svin k severu a asi hodinu z Trocnova k východu. Tam ve Dvorci na svobodném dvoře sedí r. 1368 *Vilém Pucek ze Dvorce*, podle jména soudě zeman snad německého městského původu; kromě dvora patří mu ve vsi i statky selské; několik jich toho roku prodává německým měšťanům do Třeboně.[1]) Po dvanácti letech, r. 1380, 23. dubna zove se v zachované listině Vilém Pucek *z Trocnova;* na pečeti však, k listu zavěšené, podepisuje se jinak: z *Trutmaně*. Zjev takový je v té době, kdy přídomek nebyl ještě ustálený a měnil se podle statků, dosti častý.[2]) Trutmaň je německá víska (Trautmanns) hodinu cesty již od Svin Trhových; v ní byl také svobodný dvůr; Vilém Pucek se jmenuje po Trutmani potom dvakrát během r. 1385 a tuším i r. 1388; v těch letech byl rožmberským purkrabím na Novém Hradě; r. 1390 byl již mrtev.[3]) Všimněme si, že jeden a týž zeman vyměnil za života (pokud víme) neméně než tři přídomky podle svobodných dvorů svých. A snad i toho, že nežil vlastně jako hospodář na zemanském dvoře, nýbrž jako úředník mocného pána, spravuje statky a lidi jeho.

Dvorec, Trutmaň i Trocnov zůstávají i nadále v rukou dědiců Vilémových. R. 1385 představuje se nám, tedy ještě za života Vilémova, po prvé *Licek ze Dvorce* — v jakém poměru příbuzenském byl k Vilémovi,[4]) nevíme, ale poznáváme, že byl dědicem jeho. Vidíme také, že Licek náleží již k vladykám zámožnějším a kulturně probudilým: r. 1399 zřizuje nový oltář Pánu Ježíši, P. Marii a Marii Magdaleně v kostele v *Borovanech* a odkazuje ke kaplanství jeho platy ze

sedmi poddanských gruntů ve vsi Dvorci, z jednoho ve vsi Lhotě (sev. vých. od Borovan), dále plat z dvora svobodného ve vsi *Čeřejově* (jejž drží nějaký Kreuz nebo Kříž) a plat z lánu ve vsi *Trocnově* (jejž drží nějaký Ondřej). Později, po dvaceti letech obrátila revoluce, která oltáře z kostelů vymítala, v nivec patrně i tuto zemanskou nadaci.[1]) Tak si vysvětlíme, že dědic Lickův, nejspíše syn jeho *Oldřich Licek ze Dvorce*, vládne zase (r. 1425) zbožím otcovým v plném rozsahu.[2]) Patří k němu nejen dvůr ve Dvorci a celá ves Dvorec, ale (mimo jiné) i v *Trutmani* dvory kmetcí s platem, v *Čeřejově* dvůr, na němž sedí platící člověk, a *celá ves Trocnov*. Pozdější data, jež uvádí *Sedláček* o tomto rodu a zboží jeho, můžeme pominouti, kromě ovšem zápisu z května r. 1484: tenkrát *Oldřich ze Dvorce*, potomek Oldřicha předešlého, postupuje a dává v směnu *klášteru v Borovanech* (založenému r. 1455 Petrem z Lindy, měšťanem budějovickým, pochozím z Lince) Janečka z *Trocnova*, který platí ročně 1 kopu, Martina z *Trocnova*, který platí ročně 1 kopu 6 gr., Šímu z *Čeřejova*, který platí ročně 1 kopu 34 gr. S nimi zároveň postupuje klášteru ještě pět chalupníků.[3]) Myšlenku tedy, kterou držitel statku trocnovského pojal ke konci 14. stol., když zakládal oltář v chrámu borovanském, uskutečňuje, třebas v jiné formě, dědic po 85 letech: plat z Trocnova připadá k zvelebení chvály Boží a k obohacení kláštera borovanského. A zvláštním žertem osudu je, že účelům klášterním slouží veškerý čistý výnos z vesničky Trocnova, z téhož Trocnova, jenž dal jméno nejpověstnějšímu bořiteli klášterů v české zemi!

Jak se dostal Trocnov do moci dvoreckých vladyků? Jak pozorujeme, náležel jim r. 1425 a ovšem i r. 1484 již Trocnov *celý*, r. 1399 však snad jen část, jen jediný lán jeho — podle dat z r. 1425 a 1484 by se zdálo, že ten lán byl právě polovicí všeho zboží trocnovského. A tento svobodný lán musil náležeti dvoreckým již r. 1380, když tě toho roku sluje Vilém Puc z Trocnova.[4]) Ale co je neméně zajímavé: i ten jednolánový statek v *Čeřejově*, jejž vidíme v rukou Dvoreckých od r. 1399, souvisí s Trocnovem! R. 1384 prodává *Jan Žižka řečený z Trocnova* svůj svobodný lán ve vsi Čeřejově nějakému Ješkovi řečenému Kreuz z Jedovar a bratru jeho Štěpánovi — a r. 1399 zapisuje týž lán Licek ze Dvorce kostelu borovanskému! Že tu jde o týž statek, nemůže býti pochyby: Licek dí ve své listině darovací, že jde

o svobodný dvůr ve vsi Čeřejově, jejž drží „Crux" — to nemůže býti nikdo jiný než „Kreuz" listiny Žižkovy.[1]) R. 1425, kdy se mluví o tomtéž gruntu, není již zmínky o Kreuzovi, nýbrž jen o dvoru, na němž sedí člověk platný, r. 1484 platí z téhož patrně dvora Šíma 104 gr. Jak se svobodný lán Žižkův v Čeřejově, jenž byl prodán dědičně Kreuzovi z Jedovar a bratru jeho Štěpánu z Čeřejova, dostal do rukou Dvoreckých, nevíme. Zřejmo je jen, že zůstal gruntem svobodným až do 16. stol. a že osazen byl člověkem, jenž z něho odváděl úrok vlastníku jako z gruntu poddanského. Trhem povahy neznámé postoupil patrně již Kreuz sám někdy v l. 1385—1398 vlastnictví statku Dvoreckým, vyhražuje si jen užívání jeho. Připomenouti jest ještě, že Čeřejov — ještě dnes ves s honosnými statky na návrší proti Borovanům položená — leží v sousedství Dvorce malou hodinku vzhůru k jihozápadu a z Trocnova do Čeřejova že je něco přes půl hodiny. Podobně blízky Čeřejovu a Trocnovu jsou dotčené *Jedovary*, jež leží víc na západ, event. od Trocnova na jihozápad. Ve všech těch vesničkách bylo, jak vidno, po jednom či po dvou svobodných dvorech zemanských; neubráníme se ovšem dohadu, že zemanství některých držitelů jejich bylo docela novotné — v Jedovarech na př. známe již r. 1375 vladyku opatřeného erbem, ale dotčený Ješek Kreuz z r. 1384, jemuž prodal Žižka, může býti také dobře měšťánek z Třeboně, Svin nebo Budějovic, jenž prvý zakoupil si svobodný dvorec na venkově. V prodejní listině nedostává se mu ani bratru jeho žádného přívlastku, jenž by měl vztah k vladyckému karakteru kupcově.

Že svobodný statek, prodaný Žižkou v Čeřejově, dostal se do rukou vladyk dvoreckých, zakoupených již v Trocnově, může, pravda, býti také dílem náhody a nestačilo by tedy samo sebou, aby podepřelo tvrzení, že mezi Dvorcem a Trocnovem byla nějaká nám neznámá souvislost. Máme však svědectví, pochozí z kláštera borovanského a psané ještě ke konci 15. stol., které překvapujícím způsobem dohady naše o té souvislosti potvrzuje. Když si augustiniáni v Borovanech někdy v l. 1472—1493 sestavovali listář dokumentů o založení a nadání svého kláštera, nadepsal autor tohoto seznamu nad listinu z r. 1399 (kterou, jak víme, nadal Licek ze Dvorce oltář v kostele borovanském) výklad takový: „Založení oltáře sv. Maří

Magdaleny Lickem z Dvorce, o něž se zasloužil (nebo slovně: jež zaopatřil, quam procuraverat) *bratr Žižkův, Jaroš*, který byl k rozkazu královu sťat v Budějovicích."[1]) V jaké způsobě se bratr Žižkův o nadání oltáře borovanského zasloužil, se bohužel nedovídáme — co k oltáři bylo věnováno, bylo podle jasného znění listiny zakládací, potvrzené následujícího roku v celém rozsahu jenerálním vikářem arcibiskupství pražského, darováno Lickem samotným. Ale zápis, zřejmě pro historickou paměť učiněný, dotvrzuje aspoň tolik, že mezi zemany trocnovskými a rodem Viléma Pucka musily trvati styky velmi přátelské nebo snad příbuzenské. A v bratru Žižkově, rozumíme-li zápisu dobře, objevujeme duchovního původce zbožného aktu jihočeského zemana — nejen půdou svého někdy statku, ale i zásluhou mravní a zbožnou vůlí chtěli trocnovští sloužiti P. Marii a sv. Maří Magdaleně.

* * *

Obraťme nyní pozornost k *Trocnovu samému*. První zmínka o něm v pramenech, první vůbec, je v listu z r. 1380, o němž jsme se vlastně již zmínili: je to listina, v níž jde o prodej dvou gruntů německým měšťanům třeboňským ve vsi Dvorci a v níž jako rukojmí toho trhu vystupuje vedle dvou zemanů ze sousedství[2]) zmíněný již *Vilém řečený Pucek z Trocnova*. Pověděli jsme, že z toho plyne, že Puckovi r. 1380 aspoň díl Trocnova náležel. Rožmberský archivář a historik *Březan*, když po r. 1596[3]) registroval bohatý listinný materiál archivů rožmberských, maje vedle instrukce své „zvláště listy stavu panského, rytířského atd. s bedlivostí vyhledaje zvláště klásti dle průvodův a pamětí genealogií", připsal na rubru listiny z r. 1380: „Pucek potomek Žižků; rozuměti, že koupil od něho Trocnov, jejž Žižka držel před dvěma léty. A tak Žižka sloužil králi Václavovi." „Potomkem" tu rozumí Březan patrně nástupce v držení statku; ostatek je podle všeho Březanovou kombinací z listin, a to kombinací potud nesprávnou, že předpokládá, že v l. 1378—1380 prodal Žižka *celý* Trocnov Puckovi z Dvorce; pozornosti zaslouží i datum Březanovo, že Žižka, prodav svůj statek, vstoupil do služby královy. Odkud čerpal Březan tuto vědomost, či jde-li jen o jeho dohad, nevíme. Prozatím držme se jen fakta, že Březan na základě své znalosti věci má za to, že Pucek

nedlouho před r. 1380 koupil trocnovský statek od Jana Žižky a že Žižka potom mimo jméno neměl nic s Trocnovem společného. My víme, že Pucek r. 1380 vládl pravděpodobně jen jedním svobodným dvorem v Trocnově, nikoliv i druhým; nabyl-li ho opravdu koupí od Jana Žižky, zbýval by v Trocnově ještě jeden svobodný grunt, který, jak víme, získali také potomci Viléma Pucka, ale teprv někdy v letech 1399—1425. Neboť že v Trocnově nebylo jiného zboží mimo ony dva lánové statky, jak jsme je poznali z listiny z r. 1484 a ze starší zmínky, že tu jde o ves *celou*, je, můžeme říci, postaveno nade vši pochybnost; list z r. 1484 skvěle potvrdil dohady a vývody *Kalouskovy* o tom,[1]) vybudované na datovém materiálu z doby pozdější, z urbářů 16.—17. století.

Je-li nám jakž takž jasna historie jednoho z dvou gruntů trocnovských, od r. 1380 počínaje, můžeme na jisto postaviti i osudy *gruntu druhého*, a to s pomocí desk soudu dvorského. Tyto desky počínají se teprv rokem 1380 — a hned k r. 1381 mají zápis týkající se Trocnova. Dovídáme se z něho, že ve vsi Trocnově umřel (decessit) *Mikeš* a že statek jeho jako odúmrť spadající na krále byl veřejně provolán na trhu v Budějovicích v březnu 1381. Odúmrť si hned vyprosil *Ješek z Trocnova*. Ale proti tomu ohlásil odpor u dvorského soudu *Pešek z Trocnova*, nabízeje se dokázati svědky, že žil se zemřelým Mikšem v nedílu a že tedy statek není vůbec odumřelý, nýbrž náleží podle práva jemu. Soud mu dal k důkazu tomu termín na den 6. června.[2]) O výsledku pře se nedovídáme nic — ale po patnácti letech, tedy k r. 1396, čteme v týchž knihách soudu dvorského: Ve vsi Trocnově a ve Vrcově *Pešek* umřel. Statek provolán v Budějovicích v listopadu 1396. Zboží jeho v Trocnově a Vrcově, co tam měl, spadla podle zákona (legitime) na pana krále. Zboží si vyprosil *Domin*. Že je Domin vskutku obdržel, dovídáme se z dalšího zápisu. Zboží bylo při tom odhadnuto na skrovný peníz 30 kop,[3]) t. j. asi našich 30.000 Kč.

Co vypravují nám tyto úřední zápisy? Nejdříve musíme odkliditi s cesty nedorozumění, jemuž podlehli všichni, kteří o nich psali a uvažovali, a opraviti omyl, jejž k nim přidala nejnovější edice Friedrichova. *Friedrich* opravuje v zápisu prvém, k r. 1381, jméno odporujícího Peška na Ješka — prý tu jde o omyl písařský. K takové smělé korektuře, pravím, nemáme žádného práva — dokument praví pře-

ce, že Pešek ohlásil odpor proti Ješkovi, opíraje se o lepší titul právní, a ze zápisu z r. 1396 vidíme, že mu statek připadl, t. j. podle vší pravděpodobnosti, že se mu důkaz, že žil v nedílu se zemřelým Mikšem, ať již jako bratr, bratranec nebo syn, podařil. Že o provedení takového důkazu se zápis nezmiňuje, není v knihách soudu dvorského nijak výminkou.[1]) Omylu Friedrichovy edice z r. 1921 nepodlehla starší literatura,[2]) ale propadla vesměs omylu jinému (omylu, z něhož vzešel vlastně i omyl Friedrichův), vykládajíc postranní poznámku v deskách u prvého zápisu z r. 1381: „Jessko de Trocznow *recepit* ad relacionem domini Henrici" (t. j. pana Jindřicha z Dubé, nejv. komorníka) tak, jakoby odúmrť v Trocnově, uprázdněnou po smrti Mikšově, *obdržel* Ješek. Vskutku — jak jasně vyloženo v úvodu k edici Friedrichově — toto „recepit" znamená pouze, že Ješek obdržel list provolací, t. j. že přihlásil nárok na odúmrť hned, jak došla zpráva o smrti Mikšově (obyčejně asi zprávu takovou přinesl soudu sám výprosník) — teprv potom, po provolání odumřelého statku v Budějovicích, mohli oprávnění hájiti proti výprosníku svého práva k němu. Desky dvorské mají bezpočet příkladů, kdy soud rozhodl proti „recepit" výprosníkovu. Tak tomu bylo zřejmě i v našem případě: Ješek sic v Praze nárok na odúmrť přihlásil a list provolací, jak v takovém případě bylo pravidlem, dostal, ale trocnovský statek *nedostal*. Ten, jak zavírati třeba, na základě vývodů Peškových o majetkovém spolku jeho se zemřelým Mikšem, dostal se Peškovi z Trocnova a zůstal v rukou jeho až do smrti jeho r. 1396.[3])

Ješek z Trocnova, který r. 1381 přihlásil nárok svůj na jeden ze dvou svobodných gruntů trocnovských, je podle vší pravděpodobnosti náš Žižka.[4]) Ale dříve než obrátíme pozornost k výkladu a významu toho, všimněme si zápisu desk z r. 1396 a zprávy jeho, že tenkrát obdržel odumřelý díl vsi Trocnova nějaký *Domin. Toman* zjistil,[5]) že tento Domin slul plným jménem *ze Slavče* nebo *z Doudleb;* byl to bratr Čeňka a Petra Svatomíra z Doudleb, potomek starého vladyckého rodu, jehož tvrz nacházela se přímo pod kostelem doudlebským na hřbetě ostrohu, kde před staletími bylo opevněné ústřední hradiště země dúdlebské, toho jihočeského kmene a knížectví, o němž prvou zmínku slyšíme v době sv. Vojtěcha, tedy na konci 10. století, kdy slušelo pod svrchovanost Slavníkovu. Doudleby, ideální to typ

hradištního ostrohu staročeského, sevřeného tokem Malše, leží sotva 2 hodiny k západu od Trocnova; bratřím doudlebským patřily také *Strážkovice*, dvůr a ves v bezprostředním sousedství Trocnova. Za takových okolností je myšlenka, že dúdlebský vladyka dostal lán trocnovský z titulu příbuzenství se zemřelým Peškem, jistě velmi pravděpodobna. Ano není ani vyloučeno, že Pešek, předchůdce Dominův, nebyl z rodu Žižkova, nýbrž z rodu vladyk doudlebských, s trocnovskými ovšem, jak předpokládati musíme, příbuzenskými svazky spojených.[1]) Strážkovice (podle *Sedláčka)* patřily Dominovu bratru, Domin sám psal se ze *Slavče*, což je dvůr a ves vzdálená něco přes půl hodiny od známé nám Trutmaně někdy Viléma Pucka. Choť Dominova zvala se r. 1392 Markéta a zdá se, že pocházela z Třebína (záp. od Budějovic); r. 1441 jako vdova prodává plat ve Slavči.[2]) Důležitější jest ovšem, že Domin, muž její, patřil v l. 1420—1423 k Táborům, že jmenuje se mezi druhy Žižkovými; data o jeho účasti v pálení dvoru purkrabího krumlovského, v upálení faráře v Svérazi (u Krumlova) a j. karakterisují povahu jeho bojovného zápalu s dostatek; východiskem jeho útoků proti Krumlovu byly asi Prachatice; r. 1423 byl prý již zabit. Zmínky ty obsaženy jsou v t. zv. Popravčí knize rožmberské[3]); z nich vysvítá, že i nějaký *Jindřich*, jednou zvaný *z Doudleb*, patřil r. 1408—1409 k rotě, v níž stál Žižka proti Rožmberkům — zdá se dokonce, jako by spolu s bratrem Žižkovým náležel k řiditelům a vůdcům násilí.[4]) Výše jmenovaní tři bratří doudlebští, Čeněk, Petr a Domin, mohli býti jednak stejného stáří se Žižkou, jednak o 10—15 let mladší[5]) — o Jindřichovi se ovšem kromě zmíněné Popravčí knihy odjinud nedovídáme. Krátce: styky přátelské nebo příbuzenské mezi Dominem doudlebským, podobně jako výše mezi Licky ze Dvorce na jedné a trocnovskými zemany na druhé straně jsou daty výše položenými prokázány dosti bezpečně. Pro lepší porozumění věci možno říci hned, že pro Trocnov to vše znamenalo vztah chudých zemanů k poněkud zámožnějším a proslulejším sousedům.

* * *

Teprve nyní, když jsme poznali zhruba jeviště teritoriální i společenské, na němž pohybovali se vladykové trocnovští, všimněme si dat o *Žižkovi samotném*. Po prvé vystupuje na scénu v dubnu r. 1378,

jako svědek při právním aktu, jímž *Mikuláš* řečený *Plachta z Boršova* zabezpečuje věno své choti. Akt je sepsán pravděpodobně v dnech svatby[1]); dán je na Krumlově, ačkoliv vydavatel listiny Plachta tituluje se po statku Boršově, ležícím poblíž Budějovic; mladá choť jeho je ze dvora v Chuchlicích u Kaplic a také svědek v listině, před Žižkou jmenovaný, *Oldřich Drochovec* jmenuje se po statku a tvrzi v *Omleničce* záp. od Kaplic. Je možno, že Plachta a snad i jeho svědkové byli v službách pána krumlovského a že proto akt byl sepsán na Krumlově. O Mikuláši Plachtovi se odjinud nedovídáme ničeho[2]); Oldřich Drochovec pečetí po prvé r. 1361 vedle svého otce téhož jména; tento byl živ ještě r. 1368; bratrem mladého Oldřicha byl mnich v klášteře vyšňobrodském Fridrich, sestra byla vdána za Siegfrida z Mostkův; choť Oldřichova sluje r. 1390 Jarka. Oldřich jmenuje se naposled r. 1403; rodina jeho byla, jak se zdá, poloněmecká.[3]) Trocnov, jehož jméno v této listině čteme ponejprv v dějinách, sluje tu *Trucnovem*, Žižka pak „Janem řečeným Žižkou z Trucnova".

Po několika měsících po svatbě krumlovské, tedy ještě r. 1378, v posledním roce panování císaře Karla, setkáváme se s Žižkou po druhé: tu pečetí spolu s dvěma přáteli dlužní úpis dvěma židovkám v Budějovicích. Suma, o niž jde, je poměrně nepatrná: 3 kopy 10 gr, t. j. asi 380 zlatých korun, ale podmínky jsou nejen lichvářské (což bychom konečně chápali), ale takové, že ohrožují v případě neplacení nejen majetek, ale i čest dluhujících.[4]) Vše je jen s to, aby utvrdilo v nás přesvědčení, jak veliké risiko spatřovaly židovky, půjčku poskytující, v daném obchodu, jinými slovy, jak málo důvěryhodnými jevili se jim dlužící vladykové. Je pravděpodobno ovšem, že tu jde o dosti obvyklou formu směnky, k níž vychovala nedůvěru půjčujících k dlužníkům doba vůbec. V listině dávají sic dlužníci v eventuální zástavu své osoby a své svršky (bona mobilia; nikoliv immobilia!) a statky a svršky svých poddaných, ale otázka je, zda nějaké poddané lidi vůbec měli. Jako „hlavní dlužník" (debitor principalis) je jmenován *Jaroslav z Kropna,* v němž *Sedláček*[5]) podle pečeti a znaku zjišťuje Jaroslava z Krupé z okolí Černého Kostelce; ale o tomto zemanu a tedy ani o jeho majetku se jinde nedovídáme nejmenšího. Druhý dlužník, eventuálně prvý rukojmí vlastního dlužníka, *Jan z Mysletína* zaujme nás více: mysletínský sta-

tek (dnes jen dvůr) ležel totiž malou hodinu k severu od Trocnova; Jan byl tedy soused a pravděpodobně dobrý známý Žižkův. V Mysletíně šlo o statek rozsahem Trocnovu podobný, ale ceny větší: byla při něm tvrz; r. 1509 koupil vše poddaný sedlák za 100 kop dědičně, zavazuje se k ročnímu platu pouhé půldruhé kopy. O poddanských gruntech vedle dvora v té chvíli neslyšíme, ale zdá se, že během druhé polovice 15. stol. se dvůr o nějaký pustý statek selský zvětšil.[1]) Jan z Mysletína jmenuje se v letech 1368 až 1411;[2]) zajímavo je, že po prvé, t. j. r. 1368, se s ním setkáváme jako rukojmím v listu, jímž známý nám Vilém Pucek prodává selské grunty ve Dvorci. I nějaké souvislosti znaku jeho se znakem Doudlebských možno se dohadovati.[3]) Je-li Jan z Mysletína z r. 1368 táž osoba jako Jan z Mysletína let 1376—1411 (a nikoliv snad jeho otec), musil býti v den podpisu lichvářské směnky stár aspoň 28—30 let. Z toho by bylo možno činiti závěry i pro stáří Žižkovo. Povězme ještě, že v zápisu židovkám je zmínka o tom, že věřitelé mohou sáhnouti na svršky dlužníků i statky jejich poddaných (jako na zástavu) „*s pomocí pána* nebo kterékoli jiné osoby". Nevím, koho bychom mohli bezpečněji v zmíněném „pánu" hledati než pana z Rožmberka. Jinými slovy: i z tohoto zápisu se zdá, že vystavovatelé jeho byli v služebném poměru k panu Petrovi z Rožmberka.[4]) Došlo-li k zakročení jeho, ovšem nevíme, ale z fakta, že krvavý úpis zachoval se v úřadě budějovickém, nutno uzavírati, že nebyl vydán zpět vystavovatelům, jinými slovy, že podmínkám jeho dlužníci nedostáli.

Neuplynuly ani tři neděle od vydání úpisu Haně a Janě, židovkám v Budějovicích, a Ješek řečený Žižka z Trocnova pečetí zas veřejnou listinu a zase na Krumlově. Právní akt, o nějž jde, je prodej nevelkého zboží v Újezdě (jde buď o Újezd Ostrolov, ležící těsně u Trocnova nebo o Kamenný Újezd, již. od Boršova; cena dědictví prodaného je 54 kop); prodávající sluje *Matěj z Holkova*. Z dat sebraných *Sedláčkem*[5]) víme, že tento Matěj vystupuje veřejně v letech 1378 až 1416; z nich je také nejvýš pravděpodobno, že byl úředníkem pána krumlovského[6]); ves Holkov, po níž se tituluje, je půl hodiny na sever od Velešína a dvě hodiny jz. od známých nám Doudleb; tam a v sousedním Vesci držel Matěj dva dvory poplužní a několik poddanských gruntů. Žižka i v této listině jmenován je mezi

svědky teprv na posledním místě; na prvém místě je nějaký *Bernart ze Štěkře* (víska u Zlaté Koruny; jemu navzájem zaručil se v podobném případě Matěj z Holkova r. 1381), na druhém je *Jan z Vesce*, podle všeho příbuzný Matějův.[1]) Jmenovaní tři svědkové se zaručují vlastními statky za řádné provedení trhu;[2]) kdyby něco z toho zanedbali, zavazují se podobně jako v úpisu židovkám podniknouti „vležení" s dvěma pacholky a čtyřmi koňmi v městě Krumlově.

Tu tedy, podobně jako v listu předchozím, představuje se nám Žižka mezi třemi podpisujícími zemany na místě posledním (což znamená, že postavením, majetkem nebo věkem se předem jmenovaným rovnati nemohl), ale vždy jako vlastník nějakého statku, jenž v právním jednání může býti vržen na váhu. Bohužel o povaze toho statku Žižkova můžeme kombinovati pouze tolik, že v době, o niž jde, t. j. r. 1378, mu ještě náležela polovice Trocnova, totiž onen svobodný grunt lánový, jenž r. 1380 je již majetkem Puckovým; náležel-li mu tenkrát i svobodný grunt lánový v *Čeřejově*, nevíme; víme jen, že ho Žižka r. 1384 prodává. O tom nás poučuje list z r. 1384, poslední, který se týká Žižky těchto let a zároveň poslední, který nás informuje o majetkových poměrech Žižkových vůbec; jím Žižka, jak již víme,[3]) prodává svůj statek v Čeřejově dědičně bratřím Kreuzovi z Jedovar a Štěpánovi z Čeřejova, zaručuje se, docela podobně jako v zápisu Matěje z Holkova, že spolu s *Čeňkem z Klení* a *Mackem* (t. j. Matějem) *z Holkova*, právními přáteli svými, „zpraví", t. j. všech závad zbaví a zaručí proti jakýmkoli nárokům prodaný lán novým vlastníkům jeho, a to až do tří let po své smrti. Tak zněla obvyklá právní forma takové záruky; při tom dovídáme se data zvlášť cenného, že totiž lán čeřejovský má býti prost zejména všech věnných nároků *choti Žižkovy*, jménem *Kateřiny*. Čteme dále také, že v případě zanedbání čehokoliv, pokud jde o záruku slíbenou, zaručují podepsaní kupujícím bratřím náhradu na svých svobodných statcích, a to v sumě o třetinu vyšší než na kterou záruka zní. Jde sic i tu o pouhou formuli, ale sluší pochybovati přece, že by mohla býti opakována mechanicky i tenkráte, kdyby Žižka v té době vůbec žádného statku svobodného neměl.[4]) Je pravda, že prodávající mohl se spokojiti zárukou Matěje z Holkova, o jehož majetku jsme zpraveni — o Čeňku z Klení sebral *Sedláček* několik dat z let 1384—1407, z nichž vidno,

že náležel k vladykám posledního řádu[1]) — a je pravda také, že suma, o niž jde, je malá: lán čeřejovský byl prodán za 19 kop; rukojmí zní tedy na peníz pouze 26 kop. Patřilo-li vskutku Žižkovi i po prodeji lánu čeřejovského nějaké nám neznámé zboží, třeba míti za to, že to mohl býti statek jen podobné ceny a kvality jako lán čeřejovský — kdyby šlo o statek vladycký v pravém slova smyslu, *musily* by nám to archivy prozraditi.

* * *

Knihy soudu dvorského z let, o nichž mluvíme, poskytují nám hojně příležitosti, abychom se poučili o tržních cenách normálního vladyckého zboží a o výši věna ženám zemanským zapisovaného,[2]) jinými slovy dovolují nám odhadnouti majetkovou posici svobodných vladyk v penězích. Odtud poznáme, že 19 kop za svobodný lán znamená, že statek v Čeřejově rovnal se hodnotou lepšímu selskému lánovému gruntu; r. 1425 sluje dvorem a r. 1484 platí se z něho 1 kopa 44 gr. roční činže. Ale z obou lánů v Trocnově dohromady platí se téhož roku jen 2 kopy 6 gr., t. j. pouze o 22 gr. více! To znamená, že lán čeřejovský byl přece lán větší; za to oba lány trocnovské musily býti velikosti nebo hodnoty menší, buď jen normální, buď podnormální. Proto, jak z *Kalouskovy* studie se dovídáme, byly oba grunty v l. 1631—1662 šacovány *dohromady* jen za $1^1/_2$ lánu; po spojení v nový dvůr kláštera borovanského[3]) byly odhádány na 100 korců výsevku a 20 for luk, t. j. dohromady asi na 120 korců.[4]) V době schwarzenberské r. 1785 počítá se dvůr na $117^1/_2$ jiter polí a luk a 33 jiter lesa. Data z té i dnešní doby o velikosti dvora nemohou býti již směrodatna pro výměru v době starší — dvůr schwarzenberský jistě svou areu během posledních 200 let rozšířil rozličně.

Nemožno je si představiti, že by grunt o 60 korcích užitkové plochy mohl býti v době, o níž mluvíme, jedinou hospodářskou základnou, živobytím a sídlem svobodné vladycké rodiny, leč by šlo o vladyku cele posedlačeného. I u dvou statků trocnovských v jedno spojených by vladycký vlastník sotva se lišil od zámožnějšího sedláka, leda že by při statku měl aspoň dvě či tři chalupy a několik podsedků, jimž by připadl díl nejhorší práce zemědělské; „panství" nad nimi by aspoň poněkud znázorňovalo jeho vladycký karakter. O ničem

takovém však v Trocnově neslyšíme — jen o posledním držiteli jednoho gruntu trocnovského, Peškovi, čteme, že měl také něco ve *Vrcově*, vesnici vzdálené asi pět čtvrtí hodiny od Trocnova. Slyšeli jsme o vladycích mnohem zámožnějších ze sousedství Trocnova, že vstupovali do služeb panských, především ovšem rožmberských, jako purkrabí jejich panství.[1]) Tím více třeba dohadovati se toho u zemanů chudších. Na četných hradech rožmberských nebo na zboží královském i církevním bylo s dostatek míst ve službě správní, vojenské i hospodářské, jež mohly dáti slušnou existenci chudému zemanu — svobodný grunt lánový v takovém případě hodil se jen k tomu, aby byl osazen poplatným člověkem. Tak se dohaduji, že i na Trocnově, aspoň od té doby, co rozdělen byl ve dva lánové statky, vladykové trocnovští již nehospodařili, ale že tam měli poplatné sedláky (svobodná povaha gruntu tím nebyla nijak dotčena); vladykové sami žili v poblíží nebo vzdáleni svého statku v službách cizích; jejich děti sluly z Trocnova, ale mohly se naroditi třebas na Nových Hradech, Třeboni nebo Zvíkově nebo na Vyšehradě.

Platí to i o Janu Žižkovi? Nevíme a asi nikdy se nedovíme. Držel-li neznámý nám otec jeho ještě Trocnov celý — ani k takovému dohadu nemáme mnoho práva; že v Trocnově došlo k rozdělení rodinného statku na polovic, je z některých příkladů v deskách dvorských pravděpodobno[2]) — mohl tu snad vskutku hospodařiti a sploditi své děti. Ale jediný svědek, jenž o osud Žižkův v letech mládí jeho měl zájem a zachoval nám zprávu o něm, t. j. *Eneáš Sylvius*, tvrdí, že Žižka od chlapeckého věku vyrůstal *na dvoře královském*. Má-li Eneáš pravdu — nechme zatím stranou otázku, je-li to jisté nebo pravděpodobné — znamenalo by to, že otec jeho sloužil císaři Karlovi nebo stal se čeledínem dvora králova, když syn Jan dosáhl chlapeckých let. Držel-li otec již tenkrát Trocnov či dostal jej později, nevíme; ba nevíme vůbec bezpečně, že syn jeho Jan držel aspoň polovinu jeho. Že Žižka polovinu Trocnova prodal Vilému Puckovi před r. 1380, je zajisté jen *Březanova* a naše kombinace. Tak jen Žižkův *přídomek z Trocnova*, jehož se nevzdal ani když již na Trocnově ničeho neměl, ani když, pokud víme, mohl přijmouti titul „z Čeřejova", dosvědčuje nám, že Žižka nějakou dobu aspoň část Trocnova pravděpodobně držel nebo již po otci se „z Trocnova" jmenoval.[3]) A prokázané

styky se sousedy a snad i příbuznými z okolí, majetkové právo k lánu čeřejovskému a s ním pravděpodobnost, že Žižka pojal choť z vladyk v sousedství Trocnova, vztah bratra jeho Jaroše k Lickům z Dvora, dokazují, že v okolí trocnovském značnější část života ztráviti musil.

A uvažujeme-li o tom všem více, naplníme se pochybností i o pravdivosti údaje Sylviova, že Žižka od mládí vyrůstal při dvoře královském. Nechť si jakkoli podřízené místo zastával v tom případě otec jeho v čeledi císařské — přece nejde nám na mysl, že by nepochybně bystrý a energický jinoch, vychovaný v okolí dvorském, vracel se k statečku otcovu, jenž vydal sotva za dva lány selské, že by hledal nevěstu v chudé vladycké známosti sousedství a vůbec nahromadil tolik známostí a vztahů s vladyckými rodinami borovanské krajiny, vztahů, jež lze, tuším, vysvětliti jen delším pobytem v okolí trocnovském. Dotkli jsme se v poznámkách několika takových nápadných souvislostí; v kapitole následující bude příležitost je rozmnožiti[1]) — tam uvidíme, že po několik let před r. 1409 (a snad po celé desítiletí) potloukal se Žižka znovu, tentokráte jako člen zbrojné roty lupičské, v končinách svého rodiště. Celkem nevynikající role, již v těch okolnostech zaujímal, nasvědčovala by také spíše tomu, že to byl malý zeman, vyrostlý na Krumlovsku, než šlechtic vychovaný při dvoře královském event. císařském. Vůbec zprávy, jakkoli nejasné, o Žižkově ženě, o jeho bratru i (jak poznáme) jeho zeti vedou do okolí trocnovského — nic z toho neprozrazuje styků, získaných snad ve službě na dvoře královském. Že od polovice let desátých 15. stol. je Žižka členem čeledi královské a pobývá v Praze, víme ovšem bezpečně; stejně je jisto, že v l. 1385 až asi 1406 (po případě jen až 1399) není zmínky o jeho pobytu na Krumlovsku. To by ukazovalo (ale nikoli s jistotou naprostou), že žil jinde, nepochybně v službě panské nebo královské. Snad lze i slova Sylviova vyložiti jako zmatenou formulaci zprávy, že Žižka sloužil při dvoře královském dávno před r. 1419, ještě v 14. stol. Tak rozuměti jest asi i zprávě Březanově; to vše by nevylučovalo, že služební kariéru svou začal u pánů nejbližších, t. j. u Rožmberků. Že pak i prvotní služba jeho v čeledi královské, kterou předpokládáme, byla kategorie podřízenější, lze uzavírati z toho, že nikde v zápisech úředních nenajdeme

zmínky o něm. Výminkou je snad zápis desk dvorských k r. 1392, z něhož se dovídáme, že „*Siska* venator d. regis", t. j. *Žižka(?), královský lovčí*, dostal provolací list na 1 ½ kopy ročního platu v Zahořanech u Orlíka.[1]) Není nemožno, že tu jde o našeho Žižku; postavení jeho jako lovčího na královských panstvích, v tomto případě patrně na Orlíku, by nám nejlépe vysvětlovalo, proč jméno jeho ztrácí se z našich archivů. A vzpomeneme-li lovecké vášně Václavovy, by snad i vysvětlovalo, že Žižka již tenkrát mohl dostati se v přímé styky s králem a zachovati se jeho paměti. Jde ovšem jenom o dohad — jej pak možno rozmnožiti dohadem jiným — že Žižka (jak jej aspoň známe z dob pozdějších) náležel sotva k zřízencům, kteří by dovedli oddati se svému úřadu a sídlu jeho trvale a oddaně. Je možné, že vystřídal i jiné služby a jiné pány.[2]) Co a jak, nevíme pohříchu naprosto; víme jen tolik, že v l. 1406—1408 setkáme se s ním mezi silničními lapkami v službě vojenské, žoldnéřské.

* * *

O rodu vladyk trocnovských lze na základě dat, tak pečlivě a všestranně snesených *A. Sedláčkem*, hájiti nejspíše mínění, že tu nejde o starobylou rodinu zemanskou, nýbrž mnohem spíše *o novotný rod* svobodný, vyšlý ze služebné kariéry na hradech panských nebo královských; i patrná souvislost s rodem Pucků by tomu snad nasvědčovala. Nápadné jest aspoň, že *rak*, jejž Žižka nosil v erbu, vyskytuje se na pečetích jihočeských zemanů zcela ojediněle a nemá příkladu mezi starými rody vladyckými v okolí.[3]) Kdo ví, není-li náš Žižka nebo otec jeho prvý, jenž znaku toho užíval. O otci jeho nedovídáme se ovšem ničeho — *Mikeš z Trocnova*, o němž jsme slyšeli, že r. 1381 umřel, mohl by býti snad bratr otce jeho,[4]) *Pešek* pak příbuzný jeho stupně neznámého, jenž vstoupil s ním v spolek majetkový, aby uhájil svých nároků spoluvlastnických, event. dědických. Ale je také možno, že Mikeš a Pešek zvali se po Trocnově podobně jako Vilém Pucek r. 1380, t. j. že s otcem Žižkovým vůbec příbuzni nebyli.

Jistou stopu k poznání rodu vladyk trocnovských tají v sobě snad i *jméno sídla jejich*. Mezi jmény místními v naší zemi je jméno *Trocnov, Trucnov* zcela ojedinělé. Je patrně německého původu a tedy nepříliš velkého stáří — což neznamená ovšem, že by si je pro nový vladycký

dvorec svůj musila vyvoliti rodina německá, snad z měšťanstva okolních měst nebo úřednictva rožmberského pochozí; móda soudobá v 13.—14. stol. učila, jak známo, i dobře české rodiny dávati svým sídlům jména německá. Ale ať jde snad o vědomou volbu jména, ať o přezdívku, již nové vladycké domácnosti dali sousedé, nemožno nezmíniti se o tom, že jméno Trocnov, Trucnov zavírá v sobě smysl vzhledem k dějinnému zjevu nejproslulejšího nositele jeho nemálo zajímavý. Německé jméno přídavné *truc* (z latinského „trux" odvozené) přejímá český slovníkář Klaret (kol r. 1365) do *české* zásoby slovní a tlumočí je synonymy: bujník, prchlec, vzteklec, pyšník.[1]) Jde-li snad o pouhou náhodu, jest i ona tuším pozoruhodná.

Víme již, že Žižka měl *bratra Jaroše* — ale není stopy, že by tento zemanský synek vládl kde svobodným statkem jakéhokoli druhu; zdá se, že žil v pološlužebném, polopřátelském (snad příbuzenském) styku s Licky z Dvorce. Slyšeli jsme ze staré paměti o nadání kostela borovanského, že Jaroš byl na rozkaz krále popraven v Budějovicích — tu po prvé kmitne se před našimi zraky to pro celou bouři tak karakteristické spojení zbožného křesťana a zločince. Bylo by ovšem na snadě mysliti na rozkaz krále Václava a klásti popravu Jarošovu někdy do let 1408—1409, kdy, jak uslyšíme, Žižka dopouštěl se násilí proti Budějovickým. Ale jméno Jarošovo čteme mezi násilníky táborskými v Popravčí knize rožmberské k r. 1422, i později; víme, že užíval (r. 1423) stejně jako bratr Jan, přídomku z Kalicha, náležeje k táborským polním vůdcům ještě v r. 1427. Nejde-li o omyl dotčené paměti s jiným snad bratrem Žižkovým, náležela by tedy smrt jeho rukou katovou někdy do let po r. 1427.[2]) K r. 1429 čteme zmínku o starší příbuzné, snad sestřenici Žižkově *Anně*, přebývající v Praze, k r. 1434 o její dědičce, *sestře* Žižkově, jménem *Anežce*, jež, jsouc podle všeho později zrozena, jej přežila o víc než deset let.[3]) Že choť Žižkova slula *Kateřina* a že měla věno své pojištěno na statku v Čeřejově, jsme již slyšeli. Sňatek Žižkův tedy náleží jistě před rok 1384. Odtud a ovšem ještě více odtud, že r. 1378 představuje se nám Žižka jako hotový člověk, účastnící se právních jednání, možno jedině odhadovati dobu jeho narození. Z listin, jež jsme v té souvislosti poznali, nezdá se, že by r. 1378 předstupoval před nás Žižka zcela mladý, snad 18—20tiletý — je to právě zápis židovkám budějovickým, obyčejně za doklad

lehkomyslného mládí Žižkova uváděný, jenž nás poučuje, že jediný věkem nám jakž takž známý spoluručitel jeho, Jan z Mysletína, byl tenkrát aspoň 28—30 let stár[1]); můžeme si sice představiti soudruha jeho Žižku v té chvíli jako muže o 10 let mladšího, ale musíme počítati i s možností, že se mu věkem přibližoval. T. j.: je možné, že Žižkovi r. 1378 bylo aspoň 25 let. Čtenář postihne, že tu všude jde o kombinace velmi vratké — ale jiná cesta k poznání, o něž usilujeme, není nám pohříchu otevřena. Kdyby byl Žižka r. 1378 stár asi 25 let, znamená to, že by se narodil kol r. 1353 — t. j. *že v roce smrti své byl stár kolem asi 70 let.* A i když si představíme Žižku v r. 1378 jako dvacetiletého, nesnížíme odhad jeho věku k r. 1424 víc než asi na 66 let. Tak by plně se potvrzovaly údaje *Enešše Sylvia*, jediného našeho historika, jenž zachoval nám data o Žižkovi-člověku, podle nichž v době své velké role historické byl Žižka starcem.

Na základě dat právě uvedených lze zaujmouti i stanovisko k zprávě Starých letopisů, že v bitvě u Malešova r. 1424 padl *Žižkův zeť*. Zpráva je sic, podle povahy pramene, poměrně pozdě zapsána, snad 30—50 let po smrti Žižkově, ale i pozdním zprávám Letopisů možno důvěřovati, pokud neodporují záznamům starším. Větší nesnáz je v tom, že některé rukopisy Letopisů zvou toho zetě panem *Jindřichem z Dubé*, jiné panem *Ondřejem z Dubé*. Dokud nebudeme míti řádného vydání Letopisů, pohybujeme se na půdě nejisté; proto nemám za rozhodující ani postřeh *Tomanův*,[2]) že starší rukopisy mají jméno pana *Jindřicha* z Dubé. Kdo ví, jaká sociální propast zela tenkrát mezi pánem a panošem, sotva uvěří v sňatek takový, leč by šlo o potomka panského rodu, jenž zchudl cele a žije životem malých zemanů, de facto ztratil svůj panský karakter. Zajímavo je, že — aspoň podle vývodů *Sedláčkových*[3]) — nacházíme takového povladyčeného pána v prostředí zemanů z okolí Borovan a Svin Trhových, ale jen jako *panoše*: je to *Ondřej Sokolík z Dubé*, jejž od počátku postihujeme v právních a jak se zdá i přátelských a příbuzenských vztazích s rodinou vladyk Žižkovi i nám dobře známých, zemanů *Doudlebských*. R. 1412 jest Ondřej svědkem, když Petr z Doudleb prodává nějaký plat v Straňanech (ves u samých Doudleb) a r. 1419 postupují Petr z Dúdleb, Svatomír z Dúdleb a Hroch z Dúdleb *panoši* Ondřejovi z Dubé, řečenému Sokolík, v dluhu 32 kop platy v *Jedo-*

vařích a *Strážkovicích*. Obě ty osady již známe: jsou v bezprostředním sousedství Trocnova; právo své na plat v obou vesnicích zmíněných uplatňuje Ondřej Sokolík ještě r. 1437, když projednávala se pozůstalost po Petru Svatomíru z Doudleb. A ještě r. 1456 kmitne se nám jméno jeho ve při, která počala se r. 1437; při tom zaslechneme i jméno Domina z Doudleb, někdy na Trocnově a postřehneme, jak spolu rodiny Doudlebských, vladyk z Holkova i Ondřeje z Dubé ode dávna právně, event. krví souvisely.[1]) Byl-li Ondřej živ ještě r. 1456, nemohl ovšem ztratiti život r. 1424 v bitvě u Malešova.[2]) Souvislosti Ondřeje Sokolíka s bezprostředním okolím Trocnova a prostředím vladyckým, v jehož středu jsme Žižku poznali, jsou jistě tak nápadné, že bychom připustili, že Ondřej mohl býti zetěm Žižkovým — ale pak bychom musili předpokládat, že Ondřej Sokolík ze Šajby či z Dubé, v l. 1437—1456 připomínaný, je jiná osoba (snad syn) než Sokolík známý nám z doby Žižkovy. To je tuším možné také proto, že Sokolíka prvého postihneme v krajině trocnovské mnohem dříve (již r. 1396) než předpokládal *Sedláček*. Chopíme-li se druhé možnosti, že totiž jde o pana Jindřicha z Dubé, narazíme na překážku podobně nepřekročitelnou — o panu Jindřichu z Dubé není v souvislosti se Žižkou nebo jeho okolím nikde nejmenší zprávy. Pochybným východiskem ze záhady byla by kombinace, že zetěm Žižkovým byl nikoliv pan Jindřich z Dubé, nýbrž vladyka *Jindřich z Dúdleb* a že jen přepsáním a neporozuměním kopistů dostal se do textu přídomek z „Dubé" místo „Dúdleb"; o přídomku panském na příslušném místě Starých letopisů pověděl již *Tomek*, že připojuje se tam i k jménům, jichž nositelé k stavu panskému nenáleželi. Jindřicha z Doudleb, jak jsme již vyložili, najdeme vskutku mezi spolupracovníky Žižkovými, po boku Žižkova bratra Jaroše, mezi panoši i „lapkami", kteří tvořili zbojnickou četu, pracující proti Rožmberkům a jiným nepřátelům na Třeboňsku v l. 1408—1409.[3]) Mezi těmito najdeme ovšem, a to již někdy od r. 1396, i Ondřeje Sokolíka; jde-li konec konců o to rozhodnouti mezi dvěma dohady, z nichž žádný není prost pochybností, dal bych přednost mínění, že zetěm Žižkovým byl Ondřej Sokolík.

* * *

V. V. Tomek, na rozdíl od *Palackého*, zastával mínění,[1]) že Jan Žižka z Trocnova, objevující se v listinách r. 1378 až 1384, je nikoliv náš Žižka, nýbrž otec jeho. Přes to, že *Toman* v studiích pozoruhodných jak rozšířením datového materiálu, tak juristickým porozuměním, odmítl pojímání Tomkovo,[2]) našel se znovu r. 1910 — když v čáslavském kostele byla nalezena (za okolností ovšem podezřelých) v zazděném výklenku lebka a kosti, jež prohlašovány místními horlivci za tělesné pozůstatky Žižkovy — obhájce mínění Tomkova. Byl to votický advokát *Čeněk Pinsker*, jenž obíral se horlivě a nikoli bez zásluhy historickými studiemi, zejména o dějinách práva šlechtického.[3]) Ale odpověď, jíž se mu dostalo v pronikavé studii *Jos. Šusty*, nadepsané K otázce stáří Žižkova,[4]) rozebrala a odmítla, lze říci, definitivně, všechny možné námitky proti nazírání Tomanovu; na její stanovisko postavili se pak všichni historikové, kteří se problému jakkoli dotýkali.[5]) Mám proto za zhola zbytečné obírati se znovu otázkami, jež s těmito spory souvisely a souvisejí. Opakuji jen krátce: není žádného vážného důvodu proti předpokladu, že Žižka let 1378 až 1384 je táž osoba jako Žižka let 1419—1424; „Žižka" je přezdívka osobní a znamená podle vší pravděpodobnosti jednookého;[6]) kdyby Jan Žižka, jmenovaný v listinách r. 1378 a 1384 byl otcem našeho Žižky, musil by jméno Žižky zděditi po otci i bratr Žižkův Jaroslav; ten však nikdy Žižkou nesluje. Krátce: je-li lebka domněle Žižkova v Čáslavi nalezená (lebka, jež prý náležela muži od mládí jednookému), jak se tvrdí, lebkou muže asi padesátiletého,[7]) tedy to nemůže býti lebka Jana Žižky z Trocnova.

Z toho, co vyloženo, vyplývá ještě jeden závěr. Máme-li za nejvýš pravděpodobné, že přezdívka „Žižka" znamená jednookého, plyne z toho, že Ješek či Jan z Trocnova musil ztratiti jedno oko již v mládí. Sluje Žižkou zajisté již v prvém dokumentu, v němž se s ním setkáváme, t. j. r. 1378. Předpokládati jest zajisté nějakou dobu, než se přezdívka ujala a srostla s jménem vlastním. Eneas Sylvius je zase jediný, jenž se zajímal o to, kdy a jak trocnovský vladyka oko ztratil. Ale zapsal o tom ku podivu variant dvojí: ve své České historii dí, že ve válkách zběhlý zeman přišel o oko „již dříve v statečném boji". Variant druhý dí však,[8]) že oko ztratil již jako chlapec při hře nějaké. Tomuto výkladu dáme nepochybně přednost před výkladem prvým;

srovnává se se situací, jak jsme ji poznali, v každém směru vhodněji. A zároveň nezbavíme se podezření, že Eneas Sylvius chtěl svého hrdinu, píše České dějiny, učiniti čtenáři zajímavějším a sympatičtějším, podobně jako asi zprávou o vychování jeho při dvoře královském.

2. ŽIŽKA V KNIHÁCH PSANCŮ.

(Popravčí kniha rožmberská. — Lupičství ve službě zbrojných zápasů stran knížecích a šlechtických. — Data o Žižkovi. — Kniha jihlavská. — Míra spolehlivosti útrpných vyznání. — Akční cíle moravských nájezdníků panských, jejich rozsah, povaha a dějiny. — Souvislosti jejich s rolí Žižkovou. — Úvahy a dohady o Žižkově službě v rotách lapků. — Rozsah panské svévole proti míru zemskému v době Václavově. — Teritoriální rozsah činnosti roty Žižkovy. — Povaha akcí jejích; souvislost s taktikou táborskou. — Popravčí kniha o Žižkovi a Táborech let 1420 až 1423. — Zisky pro porozumění Žižkovi z doby revoluční.)

Víc než po dvě desítiletí, počítáme-li od posledního vystoupení Žižkova v listinách, zakrývá nám nenávistná náhoda jméno Žižkovo. Ale i to tajemné mlčení, řekli jsme, mluví: praví nám, že Žižka v době svého mužného rozvoje, ve třicátých až padesátých letech svého života, působil někde na místě podřízeném a nevýznamném, jak to odpovídalo jeho původu a jeho chudobě; neměl patrně ani kusa svobodné země, která by dala mu ukázati se aspoň ve zmínce pozemkových knih. S tím vším by se snad dobře snášel dohad výše položený, že byl někde na venkově ve službě královské nebo panské. Až najednou v l. 1409, v té době, kdy již zraky celých Čech obracely se k bojům o Viklifa a Husa na universitě pražské, setkáváme se zase s jménem jeho. Ale v okolí prazvláštním: v knihách, v nichž hrdelní úřady krajské nebo městské vedly v evidenci výpovědi zločinců, vynucené katem v mučírně. Jde tu o dvě takové *knihy psanců*, nebo jak se říkalo později „černé" knihy, jež se nám zachovaly: prvá známá pod jménem *Popravčí knihy pánů z Rožmberka*, je vydána od r. 1878 tiskem péčí archiváře *Fr. Mareše*[1]), z druhé *jihlavské* otiskl data sem náležející již r. 1824 *Millauer*, r. 1891 znovu *Hugo Toman*.[2]) S tím vším souvisejí dva listy krále Václava z r. 1409, Žižky se týkající; znamenají v podstatě, že Žižkovi dostalo se za viny spáchané odpuštění. Kniha jihlavská dotýká se Žižky dvěma či třemi zápisy, z nichž hlavní, Tomanovi známý, vydá asi 10—15 řádek tisku; Popravčí kniha rožmberská má o Žižkovi data hojnější; shromažďujíc pak materiál z doby víc než třicetileté o rušitelích veřejného pokoje v kraji bechyňském a o boji úřadů proti nim, náleží k významným

[1]) Poznámky k této kapitole viz níže str. 207 sq.

historickým dokumentům doby Václavovy i doby pozdější, let válek husitských. S ní seznámiti se musíme tedy především.

Seznámení to budí nejednu nesnáz; s tím nepochybně souvisí, že dosud nikdo se nepokusil vniknouti hlouběji v obsah a povahu její. Kniha, jež je z prvých česky psaných knih soudních na naší půdě (jen výminkou ohlásí se v ní latina), je souborem výpovědí jatých loupežníků a škůdců zemských, jak takové výpovědi shromažďovaly se v rukou úředního krajského popravce kraje bechyňského (dnes bychom řekli: předsedy trestního nebo hrdelního soudu). V kraji bechyňském měli vedle měst královských právo hrdelního soudu ode dávna *páni z Rožmberka;* veřejný úřad krajský tu jaksi spadal v jedno se soukromou péčí vrchnostenskou o pokoj a bezpečnost na statcích vlastních; proto můžeme mluviti o Popravčí knize *rožmberské.* V ní shromážděny jsou ovšem především výpovědi (tenkrát se říkalo „pravení") provinilců z hradů a měst rožmberských, jak je krajskému popravci posílali hradní purkrabí nebo rychtáři poddanských měst rožmberských. Ale najdeme v ní (a podobně potom v Popravčí knize jihlavské) i záznamy, poslané z jiných měst, ať v kraji (na př. Budějovic) nebo mimo něj (na př. z Benešova), ba i z Prahy; najdeme i výpovědi původu neznámého. Tomu patrně úředně organisovanému protokolování žalob na zločince a sdělování jich jako raportů policejních od jedné popravy ke druhé říkalo se „psání", proto ti, kteří byli „psáni" nebo rozepsáni, sluli *psanci;* náš smysl toho slova prozrazuje, že se tím mínili zločinci jakoby ve veřejný acht daní.[1]) Popravčí kniha rožmberská počíná se výpověďmi „všelikakých psanců" z r. 1389, pak následují v nadpisech léta 1391, 1394—1398, pak 1401, pak ku podivu 1399, pak konečně[2]) mezi dvěma prázdnými stranami „Pivcovo pravení", jež obsahově souvisí zřejmě s výpověďmi následujícími,[3]) nadepsanými: „R. 1409 před svátkem sv. Trojice." Zde právě[4]) setkáváme se s daty o Žižkovi. Následuje ještě jednou nadpisové datum: „R. 1409 před sv. Trojicí," tentokráte v čele čtyř výpovědí a pak náhle[5]) vstupujeme do r. 1420 — ostatek až na konec,[6]) t. j. skoro polovina knihy, náleží již letům válek husitských, letům 1420—1429.

Jak vznikala tato sbírka, je nesnadno pověděti. Psána jest od rozličných písařů; způsob datace dovoluje aspoň ten závěr, že od „Piv-

cova pravení" dostala kniha nového pořadatele; co je před tím, zdá se býti sestaveno nikoli rok za rokem, jak by naznačovala nadpisová data, nýbrž později najednou; kdy, neodvažuji se hádati.[1]) Také předpokladu, že sbírka vyznání sestavována byla pečlivě, nutno se vzdáti; vidíme aspoň, že výpověď Telcova je na fol. 6b r. 1391 a pak znovu, ale obšírněji na f. 12 k r. 1398; vidíme dále, že výpověď panoše Malého a Friaufa z Vojkovic, učiněná v Benešově (k r. 1397) je na fol. 9a a 9b a pak znovu z jiného a sice správnějšího textu[2]) na f. 11a, ale tu je datována z Borotína! Že si sestavovatel z „psání" kupících se v kanceláři, vybíral jen některá, je nepochybno,[3]) jako že někdy po řadu let nebylo přepsáno ničeho. Řeknu hned, že podobný chronologický nepořádek najdeme i v zápisech knihy jihlavské, přes to, že shromážděny byly najednou (kol r. 1419?) jediným a týmž písařem.

Účelem knihy bylo míti v evidenci osoby z účasti na zločinech obviněné, poznati přechovávače („stavy") loupežníků a útočníků i organisátory a pány band na statcích rožmberských a v sousedství jich „pracujících". Pokud jde o část nejstarší, až k r. 1401 sahající, mám za to, že její rozdělení v kapitoly podle let je jen datováním vzniklým ex post a od oka; dohaduji se také, že zápisy k r. 1399 datované, jež následují po r. 1401 (jeho datum[4]) zdá se býti správné), vznikly vskutku po r. 1401, snad 1402 a možná, že ještě později[5]) a že snad jen pro obsah svůj dostaly v nadpisu letopočet 1399. Jinak by bylo těžko ten nápadný chronologický nepořádek vysvětliti.[6])

* * *

Popravčí kniha počíná se zpověďmi obyčejných loupežníků, jednotlivců i tovaryšstev, co brali na silnicích, zpověďmi, jež nemohou vzbuditi našeho zájmu.[7]) Ale již k r. 1389 kmitne se nám v té souvislosti jméno *Jana Zoula*, syna páně Myškova (Mikšova) *z Ostředku*, téhož Mikše, jenž byl r. 1404 v Praze okázale oběšen,[8]) k r. 1396 jméno jiného vladyky-lupiče, *Beneše Macuty z Heršláku*, s nímž se setkáme ještě několikrát později. A čím dále čteme, tím více zemanských jmén mezi loupežníky přibývá: kniha sic nezmiňuje se o jejich šlechtictví, takže na první pohled máš dojem, že jde o obyčejné silniční zloděje — teprv zmínky o střelcích nebo pacholcích jejich

(také o podkoních a „rynéřích“, t. j. zbrojných pacholcích jejich) nebo titulatura „pan“, jíž užívají vyznání mučených, prozradí, že jde o násilníky urozené, někdy i stavu panského. Tak slyšíme k r. 1397 o synech páně *Sezimových z Ústí*, Janu a Sezemovi, že vyšedše v noci z hradu Hradiště (pozdějšího Tábora), loupili, nebo o panu *Vaňkovi z Dubé*, bratranci pána leštenského (téhož, jenž provázel Husa do Kostnice), že byl ve spojení se Zoulem a měl podíl v loupežích svých lidí, čteme i o purkrabích některých hradů panských, jednou dokonce i královského hradu Zvíkova, že byli v dorozumění s bandami, pracujícími v okolí. Vedle jednotlivců vystupují totiž v zápisech Popravčí knihy celá *tovaryšstva*, organisované *bandy* nebo *roty*; programem některých je patrně ne loupež k vůli loupeži, ale loupež jako důsledek obřadně opověděného nepřátelství čili „záští“; tu jde již o opravdovou válku, jak jí doba rozuměla[1]), válku vzniklou z neshod politických nebo právních, veřejných nebo soukromých; v ní pak záhy můžeme postihnouti *moravského markrabího Prokopa* jako vlastního řiditele operací.

Tak kdežto v letech devadesátých má Popravčí kniha jen výminkou zprávy o lupičství vyššího řádu jako na př. o „bratři“ Zoulově (Zoulovo sídlo bylo na Hrádku Čejchanově nad Sázavou a působiště lapků jeho mezi Kutnou Horou a Benešovem), podávají zápisy další stále podrobnější údaje o velkém útoku proti pánům *z Rožmberka* (a snad i z Hradce, Stráže a Ústí), řízeném *z Moravy* a podle všeho do let 1399 až 1401 spadajícím. Jedním z vojenských vůdců jeho je nejznámější řemeslný válečník z té doby, *Jan Sokol z Lamberka*[2]); jeho roty mají v plánech a útocích, jež pronikly až do okolí Budějovic a Třeboně a užívaly i pomoci Zoulovy, hlavní podíl; s ním pracuje řada pomocníků, jejichž opěrné body jsou nejen Sokolův Lamberk u Náměšti na Moravě, ale i tvrz *Heraltice* mezi Jihlavou a Třebíčí (bratří vladykové z Heraltic objevují se v Popravčí knize[3]) poměrně často), dále tvrz *Hobzí* jihozáp. od Znojma, jíž se Sokol zmocnil násilím[4]), hrad *Holoubek* u Dalešic[5]) a tvrz *Hrádek*, snad ten u Budiškovic (něm. Rothenburg)[6]) — tedy vesměs hrady a tvrze v jihozápadní Moravě. Diviš z Hrádku, upadnuv se svými r. 1401 do rukou rožmberských, vypověděl leccos o činech a úmyslech roty, v tom zejména, že mu mladý *markrabí Prokop* přikázal, „aby

pána z Rožmberka hubil, kdež by mohl a jeho lidi, panoše, kněží, měšťany i sedláky jímal, mučil i šacoval.“[1]) Tu tedy slyšíme, jak se zdá spolehlivě, nejen, co třeba věděti o cíli a methodě takové války, ale přesvědčujeme se, že roty Sokolovy byly v službě a žoldu markrabího Prokopa v boji jeho s bratrem Joštem a Joštovými spojenci. K těm náležel především král Zikmund a jednota panská v Čechách; na druhé straně stál král Václav: porozumíme tak, proč právě v té době dařil král Václav Sokola z Lamberka, předního válečníka své strany, obdarováními svými.

Z panských spolupracovníků akce Prokopovy, vesměs také na Moravě usídlených, poznáváme pana *Zikmunda Křižanovského*[2]), pány z *Krajku*[3]), pány *z Kunštátu na Jevišovicích, Bítovské z Lichtenburka*[4]); podle jednoho údaje účastnil se některé výpravy rot z Moravy do Čech i *Suchý Čert*. Tak slul pan *Hynek z Kunštátu*, jeden z nejpověstnějších loupežníků a válečníků soudobých, kryjící se nejdřív jménem Prokopovým a pak Joštovým. Odjinud o těchto zájezdech moravských zbojnických čet do Čech nedovídáme se (krom zmínek v nejstarší městské knize budějovické) ničeho; proto také jejich přesné datování činí nesnáze; nesnáz je také v tom, že nevíme, pokud to vše souvisí ještě s bojem Prokopovým nebo pokud jmenovaní moravští páni jednají na vlastní pěst, vedeni záštím soukromým. O Prokopovi víme, že zejména r. 1399 rozvinul ve válce své s Joštem akci velkého slohu a to i s pomocí polskou; tenkrát také hrozným způsobem zpustošil statky biskupství olomúckého[5]); branné vystoupení jeho proti Joštovi, jednotě panské a Zikmundovi nabylo, jak se ze všeho zdá, tak povážlivých forem, že Zikmund vyzýval přívržence k úplnému vyhlazení jeho, až jej r. 1402 dostal zrádně do své moci. Sotvaže však Prokop mizí z jeviště, mění svou politiku starší bratr jeho, s Prokopem na smrt znepřátelený, *Jošt*, a vstupuje takřka na místo Prokopovo.

Výpovědi popravčí knihy seznamují nás jmenovitě se značným počtem pomocníků Sokolových a Suchého Čerta (nápadno je, že mezi nimi a to zejména v nejbližším okolí Sokolově nacházíme řadu Němců); seznamují i s několika zemany z Čech, kteří byli ve srozumění s „lapkami“ moravskými[6]) — ale nikde v té souvislosti neslyšíme jméno Žižkovo. Teprv, když ta bouře, Prokopem podnícená[7]),

dávno minula, když Prokop již byl mrtev (r. 1405), mír mezi králem Václavem a jednotou panskou s panem Jindřichem z Rožmberka v čele byl definitivně dokonán (stalo se to r. 1405), představuje se nám r. 1409 v Popravčí knize rota zbojnická, jejíž členem je i Žižka, náš Žižka. A o tomže tovaryšstvu dovídáme se dat celkem souhlasných z Popravčí knihy jihlavské. Nezbude než seznámiti se s textem výpovědí Žižky se týkajících; čtenář při tom bude míti příležitost poznati také povahu těch „pravení", katem vynucovaných a formu, již jim dával soudní písař v mučírně přítomný.

* * *

Jak již víme, mají data o Žižkovi dva odstavce Popravčí knihy po sobě následující; prvý s nadpisem „*Pivcovo pravení*", druhý s datem v čele: „R. 1409 před svátkem sv. Trojice." Zápis tento je velmi obšírný a podrobný; ku podivu však písař opomenul v čele poznamenati, že tu jde o výpovědi *Matěje „vůdce*", t. j. asi náčelníka bandy,[1]) ve které pracoval i Žižka. Písař proti obyčeji svému zamlčel také, kde učinil Matěj své výpovědi (stalo se to, jak se z pozdějšího záznamu dovídáme, v mučírně budějovické). Vybéřeme-li z údajů Matějových to, co se týká Žižky — tak jak to, bezvýznamné i důležité, náhodně po sobě následuje — obdržíme obraz, jenž následuje. Místní a osobní data jeho najdeš vyložena, pokud je to možno, v poznámkách, po případě ve zvláštním odstavci níže.

(Matěj vyznal), že Jiřink z Plzenska, Halba z Chotěboř,[2]) *Žižka*, Hansa Uher, Polák: ti jsú vzebrali krámnú věc i jiné zboží a to jsú nesli do *Rakús* na Trnavu a na Kobr,[3]) že „Byňovec, Matěj vúdce, Kolúch, *Žižka*, Jiřink chtěli jsú *Nový Hrad*[4]) zlézti a Folkenštorfer z Kolmuče[5]) jměl jest jim na pomoc přijíti," že Hynek, sluha Sudlicúv v Moravě na *Rabštejně*,[6]) jenž dělá provazové žebříky k slezení měst a hradů, „jest lůni s *Žižkú* a s Kolúchem a jinú svú rotú Hus hrad[7]) měl slézti i s Matějem," že „on Matěj, Jiřink s střelci svými, Holba, Jan Tlama, Polák, *Žižka*, Hansl Uher jměli jsú stav ve vsi řečené Sedlo mezi Bystřicí a Stráží[8]) v třetím dvoře na pravé ruce od Bystřice ku Pěnné jedúc u někakého starého sedláka jměli jsú stav a jmievají, a když jsú zbožie u Mirotic[9]) na silnici vzebrali, tu se u něho stavili, tady jedúc," že „*Žižka* a Karlík Míšně-

nín se dvěma svýma strýcoma podlé Strážkova na silnici vzeli jsú jednomu súkenníku tandléřovi drahně sukna a jeho samého jemše i nesli jej na *Jampnici*,"[1]) že Kolúch a *Žižka* míní spáliti Týn,[2]) že „on Matěj, Kolúch, *Žižka*, Jiřink a Vítek pod kleteckým mostem u *Lompnice* v třetím mlýně, jakož leží nad brodem, přesenžto k Valu jedú, mívali jsú a jmievají stav," že „*Žižka* dal jest malý řetiezek střiebrný pozlatitý Zdeníkové v Hlavatci" (u Zdeníkové mívala tlupa také svůj „stav"), že „Petr Knaisl, někdy pachole Mikulášuov Višnin,[3]) ten chodí po vsech v pútničí osobě a potřeby dobývaje mezi sedláky, i nosí na lesy tu potřebu *Žižkovi*, Kolúchovi i jich tovařistvu a jest vuodce na silnice *ku Passovu* a k *Drkolnám*,"[4]) že „*Žižka* jmievá stav u Burdy v Kleči", že „Oldřich rychtář z Lompnice chce tu *hrad v Lompnici*[5]) panu *Alšíkovi Bietovskému* zraditi a k tomu by měl pomocníky mieti Jilmiše, Vítka, *Žižku*, Kolúcha, Martina Bradu i jiné všecky lapky z *Jevišovic*[6]) i odjinud."

Z vypovědi *Pivcovy*,[7]) která je zapsána o stránku výše před pravením Matějovým,[8]) týkají se Žižky tyto věty: „A na Žižku Jan Holý pravil, že *Žižka*, Jindřich[9]) a *bratr Žižkóv* vzěli jsú herynky a že on a Troskovec[10]) odpověděli pánu a že Žižka vzebral vozy a pánu odpověděl. Opět pravil, že mlynář a Mikeš syn jeho v Žibřidově mlýně těch jsú u sebe chovali a dávali jim potřebu a že mezi nimi býval syn Žibřidóv.[11]) A také že Matěj kupcóm vzal zlaté a *Žižka* zabil páně člověka . . .Také pravil, že léhali jsú u pana Valkúna[12]) a on jim potřebu dával . . . Také že Matěj často ležé ve vsi podlé Kaplice v Rozpútí. A také že ten Matěj vedl je k hrádku *Velešínu* . . .[13]) Také pravil, že krada i prodával v Lompnici Larce i jejie synu . . . Také pravil, že Zachař burgrabie a Románek na *Zviekově*[14]) jim slíbili, že by je chtěli na hrad vpustiti, kdyby jim bylo potřeba, i také Erasma[15]) s jeho tovařiši proti každému člověku. Také jest znamenáno, že Bušek, syn Kobylóv z Křídl[16]) pravil na Fricendorferova[17]) přietele, ježto jest u krále slúžil, že s Hrochem z Křenovic,[18]) jsúce v službě toho pána (z) *Jaispic*,[19]) stáli jsú v stráži lidem královým v neděli před sv. Ondřejem v lesě u Strádova. A také *Žižka* a Martin Brada Plachtík[20]) s svými střelci jeli jsú Podolce a Albrechta, bratra Jana Lysého,[21]) pro penieze, chtiece je mieti nespravedlivě."

Pročítá-li dnešní čtenář tyto zápisy, pokud se v nich vyskytuje

jméno Žižkovo (celek jejich je zajisté asi trojnásob rozsáhlejší), uvědomí si hned, že mu nemohou býti tak srozumitelny jako písaři jich před pěti sty lety, kterému všechny ty zmínky osobní a místní byly jasné. Pronikavé studium může sic řadě jmen na prvý pohled prázdných vrátiti život a porozuměti souvislosti, ale mnohé z nich zůstane mrtvo a hlucho k volání našemu. V celku však z hruba poznáme přece, oč šlo. Jak pak se výpovědi rozličných osob a rozličných stran navzájem doplňují a potvrzují, postihujeme dosti dobře z *výpovědí jihlavských*.

* * *

Jde tu vlastně také o popravčí knihu, rozsahu ovšem menšího než je kniha rožmberská; kodex, v němž je obsažena, zavírá v sobě většinou zápisy o činnosti městského soudu jihlavského z let 1419 až 1519. Zápisy popravčí jsou i tu shromážděny v jedno později jediným písařem (kol r. 1419?) a doplněny potom několika vyznáními z let 1432. „Pravení“ jsou zapsána rozličně, německy, latinsky i česky lety 1417, 1419, 1418 počínaje; potom vrací se k r. 1410, pak k 1413 a znovu k 1411—1417; tato poslední léta mají lví podíl celku; u nejednoho zápisu možno míti pochybnosti, do které doby vlastně náleží; kusy jsou datovány totiž jaksi ve skupinách, ne jednotlivě.[1]) Zápisy jihlavské týkají se ovšem daleko více Moravy než Čech, ale setkáme se v nich s nejedním lapkou známým nám z Popravčí knihy rožmberské; rozumí se, že jméno *Sokola z Lamberka* (a pak Vaňka z Lamberka) a jména *jevišovických pánů* a lidí jejich kmitnou se nám častěji; seznamujeme se i s řadou jiných pánů, jejichž bandy lupičské, užívané v soukromých záštích stran, dělí se se svými majiteli o uloupenou kořist[2]); někteří členové mohutného rodu Kunštátského zaujímají tu zvlášť čestné místo, podobně jako v moravských knihách půhonných z té doby. Pro nás mají důležitost ovšem zápisy nejstarší, k r. 1410 datované; v nich setkáváme se také s vyznáním jednoho lapky z tlupy Matěje vůdce, jež rozmnožuje zajímavě data známá nám z knihy rožmberské.

Čteme tu, že Janek, pacholek Kolúchův, jenž byl oběšen ve Stráži, vyznal, že Matěj vúdce a Byňovec (Wynowecz) chtěli zraditi panu *Alšíkovi z Bítova* a mladému panu *Krajíři*, *Žižkovi* a Kolúchovi *Nové Hrady*, hrad i město, a za to že jim pan Alšík slíbil a se zavázal

postoupiti nějaké tvrze na Moravě. Za to chtěli jmenovaní zraditi panu Alšíkovi i město *Třeboň*. Tovaryši jejich byli: *Žižka* (psáno Schiska), Janek Kolúch, Martin Brada, Matěj vúdce, Janek jeho bratr, Jiřink z Plzeňska, Holba z Chotěboře, Václav z Třebíče, Hanko střelec z Jevišovic (ten tam vyráběl provazové žebříky), Jan Čapek, Býňovec ze vsi Býňova, Jan Tlama, Jilmiš (Schysmis).

To je hlavní, ale nikoli jediný zápis jihlavské popravčí knihy, v němž se nám objevuje jméno Žižkovo. Nějaký Zikmund z Kupergu(?) vypověděl r. 1410, mluvě o jednotlivých lapkách, v tom i služebnících Sokola z Lamberka, že obrali dva jihlavské měšťany. Při tom, jak udal, byli Rossak, Paleček, *Žižka* (psáno „Zyzka"), Šiška (Schysska), Jan Veliký. A níže v dlouhém seznamů lupičů, položeném za výpověď k r. 1413 datovanou (ale s ní nijak nesouvisící), čteme zas jméno *Siska* a vedle něho jména lapek, z nichž u některých je výslovně podotčeno, že jsou „u Sokola"; najdeme tu také člena tovaryšstva Žižkova výše vytčeného, totiž Jana Velikého. Totéž jméno čteme pak v seznamu, v němž se vyčítají tovaříše páně *Erhartovi Puškovi* (z Kunštátu). Mezi nimi je i jméno: Matěj řečený Ovce. Podobnost s jménem Matěje „vůdce" je snad jen náhodná. Nejdůležitější ze zápisů jihlavských je nepochybně výpověď pacholka Kolúchova; zde nemůže býti pochybnosti, že nás seznamuje s tlupou lapků, kterou známe dobře již z knihy rožmberské a jejíž členem byl i náš Žižka[1]).

* * *

Přistoupíme-li k nesnadnému úkolu vyšetřiti, čím uvedená data psaneckých knih přispívají k poznání Žižkova života v době mužné síly jeho, musíme si především položiti otázku, zda Žižka, v bandě Matějově opětovně jmenovaný, je vůbec Jan Žižka z Trocnova? Až do vydání Popravčí knihy archivářem *Marešem* (r. 1878) byla zajisté o této kapitole Žižkova života známa jen data jihlavské knihy (a to ještě ne všechna); ta zdála se tak málo přesvědčujícími, že na př. *Palacký* pominul je mlčením. Důležitější by snad bylo, že ani v době Žižkově ani v době potomní, kdy přece nenedostávalo se vášnivých žalobců Žižkových, slyšíme (jak bude níže vyloženo) jen od jednoho žalobce zřejmé narážky na to, že Žižka byl známý psanec a lupič; jinou zprávu podobné tendence najdeme u jednoho historika zahra-

ničního. Ale jediný historik Žižkův, který pověděl něco málo konkretního o Žižkovi předrevolučním, *Eneáš Sylvius*, neví nebo nedí, jak uslyšíme, o účastenství Žižkově v rotách lapků ničeho. Jakkoli překvapujícím jeví se toto mlčení Sylviovo, nemůže přece obstáti jako argument proti Popravčí knize — v Popravčí knize jde vskutku o našeho Žižku. V tom je, mimochodem řečeno, obecná shoda mezi všemi biografy Žižkovými, kteří psali po r. 1878. Důležitou oporou tohoto souhlasu jsou oba listy krále Václava z r. 1409, v nichž o Žižkových excesech proti míru zemskému je zmínka určitá. Ale i bez nich by pečlivé prostudování prostředí, v němž Žižka v Popravčí knize vystupuje (jak tuším i tyto stránky s dostatek ukáží) nezanechalo v nás pochybnosti, že Žižka připomínaný v Popravčí knize je proslulý později Jan Žižka z Trocnova.

Nesnadnější je otázka o míře spolehlivosti dat Popravčí knihy, dat pravidlem vynucených v mučírně. Z jednoho pozdějšího zápisu jejího se dovídáme,[1]) že delikvent, veden jsa na popravu, odvolával vše, co byl vyznal v mukách — nebylo-li takových případů více či nejsou-li aspoň jednotlivosti ve vyznáních obsažené tak nebo onak nepodobny skutečnosti? Historik se v tomto prameni jistě nedohledá plné pravdy, ale pokud jde o celkový ráz činnosti lupičských a spikleneckých rot, pravidlem také o data o pánech a o cílech jejich, o jména osob a míst, poskytuje mu hojnost vyznání přece dosti opory, aby mohl materiálu jejich užiti s poměrnou jistotou. Zajatí lapkové pravidlem pomlčují o zločinech vlastních; za to jsou ochotni pověděti, co vědí o jiných členech své roty; k tomu také soustřeďovala se pozornost soudcova, jenž chtěl míti především informace o členech, plánech, pánech a „stavech" tlup, v sousedství „pracujících". A bohatství tak nasbíraného materiálu, z rozličných mučíren i dob pocházející, je to právě, jež shodami nebo důvěryhodnými doplňky v jednotlivostech i v celkovém obraze poskytuje jakž takž bezpečný základ poznání. Užíváme-li, jako ostatek všichni pracovníci, kteří se Popravčí knihou obírali, dat jejích s důvěrou, třeba při tom míti na paměti, že důvěra tato nemůže se vztahovati k jedné každé jednotlivosti; badatel sebe opatrnější není s to, aby v těchto jednotlivostech rozlišil data pochybná od pravděpodobných. Ale z toho, co jsme již o boji markrabího Prokopa a rot jím placených

slyšeli, vyplývá zároveň, že nesmíme pustiti s mysli, že jistá část násilí všeho druhu, o němž referuje Popravní kniha, je kusem a druhem nepřátelství, vedeného z motivů politických nebo aspoň veřejné povahy, nepřátelství řádně po zvyku doby ohlášeného. Nesmíme zajisté dáti se mýliti tím, že Popravčí kniha, nepřipomínajíc toho výslovně, vzbuzuje pravidlem dojem, jakoby *všude* šlo jen o obyčejné násilí silničních lapků a zlodějů.[1])

Čeho si všimneme nejdříve, je, že Žižka sic podle všeho v tovaryšstvu, o něž jde, zaujímá jedno z předních míst, ale že *vůdcem* jeho *není;* tím je nepochybně (více to vysvítá z celku výpovědí) *Matěj*, jak sama přezdívka jeho „vůdce" naznačuje; v jihlavském zápisu stojí ovšem Žižka víc v popředí než v datech Popravčí knihy rožmberské. Můžeme také hned vysloviti domněnku, že velká část, snad většina členů bandy je původu vladyckého, jak již ostatek bylo výše naznačeno; v Popravčí knize jde často o zemana i tam, kde slyšíme jen holé jméno nebo přezdívku; písař spokojil se názvem v lidu běžným; na Krumlovsku stačilo zajisté říci na př. „Žižka", aby bylo hned známo, o koho jde. Tak *Kolúch* je nepochybně Jan řečený Kolúch z Pňové Lhoty, jejž známe ze zápisu desk z pros. r. 1401,[2]) *Martin Brada Plachtík* pochází podle všeho z rodu Plachtíků z Jivovice s Doudlebskými spřízněného, o němž jsme se, citujíce *Sedláčka*, zmínili výše,[3]) *Bíňovcové* jsou asi vladycká rodina z Bíňova u Nových Hradů. Že i Matěj vůdce byl vladyckého rodu, je za těch okolností velmi pravděpodobno;[4]) o *Jindřichovi z Doudleb*[5]) víme, že byl z rodiny ode dávna s trocnovskými známé a snad spřízněné, také *Žibřida*, v jehož mlýně měli lapkové svůj „stav", známe pravděpodobně z dob prvého vystoupení Žižkova jako Siegfrieda z Mostku.[6]) Podle toho by hlavní členové roty pocházeli z Čech a mnozí z nich z okolí trocnovského, z kraje mezi Budějovicemi a Novými Hrady jako Žižka; souvislost tovaryšstva s moravskými tlupami do Čech zajíždějícími prozrazovala by zřejmě jména Třebíč a Jevišovice, ovšem i jména jejich panských řiditelů či jak snad říci můžeme, majitelů.

Neboť z výpovědí Matějových a Pivcových poznáváme bezpečně, že tlupa měla *své pány*, jejichž rozkazy vykonávala a jimiž patrně byla zjednána i placena; vedle toho pracují jednotlivci ovšem i na vlastní účet[7]) — krátce násilí založené na titulu mravním, třebas po-

vahy nám neznámé, spojuje se — dodal bych: chtěj nechtěj — s obyčejným zločinným lupičstvím. Ty pány poznáváme: tlupa Matějova slouží pánům *Litoltovi a Alešovi* (*Albrechtovi*) *Bítovským z Lichtenburku*. Byli to členové předního panského rodu českého erbu ostrve (Ronovců), jenž již v 13. stol. proslul několika členy velkého stylu rytířského a jenž držel rozsáhlé statky jak v Čechách tak na Moravě; i moravská linie, jež se zvala po hradu Bítově nad Dyjí, prokázala odvahu k svémocné obraně svých zájmů nejednou, na př. v letech devadesátých 14. stol. a poč. 15. stol., ve válkách, jež zdvihla spolu se svými panskými sousedy proti vévodám rakouským, později (1440, 1461) v bojích vnitrorakouských mezi vév. Albrechtem VI. a císařem Fridrichem, konečně proti Jiřímu z Poděbrad. V době, o níž mluvíme, byl to zejména *Albrecht Bítovský z Lichtenburka*, jenž ve spojení se svými „milými přáteli"[1]) *Jindřichem z Kunštátu a na Jevišovicích* a s bratrem jeho *Hynkem*, zvaným *Suchý Čert*, dále s válečníkem nám již známým, *Janem Sokolem z Lamberka* — „alle dieb und rauber", zve je rakouský kronikář té doby[2]) — ovládli na řadu let kusy jihozápadní Moravy, nesouce hrůzy svých loupežných výprav do sousedství českého na statky rožmberské i rakouského. Z nich Jevišovičtí stáli původně ve službách markrabího *Prokopa*, když r. 1399 zdvihl válku proti bratru Joštovi a jeho pomocníkům, ale pod ochranou tohoto veřejného titulu utvořili moc vlastní s vlastními cíli.

Vidíme, že ovládají města Jemnici, Pohořelice a hrad i město Znojmo (smělý pokus o Jihlavu z r. 1402[3]) skončil těžkou porážkou) — zde ve Znojmě jmenoval Prokop Hynka Suchého Čerta svým hejtmanem — a pevnost znojemská podobně jako tvrdý hrad bítovských Lichtenburků *Cornštejn* nad Dyjí byly odtud obávanými východisky trestných a lupičských výprav jejich daleko do okolí.[4]) V listop. 1401 posílají vévodové rakouští dvojí naléhavou výstrahu svému městu *Cáhlovu* (Freistadt), oznamujíce, že Bítovští (die von Vettau) a jejich pomocníci na české hranici jsou velmi silni a sbírají se, pomýšlejíce na Cáhlov.[5]) A někdy do téže asi doby náležejí zmínky nejstarší knihy budějovické o spiknutí, jímž mělo české královské město *Budějovice* býti zrazeno panu Litoltovi z Bítova; v nich najdeme i odkazy nejen na „pana Jevišovického", t. j. podle všeho na *Hynka Suchého Čerta* z Kunštátu jako účastníka těch a podobných

zámyslů, ale i udání, že duší plánu byl služebník markraběte Jošta z hlavní linie Kunštátu.[1]) Srovnávalo-li se to se skutečností, musili bychom pokus o Budějovice klásti do doby Joštova boje po boku jednoty panské proti králi Václavovi anebo ještě pravděpodobněji: předpokládati, že moravští násilníci pracovali na vlastní pěst — v době, kdy byl markrabí Prokop v zajetí Zikmundově (r. 1402—1405) postihujeme je však, neklame-li vše, po boku Václavově a v dorozumění s markrabím Joštem, tou dobou již s Václavem smířeným.

Rakušané, kteří nájezdy bítovských a jevišovických trpěli nejvíce, vzchopili se konečně k obraně: v červenci 1404 přitrhl *vévoda Albrecht* se značnou mocí ke Znojmu, po několika nedělích přivedl nové síly *král Zikmund*. Ale nedokázali ničeho. Obrana města, v níž účast měl vedle Hynka z Kunštátu i *Jan Sokol* (a někteří šlechtici rakouští, za peníze Hynkem získaní) byla naprosto úspěšná. Rakušané musili po dvou měsících od města s velkými ztrátami ustoupiti; z ležení si odnášeli úplavici, jíž mladý vévoda Albrecht v několika dnech podlehl. Vítězství nesli asi nejtíže znojemští měšťané sami; snášeli zajisté jen s odporem vládu rot město držících — ale někdy poč. r. 1405 podařilo se jim, jak se zdá, v dorozumění s markrabím Joštem — tedy do nedávna posledním protektorem násilníků město držících — užiti chvíle, kdy nebyl Hynek z Kunštátu přítomen, a města se pro Jošta zmocniti.[2]) Starý letopisec český, mluvě o tom, lituje, ku podivu, jak se zdá, násilníků Hynkových. Znojemští, praví, lid páně Hynkův zjímali „a tak ve třech dnech zvěsí a stínají jich dobře na 80 mladých, krásných a vítězných lidí.“[3]) Tím byla historická role Suchého Čerta, pokud víme, skončena (zemřel r. 1407 nebo poč. r. 1408)[4]); jeho soudruha *Albrechta Bítovského* zasáhl však osud ještě r. 1405. Albrecht se tenkrát zmocnil rakouského hraničního města Drosendorfa (Drozdovic nebo Drozdova) a drže město oblehl hrad nad ním stojící. Při tom byl náhle přepaden Rakušany a ubit nelítostně na náměstí od rozhořčených sedláků.[5]) S ním bylo pobito několik desítek jeho lidí, „Čechů“, jak dí rakouský pramen; strýc Albrechtův Jan z Bítova byl zajat. I osud Hynkova bratra *Jindřicha*, neméně pověstného pána a lupiče (zpravodajové jej někdy zaměňují s Hynkem), zvaného příznačně *Zajímačem*, odpovídal dramatické situaci: byl prý za sněmu

panského v Brně v ún. 1409, na žaloby řáděním jeho rozhořčených měst, vydán katovi a sťat. S ním prý zahynul na popravišti i příbuzný jeho Petr z *Jevišovic*.[1])

Přes to, že Jošt, smířiv se se Zikmundem a vévody rakouskými, se kterými byl držel proti Václavovi v poslední době, jal se vystupovati, aspoň na čas, proti řádění loupežných rytířů a band jejich, vrací se r. 1407 situace let 1400—1405: v květnu toho roku zmocňuje se *Sokol z Lamberka*, nyní ve službě Joštově, překvapením města *Lavy* v Rakousích. Zas loupí čety Sokolovy daleko do nitra země; zas po boku jeho je jeden z Kunštátů, Erhart, tuším týž, jenž píše se po hradu Skále;[2]) Erhart, jak se dovídáme, vypálil město *Marchegg*. Rakušané i nyní vytrhli do pole proti Sokolovi a Laa oblehli, ale obležení se nepodařilo; Rakousům nezbylo než dáti se s Joštem v jednání, jehož výsledkem bylo, že Rakušané se zavázali (v září 1407) zaplatit za výkup zajatých a vyklizení města velikou summu 23.000 uher. dukátů. Co se pak stalo, je pro názorové prostředí doby dosti karakteristické: vévoda rakouský Leopold V. najal Sokola z Lamberka do vlastních služeb! Kronikář *Ebendorfer*, jenž jako zvědavý hoch sledoval operace proti Laa vlastníma očima, vypravuje, že vévoda Leopold vrátil se z pole do Vídně, odpíraje vésti vojsko k vysvobození města, protože prý nesluší se knížeti, aby dal se v obléhání loupežníků — a po nějaké době vítal vůdce loupežníků na dvoře svém, aby užil jeho vojenských talentů v boji s bratrem svým Albrechtem a stranou jeho! To ukazuje znovu, že v případě Sokolově nešlo pouze o „loupežníka"; ukazuje zároveň, že ve válečnících druhu Sokolova musíme viděti především bojovníky služebné, *žoldnéře z řemesla*, kteří byli zvyklí měniti své pány[3]) a kteří ovšem vedli vojnu tak, že slušně mohli býti zváni loupežníky. A všechno dohromady opravňuje k závěru, že dosavadní branný systém, jímž vládla moc knížecí, a to i v zemi bohaté a pokročilé jako byly Rakousy, znamenal málo proti vojenské zdatnosti bezohledných jednotlivců z velké nebo i drobné šlechty a proti jejich tlupám, složeným zpola z lupičské chásky všeho druhu.[4])

Jak hluboko zasáhly tyto boje a záští do veřejného života země, patrno ze záznamu, že na Moravě od r. 1400 soudy nešly po pět let, „v ty časy, ježto právo v zemi nebylo za Suchého Čerta".[5]) Nejzají-

mavější je, že přenesly se i do Rakous. „Všichni, kteří měli býti šlechtici," dí soudobý kronista rakouský, „rytíři a panoši a někteří páni, co seděli na Moravském poli a nahoru až do Hausrucku (v Hor. Rakousích), byli zloději a zrádci a měli stejný díl s Čechy."[1]) V Rakousích stejně jako v Čechách a na Moravě sílilo toto řádění loupežných rytířů především spory a boji mezi členy rodiny panovnické, kteří band zbojnických užívali přímo nebo nepřímo proti sobě, a kteří, Habsburkové stejně jako Lucemburkové, dovedli střídati až virtuosně smlouvy uzavřené z bratrské lásky se zradami jejich. Z pramenů moravských[2]) dovídáme se pak leccos, co dovoluje pohleděti hloub do života těch nepokojných let. Jízdy kupců domácích i cizích po silnicích byly na př. možny jen pod glejtem násilníků silnice ovládajících; nebylo pak vzácnou výminkou, že přes draze zaplacený „pravý a křesťanský glejt" byl kupec o zboží své obrán cele; čteme dokonce o glejtech pro pokojnou práci na vinohradech.[3]) Zvlášť poučné je, jak se lupičtí podnikatelé starali o zesílení svých band: obraceli se na pány usedlé v okolí, aby jim „půjčili" své lidi, zavazujíce se, „zdaří-li se mi Bůh" dáti „pravý díl" za výpomoc. Dovídáme se o tom ze žaloby šlechetníka, jenž za slib podílu na velké kořisti své lidi Suchému Čertu k disposici vskutku dal, ale ovšem z kořisti slíbené ničeho nespatřil.[4])

* * *

Proč to vše vypravuji? Především proto, aby čtenář se přesvědčil, že k situacím takovým, jak je známe z Čech z doby válek husitských, docházelo v naší zemi již řadu let před vypuknutím revoluce, třebas ovšem v měřítku menším, jinými slovy že česká bouře z doby po smrti Václavově nebyla po nejedné stránce zjevem v zemi nebývalým, nýbrž jen jakoby pokračováním ve velkém v tom, co se místem a časem již dřív přihlásilo k životu. Dále proto, že tu jde o poznání poměrů, v nichž se talenty rázu Sokolova a Žižkova mohly vyvinouti a uplatniti, i o historii a psychologii najatých vojenských lupičských tlup, v nichž nakonec působil i Žižka — že boje, záští a lupy pánů bítovských a jevišovských i Sokola z Lamberka souvisí rozličně jak s válkami v Rakousích tak s boji band v jihovýchodních Čechách, je z Popravčí knihy jihlavské, rožmberské a z obou zápisů budějovických zajisté jasně patrno. Všimněme si na př., že tlupě, jejíž členem

byl Žižka a jež prý chtěla zmocniti se rožmberského Nového Hradu, měl přijíti na pomoc rakouský rytíř *Folkenstorfer* „z Kolmuče“[1]) nebo že kořist kupcům vzatou dopravovali lupiči „do Rakús na Trnavu a Kobr“.[2]) Trnava i Gobr hraje touž roli jako útočiště lapek a odbytiště jejich kořisti i v Popravčí knize jihlavské. V zápisech budějovických doby starší, t. j. let 1399—1404 se týkajících, jsou moravští Kunštátové a Litolt z Bítova označeni za vlastní inspirátory lupičských akcí, poslední kus výpovědi Matěje vůdce z r. 1409 počítá dokonce Žižku a Kolúcha a jiné soudruhy jeho k lapkám jevišovickým, tedy tlupám pánů Jindřicha a Hynka Suchého Čerta z Kunštátu či příbuzných a následovníků jejich; zmínka, že Žižka v jiném případě nesl sukno pobrané v pobliží Trocnova[3]) do Jemnice, ukazuje zase na službu Bítovským z Lichtenburka, jimž tenkrát Jemnice náležela. O přepadech a loupežích, organisovaných panem Litoltem z Bítova v českém sousedství, je zmínka v Popravčí knize (jak víme ve shodě s pamětí budějovickou) již ve výpovědích z r. 1401; v nich jsou také data o účasti *Krajířů* v zášti té doby proti Rožmberkům; k r. 1403 čteme zase (v pamětech kláštera třeboňského), že 6. listopadu lupič řečený *Sokolík* s Krajířem zloupili a spálili statky rožmberské.[4]) Ale teprv vyznání z r. 1409 o úmyslech a činech tlupy, kterou vedl Matěj vůdce a která, jak pověděno, byla přímo ve službě Litoltově, a data Popravčí knihy jihlavské podávají nám jakési poučení o cílech bratří a spojenců jejich. Slyšeli jsme, že tlupa Matějova měla Litoltovi zraditi rožmberský hrad *Velešín* (ten ležel asi čtyry hodiny cesty jihozáp. od Trocnova), Aleš že pomýšlel na to slézti *Třeboň*,[5]) že v plánu na *Nové Hrady* měl vedle Alšíka i účast mladý Krajíř — při tom jmenují se Žižka a Kolúch jako přední vykonavatelé plánu — a že pan Aleš chtěl zmocniti se hradu *Lomnice;* hrad měl mu zraditi lomnický rychtář s pomocí Žižkovou, Kolúchovou a „jiných všech lapek z Jevišovic i odjinud“.[6])

Souvislosti těch cílů nejsou nám pohříchu jasné, ale pokud jde o hrad a panství *Lomnici*, víme, že tu jde o zboží královské, jež bylo nejdřív (r. 1379) zastaveno na krátko Krajířům; jak se dostalo (asi od r. 1400?) v zástavní držení Alše a bratří jeho z Bítova, není jasno.[7]) Že Bítovští z Lomnice škodili zajímáním a šacováním lidí po okolí, je jen málo dotčeno daty Popravčí knihy,[8]) za to potvrzeno

výslovně králem Václavem, jenž píše později, že berně zemské užil k výkupu hradů Lichnice, Rataj, Tachova[1]) a Lomnice, „ješto jsú sě z nich škody zemi dály".[2]) Lomnice vyplacena byla — a to na výslovnou žádost Bítovských[3]) — ze zástavy nejspíš v červnu r. 1408[4]); proč o ni usilovali Bítovští znovu, nevíme (lze nejspíš hádati na neshody při výplatě), ale zřejmo je, že pokusy jejich, aby Lomnice znovu nabyli, můžeme datovati teprv od léta r. 1408. To znamená zároveň, že podstatné kusy z výpovědí Matěje vůdce týkají se událostí z druhé polovice r. 1408 a počátku r. 1409; ale není vyloučeno, že některá udání mohou se týkati i doby starší. Ovšem okolnost, že s jménem Žižkovým se v starších zápisech Popravčí knihy rožmberské ani v obšírné zpovědi Diviše z Hrádku, výpovědi z doby, kdy branná moc, jím vedená ve službě markrabího Prokopa hubila statky rožmberské, ani v datech zapsaných k r. 1399, v nichž se vyčítají jmenovitě členové bandy Sokolovy nebo Suchého Čerta — nesetkáme, nasvědčovala by tomu, že účast Žižkova v rotě Matějově náleží do r. 1408, nanejvýš pak do let 1406—1408; o plánu slézti hrad *Hus* dí Matěj výslovně, že byl osnován r. 1408. Zpráva o Husi ovšem poněkud překvapuje. Hus byl sic hrad královský, podobně jako Lomnice, ale zcela vzdálený působišti roty Matěje vůdce.[5])

Důvody, jež vtiskly v té době, dávno po smrti Prokopově a v situaci na rozdíl od let 1399—1405 zcela změněné panu Alešovi a Litoltovi Bítovským z Lichtenburka, po případě Jevišovským z Kunštátu a Krajířům zbraň do ruky jak proti Rožmberkům tak proti králi Václavovi, podaří se sotva kdy s dostatek vyložiti, tím spíše, že Bítovské vidíme vystupovat na př. proti královu městu Budějovicům nepřátelsky již kol r. 1400, v době, kdy asi se jim dostalo královské zástavy lomnické a že jevišovické i búzovské Kunštáty nacházíme v spojení s Bítovskými od počátku. Ale nedostatek zpráv a větší počet bratří a strýců téhož rodu, jak Jevišovických tak Bítovských, kde jednotlivci, jak se zdá, sloužili cílům protichůdným, nedovoluje porozuměti souvislostem[6]): ze všeho se zdá pouze, že v době, o níž mluvíme,[7]) v l. 1406—1409 a pravděpodobně i dříve, v l. 1399—1403 šlo v záštích a bojích, vedených členy těch panských rodů (lépe řečeno: některými členy těch rodů) proti Rožmberkům a proti králi, převahou *o spory povahy soukromé;* nepochybno je pouze, že Jevišovští Hy-

nek a Jindřich sloužili v l. 1399—1402 markrabímu Prokopovi. Zajímavo je konečně, že v přátelském spojení s Jevišovickými a Bítovskými postihneme některé z hlavních nebo proslulých v Čechách výtržníků zemských té doby, t. j. pana *Jana ze Švamberka*, jenž zhynul na popravišti a pana *Hanuše z Lipé*.[1])

V Popravčí knize ve vyznání Matěje vůdce kmitne se nám i údaj, že tvrz *Slověnice* u Lomnice měla býti zrazena panu Erhartovi, t. j. panu *Heraltovi z Kunštátu*, pánu na Bechyni a že purkrabí páně Heraltův na Bechyni měl v podnicích lapků také jisté účastenství.[2]) Pan Heralt byl syn snad nejbohatšího a nejpřednějšího pána na Moravě, hlavního straníka Joštova; byl to on, jenž z Bechyně (kterou byl koupil nebo za své pohledávky náhradou dostal od Jošta), chtěje mstíti křivdu vlastní, zdvihl (r. 1406) boj proti Václavovi a dobyl v něm královského města Vodňan. Záští to bylo r. 1406 srovnáno,[3]) ač ovšem nevíme, zda trvale; na snadě jest ovšem vztahovati zmínku Popravčí knihy o Erhartovi především na události let 1405—1406.

Jest sice zřejmo, jak vratké a časově neurčité jsou všechny tyto dohady na kusých zmínkách hlavního pramene našeho vybudované — přes to nemohu smlčeti kombinaci k nim se vížící. Pan Heralt i mladší bratr jeho zemřeli bez potomků r. 1412—1413 a dědicem rozsáhlých zboží jejich stal se strýc jejich *Boček z Kunštátu na Poděbradech*, otec Hynka a Viktorina z Kunštátu, známých mnohonásob z historie válek husitských. Viktorina líčí pozdější paměti jako osobního přítele Žižkova, také Hynek mu prospěl jednou pozoruhodným způsobem — měl bych krátce za možné, že ty přátelské styky s rodinou pánů z Kunštátu souvisejí se službami, jež Žižka prokázal panu Heraltovi nebo jeho příbuzným v Jevišovicích v dobách, kdy byl členem najatých tlup, pracujících v službách mocného příbuzenstva rodu Kunštátského a Bítovských z Lichtenburka. O přátelském vztahu mezi Heralty z Kunštátu na Bechyni a Hynkem Jevišovickým z Kunštátu stala se zmínka již výše[4]) — dohad, že Žižka v době svého dobrodružení v rotách lapků silničních stál rodu kunštátskému vůbec blízko, smí, tuším, ozvati se v té temné historii, jež dává pohříchu právo jen k dohadům.

* * *

Vsuneme-li sem dva listy krále Václava, Žižky se týkající, jež se zachovaly v archivu budějovickém, najdeme nové rysy k doplnění obrazu. Prvým listem, vlastně tří řádkovým lístkem, daným 25. dubna 1409 na Žebráce, svoluje král k tomu, aby se Budějovičtí smluvili s Janem Žižkou v neshodách (displicenciae), jež mezi nimi vznikly, druhým, daným na Točníku dne 27. července, podle všeho také r. 1409, oznamuje král Budějovickým, že přijal na milost Jana Žižku z Trucnova (tak! ne z Trocnova), věrného našeho milého, odpustiv všechny výtržnosti (singulos excessus), jichž se proti králi a koruně království českého dopustil a že mu vydal zvláštní list na to; král přikazuje budějovickým, aby i oni vydali Žižkovi otevřený list o královské amnestii.[1]) Takové listy amnestní byly v té době, kdy jednotlivci ze šlechty častěji s mečem v ruce dobývali sobě nebo svým pánům práva, ať skutečného či domnělého, a rušili násilně mír zemský, dosti hojné; někdy až překvapuje, jak v podobných případech, jež na př. u Zoula z Ostředku skončily smrtí viníka na popravišti, činí procesu konec královský list milostný. Bylo pak pravidlem, aby amnestovanému vydala čestná prohlášení, zavazující se nevzpomínati a nemstíti toho, co se stalo, i jednotlivá města královská, zejména Praha, tuším jakoby za obec a čeleď královskou k dotvrzení králova slova, nebo také města v zášti, o něž šlo, jako strana zúčastněná. Tak zachoval se nám na př. list krále Václava, bohužel nedatovaný, měšťanům budějovickým, jímž ohlašuje, že přijal na milost *Mikuláše z Husi* a ještě devět jeho druhů (patrně členů roty podobné té, jíž velel Matěj vůdce) „a všechny jiné, kteříž jsú u vás psáni a s nimiž i pro ně (t. j. pro Mikuláše z Husi a jeho pomocníky) zašli“; král zároveň poroučí, aby jim těch věcí „na věky věkův žádným zlým ani kterú nechutí Budějovičtí nevzpomínali v žádné míře“.[2]) Známo jest i několik listů, v nichž zavazuje se Praha, že ničím zlým nebude vzpomínati, čím se šlechtičtí násilníci, králem amnestovaní, ve válkách, jež zdvihli proti králi, provinili proti právu.[3]) Přes to, že je řeč o válkách, praví se v listech zdvořile, že šlo o „závady a nechuti“ mezi králem a výtržníky. Jeden z listů takových týká se (je dán v květnu 1406) právě pánů *Herarta* staršího a mladšího *z Kunštátu* výše zmíněných, jiný (z října 1407) pana *Hanuše z Lipé* a škod z jeho hradu Rataj způsobených; v dubnu r. 1409, tedy právě v ten čas,

kdy král Václav svoluje k dohodě mezi Žižkou a městem Budějovicemi, je vydán podobný list od Pražan na mír s pány *ze Švamberka* a *ze Skály*. Po příkladech uvedených nebude asi pochyby, že šetrné slovo „displicentiae“ v listu do Budějovic o Žižkovi dotýká se nikoliv nějakých neshod nebo tahanic právních, nýbrž že tyto „závady a nechuti“ vztahují se na nepřátelství osvědčené se zbraní v ruce. O povaze jeho nedovídáme se pohříchu ničeho — čteme jen, že to byly výtržnosti *proti králi* a koruně království českého. A dohadovati se musíme, že předmětem útoků Žižkových bylo (podobně jako v případě Mikuláše z Husi) královské město *Budějovice*. Rozumí se, že Žižka neútočil na jeho hradby, ale po způsobu nám z „pravení“ jatých lapek známém číhal na cestách, aby přepadal budějovické kupce nebo pálil a loupil na budějovickém zboží.[1])

Fráse „náš milý věrný“, kterou čteme v listu královĕ Budějovickým, neznamená v té době nic víc než asi naše „pan“; právo na ten přívlastek má ve středověku každý svobodný Čech, třebas to byl vladyka nejchudší. Ale v našem případě nabývá králův list amnestní přece významu zvláštního: postihujeme, že Jan Žižka přes to, že působil v lupičských bandách, jejichž členové, padli-li v moc úřadu, dostali se do rukou katových — nebyl považován za obyčejného lupiče nebo lotra. Králův list milostný můžeme chápati jen tak, že Žižkovo provinění vyplynulo z motivů povahy veřejné, že bylo dílem otevřené vojny — v případě takovém, jak víme, neviděla společnost té doby v spolku malého šlechtice se silničními loupežníky a násilníky něco, co by jej mravně znemožnilo trvale. Pravděpodobno jest ovšem, že Žižkovi dostalo se vlivného přímluvce, který naň pozornost královu obrátil; i z toho snad můžeme odvoditi, že případ jeho nebo vědomí o schopnostech jeho to bylo především, jež mu opatřilo takového protektora. Naznačili jsme již, že by na př. mohlo jíti o přímluvu pana Bočka z Kunštátu. Okolnost, že není v listu amnestním zmínky o ostatních společnících Žižkových, jak je známe z roty Matějovy, že tu Žižka sám je jaksi odlišen od ostatních, domněnku o takové zvláštní pomoci zesiluje.

Naše prameny jsou ovšem uboze zlomkovité — čekali bychom zajisté, že král obrátil se i na pana z Rožmberka, po případě i na jiné stavy zemské, řáděním roty Matějovy ohrožované, doporučuje jim,

aby srovnali se přátelským způsobem se Žižkou. Mám za pravděpodobné, že to král vskutku učinil — v archivu třeboňském nezachoval se sic žádný list takový, ale najdeme tu jiný list králův, jenž týká se příbuzného Žižkova a možná že spoluviníka jeho a jenž možná pochází z téhož r. 1409, o kterém mluvíme.[1]) Neboť že banda Matějova vystupovala nepřátelsky proti statkům a lidem Rožmberským, slyšeli jsme výslovně zejména ve výpovědi Pivcově; víme dokonce, že Žižka a nějaký Troskovec *opověděli* pánu. Zprávu tu by bylo chybou, jak se děje pravidlem, přeceňovati. Víme zajisté bezpečně, že Žižka *nejednal na vlastní pěst*, nýbrž že byl členem organisace, která stála ve službách moravských zbojníků velkého stylu. Víme také, že bylo zvykem, že opovědné listy posílali nejen původci a řiditelé nepřátelství zbrojného, ale i najatí žoldnéři, vykonavatelé rozkazů jejich.[2]) Ale přece, rozumím-li dobře, vidí svědek vypovídající v mučírně v té opovědi Žižkově a Troskovcově něco zvláštního, něco, nač třeba položit důraz. Buď jak buď — i tu postřehujeme, že Žižka, i když pracoval s družinou veřejných záškodníků, byl si vědom své stavovské příslušnosti a snažil se vystoupení svému dáti ráz, jejž předpisoval rytířský smysl a řád doby. Potom však předpokládati musíme, že poslal opovědné listy také královským městům a hradům, o něž banda jeho rozličně usilovala — útočné cíle tyto vystupují zajisté v činnosti tovaryšstva, k němuž náležel, daleko více v popředí než nepřátelství k panu z Rožmberka.

Jak dlouho pobyl Žižka ve službě panských „záští", moravskými magnáty do Budějovicka vnesených, nevíme bezpečně. Připustili jsme, že data psaneckých knih o rotě Matějově týkají se nejen r. 1408, ale mohou vztahovati se i dále zpět, do r. 1406; některé zmínky by dovolily jíti zpět ještě dále.[3]) Ale v těch dřívějších letech nenajdeme již nikde v pramenech našich jména Žižkova.

Pro domněnky, že by Žižka pracoval s rotami markrabího Prokopa na straně krále Václava proti panské jednotě, králi Zikmundovi a markrabímu Joštovi již v l. 1399—1400, nebo potom v l. 1402—3, nemáme prozatím nikde opory žádné.[4]) Kdyby Žižka již tenkrát stál se zbraní v ruce, snad mezi pomocníky Sokolovými na Moravě a v Čechách operujícími, musili bychom, jak za to mám, potkati se

s jménem jeho v datech rožmberské Popravčí knihy z té doby. A to tím spíše, kdyby se s pravdou srovnávaly kombinace našich historiků, že od počátku soustředil svůj útok na statky a lidi pána z Rožmberka. Naproti tomu porozuměli bychom amnestnímu listu Václavovu z r. 1409 snáze, kdybychom mohli předpokládat, že Žižka patřil k těm drobným bojovníkům, kteří po r. 1399 nebo r. 1402 ve službě markrabí Prokopa a Sokola z Lamberka (a Jevišovických z Kunštátu) zdvihli zbraň ve prospěch krále Václava. Výklad, jak v spojení s Jevišovickými a Bítovskými dospěl Žižka konečně k boji proti králi a zemi, by již nečinil mnoho obtíží. Ani pokus hledati Žižku v okolí Sokolově v době kol r. 1400 snad pod jiným jménem nevede než k dohadům poněkud odvážným.[1]) Ale myšlenka, že v čase své služby pánům Jevišovickým z Kunštátu měl Žižka hojně příležitosti, aby se seznámil se *Sokolem z Lamberka*, nabízí se nám jako velmi pravděpodobná znovu a znovu; svědčí pro ni poněkud i kniha jihlavská. S její pomocí si vysvětlíme nejsnáze, že v družině Sokolově nacházíme Žižku později, r. 1410, na půdě polské, ve vojně s řádem německým. Tedy zas jako žoldnéře, sloužícího za plat v cizích službách, ale na scéně mnohem čestnější a historičtější než před rokem v rotách lapků, vnášejících loupežnou válku do kraje bechyňského.

* * *

I kdyby snad přes vše, co bylo uvedeno, byla dohadem, že Žižka sloužil v čeledi Sokolově od počátku, zachycena skutečnost, přihlásí se konec konců přece k slovu poznání, že role Žižkova v těch dlouhých letech, v nichž by byl ve spojení se Sokolem, s Bítovskými a Kunštáty, byla podřízená. *Sokol* pocházel ze zámožnějších vladyk moravských, byl vojevůdcem již proslulého jména, jenž sloužil králi nebo markrabím moravským nebo vévodě rakouskému přímo nebo nepřímo, i *Mikuláš z Husi* je v letech, o nichž mluvíme, zjevem významu nadprůměrného[2]) — Jan Žižka z dat psaneckých knih předstupuje však před zraky naše ne jako vůdce a řiditel určitých operací vojenských, nýbrž pouze jako člen tlupy, sloužící moravským pánům, tlupy složené z chudých panoší a z obyčejných loupežníků. A konečně: tovaryšstvo Matějovo, jak je v době, v níž je Žižka bez-

pečně členem jeho, poznáváme, neslouží nikterak králi nebo zájmům jeho: bojuje sice s Rožmberky, nikoli však v zájmu královč, nýbrž vystupuje (ať již od počátku, ať teprv později) ve službě soukromých záští mocných rodů panských. Plány na hrad Lomnici míří proti statku královu, podobně úmysly zmocniti se hradu Husi, podobně boje s měšťany budějovickými, podobně konečně pokusy o město arcibiskupovo Týn nad Vlt. To vše plyne z Popravčí knihy, zápisů jihlavských (i budějovických) zcela jasně a potvrzeno je měrou víc než bezpečnou posledním dokumentem, jenž náleží do té souvislosti, listem královým, jenž představuje nám Žižku jako odbojníka proti králi a koruně království českého.

Je nepochybně třeba, aby na tuto okolnost byl položen důraz tím více, čím více dosavadní výklady o roli Žižkově v těch letech ve snaze „očistiti" a zidealisovati obraz, daný prameny, zašly na scestí a octly se v nepochybné protivě proti celkem jasné a celkem jednoduché skutečnosti.[1]) Na jedno zřídlo omylů jejich třeba však upozorniti výslovně. Ve výkladech o Žižkově vystoupení v tlupách lapků setkáváme se často s theorií, že tu jde o zjev, související s rostoucí *bídou* tehdejší *drobné šlechty* nebo o odboj malého zemana, ohroženého v existenci své hospodářskou rozpínavostí mocného magnáta-souseda; Žižka v pojetí takovém podniká takřka zoufalý zápas, aby zachránil Trocnov, po němž vztahuje ruku knížecí latifundium rožmberské. *Skutečnost*, jak se hlásí z pramenů, usvědčuje ty a podobné výklady z omylu. Vsuneme-li historii tlupy Matěje vůdce do souvislostí, do nichž náleží — a právě proto dal jsem kapitole této rámec širší, aby tyto širší souvislosti vynikly — poznáme, že boje, o něž jde, jsou především boji velkých pánů zemských a nikoli drobných zemanů, že tu jde o projev feudálního sebevědomí a feudální zpupnosti velké šlechty a nikoliv o pokusy revolty nebo sebeobrany, vyrostlé z iniciativy malých vladyků; tito naopak kupí se kolem velkých pánů, stojí v službě a žoldu jejich — tak, jak to v podstatě žádá sociální a hospodářský útvar doby. Drobná šlechta těch let žije jednak ze svých statků, jednak ze služby králi a pánům světským nebo duchovním; vojenská služba rozličné povahy v tom vždy zaujímala místo důležité; v době, o níž mluvíme, můžeme snad postřehnouti jen to, že služba se zbraní v ruce hledána je drobnou šlechtou se zá-

jmem zvýšeným; ta okolnost pak může souviseti vskutku s přibývajícím počtem drobné šlechty, jíž rodný statek nedostačuje již k vladyckému životu, ale i s pronikavějším vnikáním rytířského ideálu životního mezi malou šlechtu, ideálu, jemuž práce na statku zdála se něčím nehodnotným nebo méněcenným a jenž pokrok a úspěch viděl v rytířské službě vojenské a v proslulosti a kořisti s ní souvisící. Doba, o níž mluvíme, je ještě doba gotická, respektive rytířská: zájem hospodářský u šlechty velké i malé ustupuje ještě do pozadí; v té době ještě nemožno mluvit (kromě snad nových rodin zemanských původu městského) o zištném, plánovitém rozšiřování panského dominikálu na účet malého statku zemanského nebo selského — to vše náleží probuzenému ekonomickému interesu doby pozdější.[1]) I panská šlechta té doby namnoze drobí se majetkově a chudne hojným rozrodem; krise její je tuším vzhledem k stavovskému sebevědomí a dobovým nárokům jeho povážlivější než u šlechty vladycké, cizí službě zvyklé — srv. na př. výše, co jsme četli o členu rodu panského, jenž stal se prostým panošem nebo o dělení hradu Jevišovic mezi šesti či sedmi strýci[2]) — ale přes to není ještě heslem doby v rodinách panských uchování dominia v celku ani jeho vybudování a rozšíření na úkor vladyckých statků v sousedství. Žižka, jak jsme poznali, vystoupil proti Rožmberkům ve službě magnátů moravských; zájem o statek trocnovský nemohl při tom hráti žádné role nejen proto, že v Trocnově Žižka již ničeho neměl, ale i proto, že pánům z Rožmberka jistě ani ve snu nenapadlo, aby dva svobodné grunty v Trocnově, jež nelišily se v ničem od dvou obyčejných statků selských (nota bene grunty s državou rožmberskou nijak nesouvisející) připojili k svému panství.

* * *

Branná svépomoc, jež vedla k prohlášení „záští“ nebo „války“ proti sousedu, dopustivšímu se skutečné nebo domnělé křivdy, je karakteristickým znakem rytířské doby u nás jako v sousedství od stol. 13. až do poč. 16. Právní názor doby ji legitimoval, pokud šetřila jistých pravidel (na př. ohlášení záští včas opovědným listem) a pokud domáhala se zadostučinění v bezpráví.[3]) Toto stanovisko, jež za

jistých předpokladů činilo ze soukromého násilí prostředek právní, vedlo záhy k rozsáhlému zneužití násilí, zejména v době, kdy král byl sláb a kdy autorita práva zemského podléhala rozličně sebevědomí jednotlivců, kteří na svých pevných hradech a tvrzích cítili se malými suverény a mohli vskutku vyvinouti značnou moc útoku i obrany. Za poměrů, jaké byly u nás v době bezkráloví, jako po smrti Přemysla Otakara II. nebo za zmatků v časech Jana Lucemburského nebo Václava IV., bylo ovšem nejhůře.[1]) O době Václavově jsme bohužel zpraveni dosud nedokonale, ale poznali jsme výše na historii Bítovských a Kunštátů a spojenců jejich, že války zdvižené jednotlivci a řádění lupičských band jimi postavených podvracely rostoucí měrou pokoj v zemi a na čas v pravém slova smyslu zamořily celé kraje a že v té souvislosti nabývají údaje Popravčí knihy rožmberské teprve pravého světla. Vidíme, jak zejména v l. 1402 až 1408 namáhá se panská vláda v Čechách učiniti přítrž řádění škůdců a zhoubců zemských: prohlašuje je i pomocníky jejich za psance a hrozí jim ztrátou cti i statků, zakazuje „všecko násilí, otpovědi, stráže i všecky nátisky“ a hrozí tresty bez ohledu k tomu, bylo-li násilí opověděno nebo neopověděno.[2]) Zakazuje zároveň pod ztracením hrdla a zboží přijímati nebo kupovati věci válkami anebo lapkováním brané a k žalobě královĕ soudí opětovně zhoubce zemské. V červenci 1404 píše král Václav, že s vojenským lidem svým a pánů českých stojí v poli, aby vyhladil škůdce zemské,[3]) v březnu 1406 přikazuje úřadům v Bechyňsku, aby pomáhali Budějovickým proti loupežníkům na silnicích a přechovávačům jejich[4]) a v říjnu 1406 oznamuje obyvatelům kraje bechyňského, že uložil svému hofmistru panu Janu Krušinovi z Lichtenburka, aby vyhladil mocí brannou silniční lapky a zločince bez rozdílu stavu; při tom žádá adresáty o všemožnou podporu podniknutí.[5]) K tak rozsáhlému rozvrácení řádu zemského, jak jsme o tom slyšeli tou dobou na Moravě, sic v Čechách nedošlo, ale je velmi pravděpodobno, že akce Krušinova nebyla nepodobna energickému vystoupení vévody Leopolda IV. v Rakousích, jenž jakoukoli právní svépomoc nejen zakázal pod trestem ztráty života a jmění, ale organisoval (r. 1407) jakousi vojenskou exekuci stanného práva proti loupežným rytířům a jejich pomocníkům — ale i tu bez trvalejšího výsledku. Byla-li jihozápadní Morava a sever-

ní Rakousy a v souvislosti s tím i Budějovicko v Čechách vnitřními válkami a lupy nejvíc postiženy, nenedostávalo se přece ani v jiných stranách Čech v té době příkladů násilného porušení míru: hrad pánů Švihovských Skála musil býti opětovně oblehnut vojskem královým (přes to nepřestal býti oporou zbrojných záští až do Rakous zasahujících), podobně obléhán hrad Švamberků Věžka, podobně Radyně, tedy vesměs hrady na Plzeňsku.[1]) O škodách a loupežích, jež se dály z hradů Lomnice, Lichnice, Rataj a Tachova, jsme již slyšeli výše; náležejí, jak se zdá, všechny do r. 1407 až 1408; to je důkazem, že vojenské zakročení Krušinovo z r. 1406 zlu zabrániti nedovedlo. Do těchto souvislostí tedy náležejí války zdvižené v zemi panem Hanušem z Lipé, Heraltem z Kunštátu, pány z Riesenburka, ze Švamberka, ze Švihova, pány z Hradce, Krajíři a moravskými pomocníky jejich, jak jsme o nich výše slyšeli. R. 1410 v říjnu sice se dovídáme, že v zemi není žádné búře,[2]) ale již v březnu 1412 žádá král Václav pomoci od pána z Rožmberka proti těm všem, „ježto se búří v zemi a berú, lúpí na silnicích, násilí a bezpráví činí v tom kraji Plzenském“.[3])

Rozumí se, že války a záští taková ani později neustaly; patří zajisté k obrazu doby. Pro léta 1416—1418 poskytuje v tom směru poučení i Popravčí kniha jihlavská; lupičské „*jízdy*“ band zasahují tu až do Uher a do Slezska. Jaké zhouby a škody hospodářské, jaké loupeže a násilí na lidech poddaných přivodilo takové „buřičství“, je vidno názorně z prosebných a úzkostných listů Jana biskupa Litomyšlského, když rožmberský služebník Petr Malovec z Pacova zdvihl (1413) zbraň proti příbuznému jeho panu Jindřichu z Dubé.[4]) A když král zakročil a Pacova mocně dobyl, byl nanejvýš rozčilen poručník sirotků rožmberských, pan Čeněk z Vartenberka; nejvyšší úředníci zemští jej konejšili marně výkladem, že to král „z práva učiniti musil, ano na JMt skřek veliký jde“ — rozuměj: lidé si stěžují, že král není dost pilen ochrany práva. Zmínky o škodách, jež utrpěl na př. klášter kladrubský pro dlouhé zmatky válečné, jež dosud v království se rozmáhají (k r. 1406),[5]) nebo o vsi předešlými válkami vypálené a obyvatelích jejích, kteří se rozprchli[6]), doličují s dostatek ničivou povahu těch nepokojů podobně jako zmínky o jednotlivcích, kteří omlouvají to či ono právní opomenutí, protože

v době kritické byli v zajetí lapků.[1]) A přece amnestie králova a zaručující listy královských měst, že usmířenému vinníku nemá se ničím zlým vzpomínati toho, co učinil, byly mnohem častějším závěrem takové bouře než pokoření mečem nebo dokonce ortel hrdelní.

* * *

Jak vidno, bylo tovaryšstvo postavené do pole pány z Bítova a z Jevišovic, tovaryšstvo, v němž sloužil i Žižka, jen jedním z mnohých, jež zkusily násilím dostiučiniti hněvům páně; nepatřilo pak nikterak k významnějším své doby a svého druhu. Slyšíme sic o velkých plánech jeho na slezení toho či onoho hradu a města, ale vskutku z plánů těch neuskutečnilo ničeho a neprovedlo, pokud víme, nic zvláště pozoruhodného. Škody, jež způsobilo, byly přes to asi větší, než přiznaly zpovědi Matěje vůdce, Pivcovy a jiných, ale ze všeho se zdá, že záležely hlavně jen v lupech na silnicích. Ani teritoriálně nejeví se prostor akcí jeho příliš velikým a dovoluje závěr, že ani časově nemohlo státi v poli celá léta. Tři až čtyři speciálky stačí, abychom přehlédli její pohybovou základnu (srv. připojenou mapku).

Jedno pole její bylo poblíž hranic hornorakouských směrem k *Cáhlovu;* tam v lesích a horách již. a jihových. od *Kaplic* byl někde les „Kramář", kde loupežníci strahovali na kupce jedoucí do Lince, tam byly vsi Bukovsko (Buggaus) a Dsky (Brettern), kde lehával Matěj, tam ku podivu dodnes mezi Bukovskem a Bělou (Zirnetschlag) najdeme na mapě *„Žižkův mlýn"*; je to snad náhoda a mlýn snad s Žižkou nesouvisí nikterak, ale Žibřidův mlýn, o němž mluví Popravčí kniha jako o úkrytu Žižkově a druhů jeho, mohl vskutku býti na tomto místě nebo jen nedaleko jeho, neboť Žibřidův statek Mostek (Pernlesschlag) jest od Bukovska vzdálen jen 1½ hodiny a uprostřed té cesty leží Jaromíry či Jaroměř (Jarmirn), kde měli lapkové také pomocníky a do jejichž sousedství klade i jiná výpověď osamělý mlýn, v kterém měli zbojníci svůj „stav". A v těch končinách, několik hodin dále k jihozápadu, na samé hranici rakouské u Dvořiště (Oberhaid), v němž banda Matějova pobývala také, byl hrad nebo tvrz *Heršlák* (Český Heršlák), na němž seděl *Beneš Macuta*, příbuzný vladyk doudlebských, „velký lúpežník na silnicích", jenž s Matějem číhával nejen v lese „Kramáři", ale byl účasten i jiných

podniků; nedaleko odtud k severu, u Dol. Dvořiště, byla tvrz *Trojanov*, kde bylo snad sídlo *Valkounů*, vladyk s lapkami srozuměných.

Doudleby a *Strážkovice* u Trocnova jsou pak středem *druhé* a jak se zdá hlavní *oblasti*, severně od Kaplic se prostírající, v níž pracovala banda Matějova. O lupech u Strážkovic nebo Strážkova, kudy šla silnice ze Svin k Budějovicům, slyšíme opětovně, jednou i za účasti Beneše z Heršláku; v lese u Strádova, hodinu cesty jižně od Strážkovic, čekali služebníci „toho pána z Jaispic" na lid královský, ubírající se k Újezdu Ostrolskému (těsně nad Trocnovem); hodinku odtud směrem k Svinům byly Otěvice či Otěvek, jeden z úkrytů Matějových. Tři hodiny jihozáp. odtud u Pořešína je víska Rozpoutí, kde míval Matěj a Žižka svůj úkryt; tam byl nedaleko, již. od Velešína, les „Hřeben" (dosud je tu dvůr „Hřeben" jmenovaný), kde podobně jako u blízkého Rozpoutí přišel o své zboží nejeden kupec. Vých. od Pořešína jsou Besednice a Besednická hora, pod níž v selských samotách byli přechovávači lapků; asi v půl cestě mezi Pořešínem a Doudleby byla ves *Sedlec* pod kopcem svatojanským, kde možno také hledati sídlo Valkúnů[1]) výše zmíněných. Jiná malá rodina zemanská, o níž čteme v Popravčí knize v téže souvislosti, *Bínovcové*, měla svůj stateček patrně ve vsi Bínově (Böhmdorf), ležící dosti daleko odtud, těsně u dnešního nádraží novohradského.

Třetí krajina, k níž vztahují se data o úkrytech a pomocnících Žižkových, je pak v okolí *Třeboně* a *Lomnice*. Víme, že hrad Lomnice byl v l. 1400—1407 v držení Bítovských, ale ku podivu o roli mocného hradu a posádky jeho k podpoře band Bítovskými a Jevišovickými placených slyšíme z Popravčí knihy velmi málo; víc ovšem o plánech zmocniti se Lomnice králem vyplacené. Velký lup 14 koní a 27 kop zdařil se Matějovi v Suchdole u Třeboně, a v Branné u Třeboně měla rota pomocníky. Hodinu cesty od Lomnice k severovýchodu byl „stav" Žižkův ve vsi Kletci („pod kleteckým mostem v třetím mlýně, nad brodem, kudy vede cesta k Valům"); severozáp. od Lomnice byl jiný úkryt lapků v Záblatí; již. od Lomnice byl les Tisý (dnes rybník), kam lidem Matějovým nosili potravu tovaryši a přechovávači ze sousední vsi Lužnice; kramářka Larka v Lomnici byla překupnicí věcí bandou uloupených. Jihozáp. od Lomnice byla ves Dvory, kde lupiči měli pomocníky, a tvrz Slověnice, jež měla býti

zrazena panu Erhartovi, dále k severozáp. směrem k Vltavotýnu byla ves Štipoklasy, kde seděl vladyka Hrdibor, jejž prý Kolúch, člen bandy Matějovy, chtěl z jeho domu vybíti a šacovati.[1])

Pokud zmínky Popravčí knihy vedou do jiných krajin a obzorů, ukazují na pobyt příležitostný. To platí o datu, že banda Matějova mívala svůj stav ve vsi Sedlo (něm. Heumoth) mezi Novou Bystřicí a Stráží cestou k Pěnné (Baumgarten) jedouc, tedy uprostřed rozsáhlých lesů jižně od Jindř. Hradce. To platí i o „stavu" bandy v Hlavaticích, kde dal Žižka nějaké Zdeníkové, přechovávačce lapků, pozlacený stříbrný řetízek. Ani takovou drobností nepohrdl písař Popravčí knihy: zaznamenal ji stejně jako údaj, že Žižka zabil poddaného páně z Rožmberka, udání, jež vlastně seznamuje nás s největším zločinem, jehož dopustila se „bratř" Matějova. Hlavatice nebo Hlavatce, o nichž je tu řeč, jsou mezi Soběslaví a Bechyní; tam byly zemanské statky, na nichž seděli také, jak již víme,[2]) pomocníci lapků, vladykové z Hlavatce; o jednom jsme slyšeli, že chtěl slézti rožmberský hrad Helfenburk u Bavorova, jiný, jak se zdá, dostal se do rukou popravců rožmberských. K farnosti hlavatecké patří ves Vyhnanice u Bechyně, v níž měl statek Ctibor, purkrabí páně Heraltův na Bechyni; u něho podle Popravčí knihy jeden člen bandy Matějovy míval také svůj stav. Zpráva ukazuje tedy i na spojení bandy, v tom i Žižkovo, s Ctiborem, t. j. panem Heraltem z Kunštátu, o kterém byla řeč z dohadu výše. Hlavatce jsou nejdále na sever posunutý opěrný bod pracovního pole bandy Matějovy; okolí Kaplice, Svin Trhových, Třeboně a Lomnice tvoří, jak jsme viděli, středy jeho; zmínka o event. útočišti, nabídnutém lapkům Matějovým na *Zvíkově*, o níž četli jsme výše, jeví se za takových okolností i geograficky pochybnou; od vlastního působiště tlupy byl zajisté Zvíkov vzdálen naprosto.

Krajina, v níž dály se loupeže Pivcem a Matějem popsané, byla z části — již. od Kaplic a od Jindř. Hradce — německá, snad asi jako dnes, snad něco více; jména místních přechovávačů, krčmářů a j., reprodukovaná v Popravčí knize, ukazují tu na německé obyvatelstvo. Ale i v českém Rozpoutí čteme o přechovávači Velflovi nebo o synu Haiclově z Branné u Třeboně; tedy i tu musíme předpokládat rozptýlené Němce nebo aspoň Němce původem. Zajíma-

vější je, že v rotě Matějově samé najdeme německé členy: Žižka loupí jednou ve společnosti nějakého Karlíka Míšněnína, podle všeho téhož, jejž ve výpovědi k r. 1397 položené postihujeme (jako „Němce Karla“) v společnosti Racka z Hlavatce při lupu mezi Jindř. Hradcem a Deštným; jiný člen bandy sluje Hansa nebo Hansl Uher, jiný Halba, jiný je Polák, a Matějovi pomáhá v lupu u samé Třeboně Leinberger z Bavor. A ovšem i v jiných vyznáních z let starších potkáme se (bylo to již připomenuto o okolí Sokolově) často s Němci v tlupách českých. Ale najdeme i Němce pracující pro sebe: dva bratří na příklad, kteří, prý r. 1398, oloupili pana Simona, legáta papežova,[1]) byli Němci, nevíme zda domácí či cizí. Příliv cizinců do takových zbojnických tlup možno vyložiti snadno: ti, kteří ve vlasti své byli pro zločiny nebo jiné viny stiháni, hledali útočiště v sousedství a ovšem hlavně v tovaryšstvech podobných těm, z nichž vyšli.[2]) V Popravčí knize najdeme kromě Němců, Poláků a Uhrů mezi lapky jihočeskými i jednoho Francouze; jindy čteme, že jeden loupežník českého původu byl popraven „v Engelantu“ — jak vidno, možno mluviti takřka o mezinárodní solidaritě a mezinárodní výměně zbojníků a lotrů všeho druhu. Týkala se zajisté i uprchlíků a zbojníků vyššího řádu: podle *Dlugoše* na př. poskytli jevišovičtí páni, Suchý Čert a Zajímač, na svém hradu Cornštejně útulek dvěma polským pánům, stihaným pro zločiny králem Vladislavem.[3]) To, co tu pověděno, vysvětlí nám také, proč později ve vojště táborském byl značný počet cizinců.

Rota, v níž sloužil Žižka, i tlupy jí podobné, nevystupují, pokud z Popravčí knihy souditi můžeme, nikde v otevřeném poli. Vzpomeneme-li toho, že nepřátelské působení jejich na Budějovicku ohlášeno bylo pravděpodobně opovědnými listy jejich pánů i svobodných účastníků jejich, můžeme jen při velmi blahovolném posuzování činů jejich mluvit o organisovaném záškodnictví; většinou jde o obyčejnou loupež, jež nemá začasté žádného vztahu s bojem té či oné straně vyhlášeným. Nelze jinak, vidíme-li, že podobnou povahu mívá záští, opovědéné třebas nejpřednějšími pány zemskými i v jiných případech, než míti za to, že rytířská společnost soudobá měla pro tyto věci jiná mravní měřítka než my a v tom duchu dívati se i na účast Žižkovu v tlupách lapků — Žižka sám jako jiný panoše

jeho stavu a rázu viděl ve všem tom pravděpodobně povinný úkon vojáka, jenž dal se najmouti k určité službě; byla-li vojna soudobá ne pouze rytířským soubojem, ale i šacováním, jímáním a loupeží, nemohlo býti zásadně nečestným bojovati v tlupě loupežníků. Nesmíme ovšem přehlédnouti, že to není stanovisko, k němuž by se doba hlásila jednomyslně: zpravodajové soudobí, mluvíce o těch válkách, naříkají a odsuzují lupičský ráz jejich; někdy přímo mluví jen o lotrech a lupičích, ne o vojácích, a i úřední autority, jak jsme slyšeli, vystupují energicky proti řádění lapků. Ale slyšeli jsme také, že v dané příležitosti dovedli tito úřední činitelé vésti válku podobným způsobem jako drobní záškodníci, event. udíleti ku podivu snadno amnestii.

Také celkový karakter postupu band, o nichž bylo mluveno, přispívá snad k řešení problému: jejich skrývání u důvěrníků v osamělých mlýnech nebo dvorcích v horách, jejich někdy falešné vousy a šaty,[1]) jejich pobývání v lesích, kam se jim donáší od pomahačů potrava — vše to spíše odpovídá životu zbojníků, vyhýbajících se spravedlnosti než životu odpovědníků, mstících křivdu, jež se stala jejich pánu. Do duševního světa těch rot dávají nahlédnouti poněkud jen přezviska jejich. Vedle běžných, jež označují národní příslušnost nebo nápadné tělesné vlastnosti kamarádů, najdeme některá velmi „rázovitá": Hovno, Bzdina, Pizda, Ližkepka, Smrduch — vidíme krátce, že tovaryši v rotách lapků nebavili se mezi sebou hůř než dvořané krále Václava, a podobnost ducha v nočním ležení lupičském někde v lesích u Kaplice a při hostině královské na př. na Žebráce je skutečností, jež přispívá také k vysvětlení nejedné záhady té osudové doby. Ale není snad bezvýznamno, připomeneme-li, že v bandě Matějově a tedy Žižkově nenajdeme žádné podobné přezdívky.

* * *

Věnoval jsem poznání těch drobných válek šlechtických, té historii loupežných rytířů a panoší a silničních lapků pozornost zvýšenou. Stalo se to proto, že během studia utvrzovala se ve mně myšlenka, že mezi historií opovědníků a zbojníků z doby krále Václava a zbrojným povstáním táborským po jeho smrti je jistá souvislost, jinak řečeno, že historie prvá přispívá rozličně k pochopení historie

druhé. Z toho, co jsme slyšeli, lze nabýti přesvědčení, že jistá část společnosti české, a to jak šlechty vyšší, tak zejména šlechty drobné, která hledala živobytí ve službě vojenské a v loupeži s ní spojené, vyrůstala a žila již dávno v době Václavově v myšlence o potřebě a radosti z násilí, že vyhledávala boj ať již z rytířské zpupnosti, ať z žádostivosti kořisti nebo potřeby se zaměstnati nebo vyživiti. Vrženo-li pak bylo do národního života velké heslo, jež vytasení meče legitimovalo nebo dokonce posvěcovalo, nedivno, že byla pohotově hned sta bojovníků, z nichž jedni šli do boje se svatým zápalem jako rytíři myšlenky, druzí s neméně horlivou pohotovostí za kořistí a loupeží. Strach z trestné moci královské a autority panské na soudu zemském byl, dokud tu byl král, jistě mocnou závorou proti přílišnému vzkypění bojechtivosti a svévole zemanské nebo (jak také říci můžeme) národní — ale od té chvíle, kdy tato středověku tak veliká autorita padla, nemohlo již asi zabráněno býti tomu, aby země nestala se mnohonásobným bojištěm, zejména když do války voláno ve jménu nejvyšší autority mravní, ve jménu božím! A boj opověděný zbrojnými tlupami proti nepřátelům zákona božího podobal se v methodě své ku podivu po nejedné stránce drobným válkám z dob soukromých záští šlechtických, vedeným rotami lapků.

O všem tom poučuje velmi názorně právě Popravčí kniha rožmberská — druhá polovice její obsahuje zajisté výpovědi psanců *z doby válek husitských, od r. 1420 až do r. 1429*, v tom daleko nejvíce z r. 1423. Pročítáme-li ty zápisy, namítne se nám nejednou myšlenka, že *situace* je v mnohém *táž* jako v letech 1399—1409 — zas Lomničtí usilují o slezení Nových Hradů (tentokráte ovšem drží Lomnici táborský hejtman *Roháč z Dubé*, snad týž, který vystupuje již před čtvrt stoletím v Popravčí knize v rotě Zúlově), zas kují se plány na dobytí rožmberského Helfenburka nebo Velešína, zas pan *Krajíř* je obviňován, že béře od lapků třetinu kořisti, zas čteme o plánech a vůdcích proti Budějovicům, zas setkáme se s bandami zbojníků, jimž pomocníci přinášejí do lesů potravu, zas slyšíme o „stavech" jejich, zas pozorujeme, že je mezi nimi jistý počet Němců, zas vidíme, že se loupí bez ohledu k cíli předstíranému, t. j. že se bere „všem napořád, přátelóm i nepřátelóm".[1]) Ale ještě více upoutají nás rozdíly: četli-li jsme dřív jen výminkou o zabití člověka a

ještě řidčeji o žhářství, jsou nyní *mordování a pálení* slova, jež slyšíme nejčastěji. Byli jsme povoláni, abychom pálili a mordovali, čteme v Popravčí knize nyní opětovně; říkali nám „Poďmy na ně (t. j. na Krumlov); máloť jest jich, dobudem jich a zmordujem je", slyšíme jindy; čteme o zvláštních „*žžahačích*", vysílaných od Táborů, o pálení kostelů, měst, dvorů, čteme o zabití v bitvách i (přečasto) o mordech na jednotlivcích, v tom i o vraždách předem objednaných za peníze a o výpravách k zavraždění určitých osob. A ještě častěji ovšem o loupežích. Ne vše, co tak hrozného se dovídáme, je kryto jménem Tábora a boje za zákon Páně, ale jistě největší část toho. Slyšíme otázky o knězi *Biskupcovi*,[1]) podezírající jej (jak se zdá neprávem), že pobízel vypáliti tu jeskyni ďáblovu, o jiném knězi, pochozím ze Slovenska („Slověnínu"), že kázal návodem nějakého Vaňka proroka, „aby bylo bojováno, mordováno a přinúceno k zákonu božímu", že kněží[2]) radili, aby lidé pálili a kostely vybíjeli a že kněží sami ve Vodňanech domy a kláštery pálili a bořili; čteme nejen o spálených nebo vybitých kostelích, farách, klášteřích (Zl. Koruně a Vyš. Brodu), zámcích a městech, o pálení a rubání obrazů a božích muk nebo lámání a zbíjení jich, ale i o zabíjení a upalování kněží, jednou i o zutínání rukou dvěma kněžím; ve dvou hlavních případech, kde jde o spálení farářů, čteme, že jednoho spálil *Domin*, podle všeho týž Domin z Doudleb, jejž jsme poznali jako držitele statku v Trocnově po Žižkovi,[3]) druhého že sám svú rukú upálil Jaroš, jak se zdá, vlastní *bratr Žižkův*.[4]) S přepadením a oloupením faráře nebo i vybitím kostela setkáme se i v letech 1389—1409, ale hrůzám právě vyloženým nenajdeme v starší době nic podobného.

Tu všude jde o události z nejbližšího okolí Krumlova a Budějovic, tedy celkem z téže oblasti jako v starší polovici Popravčí knihy, leč že nyní teritoriální obzor její je víc obrácen ke kraji záp. od Vltavy. To souvisí s tím, že v těch končinách stála tou dobou Krumlovu nejbližší pevnost táborská, město *Prachatice*. Značná část vymučených výpovědí nebo i přiznání bez muk vypravuje o tom, jak Táboři nebo „bratří" z Prachatic vysílali nejen zvědy a špehéře na rožmberské statky a hrady (pokoušeli se zajisté zradou, s pomocí čeledi hradní zmocniti se lstí i hlavního sídla rožmberského, *Krumlova)*, ale i roty pěší i jízdné, slabší i silnější, aby loupily na cestách a ve vsích, pá-

lily, jímaly nebo mordovaly, aby „jezdily“ „na (rožmberské) škody“ nebo „strahovali“ na rožmberského nepřítele. Dvakrát slyšíme, že dály se ty loupežné výpravy na rozkaz hejtmanů prachatických Jeníka (Janka) a Chvala (z Machovic) — oba známe z listů Žižkových[1]) — jednou pak, že se u hejtmana Janka „upravilo“ na „jízdu“ jedenáct jezdců „na braní“. Podobné údaje slyšíme i o *Táboru*-Hradišti, z něhož vydávaly se tlupy na loupež až do okolí Kaplice; dovídáme se i o zavážení kořisti zpět na Tábor, nebo o dvou bratřích z Tábora, jak sestře své daleko od Tábora donášejí věci v bojích uloupené; postihujeme zas Němce i mezi bojovníky táborskými. Dvakrát ku podivu čteme o lupičských bandách, jež vycházely z *Budějovic*, tedy ze sídla a prostředí protitáborského a většinou německého. A nejde ovšem jen o násilí a loupeže, související s boji s protivníky Tábora, nýbrž i o nelítostné obírání malých lidí, o obyčejnou krádež a loupež.

S *Žižkou* se v těchto partiích Popravčí knihy setkáváme opětovně, vesměs ve vyznáních zapsaných k r. 1420—1423. Tentokráte nenacházíme ho ovšem v družině lapků; zápisy všude zmiňují se o Žižkovi jako o obecně známém vůdci bratří táborských. Povaha díla a snahy jeho je karakterisována několikrát, ovšem nepřímo a jaksi příležitostně, ale za to velmi výrazně: vyznal, že „chodil mnoho s Tábory, s Žižkú i s jinými, hradóv i jiných tvrzí dobýval a v pobití (= bitvách) býval a několikrát zastřelil“. Nebo: „chodil s Žižkú, měst a hradóv dobýval a v pátek maso jedl.“ Nebo — a to je nejsilnější — „chodil a jezdil s Žižkú, kradě, lúpě a morduje“. Jiný delinkvent precisuje svou účast místně: „chodil s Žižkú v Plzeňště a v Klatovách i u Německého Brodu také byl,“ jiný dí, že byl u Strakonic, „jako Žižka dobýval“, nebo „v Plzeňště jako Žižka Krasikov špižoval“, jiný že s ním byl ve vojště před Bechyní. Jindy jest obraz Žižky jako takřka jediného představitele moci a vůle táborské zatlačen vyznáním, že obviněný byl dvě léta u hejtmana táborského *Chvala (z Machovic)* „a tu s nimi jezdil a dobýval měst, hradóv a tvrzí“ — k té frázi, jak vidno, se představa o táborské roli a táborském programu vrací znovu a znovu, patrně v předpokladu, že obojí vystihuje nejplněji. Jindy slyšíme jakoby na místě jména Žižkova jméno Táborů: všade s Tábory chodil, u Bystřice, u Boru a

v Týně kostel jako vypalovali, také tu byl", nebo: „vyznal, že s Tábory jezdil a bral, pálil, mordoval a obrazy sekal", nebo: „také boží muky lámal a zbíjal". Několik výpovědí podává data i o některých činech a plánech Žižkových: jak poslal z Vodňan špehy zjistit, sbírá-li pán (z Rožmberka) lid, jaké plány byly snovány v okolí jeho na dobytí Krumlova, Velešína nebo Pořešína nebo Hluboké; jednou slyšíme, že původci úmluv o zradu hradu Krumlova byli „Žižka a Pražané".

Z řady zpráv máme opětovně příležitost poučiti se, že *lest* byla Táborům zvlášť oblíbeným prostředkem, šlo-li o dobytí silných hradů nebo měst, otevřeným útokem nedosažitelných; proto čteme tolik o *špehéřích a zradách;* povážlivější je z mravního stanoviska, čteme-li v několika vyznáních, že zosnován byl i plán na otrávení pana Oldřicha z Rožmberka.[1]) Tu a tam dovídáme se rozličných zajímavostí, cenných pro doplnění obrazu: o tom, jak v Prachaticích vyráběli Táboři falešné peníze (v tom patrně i vídeňské a uherské), jak jeden kovář táborský dělal cepy (rozuměj okované) a koval pušky, jak krejčí v Prachaticích šil bratřím kabátce z ornátů, jak kterýsi Tábor chtěl zabíti rychtáře, že mu nadával kacířů, jak jiný vyznává, že přijímal bez zpovědi a jiný zase, že by Táboři, kdyby se s panem z Rožmberka smluvili o mír nebo příměří, ihned chtěli do Němec táhnouti a tam bráti a páliti (to vyznání je ze srpna 1424). Všiml jsem si, že mezi členy band a tovaryšstev, s nimiž má Popravčí kniha tentokrát co činiti, nenajdeme již oplzlé přezdívky jako v době Václavově; za to najdeme jméno pro situaci snad zvlášť příznačné: jeden silniční lupič sluje Děsitel. Důležito je, že vyznání z let po smrti Žižkově, 1427—1429, bohužel jen z několika málo kusů záležející, nepraví již nic o mordování a pálení a zabíjení kněží a t. p. — kdyby tu nebylo zmínek o jízdách Táborů do Rakous a do Moravy, měl bys dojem, že vrací se celkem situace z let 1399—1409. Poznamenávám ještě, že Žižka má v Popravčí knize r. 1423 svého jmenovce: dvakrát je řeč o „Žižkovi někakém jednookém z Hradiště" (podruhé o Žižkovi jednookém z Tábora; i Hradištěm míněn ovšem Tábor), jako členu bandy z Prachatic na lup vysílané — že tu míněna osoba od našeho Žižky zcela rozdílná, nepotřebuje dalšího výkladu. Mínění, že přezdívky Žižka bylo aspoň v okolí Budějovic (svědectví, o něž

ide, je nějakého Chmela z Boršova) užíváno o lidech jednookých, nabývá tu zvláštní opory.

Obraz, jejž zápisy Popravčí knihy podávají o Táboru a Táborech a tím i o Žižkovi, jest ovšem jednostranný: v něm pozorujeme Tábor očima vyšetřujícího soudce, jenž považuje každého, kdo býval na Táboře nebo jezdil s Tábory, za zločince nebo buřiče ze zločinů podezřelého — Tábor i Žižka byli mu zajisté nepochybnými nepřáteli a nepochybnými provinilci proti právu a míru zemskému. Důležité je, že všechen ten materiál žaloby pochází ještě z dob Žižkových, že působí svou životností a bezprostředností a nevzbuzuje v podstatě pochyb o své datové spolehlivosti. A nenajdeme v něm nářků, nenávistných slov, zatracujících ortelů o Žižkovi — vidíme, že v zemi zuří opravdová válka a Žižka je pouze jedním z předních vůdců jejích na druhé straně; činy, úmysly a methody jeho se zachycují a registrují, jak se zdá, pozorně, ale klidně. Útoků tu vlastně není; pokud jde o Tábory a methody jejich, slyšeli jsme velký počet žalob takových, někdy vášnivých, se všech stran — Popravčí kniha podává nám jen jistý počet dat konkretních, jež pro kritiku těch žalob a odsudků jsou velmi cennou pomůckou.

* * *

Vrátíme-li se zpět od Žižky vůdce táborského k Žižkovi zbojníku a psanci z let 1408—1409 nebo 1406—1409 a položíme-li si otázku, jaký podíl, jaký význam mají ta léta mezi lapkami ztrávená pro jeho konečnou velkou roli životní, položil bych v odpovědi důraz především na to, že Žižka podle vší pravděpodobnosti vyškolil se v té době v umění drobné záškodnické války, jejíž účelem bylo ztrestati toho či onoho nepřítele škodami na jeho zboží a poddaných jeho, jejíž nejvyšším cílem bylo opanování hradu či města překvapením, lstí nebo zradou a jejíž potřebou bylo vyšpehovati, vyčíhati kde jakou příležitost, kde by se náhlým zasažením pohotové tlupy zadala rána nepříteli. To, co svědek jistě dobře zpravený, *Chelčický*, nalézá zvlášť pozoruhodného při Žižkovi, t. j. chytrost jeho, bylo patrně nejen vrozenou vlastností trocnovského panoše, ale musilo v letech toho lstivého usilování o přepady, škody a loupeže, které jeví se jako hlavní zbraň nepočetné tlupy zbojnické, býti vypěstováno k velké

dokonalosti a vyzkoušeno v praksi v sterých situacích rozličné povahy. Drobná válka proti nepříteli je zajisté i v letech 1420—1424 pro válečnictví Žižkovo zvlášť karakteristická — uslyšíme o tom níže ještě více. A druhý moment, na nějž bych položil důraz, byl by ten, že Žižka v době, kdy žil v tlupě zbojníků, jejichž většina byla původu lidového v nejširším slova smyslu, v tlupách, kde vedle chudých zemanů, zběhlých sedláků nebo spíše pacholků jejich a rozličných řemeslníků shromažďovala se vůbec „spodina společnosti“, osvojil si tu známost malého člověka a schopnost přiblížiti se duši jeho, že si vysvětlíme slova kronikáře Vavřince, že sedláci Žižku velmi rádi poslouchali. Krátce: i schopnost státi se vůdcem a organisátorem malých lidí, lidovým či chcete-li selským hejtmanem, rozvila nebo obohatila v Žižkovi pravděpodobně ona léta, kdy potloukal se s bandami obyčejných loupežníků, maje přátely a důvěrníky po vesnických zákoutích všeho druhu. Že život takový, plný strázně rozličné, předpokládal i zcela neobyčejnou pružnost a otužilost tělesnou, zdraví ducha i těla v míře zvýšené, je také poznání, jež plyne z celé historie bezpečně.

To vše nejsou sice věci nedůležité, ale významnější je nepochybně souvislost, jíž postihnouti můžeme mezi drobnými válkami šlechtickými z doby panování Václavova, konkretněji řečeno mezi povahou, methodou, rázem jejich a mezi povahou táborského vedení války v době revoluce. Zdá se, že by podrobnější srovnání ukázalo, že oba ty dějinné fenomeny liší se hluboce a naprosto pokud jde o motivy a cíle jejich — tam zajisté jde o záští soukromá rozličného původu, zde o heslo zájmu veřejného povahy nejvyšší, tam zaměstnavatelem je ten či onen pohněvaný nebo uražený pán, zde je to sám Bůh, Hospodin, k jehož rozkazu řadí se do boje zbrojné čety — ale že se oba ty zjevy podobají ku podivu svou praksí a technikou. Zdá se zajisté, jako by boj Táborů byl jen velikým podnikem lapků, velikým záštím vyhlášeným nepřátelům zákona božího — a srovnání podrobné by zajisté ukázalo řadu nápadných podobenství a vysvětlilo snad, proč *především v drobné válce*, rozlévající se široko po krajině, od hradu k hradu, od města k městu, ode vsi ke vsi, v drobné válce spojené s jímáním, šacováním a ovšem i pálením a zabíjením, projevuje se táborská methoda boje. Nesmíme sice zapomínati, že mnohý z těch

rysů, jež postihujeme v táborském vedení války, je karakteristický pro válku soudobou vůbec, ale nemůžeme přece neviděti, že vyšší myšlenky organisační i účelové dává bojům revoluce jenom Praha, vlastní představitelka a velitelka zápasu v jeho významu světodějinném, zejména pokud jde o prvá leta povstání, o dobu Žižkovu. K akcím významu vrcholného jsou Táboři vždy voláni, zváni a vyzýváni jako pomocníci, a to někdy nadarmo — jakmile velká chvíle minula, vrací se tlupy jejich zpět k svému boji, k svým větším i menším záštím místním a osobním, a Bechyňsko a Plzeňsko je zase hlavním bojištěm jejich jako kdysi před 10—20 lety, kdy tam pracovaly zbojnické tlupy lapků a psanců, mezi nimiž žil i Jan Žižka z Trocnova.

3. ŽIŽKA V PODÁNÍ PAMĚTNÍKŮ.

Kapitola, jež následuje, chce projíti pozorně dobou jednoho století od vystoupení Žižkova v čele revoluce a seznámiti se se všemi jakkoli pozoruhodnými zmínkami, soudy a projevy písemné tradice z té doby, pokud vztahují se na osobu a dějinnou roli Žižkovu. Cílem té revue je podobně jako v serii výslechů o duchu a povaze táborství, jež jsme shromáždili v díle prvém, dáti naší touze po poznání základ pokud možná bezpečný, seznámiti všestranně s materiálem pře, tak aby čtenáři bylo možno sledovati ji a kontrolovati závěry konečné. Kapitola je jaksi prvým oddílem vlastního Žižkova procesu; obsahuje jen výslech svědků o Žižkovi; Žižkovi samému dáme promluviti v kapitole následující; v třetím svazku pokusíme se o kontrolu spolehlivosti dat výslechy získaných, a to především studiem historické role Žižkovy, pokud k vysvětlení může přispěti. Ve výpovědech svědků zdálo se nejvhodnějším voliti postup časový: tak bude lze zhruba roztříditi zachované zprávy podle stupně autority, jiež jim dodává pravidlem stáří jejich, tak bude možno i sledovati, zda a jak paměť o Žižkovi nabývala časem jiné podoby. Nelze spokojiti se zajisté svědectvími, jež pocházejí přímo z doby Žižkovy nebo z dvou tří desítiletí po jeho smrti, kdy paměti své mohli zapsati ještě Žižkovi přímí vrstevníci, ale třeba jíti i do půlstoletí následujícího: v tom, co druhá nebo třetí generace, vyrostlá po válkách husitských, o Žižkovi věděla nebo soudila, můžeme zajisté s velkou pravděpodobností hledati ohlas ještě živé tradice, snad již tu a tam dotčené omyly, ale jindy nepochybně zachovávající rysy minulé skutečnosti nebo aspoň zachycující úsudky blízkého potomstva.

Výslech svědků jest ovšem provázen daty o povaze a pokud je to možno i o ceně, t. j. hodnověrnosti jejich. V té příčině byl jsem pilen toho, abych, co třeba (podobně jako v díle prvém) k informaci čtenáře uvedl; volba chronologického postupu v přehlídce pramenů soudobých přinese i ten prospěch, že naše pouť písemnou tradicí v letech 1419 až 1526 bude do jisté míry i kritickou revisí vší letopisné práce o našich osudech té doby. Na okolnost, že nemáme dosud žádné soustavné práce o pramenech dějin našich v 15. století, a

[1]) Poznámky k této kapitole viz níže str. 228 sq.

že bylo třeba raziti si cestu dosti namáhavě roztříštěnou literaturou a hledati nejednou řešení vlastní, mám snad právo při té příležitosti upozorniti. S některými důležitými pracemi historickými, o jejichž zprávy o Žižkovi nám jde, seznámili jsme se kriticky již v díle prvém; u těch, jež nově uvádíme a jež povahou svou toho zasluhují, všimneme si nejen dat o Žižkovi samém, nýbrž i jejich názorů na táborství a situaci soudobou vůbec. Tak po nejedné stránce chce býti kapitola tato pokračováním dokumentace dobové, která vyplnila největší část dílu prvého. Že při povaze našeho pramenného materiálu nebude vždy možno časovou příslušnost každého jednotlivého projevu zjistiti naprosto bezpečně nebo že některé práce, jež jsou snůškou dat shromažďovaných po dlouhá desítiletí, nebude snadno vtísniti do period časových, v něž se přehled náš rozpadá, je nesnází, jíž uniknouti nelze.

1. PRAMENY Z DOBY ŽIŽKOVY.

(Vavřinec z Březové. — Štěpán Páleč. — Ludolf Zaháňský, Chelčický, Popravčí kniha rožmberská. — Václav, Havel a Tábor. — Rozmlouvání člověka se Smrtí. — Latinské verše z 1420—1424. — Anonym o vzniku Táborů. — Žižka v soudobé korespondenci.)

Jako pro Tábory, tak i pro Žižku je nám předním pramenem poznání *kronika Vavřince z Březové*. Co vypravuje o Žižkovi, je psáno ještě za Žižkova života, ještě v době, kdy Žižkova historická role nebyla dohrána a známa kronikáři v celém rozsahu. Karakteristika, kterou nám o Žižkovi podává, načrtnuta byla nepochybně již r. 1420, tedy v prvém roce jeho vystoupení na scénu dějin. Cena její tkví v tom, že zachycuje takřka živou přítomnost, nedostatek v tom, že nezná Žižky celého.[1])

Vavřincův Žižka vystupuje na jeviště 30. července 1419 jako spolupůvodce smetání a ubití konšelů novoměstských. Je to prvý akt revoluce ještě za života krále Václava; je významno, že v něm vynikajícím způsobem je zúčasten Václavův čeledín — my bychom spíše řekli: dvorský služebník nebo zřízenec; ten význam má často i staročeské „dvořan“ — *Jan Žižka jednooký*, jak jej zve Vavřinec. Všechny prvé čtyry zmínky Vavřincovy zdůrazňují, že byl člen dvora kdysi Václavova (familiaris regis Wenceslai); potom jej kronikář jmenuje

pravidlem hejtmanem táborským, pak obyčejně jen Žižkou, na konec najdeme několikrát: *bratr* Žižka (český pozdější překladatel užívá tohoto označení někdy i tam, kde ho není v originálu). Tyto rozdíly v představování Žižky, jimiž dost názorně jsou zachyceny etapy Žižkova vzrůstu, jsou, mimochodem řečeno, také dokladem, jak kronika Vavřincova vznikala znenáhla a takořka současně s událostmi líčenými. A opětovné upozorňování s počátku, kdo ten Žižka byl, vede k závěru, že Žižka dosud byl české společnosti osobou málo známou nebo vůbec šíře neznámou. Tam, kde Vavřinec mluví o zvolení Žižky jedním ze čtyř hejtmanů táborských (bylo to poč. dubna 1420), podává nám také karakteristiku jeho duševního zjevu: „Jan Žižka jednooký, *horlitel pro zákon Kristův obzvláštní,*[1]) o němž níže mnoho bude praveno," aby brzo na to a to na dvou místech, opakoval: „*nad míru smělý a rázný*"[2]) a dodal: „jehožto rozkazy spravovalo se celé vojsko a jej také všichni sedláci, ač neodění (t. j. bez ochranného brnění), s cepy, palicemi, samostříly a sudlicemi následovali a velmi rádi poslouchali." Vavřinec znal, jak můžeme předpokládati, Žižku osobně — byl přece také kdysi ve službách dvora Václavova — ale ku podivu nezmínil se ani slovem o jeho dosavadním životě, původu, šlechtickém titulu; místo toho všeho musilo stačiti pouhé „čeledín někdy krále Václava" — jako by to napsal někdo, kdo o Žižkovi nic jiného nevěděl. Je známo, že kronikářské dějepisectví té doby nemá takřka zájmu pro osobnost; proto je dosti pozoruhodnou výminkou karakteristika, kterou na Vavřinci přece vynutila situace; hlavních linií jejích (vlastní velitel vojska táborského, velmi oblíbený u selských vrstev jeho, neobyčejně smělý a statečný, obzvláštní horlitel pro osvobození zákona božího) užije nepochybně historik jako základních složek svého pojetí. Že tu „obzvláštní horlitel pro zákon Kristův" je postaveno na prvé místo a že není slova o vojenských zkušenostech nebo talentech Žižkových a že jen nepřímo z věty, že jeho rozkazy řídilo se celé vojsko, se o jeho nadání velitelském dovídáme, zaslouží asi zmínky zvláštní.

Všimněme si ještě, že Vavřinec jmenuje jednou Žižku v pořadí čtyř hejtmanů táborských až na posledním místě (po prvé na druhém, hned za Mikulášem z Husi) a že jej u Sudoměře (ke konci března 1420) vlastně nepředstavuje jako vůdce v bitvě.[3]) Všimneme

si snad i jeho zdůrazňování, že *Mikuláš z Husi* byl „muž velmi důmyslný a obezřelý“, kdežto u Žižky se vytýká smělost a ráznost a obliba u sedláků. V dalším pokračování své kroniky, psaném asi o rok později, líčí Vavřinec Mikuláše z Husi již nepříznivě: sice jako statečného vojáka, jenž dobyl čestného pasu rytířského v bitvě u Vyšehradu, ale i jako lstivého intrikána, plodícího různice a nenávisti mezi stranami, jehož předčasnou smrt uvítali Pražané umírnění, již však bolestně nesli Pražané s Tábory sympatisující.[1]) I tu naznačuje Vavřinec jaksi, ne sice přímo, že Žižka se nepodobal Mikulášovi. Z vypravování jeho nabýváme také dojmu, že Žižka nebyl naplněn takovou nedůvěrou k Pražanům jako Mikuláš nebo že v otázce kandidatury polské na český trůn byl ochoten jíti s Prahou a pány, ač Mikuláš prohlásil, že Táborští nikdy nepomýšleli na panovníka jiného, leč domácího. Proti těmto dohadům a zdáním třeba však upozorniti na to, že když Praha po bojích listopadových na Malé Straně r. 1419 (jež vedl Mikuláš z Husi), učinila příměří s královnou Žofií a pány, líčí Vavřinec právě Žižku jako nesmiřitelného: Žižka spolu s panem Břeňkem a Valkounem ubírá se do Plzně, aby z ní učinil branné středisko své strany, „nechtějíce,“ jak dí Vavřinec, „míti žádného příměří s královnou, s pány a jinými královskými, jakožto nepřáteli zákona božího“.

Nestojí-li Žižka v díle Vavřincově ani zdaleka tak v popředí, jak bychom snad očekávali, souvisí to především s tím, že Vavřinec dívá se na souvislost věcí se stanoviska Prahy, vlastní nositelky české pře s církví i králem; Žižka zůstává v jádře vojenským velitelem po Praze nejmocnější strany venkovské, jejíž branná pomoc Pražanům má sice v kritických dobách význam zvláštní, ale jejíž stanovisko i metody Praha zavrhuje. Také v dalším pokračování spisu Vavřincova nenajdeme již úsudku o Žižkovi: letopisec dává mluviti událostem samým a jen z nich a z poměru jeho k nim můžeme se dohadovati konečného soudu jeho. Tak čteme podrobněji o hrdinském zasažení Žižky v bitvě na hoře Vítkově, ač autor vlastně vítězství přičítá panice povstalé mezi Míšňany v té chvíli, když k bojišti se blížil z obleženého města kněz se svátostí Těla božího, provázený hloučkem střelců a sedláků s cepy. Později popisuje Vavřinec (v posledních již kapitolách své kroniky) s jistým leskem slovným první den měsíce

prosince r. 1421, kdy „bratr Žižka", volaný Prahou na pomoc proti útoku Zikmundovu, „ačkoli slepý na obě oči, se svými bratřími a sestrami, s vozy, jezdci, pěšími, kněžími, podle obyčeje jich svátost velebnou těla Kristova nesoucími, do města Pražského s zvoněním na rathouze a v kostelích na veliké zvony, vítán lidem obecným a kněžími, s velebnou svátostí vyšlými vstříc, *jako kníže země* poctivě jest přijat a špíží hojnou opatřen, aby věrně stál podle Pražských ukrutného krále z země k vyhnání". Také se souhlasem a pochvalou setkává se Žižka u Vavřince tam, kde „s některými svými kněžími sektu pikartskou všude vyhledává" a zatvrzelé upaluje hromadně u Klokot jako kacíře (kronikář nezamlčuje, že kněze jejich Žižka dřív napomínal, aby od bludů odstoupili) nebo kde hubí Adamity na pikartském ostrově; neméně tam, kde u Pražan zakročuje, aby pikartští kněží Martin Lokvis a Prokop byli z arcibiskupského vězení v Roudnici přivezeni do Prahy a k hrůze jiným zjevně na rynku upáleni. Pražané báli se jíti tak daleko, jak chtěl Žižka (báli se bouře v lidu); proto oba kněží byli upáleni v Roudnici. „Buď Bohu chvála!" dodal Vavřinec. A jistě se sympatií vypravuje Vavřinec i o tom, jak Žižka v březnu 1421 počastoval ranami ty kněží táborské, kteř í s šíleným Antochem v čele dokazovali, že pražští konšelé a mistř i universitní jsou údem šelmy Antikristovy, štvaním svým díl lidu táborského strhnuvše na svou stranu.

Za to s patrnou a rostoucí nespokojeností sleduje kronikář Žižku v jeho krutostech válečných. Vidíme sic, že s počátku mluví jen všeobecně o zločinech *Táborů*, jak mnoho neslýchaného a jméno české hanobícího páchali v Plzeňsku a Bechyňsku, nebo že zdůrazňuje, že vlastními původci všech těch hrůz byli fanatičtí *kněží* táborští. Ale zamlčuje, jako by vědomě chtěl šetřiti jména Žižkova, co z toho stalo se pod velením Žižkovým (jak se to dovídáme odjinud nebo dále z Vavřince samého). Tak hned na jaře r. 1420 po založení Tábora vypravuje, jak Táboři dobyli útokem tvrze Sedlce u Ústí nad Lužnicí, a pána hradu Oldřicha cepy umlátili a nohy mu usekavše do ohně uvrhli. Z posádky šest lepších lidí ponechali si v rukou, slibujíce život tomu z nich, kdo by pět ostatních postínal. Ten, jenž ten hrozný úkol na se vzal, jménem Pinta, se pak přidal k Táborům. Odjinud víme, že tenkrát velel v Sedlci Žižka.[1]) Vypravuje-li

kronikář dále, jak v Prachaticích Táboři „krvavou rukou" 135 měšťanů, dobyvše města, cepy a železem jako vepře po ulicích ukrutně pobili a 75 osob zavřevše v sakristii kostela, přes zoufalé prosby jejich upálili, aniž by se zmínil, že vše stalo se pod velením Žižkovým, souvisí to s tím, že vypravování to jest obsaženo ve Vavřincově *traktátu* o Táborech;[1]) v něm pak, jak celý ráz jeho prozrazuje, Vavřinec pominul jaksi programově všechna personalia, obíraje se Táborem jako kolektivem, jeho naukou a praksí, bez jediné zmínky o duchovních nebo vojenských vůdcích jeho. Teprv ve své kronice, kde mluví o dobytí Prachatic podrobněji, jmenuje Žižku jako velitele. Podobně líčení táborských krutostí v Říčanech a ve Vodňanech, obsažené v traktátu Vavřincově, nezná jména Žižkova, kdežto další vypravování kroniky jeho velitelství Žižkova nezamlčuje. Mluvě o vyvraždění Prachatic, Vavřinec jaksi na omluvu skutku vytýká i provinění Prachatických (zejména že vyhnali některé pod obojí z města a dva nebo tři upálili a že Žižka sliboval, bude-li dobrovolně puštěn do města, že neuškodí nikomu ani na těle ani na statku). Ale Žižkova odpověď na odmítnutí Prachatických: Přísahám Bohu, že jestliže vás dobudu, *všecky zamordovati káži*, ukazuje s dostatek skutečnou situaci. Zde je tedy Žižka přímo líčen jako původce hrozné exekuce, a to s podobným steskem na ukrutnosti Táborů jako prve. Žen a dětí podle této zprávy Táboři ušetřili, ale vyhnali je z města. Sedmi (!) přejícím pravdě boží darovali život. Vraždění (jako při stečení radnice novoměstské r. 1419) dálo se takřka tváří v tvář svátosti těla Kristova, vnesené zpívajícími bratřími a sestrami po otevření brány v procesí do ulic prachatických.

Byli-li ve Vodňanech i kněží pod obojí rozdávající vmetáni táborskými katy do hořící vápenice,[2]) líčí kronika k prosinci r. 1420 podrobněji, jak po vzdání se hradu v *Říčanech* dal Žižka nelidsky 11 kněží, kteříž se tam uchýlili, vyvésti ven a spáliti svým práčatům (přes to, že chtěli k víře táborské přestoupiti), ač hrad se poddal nikoli Žižkovi, nýbrž Pražanům a to na volný odchod obležených. Vavřinec líčí ještě podrobněji, jak přes úmluvy učiněné byly ženy hrad s uzly svými opouštějící od „sester" táborských dokonale vyplundrovány. Také při hrozném vyvraždění *Chomutova* v březnu 1421 (v němž Žižka měl stejný podíl s Pražany) opakovaly se tyto scény,

jenže ve formách ještě hroznějších: zde byly ženy a dcery mužů a otců pobitých z města vyhnané od žen táborských nejen vyloupeny, ale i hromadně spáleny; děsný zločin! volá Vavřinec. Také *Berouna* dobyli brzo na to Pražané s Žižkou společně: zde zase líčí náš kronikář, jak dal *Žižka* bez milosti spáliti faráře berounské s 37 jinými kněžími a mnichy a třemi mistry koleje Kristovy, několika pražskými měšťany, do Berouna uprchlými a rytířem Doupovcem — přes to, že slibovali, že se chtí „pravdy" přidržeti. Při dobytí Jaroměře v březnu 1421 bylo tomu nejinak, ale zde Vavřinec Žižku vůbec nejmenuje. Neméně výmluvné je vypravování Vavřincovo, jak v lednu 1421 dobýval Žižka hradu *Krasikova* u Bezdružic, hájeného předním protivníkem Táborů panem Bohuslavem ze Švamberka. Když část hradu byla již v moci Žižkově a Švamberk poznal, že útoku neodolá, „věda a boje se, že *dobudou-li Táboři hradu mocí, neušetří života ani jeho ani lidí jeho*", ohlásil dobývajícím, že se vzdá, ale jen do rukou pana Petra Zmrzlíka. Ten tou dobou stál v blízkém klášteře kladrubském, před několika dny Žižkou dobytém. Ale i pan Zmrzlík jen s námahou dosáhl od Táborských — je snad zas pozoruhodno, že Vavřinec nenapsal: od Žižky — aby života zajatých ušetřili.[1]) Podobně asi bylo tomu u *Litoměřic*, jež Žižka oblehl v březnu 1421: město bylo hotovo vzdáti se, ale jen do rukou Pražan. Žižka nedbaje toho (jak si stěžuje konečně Vavřinec přímo), přece „šturm pustil, ne beze škody svých a konečně poražen odtáhl jest". Podobně hned na to vytýká mu, že nedbaje, že arcibiskup (Konrád) v Roudnici opatřil vojsko jeho zásobami, přece pobořil klášter a spálil dům proboštský v Roudnici, neodpouštěje obrazům a pobrav kalichy a ornáty.

Těchto dat, z nichž některá jsou hrozného obsahu, musí ovšem spolu užiti historik, pokoušející se rekonstruovati duševní postavu Žižkovu: kdyby byl mohl Vavřinec svou kroniku dokončiti, byl by výčet jich jistě ještě obsáhlejší. Padají na váhu tím více, čím více je zřejmo, že jsou psány mužem, jenž měl k Žižkovi jistý respekt či sympatie a jenž snad právě proto rozpakuje se ukouti z nich žalobný soud, jejž bychom očekávali. Neboť mluvě o Táborech vůbec, neukládá Vavřinec, jak jsme již slyšeli,[2]) žádné zdrželivosti nechuti své a odsouzení svému. Že pak Žižka v skutcích, jež Vavřinec tak rozhodně zavrhoval, vynikající podíl měl, nemůže býti pochyby; je zřej-

mo ovšem, že dopouštěla se jich často i vojska pražská, beze všeho spolupůsobení Žižkova.[1])

Pomiňme prozatím vše, co možno vyčísti či lépe vyhádati z Vavřince o poměru Žižkově k Praze a veřejným otázkám doby vůbec, a zmiňme se ještě o tom místě, kde Vavřinec vypravuje, jak v srpnu 1421, po porážce Pražan u Mostu, vyjeli Pražané proti nepříteli k Lounům a s nimi Jan Žižka, tou dobou právě cele nebo skoro cele oslepý. Přímo z rukou lékařů odebral se na bojiště, „*aby aspoň Němcům hrůzu dal*“. Pro posouzení pověsti, jakou měl táborský hejtman u přítele i nepřítele, k dolíčení hrůzy, již táborské metody šířily v zemi, je to jistě datum důležité. Zmínky je hodno, že nám Vavřinec dvakrát či třikrát představuje Žižku jakoby obklíčeného na tažení a v boji zcela určitým průvodem: *Zizka cum (certa) sua comitiva, cum suo genere.*[2]) Co tím Vavřinec míní, těžko uhodnouti — nebyla to snad vybraná četa sedláků s cepy, jež by tvořila takřka bitevní průvod a speciální útočnou zbraň Žižkovu, jak to vidíme na obraze jenského rukopisu?[3])

Tíže neseme, že o poměru Žižkově k naukám a zásadám táborským, Vavřincem široce a opětovně líčeným, nepraví nám kronikář ani slova — neseme tím tíže, že jsme poznali předem, že Vavřinec pojímá Žižku jako zastance směru shodě a kooperaci s Prahou příznivějšího. Musíme se spokojiti pouze jistotou, že Žižka byl nesmiřitelným nepřítelem pikartů a Adamitů. Vavřinec zná v podstatě jen Žižku *vojáka* — a ani tu, jak již pověděno, neprozrazuje nebo neví nic o tom, že by Žižka překvapil vrstevníky novým nějakým způsobem válčení, vynalezl šik vozový či užil nové taktiky a pod. Neví také skoro ničeho o Žižkovi *politiku*, nedí nic o jeho náboženském stanovisku ve sporu stran ani neprozrazuje, pokud útoky svými na Tábory a zločiny jejich míří i na Žižku čili nic — v tom ve všem musíme se snad spokojiti jeho počátečným: „horlitel pro zákon boží obzvláštní“ a daty o tom, jak Žižka hubil kacíře rázu Martínkova nebo Adamity.

Dílo Vavřincovo, jak jsme slyšeli, nejeví ve své prvé části, psané někdy v létě 1420, v prvém nadšení nad zmarem útoku Zikmundova, zásadní nechuti k Táborům; radost nad prvými triumfy revoluce ještě vítězí nad pochybnostmi a rozpory. Ve vypravování dalším stojí Vavřinec již patrně nepřátelsky proti Táboru. Najdeme-li v něm

i stížnosti na Žižku, jenž dříve byl čtenáři představen s patrným sympatickým zájmem, jsou proneseny zřejmě s jistou šetrností a zdrželivostí. Zdá se, že víc než vědomí o zásluze Žižkově na hoře Vítkově působila v tom na Vavřince okolnost, že Žižka tak nelítostně hubil pikarty, v nichž Vavřinec spatřoval zlo nejohavnější. Přes ten velký závazek vděčnosti nenajdeme již v těchto částech kroniky u něho místa, jež by svědčilo o srdečnějším vztahu k muži, „o němž níže mnoho bude praveno".

* * *

Dejme po Vavřincovi slovo *Štěpánu Pálčovi* — co od něho uslyšíme, psáno je zajisté takřka současně s Vavřincem, t. j. r. 1421. Je-li snad výmluvné poslání městu Praze, psané asi téhož roku, s nímž jsme se seznámili výše v kapitole o Šimonu z Tišnova,[1]) psáno opravdu Pálčem a nikoli Šimonem, slyšeli jsme vlastně srozumitelně již soud jeho o situaci a vycítili jeho svrchované opovržení k Táborům. Vskutku i Pálčův úsudek o Žižkovi a o Táborech (či vlastně „Viklifistech a Husitech"), ač není nikterak ojedinělý v řadě našich svědectví, nesen je přímo vášnivým rozhorlením a zatracením. To zlobné zaujetí vysvětlíme si u Pálče dostatečně: Štěpán odvrátil se od Husa, od přítele a soudruha v boji za myšlenky Viklifovy, teprv v té chvíli, když polekán zpozoroval, že hnutí spěje k revoluci — fakt, že vývoj věcí dal za pravdu jeho obavám a výstrahám, byl ospravedlněním jeho postupu před světem i před vlastním svědomím. Odtud a jistě i z trpkosti pro vše, co vytrpěl od protivníků osobně, vysvětlíme si u něho, podobně jako u Ondřeje z Brodu, že tak sytě a plasticky dovede vylíčiti hrozné následky převratu. Při tom neradno však pouštěti z mysli, že tu jde o muže, jenž byl o své pravdě přesvědčen neméně, než byl na př. Hus o své. K zvlášť mocné scéně v historii Husova dramatu v Kostnici dochází, jak známo, v té chvíli, kdy Hus, již odhodlaný vstoupiti na hranici, zve k sobě vášnivého žalobce svého, aby se mu před smrtí vyzpovídal a přijal od něho rozhřešení . . . V tom setkání dvou přátel od mládí, jež rozdělila na konec tři léta úporného zápasu, v setkání, v němž pláč přerýval vzájemné zpovědi a obrany, musila v popředí stanouti myšlenka, že oba vedli svůj boj v službě svého mravního svědomí. V zápase jejich, jakkoli

zakaleném osobními hněvy, vtělen byl přece kus věčné pře mezi principem svobody a principem autority, jež jde dějinami. Páleč byl pro cestu zákonnou a na koncilu kostnickém po smrti Husově patřil k těm, kteří husitským myšlenkám opravným chtěli vybojovati vítězství prostředkem koncilu. Přesvědčil se, že ani tato cesta nevede k cíli a že i těm zastancům reformy, kteří volili postup ústavně bezvadný, ano byli podporováni králem Zikmundem, zaznělo z prostředka koncilu vstříc nenávistné: Pryč s kacíři![1]) Přes toto zklamání, jež mohlo namítnouti myšlenku, že cesta, již volili Husité, vycházela snad přece z dokonalejší známosti situace, nesmířil se Páleč s revolucí nikdy; zůstal věren sic svému stanovisku o svrchovanosti koncilu nad papežem (jemuž a jemuž podobným zásadám se zpronevěřil v boji svém proti Husovi), ale události české po vypuknutí revoluce sledoval se svého polského vyhnanství zrakem přesvědčeného protivníka a rozčileného žalobce. V takové situaci a v té souvislosti psány jsou žaloby, jež následují.

V traktátu svém proti programu čtyř artykulí, nadepsaném významně „O branách pekelných" — titul je vzat ze slov Písma: a brány pekelné ji (církev Kristovu) nepřemohou — žaluje Páleč především na to, že Viklifisti a Husité kážíce nevědomému lidu o hříších duchovenstva a žádajíce, aby byla trestána kněžská lakota, pýcha a rozmařilost nebo vynášejíce a zveličujíce jiná provinění kléru, mlčí o vlastních svých hříších, omylech a kacířství. Ty jejich „ohromné zločiny a neřesti" ovšem vyčítá: jsou to především cizoložstvo a smilstvo a násilí pannám Bohu posvěceným, jež prý páchají ve dne v noci bydlíce pospolu *na hoře Tábor* a podobně na jiných místech, kde jsou hromadně ubytováni, pak krvavé půtky, nesčetné vraždy, zabíjení kněží, pálení měst a vesnic, pustošení a loupeže věcí světských i posvátných, boření klášterů a velkých[2]) kostelů, ďábelské svádění mnichů a jeptišek k odpadu nebo manželství, vyhánění farářů od jejich beneficií, rozbíjení obrazů a ostatků . . . a jiná bezpočetná zla, jež pérem těžko popsati. Tak skutkem představují se ti Viklifovci a Husité ne jako andělé světla, ale jako *zřejmí vtělení ďáblové*, kteří páchají zločiny tak hanebné, že by se jich děsili i pohané i Turci.

A druhý traktát své trilogie protihusitské, nadepsaný „o klíčích

církevních", zavírá Páleč vzrušenou otázkou: Kdo kdy z věrných, prosím, slyšel nebo četl v kronikách od počátku světa, že by který kacíř bránil houževnatě nebo praktikoval tak bezpočetné omyly a kacířstva, jako tito, kteří pokoušejí se vykořeniti a v nic obrátiti všechnu obecnou víru, kterou držela po tolik set let veškerá církev, a to takřka ve všech kusech křesťanského náboženství, jako o sedmi svátostech, řádech a obřadech, právech a svobodách, o ctění ostatků a obrazů, o odpustcích a řádech duchovních? Kdo kdy, táži se, slyšel nebo četl v kronikách tak hroznou nelidskost jako je poboření tolika a tak slavných klášterů až do základu, vyhnání všech mnichů a jeptišek, prelátů, kanovníků a farářů z celé téměř země české, tak veliké vybití pánů, šlechticů, panoší, měšťanů a jiných katolíků a co je ještě horšího, pobití a spálení nebo na údech zmrzačení tolika kněží a farářů katolických? A aby to vše mohli prováděti svobodněji bez překážky, udělali se jako podvodný oblouk,[1]) odmítajíce tresty církevní a neuznávajíce nejvyššího biskupa a církev římskou, jíž odvrhše bázeň boží ve smělé a satanské domýšlivosti své po léta odpírají poslušenství . . . A netoliko církev římskou, ale zavrhli a znevážili i svatosvatý sbor kostnický, jenž představuje veškerou církev, spolu s biskupy a preláty vlastního království a s nejjasnějším knížetem a pánem Zikmundem, králem přirozeným — aby si (po příkladu židů, kteří si od Piláta na místo Ježíše vyžádali pověstného lotra Barabáše) ustanovili za přirozeného pána *lotra a lupiče ještě pověstnějšího než byl Barabáš, jménem Žižku* a aby jako ďáblové nebo bezuzdní vlci, kteří nesnesou poslušenství k řádnému představenému, spravovali se řády jimi samými vynalezenými, jejichž omylům a kacířství dávají přednost před autoritou církve a jejími dekrety a ústavami . . .[2])

Je zřejmo, že ve výčtu zločinů táborských neliší se Páleč podstatně od kališníků *Příbrama* nebo *Vavřince z Březové;* jen o Žižkovi neslyšeli jsme ani u Příbrama, tím méně Vavřince nic vášnivé větě Pálčově podobného. Je-li poslání městu Praze, o němž stala se již zmínka, psáno Pálčem, nacházíme i v něm pravděpodobně zmínku o Žižkovi, jež je tomu, co jsme četli, velmi příbuzná. T. j. žalobu, že Praha povolala k sobě lotry, kteří byli vedeni v seznamu psanců a vrahů, aby je učinila svými hejtmany. Ale hlavní protiva mezi Pálčem na jedné a oběma hlavními husitskými žalobci Táborů na druhé straně,

záleží v tom, že Vavřinec i Příbram i Jakoubek mluví výslovně o zločinech *Táborů*, Páleč však sumárně o zločinech a hříších „*Viklifistů a Husitů*". V tom nelze neviděti strannou snahu přičísti hrůzy táborské husitskému hnutí a národu *vůbec*, obmyslný pokus potírati program čtyř artykulů — o ně zajisté jde Pálčovi v jeho trilogii především — jen excesy a ukrutnostmi Táborů. Setkali jsme se s podobnou taktikou již u krále Zikmunda po sněmu čáslavském, četli jsme i u Ondřeje z Brodu,[1]) že nerozeznává náležitě Pražan a Táborů. Možno snad takovou krátkozrakost vyložiti přirozeně, t. j. omluviti ji tím, že r. 1420 a 1421 Praha namnoze s Tábory a se Žižkou vystupuje na venek v jedné linii a že podobného násilí jako Táboři dopouštěla se i vojska Pražanů? A to zejména u žalobců, kteří žili mimo Čechy a neměli příležitosti, aby se informovali dokonaleji? Odpověď na tyto otázky nemůže býti záporná cele. Ale rozpakuji se přece vyložiti Pálčovo křivé zevšeobecňování pouze z nedostatku lepšího poznání. Z jednoho projevu jeho z konce r. 1420 je patrno, že o rozdílu husitství a Tábora věděl.[2]) Hlavní je, že jeho výklad čtvrtého artykulu pražského prozrazuje tendenci dáti mu smysl co nejpovážlivější a patrně nesprávný.[3]) Lze chápati úsilí Pálčovo, aby hesla čtyř artykulů vyložil národní obci polské jako nebezpečná nanejvýš, ano revoluční. Ale nelze zatajiti výtku, že při tom nečinil náležitého rozdílu mezi pravdou a tendenčním zkreslováním jejím.

* * *

V řadě sepsání jsou časově oběma svědectvím předchozím nejbližší zmínky *Ludolfa Zaháňského*, psané také ještě před smrtí Žižkovou. Jsou, jak jsme již vyložili,[4]) pozoruhodné proto, že tu rozhorlený žalobce na násilí Viklifistů a zásadní protivník českého odboje vysvětluje a lze říci omlouvá krutosti Žižkovy (mluví jen o tom, že pálil kněze a vypisoval odměny na dopadení jejich) větou, že byl přesvědčen, že je vyznavačem víry pravé a všichni protivníci jeho že jsou syny nevěry, hodnými smrti. S tím doplňuje se dobře co Ludolf vypravuje o opovědném listu Žižky a soudruhů knížatům míšeňským a durynským, v němž je zval zatvrzelými kacíři a vrahy a zpupnými krve prolévači, i co Ludolf píše o kalichu na pečeti Žižkově. Ale ji-

ných dat nebo zmínek o Žižkovi v obšírném výkladu Ludolfově není; spisovatel nedí slova ani o zásluze Žižkově v boji na hoře Vítkově, ani v bojích se Zikmundem ke konci r. 1421 u Hory a Německého Brodu. Podobně v traktátu *Ondřeje z Brodu*, také někdy v této době psaném, nenajdeme zmínky o Žižkovi. Ale při povaze spisu toho, pomíjejícího všech dat a narážek osobních, mlčení to nepřekvapí.[1]) Za ně může nás odškodniti věta *Chelčického*, psaná ještě v l. 1420 až 1421,[2]) jediná známá zmínka Chelčického o Žižkovi. Praví pouze, že satan, slídící po lidské slabosti, je v boji svém chytřejší než jednooký Žižka, „ten chytrý bojovník". Je to psáno takřka současně s karakteristikou Vavřincovou, a zdá se nám, že hlavní stránku Žižkova vůdcovského nadání zachycuje nejpřípadněji. Do let Žižkova života náležejí konečně i záznamy *popravčí knihy rožmberské* z let 1420—1423, o nichž jsme pojednali výše[3]) — v nich ovšem jde o materiál povahy úředně dokumentární, nikoli o soudy nebo postřehy historiků nebo publicistů. Na historickou cenu jeho ukázali jsme s dostatek na svém místě.

* * *

Důležité zmínky o Žižkovi, psané roku 1424, tedy v posledním roce Žižkova života, ale nepochybně ještě před smrtí jeho, obsahuje přední literární památka doby husitské, jíž *Palacký* dal nadpis *Václav, Havel a Tábor* a o jejíž povaze, obsahu i ceně jsme obšírně promluvili v díle prvém.[4]) Zde třeba jen sděliti místa, kde skladatel přímo Žižkou se obírá.

Hned na počátku, kde se mluví o vypuknutí bouře náboženské a jejím ničitelském díle, čteme o povstalcích (srv. díl prvý, str. 85):

O boží zákon ústy velmi pilně mluviechu,
zboží cizího zuby i nehty se pevně držiechu.[5])
Českú zemi mezi sebú na tré rozbrojichu:
Pražáci najprvé jednu rotu sobě strojiechu,
Táboři šílenci Žižku za hlavu zvolichu —
ten učini v České zemi mnoho zlého;
osta Čechuov něco vedlé Václava svatého . . .

Vrtoch konečně namítne myšlenku, zda by nebylo lze docíliti mezi stranami smíru. *Tábor* odpovídá:

Kterak chceš mír mezi námi tuto míti?
Čekaj, ažť nebudú v Čechách i v Moravě co míti žíti.
Teprvť protivníci pod bratří slušeti budú,
až jim *bratr Žižka dá kázeň tvrdú.*

To znamená asi, že Tábor dí: míru v zemi nebude, dokud mocí země nedobudeme, třebas by při tom zpustla celá, míru nebude, dokud bratr Žižka neztrestá tvrdě[1]) všechny protivníky.

V dalším pokračování vykládá, jak víme, Tábor, že co učinili bratří táborští, učinili podle zákona božího; kdyby se Bohu činy jejich nelíbily, byl by jim učinil přítrž sám. Ostatek i Židé vyloupili zemi egyptskou a všechno potomstvo tam vyhubili. Sám Mojžíš zbil jednoho dne mnoho tisíc modloslužebníků, mstě boží křivdy. „Též my také mstíme pána Boha: neostaneť krvavých protivníkuov i jedna noha!" Václav namítá, že uvěří, že Táboři vedou válku boží jako kdysi Židé a Mojžíš, ale teprv v té chvíli,

„když váš Mojžíš, *Žižka kat*, s Bohem bude mluviti,
udeří metlú v skálu suchú a pojdú vody ku pití,
když suše přejedete přes Dunaj, jako Židé přes Jordán,
vešken kraj za Dunajem bude vám dán,
když sedmkrát Plzeň objedete, a zdi samy padnú . . ."

Zde nikde nepotřebuje jasně tlumočené stanovisko spisovatelovo doprovodu výkladového.

* * *

Vítězná půtka katolíka Václava s Táborem má, jak víme, v soudobé produkci literární zajímavý protějšek v Hádání Prahy s Kutnou Horou. Kdyby ve verších jeho vystoupil na jeviště Žižka, byl by jistě nazván nikoli katem, nýbrž snad oslavován jako bojovník boží. Nedotkla-li se Praha ve své obraně násilí jména Žižkova, najdeme náhradu v sepsání jiném, jejímu stanovisku příbuzném. Je to veršované *Rozmlouvání člověka se smrtí*, na něž teprv nedávno upozornil literární historik polský.[2]) Zachovalo se v pozdním tisku (snad z r. 1507 pochozím) a neúplně,[3]) ale sepsáno bylo již v době husitské. Je zvlášť pozoruhodné způsobem, jakým neznámý autor spojil thema, velmi oblíbené v středověké literatuře všech národů latinské kultury, s husitským či lépe řečeno táborským programem. Smrt vystupuje ve

všech takových skládáních jako karatelka nebo nelítostná demonstrátorka hříchů člověkových; česká Smrt husitská našeho sepsání bouří však agitačně proti pokrytectví, požívačnosti a lakotě duchovenstva, zejména mnichů a jeptišek („chytrých a pokryteckých lišek“), proti odpustkům, poutím a milostivému létu i proti očistci:

Neklaď také své naděje v očistci na onom světě,
neb očistec nejistec naplňuje kněžský měšec . . .

Smrt ve výkladu svém zdůrazňuje, jak pochopíme, že nikdo živoucí, ať bohatý či chudý, ať král či sluha, neujde jejímu meči. Ale verše, v nichž do této souvislosti je pojat i *papež*, naplněny jsou již nenávistí sektářskou:

Já najsvětějšího otce svrhu s jeho pyšné stolice.
A vezmúci jej v svú kázeň, stopím mu zádušní lázeň;
nespomožť mu jeho klatba, ni trojího království sláva . . .

Potom ovšem nebudeme překvapeni, že ve verších, kde autor dává Smrti hněvati se pro chtivost kněží, pečujících jen o to, aby lépe jedli, pili

pasúc se na umrlých duše, jakožto koba[1]) na mrše,
majúc péči o umrlém a netbavše nic o živém,

horlí i proti klášterům, vysokým kostelům a kupování mší. A právě při tom dovolává se pomoci *Žižkovy* a trestného díla jeho se zalíbením a pochvalou:

I na léto milostivé, od papežóv zamyšlené,
radím věrně, nespolehaj, aniž se po světě šulaj,
neb to nic jiného není než popské zbohacení.
Ale dokudžs živ chvíle této, vždyckyť jest milostné léto.
Tu hledaj boží milosti, nebo ji móžeš nalézti:
když se koli Bohu poddáš, hned milostivé léto máš.
Také i mší kupování, na *kláštery* nakládání
jest zbytečné nakládati, *vysoká stavení* dělati,
kteréžto s pomocí boží *Žižka bojovník oboří,*
a ty neužitečné mnichy zavazuje dobře v měchy.

Mám za to, že verše jsou psány ještě za života Žižkova; kdyby byly psány později, musily by býti stylisovány jinak.[2]) Žižka v představě autorově je tedy především bořitel pyšných klášterů a zabíječ

mnichů — při zmínce o vázání jich v měchy (t. j. pytle) vzpomeneme nenávistného hesla pražské ulice z r. 1419: V sak, mniše, v sak!, o němž jsme četli u Vavřince z Březové.[1]) Neznámý veršovec varuje ještě dále ústy své Smrti před mnichy a kláštery:

> Hleď své hříchy zde čistiti, almužny chudým činiti,
> ne klášterským zahalečům, Kristova čtení ruhačům!

Žaloby Smrti na městské konšely, na jejich hojné pití a jídlo, jejich lichvy a obchody a rozličné šantroky upomínají zdaleka na *Chelčického*, jsou však i bez jeho vlivu pochopitelné v skládání, jehož úkolem je vytknout a postihnout nejen smrtelnost, ale i hříchy všech stavů. Ale úsudky Smrti o *sedlácích* jsou přece jiné povahy; prozrazují zásadní pohrdání, naprosto cizí duchu Chelčického:

> Přijduť také i mezi sedláky, hlúpé, zúfalé teláky,
> závistné, zlostné, opilé, spasení svého netbalé.

Slova ta jsou nepochybně pozoruhodná, třebas by v nich nebylo snad nutno spatřovat názor husitsko-táborské inteligence na stav selský vůbec. Zmínky hodný je i postřeh polského literárního historika (jenž v detailní analyse své nás s Rozmlouváním seznámil), že v tom husitském dialogu Smrti s člověkem není, na rozdíl od jiných prací podobných, stopy humoru nebo dobrodušného úsměvu, ale že jej vyznačuje vůbec přísnost poměru, ba přímo nenávist k světu.

* * *

Poslední či předposlední ze svědectví psaných ještě za života Žižkova pochází z prostředí katolického. Pojetí jeho je podobné jako ve verších Václavových v sporu jeho s Táborem. Najdeme je v *latinských verších*, pocházejících z let 1420 až 1424, jež otiskl *Fejfalík.*[2]) Skladba je jediným veršovaným nářkem nad zkázou náboženského řádu a pokoje v království, nad obecným zhrdáním, jemuž propadlo duchovenstvo, na smrtonosnou válku, jež zuří v zemi, na loupeže, krádeže, požáry a vraždy — aby na konec potěšila se nadějí, že zločinci budou potrestáni věčným ohněm a spravedliví budou odměněni v nebesích. V dlouhé řadě veršů setkáme se jen s jedním jménem konkretním, jedinou osobou historickou. Je to *Žižka:*

Ut quondam pueros occidit teneros
Herodes crudelis, *Zyzka infidelis* transmisit tot celis
animas iustorum, iustus ultor quorum
erit in futuro iudicio divino iudex mortuorum.

To jest po česku: Jako kdysi ukrutný Herodes zabíjel útlá nemluvňata, tak Žižka nevěrec posílal do nebe duše spravedlivých. Spravedlivý Bůh, soudce mrtvých, bude na posledním soudě mstitelem jejich ... Překlad nedovede zachytit temný pathos, jímž dýše těch několik prostých vět v originálu.

* * *

Do doby Žižkovy náleží pravděpodobně i sepsání, jež chce patrně poučiti čtenáře, jak vlastně vznikla česká bouře, ale zároveň dáti i průchod rozhořčení na krvavě násilnou povahu její. Je dosti obšírné (asi 7 stran tisku) a činí dojem informace psané komusi na jeho žádost, informace o tom, „jak počal se Tábor", za jak hrozných okolností král Václav zemřel a byl pohřben, odtud také jeho obvyklý titul: *Anonymus de origine Taboritarum et de morte Venceslai regis.*[1]) Autor líče velkou roli *Želivského* v počátcích odboje, zmiňuje se jakoby poznámkou, že Želivský byl později (březen 1422) sťat a slibuje, že „na svém místě" vypíše, jak k tomu došlo. Z toho je zřejmo, že neznámý autor nepsal svou historii dříve než r. 1422, a že snad kus, jejž známe, jest jen zlomkem historie rozsáhlejší. Ale nemohl psáti ani mnohem později, neboť by se byl zmínil jistě o konečném slavném pohřbu těla králova u sv. Víta, k němuž došlo někdy ke konci r. 1423. Také hojnost dat a zpráv zcela podrobných, jimiž líčení jeho je protkáno i bezprostřednost, řekl bych, jeho rozhořčeného odsouzení opravňuje k závěru, že dílko bylo psáno ještě za svěží paměti událostí, jež líčí. Autor má některá patrně autentická data o králi Václavovi ze dnů před jeho smrtí, zná také jména a názory konšelů staroměstských z r. 1419 a s velkou jistotou vypravuje o stavu věcí, jak se vytvářel v Novém městě pražském v té době — hádal bych proto, že paměti psal katolický straník, snad kněz z okolí krále Václava.

V centru líčení jeho je velmi výrazně a stylisticky uměle představen útok davu na novoměstskou radnici (dne 30. července) a role

Jana Želivského v něm; ostatek je historií smrti Václavovy a toho, co jí předcházelo, zejména vzniku jihočeských „táborů" r. 1419. Podle autora bylo bezprostřední příčinou hnutí jihočeského obnovení katolických bohoslužeb v Praze, jež stalo se z rozkazu krále Václava — proto prý Viklifisté počali vystupovati proti králi, chtějíce, aby sekta jejich udržela se i proti panovníku jí nepřejícímu. Tak počala se shromáždění „na horách" a to již o velikonocích r. 1419; po prvém shromáždění „na Táboru" u Bechyně následovala nová a nová ve lhůtě 8—14 dnů; cílem agitace, jež znenáhla získala si na 50.000 vyznavačů, žen a dětí nečítaje, že bylo vymoci opětné propuštění přijímání pod obojí; na shromáždění na Táboře v den sv. Maří Magdaleny že přítomní přísahali, že podstoupí raději smrt než by se vzdali kalicha. To také oznámili králi, jenž dotčen byl obavou, že vzbouřenci usilují o bezživotí jeho. Chtěl hnutí udusit v zárodcích, ale brzo postřehl, že nemůže, protože většina rad a dvora jeho sympatisovala s „táborskými" vzbouřenci; přijímali skoro všichni pod obojí a králi nadávali „starých kacířů", že přijímal ještě pod jednou. Král odhodlal se přece saditi nové konšely na Novém Městě, patrně hlavním sídle odbojové agitace, jež, jak spis opakuje, postupovalo v tajném dorozumění s „Tábory" — to však prý vedlo k usnesení Táborů, že o sv. Václavě oblehnou krále v sídle jeho v Novém Hradě u Kunratic a ještě dříve k známým událostem z 30 července.[1]) Ukázalo se, dí náš autor, že vzbouřenci chtěli ne umírati pro kalich, jak tvrdili na „táboru" u Bechyně, ale zabíjeti. Spisovatel zahrnuje proklínáním (sacerdos Belial, miser apostata, canis rabide, lupe rapax) vůdce krvavé revolty kněze *Želivského*, jenž již v kázáni v kostele štval lid proti konšelům, vybízeje k povstání a jenž pak po dobu vraždění jich pobízel dav se svátostí Těla božího v ruce — jako kdysi židovská mládež Kristu vstupujícímu v Jerusalém metala v cestu ratolesti olivové, tak tento hrozný kněz metal mu vstříc mrtvoly zabitých! Král vida, že jsou jeho vlastní dvořané, titíž, kteří jím samým byli z hoven a sedlačiny učiněni úředníky královskými a městskými,[2]) proti němu, potvrdil konšely, jež si vzbouřená obec, doufajíc v pomoc Táborských, sama o své újmě zvolila, ale v úzkosti a žalu onemocněl k smrti. Ano, někteří, mezi nimi podkomoří královský Jan Bechyně, tvrdili, že byl milci svými uškrcen!

Z dalšího se dovídáme, že skoro celá Praha (až na pět konšel staroměstských, jež autor jmény vyčítá; je vidno, že mezi nimi byli Němci) i skoro celý dvůr měli radost z ďábelského zločinu; teprv po vybití kláštera kartouzského osmělila se část měšťanstva výtržnosti zavrhovati (rozkol v městě trval k vůli tomu po tři dny), ale Novoměstští byli tak rozvášněni, že násilím osvobodili klášterní lupiče, zavřené Staroměstskými. Ostatek týká se historie pohřbu Václavova; noční útěky s mrtvým tělem královým, jejž zrádně a zbaběle opustili ti, kteří živého ujišťovali největší láskou, líčí spisovatel s patrným pohnutím. Mimotná poznámka o událostech let 1419—1421, vypravující, jak vzbouřenci pustošili města a bořili kostely, kláštery a obrazy, zabíjejíce „věrné" beze všeho milosrdenství, končí slovy, že to vše zažila a poznala zejména města Kadaň, Chomutov, Beroun, Brod Český a Německý, Jaroměř a Trutnov, jichž zmocnili se spiklenci *zradou*, a kde všechno povraždili, nešetříce nikoho, šlechtice ani plebeje, panoše ani ženy, starců ani dětí, zejména pak ne kněží a mnichů.[1])

Vypravování anonyma, jak vidno, je velmi vítaným doplňkem zpráv, jež nám o počátcích bouře zapsal Vavřinec z Březové; pro poznání doby a situace poskytuje poučení bohaté. O *Žižkovi* však (o jehož vůdčí roli v té chvíli jsme zpraveni na př. z Vavřince) není v něm ani slova; praví jen, že ze zločinu se radovali přemnozí Pražané ve všech třech městech a větší díl dvořanů krále a královny, kteří té hrozné vraždy radou a pomocí byli účastni. Mluvě o dvořanech, má spisovatel na mysli jistě i Žižku, ale nestaví ho posavad nijak na vůdčí místo; hlavního původce a vinníka spatřuje, a to asi ve shodě s pravdou, ve fanatickém knězi *Želivském*. Jako u Vavřince a u Bartoška z Drahenic, tak i zde je dotčeno rozbíjení obrazů v kostelích pražských hned ten den po smrti Václavově a útoku na klášter kartouzský, ale i tu beze zmínky o Žižkovi.[2]) Za to — je-li spolehlivé datum o posledním odstavci spisku našeho, zachovaného v knihovně lobkovické[3]) — tvrdí prý náš anonym, že v době řádění Táborů po odstoupení krále Zikmunda od měst pražských v srpnu 1420, za útoku na klášter zbraslavský, poručil *Žižka* Viklifistům vyzdvihnouti z hrobu tělo krále Václava, kosti jeho v kostele rozházeti[4]) a klášter zapáliti. Zpráva by se hodila do sepsání, jež jinak se

zvláštní trpkostí glosuje hrubý nevděk, jimž odvděčili se králi za přízeň jeho ti, které z prachu a hnoje povýšil za své přátely. Ale je také možno, že tu jde o noticku se spisem, jímž se obíráme, přímo nesouvisící.

Pokračoval-li autor vskutku v líčení událostí své doby dále do let dvacátých, byla by ztráta ostatku díla jeho bolestná. Zejména proto, že bychom v sepsání jeho měli pendant k podání Vavřincovu, psaný se stanoviska katolického a to pérem velmi obratným a energickým. Že spisek nebyl neznám jednotlivcům, kteří účastnili se koncilu basilejského a zajímali se o vznik české bouře, možno souditi z toho, že rukopis jeho zachoval se dosud v Basileji. Zde jej poznal také podle všeho pozdější historik českého povstání *Eneáš Sylvius;* v díle jeho najdeme slovné ohlasy práce našeho anonyma.

* * *

Bude s prospěchem, vsuneme-li sem i zmínku o tom, jak jeví se obraz Žižkův v soukromé i úřední *korespondenci té doby*, třebas bychom se tím poněkud od thematu daného kapitolou odchýlili. Mám na mysli jen dopisy a listy, jež pocházejí z prostředí Žižkovi cizího a jejichž projevy a soudy mohou nás zajímati. Je takových zmínek ku podivu *málo* — patnáct až dvacet za celou dobu pěti či šesti let, kdy na české scéně dějinné hrál Jan Žižka z Trocnova úlohu tak neobyčejnou. Pokud ze zachovaného materiálu souditi lze, nepřekročuje takřka jméno Žižkovo hranic české koruny: listy města Norimberka na př. mluví jen o operacích Husitů nebo Viklifistů, nikoliv o Žižkovi; jen města lužická zajímají se o Žižkovy pohyby, jednou (r. 1422 v dubnu) píše slezský kněz z Břehu pruskému velmistru o tom, že Plzenští doufají, že dobudou hradu Švamberkova a s ním „*zlého kacíře Žižku*" a jeho pomocníky. Významné je, že skoro všude je „der Sysco se svými pomocníky" chápán jako moc samostatná, jako nepřítel, o nějž jde — není řeči o tom, že je hejtmanem Táborů nebo že Tábor je vlastním představitelem nebezpečí. Nejvýrazněji jeví se toto pojímání situace ve dvou listech *krále Zikmunda*, jediných, v nichž setkáváme se s jménem Žižkovým. Roku 1421 (26. ledna) píše Zikmund ze Stříbra do Vratislavi, že „der Sysco" se svými pomahači učinil velké škody v plzeňském kraji: proto přibyl na bo-

jiště proti němu. A o 14 dní později oznamuje mladému Oldřichu z Rožmberka z pole před Kladruby: Zpravil jsi nás, jak Žižka, *přední podpůrce a správce* (specialis promotor et director) *kacířství viklifského*, jež nyní vzmahá se v našem království českém, shromažďuje lid proti statkům tvým . . . Ať již úsudek zmíněný vyplynul původně z péra Rožmberkova či králova, je jistě velmi pozoruhodný. Kacířstvím viklifským rozumí list tuším táborství. Ostatek najdeme jen sporé zprávy plzeňské či chebské o pohybech Žižkových; výrazněji o situaci a strašném již jméně Žižkově poučuje list českého městečka Vodňan panu z Rožmberka (ze srpna 1420): Jistáť jest věc, žeť jest na Písku Žižka. Naši žoldnéři, jak to zvěděli, tehdáť sú od nás pryč odjeli ihned. Zahynem, nebude-li pomoci od Boha a Tvé Milosti . . .[1])

2. ZPRÁVY Z LET 1425—1450.

(Ondřej Řezenský. — Invektiva z r. 1432. — Táboři o Žižkovi po Lipanech. — Mikuláš z Pelhřimova. — Drobné „kroniky". — Chronicon breve. — Chron. Treboniense a prvé texty Starých letopisů. — Václav z Jihlavy. — Kronika starého kolegiáta. — Bartošek z Drahenic. — Kronika univ. pražské. — Zlomky rýmované. — Duch paměti Žižkově nepříznivý. — Ebendorfer, Windecke a jiní Němci.)

Dílem ještě za života Žižkova, dílem po jeho smrti psal o českých věcech soudobých mnich augustiniánského kláštera v *Řezně Ondřej;* od r. 1405 počínaje (toho roku byl vysvěcen na kněze, do kláštera vstoupil r. 1401) až do své smrti (asi r. 1438) obíral se spisováním historií doby minulé i přítomné, v tom zejména koncilu kostnického a českého husitství. V letech 1421—3 pracoval na své *husitské kronice*, užívaje k sepsání deníkových záznamů (jež se nám také zachovaly) i mnoho aktového materiálu a doplňuje ji dále až do r. 1429; práce zaslouží jména ne tak husitské kroniky jako spíše historie úsilí německopapežského o potření husitů; opisy úředních akt a projevů všeho druhu (listů papežských, královských i soukromých) zaujímají v ní několikrát tolik místa co „res gestae", t. j. vypravování o tom, co se stalo. Poslední kritický vydavatel všech spisů Ondřejových[2]) líčí nám autora jako letopisce poctivého a pravdymilovného, který však pro vlastní obsah české bouře porozumění neměl: jemu

stačilo, že tu jde o kacíře. Sídle trvale v Řezně mohl míti o českých věcech zprávy hojné; r. 1434 byl přítomen disputaci Palomarově s Rokycanou, jež konala se v Řezně.

V Ondřejově kronice papežů a císařů římských, pokud byla dokončena r. 1422, upoutá nás především autorova kresba *krále Václava*. Byl to, dí kronikář, člověk divoký (ferus) a hrozný na pohled. Pokud byl střízlivý, byl ducha jemného (subtilis ingenio), ale „muricidus," t. j. líný a chabý k záležitostem veřejným; když však začal pít, zanedbal státní věci vůbec. Pak následuje několik podrobností o zálibách králových, jež patrně, jakkoli jistě sevšeobecněny a zveličeny pověstí, byly již za života krále Václava podstatným kusem jeho obrazu ve veřejnosti: jak měl, aby lidem nahnal strachu, stále u sebe kata, jejž zval kmotrem (protože sám byl kmotrem jeho dítěti), dále zlého psa, jejž si zamiloval, a jímž ohrožoval návštěvníky a jak jednou dal stíti svého kuchaře a opékati na rožni. U *Ludolfa Zaháňského* slyšeli jsme,[1]) že kuchaře pálil sám. Ludolfův portret Václava jeví víc inteligence než Ondřejův, ale i více odporu. Ve vzpomínce na osud *Jana z Pomuka* stýkají se oba historikové, Bavor i Sas ze Slezska; podle Ondřeje dal král Jana, výborného doktora, utopiti proto, že řekl, že jen ten je hoden jména královského, kdo dobře panuje. To jest věta blízká učení Viklifovu a Husovu; jakkoli je zajímavý údaj Ondřejův, chápající Jana z Pomuka takřka jako mučedníka jedné z myšlenek viklifských, může se skutečností se snášeti sotva — v husitských projevech aspoň neslyšíme později nikde stížnosti podobné; argument ovšem je silně ohrožen tím, že v husitských projevech neslyšíme nikdy stížnosti na mravní nedostatky režimu Václavova vůbec. Ondřej ví i o tom, že spolu s Janem z Pomuka mučen byl oficiál arcibiskupův *Mikuláš Puchník*. A dodává, že jej později král jmenoval arcibiskupem pražským.[2]) To spojení obou dat, představy kata a milostivého protektora v jedné osobě, karakterisuje tuším nejvíc soudobou tradici o králi Václavovi.[3]) Že král pomáhal katu páliti Pomuka a Puchníka sám a že usiloval i o bezživotí *M. Matouše z Krakova* (jak o tom vypravuje Ludolf Zaháňský) Ondřej neví.

Na rozdíl od Ludolfa Zaháňského měl Ondřej příležitost sledovati *krále Zikmunda* až do jeho smrti. Ale ze zmínek jeho vane týž

tón nedůvěry ke králi, totéž přesvědčení jako u Ludolfa, že vědomě nechtěl užiti své moci na potření českého kacířství; Ondřej ví ovšem, že tu spolupůsobil i nátlak českých pánů katolických naň.[1]) Ondřej také nerozpakoval se pojmouti do své sbírky dokumentů onen zvlášť nenávistný portret Zikmundův, jejž neznámý český katolík nakreslil r. 1422;[2]) zprávu o korunovaci Zikmundově na císařství v Římě doprovodil ironickým povzdechem, jenž má patrně vysvětlit ten konečný úspěch: kdo se neumí přetvařovati, nedovede panovati. Nauka a historie Husova zaujímá v díle Ondřejově velmi málo místa; víc se rozčiluje autor na Jeronyma („zločinný laik", auctor iniquitatis). O českém stanovisku věroučném a o situaci v Čechách čteme u něho (pokud nejde o operace vojenské) vůbec málo. Ví však a zdůrazňuje, že Čechové o sobě tvrdili, že nejsou a nemohou nikdy státi se kacíři a že nepřestali opakovati, že Hus byl odsouzen křivě. Mnohem obšírnější než o českých kacířích jsou podrobné zápisy Ondřejovy o německých kněžích, kteří byli upáleni v Řezně pro obranu Husa a husitství. O jednom z nich se dovídáme, že šířil nauku Husovu v sepsání německém. Ondřejův dosti obšírný „*Dialog o českém kacířství*" (32 str.), psaný r. 1429 nebo 1430, chce zhruba poučiti o nesnázích české otázky a dáti výraz pochybnostem o možnosti smíru a dohody s Čechy, zejména proto, že se Čechové v naukách svých rozličně rozcházejí.[3]) Pro poznání situace v Čechách významu nemá takřka žádného; jako pramene užil Ondřej na několika místech známého nám spisku *Ondřeje z Brodu* o vzniku husitství.[4])

O *Žižkovi* najdeme v Chronica husitarum (k r. 1420) tuto zmínku, psanou ještě za Žižkova života: „. . . kacíři, sebravše množství nešlechetníků z města Prahy nutí násilím — se svým hejtmanem jménem *Siskar*, jenž byl jednooký, sprostý zrozením i životem a lupič, lidově řečeno *jednokoňák* („ain ainrüssär"), který má někdy koně jednoho nebo žádného, někdy několik — všechny, kteří jim chtěli odpírati, aby přisáhli, že se sektou jejich budou držeti a zabíjejí ty, kdož odmítnou". Jinde se v sepsání Ondřejově s Žižkou přímo nesetkáme; vidíme zase, že nejen věroučné, ale i vojenské a politické situaci vnitročeské věnuje kronikář jen skrovnou pozornost. Zmíněná zpráva o Žižkovi je vložena v díle jeho asi do srpna 1420 (do doby po velkém obležení Prahy). Zajímavo je, co Ondřej dodává:

„Pražané, chtějíce se omluviti (t. j. z vypravení vojska „bezbožníků"), předstírají klamně, že je (Žižkův oddíl) proto vypravili (emisisse) z města, aby jich již do Prahy nepustili a tak mohli ostatní snáze vrátiti pravé víře.[1]) Kdo zná svědomitost až úzkostlivou, s níž Ondřej své zprávy zapisoval a kontroloval,[2]) nepochybuje, že tuto versi Ondřej vskutku slyšel. I do srpna 1420 bylo by snad možno ji datovati; spíše však mohl ten výklad ozvati se v listopadu či prosinci r. 1419, kdy po smíru Pražanů s královnou a pány odebral se pan Břeněk a Žižka do Plzně; víme, že „Táboři", k nimž se tenkrát připojil Žižka, od počátku v Praze vítanými hostmi nebyli. Ostatek jest upozorniti na zprávy Ondřejovy o bitvě na hoře Vítkově, kterou zve „Táborem"; ví ovšem o porážce Míšenských, ale o Žižkovi se při tom *nezmiňuje;* zdůrazňuje však, že mezi markrabím míšenským a Čechy bylo zvlášť živé nepřátelství. Jiné zprávy o Žižkovi, jak pověděno, u Ondřeje *nenajdeme;* nezmiňuje se ani o jeho bojích s Pražany ani o jeho smrti.

Jen v jednom rukopise Ondřejovy papežské a císařské kroniky, jejž přepisoval v letech po r. 1434 Čech, *Vavřinec Všerubec*[3]) (byl ve styku s Ondřejem již r. 1425, později je veřejným notářem v Řezně), a sice přímo pro autora kroniky, najdeme zmínku o Žižkovi, kterou připojil kopista sám. K větě Ondřejově, vypravující o Husovi, že učil, že Petr nebyl a není hlavou svaté církve katolické, připsal Všerubec: „ale Kristus a *bratr Žižka* jednooký a hejtman". Ironický úder toho přípisku netřeba dále vysvětlovati. Dotčený Všerubec i na jiných místech dovolil si přípisky podobného rázu; z nich promlouvá jak jeho zájem tak i jeho znalost české situace rozmanitým způsobem. Ondřej na příklad, jak víme, napsal, že Čechové zálibně o sobě tvrdí, že žádný Čech nemůže býti kacířem, ale jiné že urážejí, že jsou šelmami a kacíři. Vskutku prý jsou kacíři s výjimkou nemnohých jednotlivců; zapírajíce to, potvrzují jen pravdu starého přísloví, že „Čechovi nelze věřiti". Všerubcovo národní sebevědomí této hany nesneslo; poslední větu prostě vynechal a ostatek upravil tak: Čechové zvou jiné Machomety, ale *někteří* z nich sami stali se kacíři a mnozí *cizozemci* všechno poskvrnili, znetvořili (defoederunt). Jistě pozoruhodná korektura, víme-li, jaký vliv na české hnutí měli mistři drážďanští nebo M. Engliš. Napsal-li Ondřej dále, že Čechové zamítli

všechny katolické svaté, doplnil Všerubec opravou: „krom apoštolů“; při zprávě, že Zikmund byl zvolen římským králem, dodává náš kopista: *Čech* Zikmund; při výkladu, proč Zikmund r. 1420 odtrhl od Prahy, nepokořiv jí, dodává, že se to stalo proto, že Pražané popírali, že by byli kacíři, tvrdíce, že jsou praví křesťané jako byli křesťané prvotní. Ve výkladu o porážce křižáků u Domažlic r. 1431 dodává Všerubec, že jedenkaždý chtěl v útěku předstihnout druhého a že se utíkalo před sedláky neoděnými. České sebevědomí Všerubcovo, jak vidno, ozvalo se v jeho dodatcích rozličně, ač Ondřej sám také nářkem nad hanbou německých porážek neskrblil. Poslední přípisek Všerubcův týká se bitvy u *Lipan:* tam, kde Ondřej raduje se slavnému triumfu, v němž prý víc než 10.000 „Husitů“ bylo zabito, dodává Všerubec, že „sekta Táboritů“ zničena byla od „českých spolubratří“.[1]) Vavřinec, jak se zdá, nejednou odebral se pro informace v přestrojení do Čech; z jeho dat pochází také korektura Ondřejova o záhubě kláštera zbraslavského[2]) r. 1420. I dodatek o situaci v Čechách v l. 1431—1438, kde je zmínka o tom, jak se sami husité ve vlasti své ničili, otec zabíjeje syna a naopak a jaká drahota nastala a i mření lidu z hladu v krajích válkou zpustošených, je psán přímo Všerubcem.

* * *

Také t. zv. *Anonymi invectiva contra Hussitas*, psaná počátkem roku 1432,[3]) bohatá daty o osobách a věcech, je psána obratným perem učeného, ale vášnivého a ovšem upřílišujícího protivníka české bouře, Čecha, pamatujícího dobře časů Husových a vzpomínajícího opravných zásad a cílů jejich; zajímavo je, že náš autor dovolává se častěji té formulace jejich, kterou jim dala česká veršovaná agitační píseň lidová. Je to velké vyúčtování s novotáři, založené na myšlence: *děláte opak všeho, co jste dříve hlásali,* a hledající vůbec rozpory v naukách a činech jejich. Duch jeho prozrazují již začáteční roztomilosti, adresované protivníkům: Moderní lžiproroci, nádenníci ďáblovi, vychytralí předchůdci Antikristovi . . . a pak následují v dlouhé řadě ironické juxtaposice, pravidlem případné a působivé: jak se straníci Husovi rozčilovali pro spálení knih Viklifových a jaký potom bezpočet knih, knih se svatými pravdami, spálili nebo roztrhali sami, jak Hus dal mezi jiným napsati na stěny kaple Betlémské větu:

Výroku představených, ať pravého ať nepravého, je v strachu poslouchati, a jak jinak u něho i žáků jeho vypadla skutečnost, jak Husité dřív, držíce se desatera přikázání, kázali proti krádeži a zabití a jak dnes . . ., jak dožadují se opětovně veřejného slyšení před zástupci církve, tvrdíce, že budou-li poučeni o lepším, se podrobí, a jak v listu svém pod pečetí universitní prohlásili hned na počátku, že od pravdy kalicha ustoupiti nemíní, ani kdyby je anděl s nebe k tomu vyzýval,[1]) jak se zapřisahali, že žádný Čech nebyl a nebude kacířem a jak sami mnoho těch, jež zovou Pikarty, i jiných Čechů pro kacířství upálili, jak rozezleni byli kdysi útokem Němců na Husův Betlém a jak nyní kostely a kláštery v Čechách, na Moravě i v sousedství pustoší a zapalují jako zvířata, jak učili, že je všechno společné a soukromý majetek že je prokletý, když však se ho zmocnili násilím sami, považují jej za posvěcený, jak kázali proti desátkům farářі a činžím vrchnosti a sedlákům slibovali svobodu ve vodách a lesích a jak skutečnost je výsměchem všem těm nadějím, takže sedlák dnes je zotročeným psancem, jenž musí prchati do hrazených měst nebo v noci do lesů před násilím jejich (ale sedláci v jakéms podivném zmatku dávají se jimi přece užiti k cílům jejich),[2]) jak kněží jejich hostii, takřka poskvrněnou krví, kterou denně prolévají, vystavují okázale ve svých kostelích v arše, zhotovené po vzoru židovském, anebo ji nosí po ulicích v procesí, ale jak vskutku činy svými denně na Krista plivají, znovu jej křižujíce, jak rozbíjejí na padrť obrazy Ukřižovaného, jež dřív okázale ctili, jak tupí ty, jež dříve velebili, a šetří těch, které dřív posměchem pronásledovali.[3])

V takové souvislosti najdeme žalobu, týkající se Žižky: „A kdo kdy viděl takovou pošetilost u kterého národa, jako touto dobou u Čechů a Moravanů, že pohrdnuvše svým přirozeným pánem, nějakého laika neznámého původu, již zemřelého *lotra* (lupiče), jménem *Žižku*, si vyvolili, aby nad nimi kraloval — aby pak po smrti jednoho loupežníka jiného lotra, t. j. kněze *Prokopa*, muže majícího na starosti zabíjení, jenž omyly jejich zmnohonásobil a dotvrdil lživými znameními a zázraky a jenž se svými následovníky projíždí a pustoší kraje a země, po věky neslýchanou tyranii nad katolíky vykonávaje, na jeho místo postavili; před ním, jak se vypravuje, nejen obyčejní poddaní a sedláci, ale i urození kolena svá sklánějí.“

Tu všude jde, jak patrno, o odsouzení zásadní a bezvýminečné, upomínající v mnohém na *Štěpána Páleče* (str. 69 výše). Autor neužil nikde slova „Tábor", ba ani slova „Husité" (mluví jen o lžiapoštolech, kacířích, následovnících Husových a pod.), aniž kde výslovně rozlišil strany a směry, v něž se hnutí rozpadlo; praví jen, že se ti moderní lžiproroci v míněních svých sic navzájem rozcházejí (i to je mu důkazem, že nemají pravdu), ale v odporu k církvi že jsou jednotni. Teprv ke konci svého traktátu zmiňuje se o těch, kteří vyznávají, že jsou syny církve a dovolávají se toho, že nepustoší ani nepálí kostelů a měst a pro pouhé přijímání pod obojí, jež jest odůvodněno Písmem a jehož chtí ve veřejném slyšení před světem obhájiti, že nemohou býtí viněni z kacířství. Ale ani vůči těm není rozhořčení autorovo schopno slevy ze zaujatého stanoviska. Kacíř je prý ten, kdo pro zisk časný, nejvíc pak ze slávychtivosti, vymýšlí nové názory nebo se jim podřizuje. A to se prý hodí i na ty, kteří se drží pouze kalicha. Tu i jinde[1]) nepochybná bystrost soudcova podléhá slepé náruživosti žalobcově. S tím zásadním zaujetím patrně souvisí, že anonym sic přiznává, že mistři universitní hlásili se, pokud jde o otázky ritu a o chvalitebné obyčeje dříve i nyní k církvi obecné, ale vytýká aspoň, že jiní novotáři, posmívající se obřadům, to těžce nesli a naříkali na mistry, že dávají svým stanoviskem protivníkům do rukou zbraň, jíž lze potírati oba směry. Všechny omyly a hříchy toho lidu pošetilého a bláznivého vůbec prý vypsati nelze — tou větou traktát se končí. Z autorit vědeckých, jež vede do boje, nejčastěji se vrací odkaz na *Řehoře Velkého* „Libri de moralibus". Kazatel novotných kacířů, mistr *Jakoubek*, jak praví náš autor, kázával z nich po několik let v kostele sv. Michala na Starém Městě. Ovšem jen, aby pravdy jejich převracel ve falešné názory kacířů.

Polemický traktát anonymův je, jak zřejmo, zvlášť cenným příspěvkem k poznání situace.

* * *

Anonymovu odsouzení Žižky a Prokopa Holého jako obyčejných lotrů-loupežníků, o němž jsme právě promluvili, stojí časově nejblíže záznam, pochozí z prostředí táborského. Jde tu o projevy dvou *mluv-*

ich Tábora, učiněné patrně před obcí táborskou někdy na konci roku 1434 nebo počátku 1435, v době starostí po porážce u Lipan, o projevy, jež někdo z okolí pana z Rožmberka zachytil způsobem nám neznámým (a ovšem i s neznámou měrou přesnosti) a v latinském překladě poslal (v březnu r. 1435) otcům koncilu do Basileje. Seznámili jsme se s nimi zhruba již v prvém díle;[1]) víme, že obě promluvy obírají se otázkou, proč dopustil Bůh na Tábor tak hroznou pohromu a jakým způsobem bylo by lze dosáhnout znovu moci někdejší. Nejmenovaný kněz, jenž mluvil prvý a jejž záznam zve „farářem" táborským, odvozuje zhoubu odtud, že Tábor přijal do svých rad a řad straníky, kteří přidali se k němu ne pro zákon boží, ale pro kořist, aby se nakonec spojili s Basilejí a Zikmundem proti Táboru. Třeba proto se v budoucnosti lépe opatřiti a nezoufati. „Víte, bratří, jak ze skrovných začátků pomocí maličkých a nízkých jako *bratra Žižky* jsme s jinými bratry dosáhli veliké moci a všem okolním zemím jsme byli silni a panovali jim . . . A to proto, že jsme nehleděli k osobám, ale k pravdě." Proto vidí se mi, pokračoval řečník, abyste měli ve všech městech svých straníky zákona božího, kteří by znovu zdvihli pole „a napodobili v tom *Žižku* a jiné předáky (principales) zákona božího, kteří nedbajíce osob, *beze všeho milosrdenství* potlačili a porobili[2]) všechny protivníky zákona božího". Dřív, když jsme nelenili, měli jsme úspěchy na všech stranách a „dali jsme z vojny všem s dostatek", protože jsme nepouštěli k rozhodování (possessio) nováčků, kteří s námi šli ze strachu nebo spekulace, zejména ne oněch, kteří se jmenují urozenými a panoši a slovútnými a jejichž vinou jsme bitvu ztratili. „Ale dělejme, jak dělali naši předchůdci, *Žižka* a jiní, kteří takových k řízení věcí (ad possessionem) nepřipouštěli."

Co tu naposled pověděno, týká se patrně toho, že *někteří* starší straníci Tábora ze šlechty stáli na bojišti lipanském v šiku vítězů.[3]) Mluvčí táborský upřílišuje proti skutečnosti jistě, vzbuzuje-li dojem, jako by Žižka vlivu drobné šlechty ve vojsku i v zboží táborském zásadně se opíral (nehledě k tomu, že byl sám slovutným panošem). Projev, jenž následuje, a jenž pronesen byl konšelem táborským, *Šimonem Kovářovým*, praví také s počátku, na rozdíl od předchůdce, že situace je znesnadněna tím, že se od Tábora odvrátili sedláci a drob-

ná vojenská šlechta (militares). To je tedy, aspoň částečně, pravý opak výkladu předchozího. Jinak, vykládal Šimon, bylo *v době Žižkově* a našich předchůdců, jimž lid i drobná šlechta vojenská byli nakloněni. Ale v dalším pokračování své řeči vrací se i Šimon k výstraze plebánově: nesmíme dostati se znovu do rukou těch *pánů*, od nichž jsme byli potřeni a varovati se císaře a koncilu a Němců ... Budeme-li s pomocí obcí a měst nám poddaných a jiných přívrženců zákona božího míti v poli tolik jízdných a pěších a snad i vozů s příslušenstvím, jako měl dřív *bratr Žižka*, bratr Prokop a jiní hejtmané, vzmůžeme se s pomocí boží i bez velkého lidu. Užijeme-li bezodhledně násilí a nebudeme-li v radách ani v službách míti urozených lidí (aby nás potom nepodvedli, jako se stalo nyní), nabudeme znovu moci. Pokračování řeči ztrácí se ve snu, jak obnovený Tábor po vybití a zničení protivníků (nebojte se prolévati krev nepřátelskou!) dá Čechám novou ústavu a podmaní si i jiné země. Tak to kdysi dělali Římané a panovali celému světu ...

Jak se zdá, můžeme shodu obou projevů najíti v myšlence, že třeba se pro budoucnost varovati *pánů*, tedy ne drobné šlechty vojenské a že třeba vrátiti se k *metodě Žižkově*, jejímž heslem bylo nejen: bez ohledu na stav a urození, ale i beze všeho milosrdenství. Povšimnutí zasluhuje i ta evokace příkladu staořímského: je patrno, že v táborském prostředí ozvaly se někdy myšlenky, jež lichotily vítěznému vojsku „božích bojovníků" imperialistickým posláním světovým.

* * *

Na první pohled nemálo překvapuje, že s jménem Žižkovým nepotkáme se v soudobém sepsání, kde bychom je čekali nejspíše: v t. zv. *kronice táborské Mikuláše z Pelhřimova*. Dotkli jsme se toho mluvíce o stanovisku Mikulášově, již výše[1]) a pověděli zároveň, že Žižka v díle jeho vystupuje jen anonymně. Mikuláš, mluvě v historickém úvodu své sbírky o počátcích hnutí r. 1419 dí, že selský lid, vida, že od farářů svých nemůže slyšeti svobodně slovo boží, „cum quibusdam *famosis status militaris hominibus*" (s některými slovutnými panoši řádu vojenského či rytířského) pořádal shromáždění na horách, ta shromáždění, z nichž (aspoň podle představy Mikulášovy) vzešly

čtyři artikuly pražské. Mám za pravděpodobné, že je tu mezi zmíněné slovutné panoše pojat i *Žižka*,[1]) a s ním ovšem i Mikuláš z Husi. Po táboře na Křížkách (29. září), pokračuje kronikář táborský, kde byla i obec pražská, vešli shromáždění společně do Prahy, aby tam, „po vzájemném utvrzení dohody s výše dotčenými a slovutnými osobami řádu vojenského", snesli se jednomyslně na těch čtyrech kusech, pro něž bojují do dneška.[2])

Všimněme si obřadné úřední titulatury, s níž nám autor nejmenované panoše představuje. Pak bychom měli setkati se se Žižkou u Mikuláše aspoň toho dne, kdy bylo (10. prosince 1420) v domě páně Zmrzlíkově v Praze známé hádání o víru mezi mistry pražskými a táborskými, hádání, o němž napsal podrobnou zprávu kronikář Vavřinec.[3]) Z ní víme, že Žižka náležel takřka k pořadatelům schůze. Je velmi zajímavé, jak o tomto hádání referuje[4]) radikál táborský. Praví, že dálo se v domě „urozeného pána" Petra ze Svojšína zvaného Zmrzlík před některými pány, zejména panem Oldřichem z Hradce řečeným Vavák, Janem z Dubé, řečeným Roháč, Janem řečeným Lacenbok, hejtmany vojska táborského a velkým množstvím posluchačů; nakonec bylo napřed řečenými pány a hejtmany obojí straně uloženo atd. Je jistě pro tak zv. demokratismus strany táborské karakteristické, že jména účastníků ze stavu panského jsou tu plně a s jistou obřadností vytčena a o Žižkovi a Chvalu z Machovic není, na rozdíl od Vavřince, vůbec zmínky! To naprosté umlčení Žižky překvapuje tím více, že kronikář později, tam kde líčí obležení tvrze táborské v Kříženci (okr. Ml. Vožice) skrze Pražany (jaro 1423), představuje nám přece jmenovitě jednoho hejtmana táborského, pomoc tvrzi přinášejícího: je to *„urozený* Bohuslav řečený Švamberk a obce bratří z hory Tábor se slovutnými té doby hejtmany jejich". Žižka tentokráte asi nebyl mezi těmito hejtmany, ale okolnost, že Mikuláš v kronice své vzpomněl jménem jen toho hejtmana táborského, jenž byl původem z mocného rodu panského a o Žižkovi se vůbec nezmínil, je přece pozoruhodná. Zejména vzpomeneme-li Eneáše Sylvia tvrdícího, že Táboři přihlašovali se k památce Žižkově výročním svátkem jeho. Kronika Mikuláše z Pelhřimova se ovšem i o Prokopovi Holém zmiňuje pouze jako o knězi táborském, nemá však slova o Prokopovi vojevůdci a vítězi.

I mlčení může býti svědectvím výmluvným. Podle toho, co jsme slyšeli výše,[1]) třeba počítati s možností, že Žižka nepatřil k mužům, jež by biskup táborský pokládal za hodné oslavy.

* * *

O Žižkovi *mlčí většinou* i řada drobnějších annalistických záznamů, snesených rozličně v letech třicátých až padesátých a doby husitské se ovšem dotýkajících. Mám tu na mysli celkem osm letopisných zlomků, rozptýlených po rukopisech, v nichž neznámí jednotlivci poznamenali buď jen několik málo dat, jež chtěli zachovati paměti příští nebo pokoušeli se již o celou serii zpráv, jež se jim (podle prostředí a stanoviska jejich) jevily důležitějšími, od doby Karlovy nebo i od starších století počínaje; jejich stručnost může býti pomůckou, aspoň v některých případech, k posouzení toho, co se jim jevilo zvlášť důležitým nebo co nedůležitým vůbec. Všechny ty zlomky, z nichž ovšem ani jeden nezaslouží názvu kroniky (nejobšírnější vydají 2 až 3 strany tisku) vydal, ne ovšem bez hrubých chyb, *Höfler* v svých „Scriptores“. Jeden z nich[2]) záleží v jediném zápisu (8 řádek tisku), jenž neobsahuje nic jiného než nářek, že r. 1420 povstali v Čechách „tyrani, vrahové a kacíři Viklifisté, Husité, Táboři, Pikarti, Cafúři, Sirotci, *Žižkovci* (Zyzkones), Kasaličtí, Valdenští“ a potom nářek, že po 10 let vraždili, loupili a pálili.[3]) Všemohoucí Bůh bude souditi... Tři kusy další[4]) obsahují: jeden čtyry zápisy z let 1420—1421, druhý devět z let 1397—1426 a třetí 26 z let 894—1434 — *nikde není slova o Žižkovi;* oba prvé mají ovšem ráz zápisů náhodných, ale třetí je přece myšlen jako souhrn dat zvlášť důležitých; datuje i smrt Husovu a Jeronymovu i (špatně) vznik české bouře, v níž Husité, bratří temnot, počali zuřiti proti kněžstvu, ví i o bitvě u Lipan. Podobně je tomu v t. zv. kronice rožmberské,[5]) začínající r. 1039 a jdoucí až k bitvě u Ústí r. 1426 — zde najdeme zmínku o Korandovi, ale ne o Žižkovi. Podobně v t. zv. „kronice“ kapitoly pražské (asi jedna strana tisku), počínající r. 1338 a končící r. 1439.[6]) V přehledu let 1378—1432[7]) najdeme po prvé zápis o přitržení Zikmundově k Praze r. 1420. Ani zde není nic o Žižkovi, ale dovíme se, že 12. července Zikmund bojoval s Pražany na poli špitálském (kde padlo 12 Pražan), a druhého dne bojoval „proti hoře Žižkovu“, kde byli mnozí

Němci zabiti. Zde tedy hora nese již jméno Žižkova hradu, tam v červenci 1420 na rychlo vybudovaného — je-li zlomek zapsán v létech třicátých či čtyřicátých, porozumíme novému názvu dobře; přesvědčíme se, že již r. 1432—1433 nesla hora to jméno. Ale překvapí přece, že ani tu není zmínky o Žižkovi přímo. Jedinou výjimkou v tom ne nevýznamném mlčení je t. zv. *Chronicon Palatinum*,[1]) na třech stranách tisku sestavující data od r. 1346 až do r. 1438, ale tak, že události od r. 1415 zaujímají největší část spisku. Zde také čteme, že byl Zikmund potřen „na hoře Žižkově"; potom že *Žižka* s Pražany dobyl r. 1420 mnohých měst českých a r. 1422 že byl uherský král hnán Žižkou od spálené Hory až k Německému Brodu. Ale víc, ani o smrti Žižkově, ani slova.

* * *

Některé z těchto zlomků, psaných vesměs latinsky, přejímají svá data patrně již z annalistického přehledu českých dějin, jenž sestaven byl někdy v době Václava IV.,[2]) aby jaksi širším vrstvám, o minulost národní se zajímajícím, ale latinsky znajícím — ne již pouze učeným duchovním — dal do ruky pomůcku pro snazší orientaci. Tato stručná „Cronica Bohemorum" je dosud nevydána; na ni navazovali a v ní takřka pokračovali také někteří, kdo chtěli o podivuhodných událostech časů Husových, Žižkových a Prokopových podati budoucnosti poučení plnější nežli příležitostní glosátoři, o nichž jsme dosud mluvili. Prvý, o němž víme, že se o takovou práci, a to ještě někdy ke konci let dvacátých, pokusil, jest autor t. zv. *Chronicon breve regni Bohemiae*, vydané naposled *A. Hořčičkou*, ale před tím v 18. století *Dobnerem* a to dokonce dvakráte.[3]) Je to celkem, nepočítáme-li s přípisky pozdějšími, jen pět stran tisku; z nich prvé dvě obsahují kus zmíněného stručného přehledu českých dějin (Cronica Bohemorum) od r. 1338 počínaje a asi r. 1399 konče; tři další strany obsahují patrně samostatné zápisy o událostech let 1409 až 1421: o odchodu Němců z pražské university (prý r. 1407!), o vystoupení Husově v Praze proti bule papežově, která hlásala křížovou válku Ladislavu Neapolskému (s falešným datem 1402 místo 1412 a ve falešné souvislosti, jako by o bulu vypukl tuhý spor mezi mistry českými a německými na universitě), o novém arcibiskupu Konradovi, jenž je

kreslen velmi nepříznivě, o smrti Husově (i tu s falešným datem, že prý hned po Husovi upálen Jeronym) a o novém přijímání z kalicha, jež počal udíleti kacíř Jakoubek s německými mistry drážďanskými[1]) a o hrozném pronásledování kněží, jež se počalo již dříve. Pak následuje vypravování o událostech z r. 1419—1421, ale zas ku podivu s chybnou datací.

Jest opravdu nesnadno domysliti si, jak vznikla tato zcela zvláštní řada pamětí, imponující tím, že vytýká stejně důrazně úpadek kléru jako násilí, jehož stal se obětí, že Hus a Jakoubek je jí kacířem (ačkoli si zároveň stěžuje, že mistři a studenti němečtí, opustivše roku 1409 Prahu, jali se kaceřovati Čechy po všech zemích, do nichž se rozešli), pamětí jakoby osobní dojmy a zažitky z doby nedávné zachycujících, ale hrubými chybami chronologickými znešvařených. Nesnáz roste tím, že hlavní část těchto zápisů (t. j. vše kromě odstavců let 1419—1421 se týkajících) vrací se nám až na nepatrné rozdíly slovní v jednom či dvou rukopisech jako samostatný kus pramenný (t. zv. „*Appendix*"); „Chronicon breve" vypadá na první pohled jen jako doplnění jeho daty z r. 1419—1421, ovšem s vynecháním odstavce o r. 1418.[2]) Ať však je poměr obou těchto kusů jakýkoli[3]) — všechny karakterisuje vzácné v té době spojení kritického hněvu jak proti poklesu církve nebo násilí křižáků nad českým lidem, tak proti českému pobloužení náboženskému. Dva odstavce „Chronicon breve" najdeme podivným způsobem slovo za slovem i v t. zv. kronice university pražské. Sepsání je přes své chyby v údajích časových dílem autora širšího horizontu i zralejšího intelektu; mezi prameny příbuznými jest ojedinělé zmínkou k r. 1420 o revoluční úmluvě Pražan s Žatcem, Louny, Slaným a Hradcem Král., že si budou panovati sami, bez krále i císaře, bez pánů a šlechty a jakékoli poplatnosti jim. Ale ve výčtu těch, kteří potom s Prahou v čele v létě r. 1420 postavili se proti Zikmundovi, najdeme místo Loun a Slaného dvě nová jména: Klatovy a Písek a „několik pánů se Žižkou". I z toho, tuším, vysvítá, že hořejší údaj o demokratickém zápisu proti dosavadnímu státu je jen ohlasem sensační pověsti.

Našeho thematu týkají se nejvíc zápisy poslední. Stručná zpráva o vyhození konšelů novoměstských z radnice (nic o Žižkovi) je spojena s nářkem nad povstáním národa proti králi Václavovi, na po-

divuhodné i hrozné činy povstalého lidu (jenž kdysi vynikal nad ostatní národy světa věděním i životem v pravdě a svatosti) a na omyly učeného a osvíceného kléru, „jenž chtěl více věděti než je potřebí“. Po zmínce o chiliastických proroctvích a sociálněpolitických revolučních naukách hnutí[1]) líčí autor přívaly venkovského lidu k Praze na jaře 1420, pravě, že ti, co přišli z Hradiště (Tábora) s tělem Páně, jmenovali se Táboři. „*A jiní* přišli z kraje plzeňského se *Žižkou,* který je *naučil bojovati s vozy* a potom stal se vůdcem všech kacířů.“ Vidíme, že autor dost pozdě staví Žižku na scénu; zajímavo je přece, že u něho vystupuje Žižka plzeňský podobně jako v líčení t. zv. Starého kolegiáta (a ještě jinde) a že, jediný dosud z českých letopisců, zmiňuje se výslovně o „bojování vozy“, jemuž učil Žižka svůj lid. Pak slyšíme o přitrženi Zikmundově k Praze. „Pražané s Žatcem, Klatovy, Hradcem a Pískem, několika pány a Žižkou postavili se mu na odpor. A král usmířen domluvami pánů, rozpustil vojsko.“ To je tedy obraz autorův o událostech měsíce července 1420 — beze vší zmínky o boji na hoře Vítkově. Pak je na 11 řádcích shrnut přehled událostí do r. 1422. „Tenkrát Žižka s Pražany dobývali celé země, nenalézajíce mnoho odporu.“ Nic víc.

* * *

Sestavovatel t. zv. „Chronicon breve“, jenž prvý dovedl stručnou kompilaci českých dějin (Chronicon Bohemiae breviata), vzniklou někdy počátkem 15. stol., až do r. 1422, nestal se vskutku tvůrcem jejích husitských partií. Úkol ten vykonali za něj jiní bezejmenní letopisci; z nich známe blíže toho, který v jeden obraz sestavil léta 1419—1432. Tuto novou část latinských annálů vydal z třeboňského rukopisu pod jménem *Chronicon treboniense* prvý *Höfler*[2]); psána nebo dopsána byla asi právě r. 1432—1433. Latinské annály čili ona Chronicon Bohemiae breviata, o níž mluvíme, byly v letech třicátých nebo čtyřicátých 15. stol. vzdělány *česky* — tak vznikly *Staré letopisy české,* na nichž pracovali domácí annalisté potom dále po celé století, a o nichž výklad podrobnější najdeš níže na str. 136 sq.

Srovnáváme-li znění latinského originálu, jak se nám zachoval v málo pozměněném opisu v „Chronicon treboniense“,[3]) s českým vzděláním z let třicátých či čtyřicátých,[4]) připadneme hned na dosti

zajímavý omyl, jenž přihodil se tomu, kdo latinskou předlohu vzdělával v české Staré letopisy. „Chronicon Treboniense“ u Höflera počíná se zprávou o smetání konšelů s *radnice* („a pretorio“) novoměstské r. 1419. O Žižkovi tu není zmínky. Následují zápisy o smrti krále Václava, o útoku na kostely, kláštery a fary dne následujícího, o shromáždění na Křížkách 29. září a o zloupení a vypálení Malé Strany Pražany obou druhých měst dne 4. listopadu. Pak najednou čteme: „Zde *od radnice* počal *Žižka* býti proslulým (v orig. recipi in famam = brán na slovo), neboť tu počal válčiti až do konce života svého.“ Není jinak možná, než že tu autor myslí na vystoupení Žižkovo při smetání konšelů s radnice novoměstské, kde, jak víme z Vavřince z Březové, Žižka vskutku po prvé vystoupil na scénu revoluce. Ale v naší „kronice třeboňské“ zpráva ta jest umístěna za zprávou o vypálení Malé Strany od Pražan dne 4. listop. 1419 — umístěna patrně *omylem*. Vidíme jednak, že hned zatím následuje v kronice jiný doklad podobně zmateného omylného pořadu zpráv[1]) (mimochodem řečeno v textech latinské Chronicon Bohemiae velmi častého), jednak že logicky noticka o počátku proslulosti Žižkovy „u radnice“ hodí se jen jako dodatečná poznámka k zprávě o smetání konšelů, nikoli však k níže stojícímu záznamu o spustošení a vypálení Malé Strany, v němž o nějakém účastenství Žižkově ba ani o žádném boji není zmínky. Kdo pročetl studii *Marešovu* o kronice třeboňské, vysvětlí si situaci snadno: předloha, z níž písař rukopisu třeboňského opisoval, měla řadu doplňků marginálních, patrně ne vždy na místě věcně nejvhodnějším zaznamenaných: nepozorným přibráním jich přímo do nového textu, kopistou vytvářeného, vznikl chronologicky zmatený pořad některých záznamů jeho.[2]) Té chyby nepostřehl pozdější český překladatel kroniky — a tak v *českém textu* jeho zrodily se věty: V sobotu před sv. Martinem (4. listop.) měšťané Starého a Nového města pražského zlúpili sú město Malú Stranu pod hradem a potom vypálili. A tu Žižka vzat jest *od lidu* na slovo, neb jest tu počal bojovati.[3]) Vidíme, že překladateli bylo „a pretorio“ originálu na tomto místě (právem) nesrozumitelné; pomohl si tím, že slovo pokládal za chybu místo „a populo“ (t. j. od lidu) a stvořil tak z omylu jednu z nejznámějších frází z dějin žižkovských o Žižkovi od *lidu* na slovo vzatém. Stačí dodati, že svědek nejbližší, Va-

vřinec z Březové, nepraví nám o účasti Žižkově v bojích o Malou stranu ničeho; u něho naopak vede celou akci malostranskou jiný vůdce: Mikuláš z Husi![1]) Zdá se, že oba vůdci revoluce si úkol rozdělili: o hlavní stolici království, hrad pražský, měl se pokusit Mikuláš z Husi, o druhou stolici, Vyšehrad, Jan Žižka.[2]) V tom je snad, ovšem jen z dohadu, hlubší smysl narážek *Eneáše Sylvia.*[3]) A opravou chyby českého letopisce dostáváme se také k novému datu, jež logicky i historicky jeví se spolehlivým: v den smetání konšelů novoměstských, dne 30. července 1419, stává se jméno Žižkovo proslulým, neboť tu počal Žižka bojovati. Ale zprávu že Žižka byl vzat *od lidu* na slovo, jinými slovy, že vojenské vůdcovství Žižkovo je jaksi, v běžném, třebas nesprávném výkladu moderním, plodem volby a záliby lidové, nutno z historie vyškrtnouti.

Chronicon Treboniense má i jinak nárok na to, aby zaujalo historika Žižkova. Je to zajisté časově prvý nám známý přehled českých dějin, obírající se dobou čtrnácti osudových let od vypuknutí revoluce a vyšlý z jediného pera. Úkolem autora bylo zaznamenati stručně, co v té době se událo historicky významného; s tím pojetím práce se srovnává, že nenalezneme v ní takřka subjektivních soudů, ba ani stížností nebo polemik. Ale přece pozorujeme, že pisatel byl husita-laik, stanoviskem blízký asi *M. Příbramovi*, Čech upřímný, jenž si přál dorozumění se „svatou matkou církví" a jenž přece nedovedl utajiti v sobě národní pýchy pro velké úspěchy a kořisti polních vojsk Prokopových za hranicemi, pro porážky Němců, zejména pak pro slavné vítězství u Domažlic — tu mizí strany české před zraky jeho a popis toho, co se stalo, stává se líčením triumfu *Čechů* nad Němci, podobně jako jsme to pozorovali ve veršovaném skládání Vavřince z Březové.[4]) Jaký jest asi úsudek tohoto autora o Žižkovi? V době, kdy psal, již účty o Žižkovi byly uzavřeny, ale bylo to ještě před Lipany, ještě Tábor hrál nesmírnou roli v zemi. Řekli jsme, že úsudků mravních u autora takřka není, ale práce jeho přece poskytuje tu a tam příležitost, abychom aspoň nepřímo se o jeho hodnocení toho, co se stalo, poučili. Všimneme si zajisté, že sepsání nemá ani slova o zásluze Žižkově v boji na hoře Vítkově; dí jen, že Němci z Míšně a ostatní udeřili na „horu Žižkov" a tam od *Pražan* byli zázračně potřeni. Hora Vítkova tedy již deset let po bitvě nesla

jméno Žižkovy tvrze tam vybudované; ale o podílu Žižky samého na vítězství neměl kronikář za nutné se zmíniti. I smrt Žižkova je takřka jako mimochodem dotčena několika k tomu potřebnými slovy; datum dne, kdy se to stalo nebo kde byl Žižka pochován, vůbec chybí. Také že by nové vojsko Sirotků, o němž čteme dále, mělo jméno své k uctění zemřelého, neměl spisovatel za nutné uvésti; jen z data o Bohuslavu ze Švamberka, že byl nástupcem Žižkovým v hejtmanování nad Tábory, se dovídáme, že byl dříve hejtmanem táborským Žižka. Neméně než šestkrát vrací se nám v kronice v těch pěti létech, jež Žižky se týkají, kdykoli jde o vojenské spolupracovnictví Tábora s Prahou fráze: „Pražané a Žižka" učinili to či ono (Pražané vždy na prvém místě); jednou čteme Čechové a Žižka; to myslí autor na účast šlechty v podniku; když Tábor stojí proti Praze nebo když jde o vlastní akci jeho, čteme pravidlem místo toho jen jméno Žižky samotného. Že toto pojetí Žižky jako mocenského činitele zvláštního významu působí již na tradici o jeho počátcích, zdá se ze záznamu, že Žižka (ke konci r. 1419) vešel do Plzně a bojoval mnoho s pánem ze Švamberka — tu již spisovatel neví, že v čele oddílu Žižkova stál tenkrát Břeněk z Riesenberka. Kronikář nedotýká se stížným slovem ukrutností Žižkových (ale ani jiných), zaznamenávaje jakoby beze vší výtky, že Žižka dal jistý počet kněží v Říčanech spáliti v nějaké jizbě a pod., nebo že mnoho městeček a vsí vypálil. Ale ani slova podivu nebo sympatie k Žižkovi v práci nenajdeme; spíše se zdá, že letopisci jevil se větší osobností Prokop Holý.

Co bylo pověděno o stanovisku t. zv. kroniky třeboňské, platí ovšem i o základním textu *Starých letopisů* (rkp. *A*), jenž je pouze jejím překladem. Srovnal jsem i druhý nejstarší text Starých letopisů, dosud nevydaný (rkp. *Q*) — není to nic jiného než zase překlad kroniky třeboňské, doplněný 2—3 stranami zpráv z r. 1431—1432. Překlad je věrnější ač neumělejší než v A; jen zcela výminečně dovolil si zčešťovatel (jenž pracoval asi r. 1432—1433) malou změnu; z toho zvlášť pozoruhodná jsou ta místa, kde na rozdíl od originálu zve Tábory *šibaly* nebo *šibalstvem.*[1]) O svém soudu o bojovnících táborských dává tím autor svědectví dostatečné.

Z ostatních textů latinské „Cronica Boemorum" sahají jen tři do

doby válek husitských, t. j. až k letům 1438—1440. S textem kroniky třeboňské nekryje se žádný; ve všech jde, jak se zdá, pouze o skrovný počet zpráv, dat nejdůležitějších se týkajících. V rukopise musejním, jediném, jenž je vydán tiskem,[1]) není vlastně o válkách husitských a důvodech jejich zmínky; jen k r. 1419 čteme, že bylo od obcí měst pražských vypáleno mnoho kostelů a klášterů a rozbito obrazů, potom je zmínka o bitvě u Ústí r. 1426 a pak o odstranění Korybuta, konečně (k r. 1432) o velké vodě a (k r. 1433) o velkém suchu. Teprve potom jsme překvapeni obšírnějším záznamem o dobytí Nového Města pražského od pánů a Pražan staroměstských (město prý bylo potrestáno[2]) pro svou nesmyslnou a okázalou pýchu) a o bitvě u Lipan, v níž zničena vojska sektářů. Zde najdeme vlastně prvou zprávu letopiscovu o Sirotcích a Tábořích; k ní je však připojena prosba k Bohu, aby padlé lipanské podlé *zásluh* jejich ráčil uvésti na cestu věčné spásy.[3]) Není zcela jasno, jde-li tu jen o projev křesťanského soucitu se ztrestanými a zničenými či máme-li co činiti se slovy obrany nebo sympatie k Táborům. Řada stručných zpráv dalších končí se korunovací Albrechtovou.[4]) Nejpozoruhodnější věcí v tomto letmém přehledu let 1419—1438 je snad, že v něm *není vůbec zmínky o Žižkovi*.

* * *

Z doby, kdy český jazyk po prvé se pokoušel, a to nejdřív překladem z latiny, o historické vypravování prosaické, máme také prvý záznam dějepisný, napsaný na naší půdě v době husitské jazykem německým. Je na dlouhou dobu jediným svého druhu; pochází z Moravy, z německého města Olomouce. Tam založil městský písař (byl jím asi od r. 1424) *Václav Václavův z Jihlavy* r. 1430 prvou vzornou městskou knihu, v níž vedl záležitosti obce i členů jejich v patrnosti až do konce r. 1442; v ni pojal i dlouhé psaní, jež poslal koncil kostnický tři neděle po upálení Husově do zemí českých, aby ospravedlnil odsouzení Husovo; jeden exemplář byl totiž adresován i obci olomúcké.[5]) Úvodem k němu vyložil písař krátce, co sám věděl a smýšlel o husitství: jak Hus zprvu pokrytecky pod formou zbožnosti, haně klérus a vyčítaje mu světské panování, snažil se lichocením získati přízeň mocných laiků, aby potom šířil bludy Viklifovy. Jimi bylo nejen království české uvedeno v nejhorší omyl, ale

spolu skoro všichni páni země moravské. Tak v obou těch zemích a v sousedství jejich počaly se války, loupeže a vraždy, strach a hrůzy, protože skoro každý byl nucen, aby s nimi souhlasil, a obec olomoucká, jež dva vyznavače Husovy dala (r. 1415) popraviti,[1]) byla od sektářských Čechů a Moravanů pronásledována nad jiné. Ale Bůh ji až dosud ochránil . . . To vše je ještě psáno latinsky; o něco níže na konci privilegií městských následuje zápis psaný již německy: líčí podrobně, jak se podařilo Olomouckým r. 1427 (poč. listopadu) vyrvati Litovel, právě dobytou Tábory (vedl je Pardus, s ním byla čeleď kněze Bedřicha a Krtkova), vítězům a 64 zajatých v Olomouci oběsiti.[2]) I to vše je psáno jaksi na vysvětlení, proč markrabí Albrecht popřál Olomouckým v odměnu za jejich věrnost slevu ročního platu. Teprv níže, mezi zápisy z r. 1438 o záležitostech hospodářských najdeme krátkou kapitolu opravdu historickou: písař Václav vzpomíná tu těžkých válek a nepokojů minulých v zemi moravské, v tom především vojny mezi bratřími markrabaty *Joštem* a *Prokopem*, v níž mnoho lidí zahynulo nebo bylo ožebračeno, pak doby, kdy se počalo kacířství v Čechách a kdy král Václav chtěl vnutit biskupské stolici olomúcké kandidáta svého, třebas by Olomoučtí měli užiti násilí proti duchovenstvu, a jak teprv po smrti Václavově, za panství Zikmundova, mohl býti biskup papežem jmenovaný, Jan Litomyšlský, uveden ve svou diecési.

Tenkrát po smrti Václavově, pokračuje autor, nabylo kacířství v Čechách vrchu a Čechové s nějakým holomkem, jménem Žižka *(mit einem Puben, Zyzka genannt)*, jejž si proti Bohu i právu *zvolili* a představili *za krále*, vytrhli do pole a skoro všechna města v Čechách, jež nechtěla přistoupiti k jejich zlosti, mocí podrobili. A pak se svými vojsky táhli několikrát do Moravy, do Uher, Rakous a k Norimberku a do jiných zemí sousedních, lidi a města podmaňujíce, hrady a tvrze zbraní nebo lstí osazujíce a mnoho lidí hubíce — vše pro hříchy lidské a z dopuštění božího, neboť těm kacířům se v zlostech a podnicích jejich dařilo stále dobře . . . Písař Václav zavírá svou reminiscenci výkladem o potřebě dokonalého opevnění Olomouce: dřevěné hradby dosavadní nestačí (opraví-li se na jedné straně, jsou na druhé již k nepotřebě); třeba je zdí kamenných. Nechť potomci pamatují na to již v letech pokoje . . .[3])

Škoda, že horlivý písař olomúcký nevěnoval zápisům o pohnuté historii své doby místa více; co v knize jeho stojí, je (až na zápis o Litovli) příliš všeobecné, svědčíc ovšem dostatečně o autorově tuhém nepřátelství k českým povstalcům; výklad o Žižkovi vypadá, jakoby byl psán z větší dáli místní i časové. Ale nelze jinak než míti za to, že pochází z r. asi 1438 a z Olomouce a to od muže, jenž, jak dokazuje jeho listář olomúcké úřední korespondence,[1]) založený r. 1425, měl nad jiné příležitost, aby byl o politické i vojenské situaci soudobé zpraven výborně. Václav z Jihlavy byl, pokud jej známe, muž a úředník svědomitý a vzdělaný. Asi r. 1443 opustil Olomouc, aby potom po dvě desítiletí působil v Brně (poslední zmínka o něm je z r. 1466); i tu založil nové městské knihy. Jeho činnost a význam v organisaci kanceláře městské čeká ještě na svého historika.

* * *

Velmi zajímavým pendantem k t. zv. kronice třeboňské je práce, jíž *Palacký* a po něm prvý její vydavatel, C. *Höfler*, dali titul: *Kronika starého kolegiáta pražského.*[2]) Počíná se rokem 1419 a jde časově až do r. 1441; text její plní 23 strany tisku — tolikéž asi by vydala kronika třeboňská, kdyby tak daleko časově sahala; dobu do r. 1432 líčí obojí sepsání na stejném počtu stránek. Jde tu tedy o druhý český obraz válek husitských, ale kreslený již po Lipanech. A dodejme hned, že o obraz načrtnutý činným účastníkem událostí, bohužel poněkud jednostranný: autoru běží zajisté o to, aby zachytil především vojenské skutky, jež v těch dvou desítiletích naplnily dějiny země. Ale snad právě proto můžeme býti zvědavi na jeho stanovisko k Janu Žižkovi.

Z titulu, jejž Palacký kronice dal, je zřejmo, že hledal autora jejího mezi mistry koleje Karlovy: když totiž v březnu 1422 byly (v bouři po stětí Želivského) pustošeny koleje universitní a vykrádány knihovny, poznamenává náš letopisec, že i jemu samému byly vzaty jeho knihy, v tom i traktát Husův, schvalující přijímání pod obojí, psaný vlastní rukou jeho v Kostnici v žaláři.[3]) Autora bychom tedy měli hledati snad v osobách Husovi blízkých, snad přímo mezi mistry kolejními.[4]) Ale prvý dojem čtenáře, jenž sesiluje se čím dál tím více, je spíše, že tu máme co činiti s válečníkem, který se účastní

vojenských tažení Pražan (při tom popisuje na př. podrobně tažení polních vojsk a části Pražan na Moravu, Slovensko a do Slez r. 1428, jehož, jak dí výslovně, se účastnil), snad měšťanem pražským, husitou na pravo, jak se zdá velmi na pravo, stojícím, který, jak sám dí, byl r. 1427 jat, protože účastnil se pokusu o přepadení Prahy v čeledi pánů pod jednou i pod obojí, jehož předním cílem bylo osvoboditi jatého knížete Korybuta. Dílo jeho je převahou sestavením zápisů jakoby kalendářního původu o událostech, jak již pověděno, hlavně vojenských, jejichž stručnost jen při datech významnějších (na př. bitva u Německého Brodu, u Ústí, nářek na spuštění země polními vojsky k r. 1433, Lipany) ustupuje líčení obšírnějšímu a stylově zdobnějšímu; při tom snaží se vládnouti latinou i uměle, ač jinak je jazyk jeho bohat hrubými bohemismy. Zvláště karakteristická je pozornost, již věnuje všude osobám stavu panského: při každé příležitosti vyčítá pány, zúčastněné v tom či onom podniknutí pořadem, v tom i, jde-li o pány moravské nebo rakouské; zdůrazniti třeba také péči, kterou věnuje Hradci Králové a Hradecku vůbec, zejména v letech pozdějších; tu práce nabývá takřka povahy díla psaného v Hradci; zná také některé podrobnosti z Jičínska a Turnovska. Znatel Starých letopisů českých zjistí potom snadno, že texty těchto letopisů Palackým *B* a *b* označené a také hradeckým krajem, Slezany a j. naplněné, s naší kronikou nějak souvisejí.[1]) Se zájmem spisovatelovým o Hradecko souvisí patrně pozornost, netající se přátelstvím a úctou, kterou věnuje panu *Divišì Bořkovi z Miletínka* (a potom i dědici jeho), hlavnímu husitskému šlechtici v Hradecku, původně sloupu bratrstva Orebského a straníkovi Pražanů a potom Korybutovu, znepřátelivšímu se se Žižkou, když jeho strana vypudila jej z Hradce — v boji proti Žižkovi v bitvě u dvora Strauchova u Hradce (4. srpna 1423) stál také spisovatel naší kroniky na straně pana Diviše a Pražan a, jak dí, „sotva jsem utekl". Není vyloučeno, že i při nezdařeném přepadu Prahy r. 1427, při němž byl jat, byl v službě pana z Miletínka.[2]) Líčením ukrutností se autor příliš nezdržuje, zaznamenávaje je spíše na straně katolické;[3]) beze slova odsouzení zmiňuje se o tom, jak dal *Žižka* upálit uprchlíky, hledající útulku v kostele kutnohorském (červen 1424), stejně jako o spálení mnoha set zajatých po bitvě u Lipan. Za to těžce nese pá-

lení a pustošení krajin, jimiž Táboři stejně jako Pražané a nepřátelé jejich hubili zemi. Je Čech horlivý, jak zejména z radostně vzrušeného líčení českého vítězství u Ústí vysvítá, je však i rozhodným nepřítelem vojenských obcí polních, táborských i sirotčích, a zla jimi v zemi i v sousedství páchaného: požárů, zlodějství, vražd, loupeží, násilí ženám, pustošení kostelů a tvrzí, takže, jak dí, nezbývá než Běda! Běda!, slze a zármutek a celému království hrozí spuštění a zničení. S tím souvisí rozčilený výkřik: Hle, jak je nebezpečná kněžská hádka, pře a nesvornost! Neboť ti vší té zkázy byli příčinou!

Tato z nitra duše vytryslá žaloba (jedna z věcně nejoprávněnějších, jež slyšíme v té době) nám dává, tuším, právo, abychom bránili se myšlence, že by původcem našeho sepsání byl kněz, ať již mistr universitní ať jiný; také mizivý zájem autorův o theologické rozdíly a spory stran staví se takovému výkladu v cestu. A nářek kronikářův nad zkázou země dovolí nám porozuměti, proč autor s takovou obšírností popisuje den *lipanského vítězství* nad polními obcemi, ten den památný, v němž vrchní velení strany vítězné měl hrdina autorovi osobně blízký: pan Diviš Bořek z Miletínka. Radost jeho z Lipan je daleko větší než radost z triumfu u Ústí nebo u Domažlic. Iniciativa k stavení zkázy, jíž ohrožují Táboři a Sirotci obec národní, vychází podle výkladu jeho od *pánů* (mezi nimi ovšem najdeme zase Diviše z Miletínka), a vítězství samo vybojováno je především statečností pánů, podobojích i katolických, kteří roztrhše vozy Sirotků a Táborů „je v hustých řadách zabíjejí". Ze slov historikových přímo dýše uspokojení nad tím, že byla zahubena „ta rota lotrovská"; ten dojem zesiluje opětná zmínka, že Prokop Holý byl odpadlý kněz, a že ve vojscích u Lipan zničených byla větší část cizozemců. Ale přes tento konečný jásot nad zhoubou obcí polních píše autor výše o vojenských úspěších Sirotků a Táborů za hranicemi i o velké kořisti jejich s patrným zadostučiněním; jednoho takového tažení jejich do Slez r. 1428 účastnil se zajisté sám. Smír s církví, dosažený kompaktáty, vítá ovšem srdečně a obšírně si přepisuje slavnostní výrok kompaktát o dovolenosti kalicha a o zákazu tupiti kališníky. Se smírem tím snad souvisí, že o králi Zikmundovi již k r. 1436 mluví jako věrný poddaný o králi „nejnepřemožitelnějším"; ale i výše zmiňoval se o něm beze všeho zlého slova jako

o „panu králi“ nebo „králi uherském“. Když k r. 1439, po smrti Zikmundově vypravuje o rozdělení pánů na stranu Albrechtovu a polskou, nepřiznává nic o svém stanovisku; bojí se jen nové roztržky v zemi.

V celku máme v díle obraz velké bouře posledních 23 let, kreslený někdy v letech čtyřicátých horlivým Čechem pod obojí, katolíkům blízkým, z okolí husitské šlechty panské rázu Bořkova nebo (později) Jiřího z Poděbrad; v tom, že ze spisu poznáváme stanovisko kališnického panstva českého té doby, je jeho cena zvláštní; autorem byl asi laik, stojící snad v službě pana Bořka z Miletínka, ale mající dům a známosti i v Starém městě pražském. Pozoruhodná je autorova znalost a jistota v bezpočtu údajů místních a o jednotlivcích z rodů panských, poměrná přesnost jeho údajů časových a vůbec jeho dost výminečná spolehlivost věcná.[1]) O době sepsání můžeme předpokládati důvodně, že počalo se již v druhé polovici let třicátých[2]) (možná že to byly Lipany a kompaktáta, jež vtiskly autoru péro do ruky, podobně asi jako vítězství u Domažlic dalo nám letopisce předchozího) a že pomůckou byl autorovi některý z nejstarších textů Starých letopisů.

Pravím jen pomůckou, neboť bohatství dat, jímž vládne t. zv. Kolegiát, je nepoměrně větší a původnější. Ale že pro dobu starší měl po ruce známý nám nejstarší text Letopisů, t. j. Kroniku třeboňskou, svědčil by způsob, jak nás po prvé seznamuje s *Žižkou:* „nějakým panošem, řečeným Žižkou, který byl hejtmanem plzeňským a měl rozličné boje s panem Bohuslavem ze Švamberka“ — to je takřka slovně odvozeno z prvého představení Žižky v Chron. treboniense. Srovnání obou textů potvrzuje také, tuším, náš nález, že Žižka, proslulý z násilí u radnice novoměstské je teprv pozdější vsuvkou jmenované kroniky: Kolegiát o tom nedí nic. Mnoho vědění a zájmu o minulost Žižkovu to pozdní představení Žižky neprozrazuje. Ale hned na to, na rozdíl od své pomůcky, Kolegiát ví, že Žižka z Plzně přibyl k Táboru, že Táborští se Žižkou přepadli Vožici a pak Rábí,[3]) ví že Žižka s Tábory dobyl tvrze Sedlce a dal tam upáliti pana Oldřicha z Ústí a čeleď jeho. Ví i o Žižkových bojích s pány před Prahou v červnu 1420; do nich, jak pověděno,[4]) je vsunnt dodatečně dosti podrobný popis boje Žižkova s pány u Sudo-

měře. Tak dostáváme se k nástupu velkého vojska Zikmundova k obležení Prahy. Náš zpravodaj ví dosti mnoho o vývoji situace, ale o vítězství na Žižkově mluví ku podivu zběžně. Zikmund, dí, „po několika nedělích obležení učinil útok na tvrz řečenou Žižkov, kterou tenkrát na Vítkově hoře nad polem Špitálským si nově vystavil Žižka, ale nemohl jí dobýti; kolem tvrze byli zabiti mnozí Němci a zejména Míšňané. Potom král, když nemohl v obležení města Pražského míti úspěchu, odstoupil se svým vojskem." Zde tedy, na rozdíl od kroniky třeboňské, autor ví něco málo více, že totiž tvrz vystavěl Žižka (Žižkovem jmenuje správně také tvrz, ne horu), ale zmínka kroniky třeboňské, že Němci byli na hoře zázračně poraženi, dává události přece jakýsi slavnostnější rámec (nemluvě o obšírném oslavném líčení *Vavřincově*, psaném v době prvého nadšení, po *prvém* vítězství), ač se nezmiňuje také o Žižkově osobní zásluze o šťastný výsledek boje. Za to bitvu u Vyšehradu líčí náš autor již jako zápas velikého významu, s mnohem větší obšírností a obřadností než boj na Žižkově.

V dalším obraze událostí z r. 1420 a 1421 našli bychom mezi oběma prvými analisty, podávajícími přehled událostí z let válek husitských, poměr tomu, co pověděno, podobný; Kolegiát ví poměrně dobře, kterých měst dobyl „Žižka s Tábory", nebo „Žižka se svým vojskem", nebo i prostě „Žižka"; také kdykoli operoval Žižka s pomocí panskou (jako na př. při vyhubení „Pikartů" s přispěním pánů z Hradce a ze Stráže), neopomine to kronikář jaksi podtrhnouti. Boje se Zikmundem, které skončily katastrofou vojska jeho u Německého Brodu, jsou líčeny s vnitřním zájmem před Lipany největším, spisovatel se dokonce pokouší dáti svému nadšení formu básnickou, psáti v hexametrech! Čechové mužně útočí, Uhři prchají — „co tu může prospěti moc královská, když Bůh pustil na ně hrůzu strašlivou?" Zde mluví autor vskutku o vítězství a nevypověditelné kořisti — ale vítězství není připoutáno výslovně k jménu Žižkovu: náš zpravodaj dí pouze úvodem, „že Pražané a Žižka" se proti králi sešikovali; bitva sama je mu zápolením Čechů a Uhrů. Potom se setkáme ve vypravování s jménem Žižkovým až v r. 1423, při zmínce o boji Žižkově na straně pana Diviše z Miletínka a Hradeckých proti panu Čeňku z Vartenberka a pak při zmínce lze říci o zradě

Hradeckých, kteří vydali Žižkovi město někdy Divišovo. V souvislosti s tím došlo k bitvě Pražan a pánů skupiny Divišovy na jedné s Žižkou a Hradeckými na druhé straně u Hradce Králové (u dvora Strauchova). „Tu bylo zabito a zajato víc než 300 mužů, a kněze, který nesl tělo Kristovo, zabil (Žižka) vlastní rukou. Já sotva utekl."

Je to pověděno stejně klidně jako stručně, beze vší žaloby. Následující stránka má poměrně nejvíc, třeba úsečných dat o historii Žižkově, o jeho bojích ve straně Hradeckých nebo Táborů proti pánům a Praze, o jeho smíru s Prahou — zde Žižka vystupuje v podání autorově nejplněji jako moc samostatná. Konečně čteme o obležení Přibyslavě. „A tu umřel Žižka, *zrádce vytěpený*, 11. října a odvezen do Hradce Králové a pohřben v kostele sv. Ducha před velkým oltářem." Kníže Korybut s Pražany a s polním vojskem Žižkovým, „jež nazváno bylo Sirotky", táhli dále do Moravy . . .

Nadávka za Žižkou ve chvíli smrti jeho autorem vržená překvapuje, nejvíc proto, že je psána česky v latinském textu. V základě klidně objektivní ráz výkladu spisovatelova o činech a skutcích Žižkových lze s ní také, aspoň na první pohled, stěží spojiti v jedno — ale nezapomeňme, že se stejným klidem vypravuje autor o činech a vítězstvích polních vojsk, aby je na konec nazval sběří lotrovskou a jásal nad vyhlazením jejich. Je to jen české znění nadávky, jež dodává váhy domněnce,[1]) že v slovech „zrádce vytěpený" jest spatřovati přípisek vsunutý cizí rukou do textu Kolegiátova. Předpoklad takový je ovšem vždy nebezpečný; odvážiti se ho možno jen tenkrát, když jiné vysvětlení není na snadě. Zde však, ve vypravování straníka pana Diviše Bořka z Miletínka, jenž byl, lze říci: obmyslně, připraven Žižkou o svou největší a nejvýznamnější pevnost, t. j. Hradec Králové a to v době, kdy byl spojencem a spolubojovníkem jeho, jest rozuměti nadávce dobře — nehledě ani k tomu, že náš pisatel sám stál v bitvě, která měla zradu mstíti, proti Žižkovi a u dvora Strauchova div že neunikl Žižkovu palcátu. Je to, opakuji, jen česká forma toho zatracení, jež nedovoluje možnost cizího zásahu zhola vyloučiti — ale i pak nemění se, tuším, mnoho na situaci, s níž jest nám počítati: musili bychom původce nadávky o arcizrádci Žižkovi hledati zase tam, kde nejspíše mohla býti vyslovena, t. j. spojovati ji pravděpodobně s hněvy pana Diviše a jeho přátel.

Tak to hanlivé slovo, za Žižkou do hrobu vmetené, přece tlumočí historiku, jak soudilo se o Žižkovi v té části české husitské společnosti, jež stála silně na pravo a pro své nepřátelství měla i důvody povahy osobní.

Podotýkám ještě, že ani toto sepsání, ač vojensky mnoho interesované, nepraví nic o nějaké nové strategii nebo taktice Žižkově, podobně jako nic nedí o ní Vavřinec a t. zv. kronika třeboňská. Kolegiát je (dodávám) prvý pramen náš, jenž ví o pohřbu Žižkově v Hradci Králové.

* * *

Dosti rozsáhlý letopis *Bartoška z Drahenic*, objímající léta 1419—1443,[1]) je dílo autora, jenž stál ve vojenských službách krále Zikmunda, především v posádce hradu karlštejnského. Byl stejně uvědomělým Čechem jako katolíkem; pocházel z drobné šlechty jihočeské, podobně jako Žižka: snad byl jedním z manů karlštejnských. Psal latinsky, ovšem latinou obhroublou. Jsa vojákem, všímá si hlavně událostí válečných; vypravování je střízlivě věcné a plné, klidné a objektivní, ale i psané patrně s povinným obřadným zřetelem ke králi a mocným tohoto světa; pochází asi z let třicátých a počátku čtyřicátých; těžisko jeho je ovšem teprv v letech po smrti Žižkově. Začíná prvým činem revoluce: ubitím konšelů novoměstských „per *Ziskam* et suos complices", aby hned v zprávě následující, o úmrtí krále Václava, dodalo, že hned druhý den po smrti královĕ Žižka se svými tovaryši rozbil mnohé obrazy v kostelích a klášteřích pražských a dobyl se do kláštera kartouzského, jenž potom spálen. Zde tedy je nám Žižka představen výslovně jako vůdce revolučního hnutí pražského z července a srpna r. 1419. Následuje (s mezerou jednoroční!) zpráva o přitržení Zikmunda s velkým vojskem k Praze v červenci 1420 a o korunovaci jeho u sv. Víta a odtažení od Prahy, aniž by, ku podivu, byla jakákoliv zmínka o boji na hoře Vítkově a o pokusu zmocniti se Prahy. Jak vidno, je počátek kroniky chudý zprávami — léta 1419—1424 inclusive plní jenom dvě strany tisku — bitva u Vyšehradu, osudy Vyšehradu a hradu Pražského, vojenské úspěchy Pražan, obležení Karlštejna a role Korybutova vyčerpávají je skoro úplně; není ani zmínky o porážce Zikmundově u Němec-

kého Brodu; proto je myslím významno, že spisovatel položil v čelo své práce uvedené zprávy o Žižkovi. K Žižkovi vrací se teprv zmínkou o bitvě u dvora Strauchova (rok 1423) a o jeho vítězství nad Pražany u Malešova (červen 1424), konečně delší zprávou o jeho pálení vsí a městeček v Plzeňsku (v červenci 1424) v boji proti pánům landfridu plzeňského — zaznamenanou patrně proto, aby znázorněn byl čtenáři úspěch pánů, kteří Žižku, ač měl na 500 jízdy a 7000 pěších s 300 vozy, zahnali na útěk („prchl do Žatce"). Zajímavo je snad, že spisovatel v těchto posledních zprávách staví vždy vedle Žižky jako spoluvelitele *Jana Bzdinku* — jediná to zpráva, jež nám snad pomáhá vysvětliti, jak by mohl slepý Žižka říditi operace vojenské.[1]) Že Žižka umřel, dovídáme se jen nepřímo ze zmínky z roku 1425 o jeho následovnících a z opětovné zmínky o Sirotcích jako vojsku nebo „sektě" kdysi Žižkově.

Lze-li co vůbec z kroniky pro poznání názorů soudobých na Žižku vytěžiti, je to snad jen dohad, že s Žižkou spojoval Bartošek počátky revoluce a že měl za pamětihodné, že Žižka byl přece jednou pány strany katolické poražen. Jinak mlčením svým o bojích a skutcích jeho a smrti jeho rozmnožuje počet těch pramenů, jež jakoby neviděly v Žižkovi postavu zvláštního dějinného významu. Latinských análů, jak se zdá, neznal; jeho zřídel letopisných neznáme.[2])

* * *

Tak zv. *kronika university pražské*, vydaná posledně *Gollem*,[3]) užila již latinské Cronica Boemorum typu „kroniky Třeboňské"; její konečná redakce může tedy pocházeti nanejvýš z let třicátých po r. 1432—3, ale zdá se, že vznikla v době o 10—30 let pozdější.[4]) Je to kompilace nejen rozličných pramenů, ale i stanovisek. Obsahuje data k dějinám země a university z let 1348—1412, vylíčení bojů Husových a strany jeho o Viklifa v l. 1403—1412, vypsané přívržencem a vrstevníkem Husovým (s původním materiálem listinným), dále oslavná slova o smrti Husově, pro evangelickou pravdu utrpěné, aby dále v líčení věcí českých od r. 1416 počínaje (v líčení z rozličných pramenů později a nepozorně[5]) sebraném) stěžovala si ostře na násilí Viklifistů a podivuhodný úpadek národa (týmiž slovy, jako

v Chronicon breve) a na konec vypsala události z května až července 1420, kdy Zikmund stál před Prahou, z Vavřince z Březové (ne však bez korektur protihusitských). Otázku, máme-li tu co činiti s kompilátorem jediným a tudy hledati v sestavovateli muže z universitního prostředí, jenž byl obdivovatelem Husovým, ale zavrhoval to, co se dálo v Čechách po jeho smrti, či zda tu jde o náhodné pokračování v textech jednotlivců si duševně cizích,[1]) třeba po mém soudu zodpověděti rozhodně ve prospěch druhé možnosti.

Kompilátor zavrhuje přímo rozčileně boření kostelů, klášterů, ničení obrazů, upalování kněží, hrozné ubití konšelů novoměstských i zneuctění těla krále Václava v hrobce zbraslavské. Mluvě o ničení klášterů a kostelů a o jiných zločinech, dí, že nic podobného nebylo prý slýcháno nikde od stvoření světa; podobný výkřik rozčilení najdeme ještě na jednom místě, kde se mluví sumárně o bezpočtu vražd a loupeží, jemuž není příkladu v křesťanstvu. Ale nikde v té souvislosti není zmínky o *Žižkovi*. Autor jmenuje nám jej po prvé při útoku Pražanů na Malou Stranu (4. list. 1419): tam počalo se Žižkovo hejtmanování (ibi cepit Zizka capitaneatum) — vidíme, že věta vznikla zřejmě z omylu análů, výše vyloženého:[2]) zpráva bezprostředně následující je zajisté opakována z části slovně z Kroniky třeboňské. Pak již není nic než zmínka o hrozném vyvraždění Chomutova (březen 1421) „Žižkou a Pražany", obsažená ovšem také v kronice třeboňské, s tím dosti pozoruhodným rozdílem, že tam fráze zněla: „skrze Pražany a Žižku".[3]) V ostatku vypravování vypisuje naše kompilace pouze slovně Vavřince z Březové a z něho i chválu Žižkovy neobyčejné odvahy a obliby u sedláků.

Je známo, že text kroniky *Vavřincovy*, jak se s ním v tomto přepisu kroniky universitní setkáváme, jeví se býti recensí nejpečlivější, jako by autorem samým dodatečně revidovanou a i doplňovanou.

* * *

Třeba, abychom ve svém přehledu pramenů dali místo i několika kusům *rýmovaných letopisů českých*, jež obírají se počátkem husitství a táborství. Historická próza česká vzniká teprv někdy v letech třicátých až čtyřicátých 15. stol. z překladů latinské „Cronica Boemorum

breviata"; český verš je v službách historického spisování již u Dalimila, tedy více než o celé století dříve (i tu je verš projevem gotické mentality). Jakou roli hrála veršovaná skládání satyrická a agitační v prvých letech husitské bouře, poznali jsme v předchozích výkladech svých nejednou[1]) — škoda jen, že na úplné vydání všeho toho bohatství dosud marně čekáme.

Také historické *veršování o počátcích husitství a o sektě táborské*, jež otiskl *Palacký* z vyšehradského rukopisu, patří k pozoruhodným památkám tohoto druhu literatury. Zmíněný rukopis vyšehradský obsahuje i část Starých letopisů od r. 1448 počínaje (Palacký jej označil písmenem *O*); ale zlomky rýmované kroniky, jež předcházejí,[2]) se Starými letopisy nijak nesouvisejí; jsou nepochybně také staršího původu. Detaily bohatá data těch neumělých veršů jsou psána zřejmě ještě za živé paměti; nejsou také odezvou staršího nějakého sepsání, nýbrž původní ve výběru i v pojetí; autor, jenž střídá verše s prózou, prozrazuje, tuším, starobylost svou přímo, pravě na př., že zvůle kněží trvá „i podnes"; celé hnutí jeví se mu povstáním proti kněžstvu, k němuž kázání Husovo a Jeronymovo položilo základ a jež podporoval král, „šacuje" a olupuje kněží. Když to chtěl později staviti, nemohl, „neb dal jiskře uhlem býti"; „kněží (kněží husitští) se potom rozlítili a od krále odtrhli a k své vůli činili, jak chtěli, i podnes". K zprávě o zhoubných následcích roztržky ve víře (co jest proto lidí zahubeno a hanebně zmordováno!) dodává: A ještě tomu konec není a nebude bůh ví kdy![3]) To ukazuje, zdá se, ne-li na dobu před Lipany, tedy jistě nejpozději na léta před r. 1448. Všecky výklady tyto jsou ostře protihusitské: začínají Viklifem, pak kázáními Husovými proti kněžím („a lidé počechu hned kněží v nenávisti míti"), vznikem kalicha (při čemž nápadně zdůrazněna účast školy drážďanské u Černé Růže), aby pak živě představily čtenáři spory a praktiky revolučních kněží v Ústí nad Lužnicí a šíření viklifismu v zemi,[4]) konečně (s pominutím událostí z r. 1419 a 1420) bitvu u Vyšehradu: zde v posledních verších je k r. 1421 podotčeno o *Žižkovi* pouze, že „Pražané a Žižka" vládli Horú a přikázali Horským držeti se víry Viklifovy. *V druhém zlomku*, jenž líčí podrobněji věroučné spory v Táboře, je delší výklad o Martínkovských pikartech a o Adamitech (naháčích); jejich vyhubení Žižkou podobně jako Žiž-

kova poprava pikartů v Klokotech jsou v popředí zájmu autorova. Úsudku o Žižkovi však nenajdeme. Ale je zřejmo, že Žižka je veršovci činitelem známého a pevného jména; není také pochyby, že chápe očistnou roli Žižkovu s patrnou sympatií.[1])

Zlomek rýmované kroniky, doplňující jaksi mezeru časovou (rok 1419 a 1420), kterou nalézáme v rukopisu vyšehradském, zachoval se v rukopise třeboňském.[2]) Ale to je práce zřejmě jiného rázu a původu, jak již hladký její rým, dílo řemeslného veršovníka, ukazuje; je však také protihusitská. Nemohla býti sepsána před r. 1437; není vyloučeno, že pochází až z druhé polovice 15. stol.: srovnává-li se dohad, že autorem je *Prokop*, písař novoměstský, se skutečností, tkvěla by cena její především v tom, že by zachovala svědectví přímého pamětníka doby líčené.[3]) Vypravuje o duchem lásky a pokoje nesených shromážděních „na horách" r. 1419, kdy

> u pokoře, v náboženství, v lásce, v bratrském svorenství
> jeden s druhým i vajéčko dělil, i chleba maléčko,
> i krev boží přijímáchu, tak po horách putováchu

a o rozdílu těch křesťanských počátků s nelítostným zmordováním konšelů novoměstských a vybíjením kostelů pražských a kláštera kartouzského[4]) (nic o Žižkovi), aby pak — po výkladu o marném vyjednávání krále Zikmunda s Pražany[5]) — dotkl se situace po listopadovém (1419) příměří v Praze:

> Lid z Prahy i s Vyšehradem měl příměří s Pražským hradem;
> tu však tehda u Plzeňstě, u Vltavště i v Bechyňstě
> *Žižka* s lidem malým rotně jezdil, pále neochotně (sic!)
> kláštery i kněžské domy, maje v tom dvorné rozomy,
> slušné že jest protivníky boží bíti, zákonníky.
> K tomu kněží mu radíchu, že přemnohé kněží zbichu,
> ač jich potom žádní byli . . .

Ostatek líčí založení Tábora a krutosti a bludy Táborů. O prvém praví, že se osadili na Hradišti, jemuž dali jméno Tábor a jež odcizili pánu, kterého zabili na hradě jeho. Je to patrně narážka na osud Oldřicha z Ústí, zabitého na Sedlci. Zmiňuje se o falešných kněžích u Táborů, zdělaných ze řemeslníků; z bludů vzpomíná zamítání ornátů, postů, očistce, ctění svatých a pleše kněžské; blud jejich

o Těle božím je autoru tak hrozný, že jej chce raději zatajiti. Lid ukrutný mordoval a pálil a zbil mnoho křesťanů. Zmínkou o Žižkově nočním přepadení královských na Vožici zlomek končí.

* * *

O poměru stran k památce a osobě Žižkově v letech třicátých mohou poučiti kromě kronik i některé skutečnosti rázu dost zajímavého. V prosinci r. 1429 darovali konšelé Nového města pražského *paní Anně*, příbuzné[1]) někdy slovutného *Jana Žižky*, dům s městištěm na Novém Městě (jde o jeden ze tří domů, na jejichž místě stála potom kolej piaristská v Panské ulici). Tak zní zápis knihy novoměstské. Bylo to v době, kdy Nové Město, v němž hlavní slovo vedl bouřlivý kněz Jakub Vlk, hlásilo se k sirotčímu svazu měst někdy Žižkových, v rostoucím napětí proti Starému městu; vypuknutí boje zabránila na čas přátelská úmluva ze září toho roku. Víme ostatek, že Nové Město bylo v jistém slova smyslu Žižkovým již r. 1419, od počátku revoluce. Ale po dvou a půl létě, když konečně podařilo se (na jaře r. 1434) Staroměstským ovládnout Nové Město a jmenovati mu konšely z vlastní vrchnostenské vůle, dostal se dům, o němž byla řeč a jenž byl rodině Žižkově, jaksi na počest zemřelého hejtmana, nedávno darován, do rukou cizích. V sporu, jak čteme, jenž vznikl o jmenovaný dům mezi Jankem Kožišníkem a *Anežkou, sestrou* Žižkovou (podle všeho dědičkou výše zmíněné „tety" Žižkovy), dali noví konšelé za právo Jankovi. Rozsudek lze ve shodě s *Tomkem*[2]) vyložiti tak, že pod novou vládou, jež chystala se právě k smrtelné ráně proti Táborům a Sirotkům u Lipan, „panoval *duch paměti na Žižku nepříznivý*".

V případě druhém jde (jak třeba výslovně podotknouti) o pouhý dohad. Žižka, jak známo, byl pochován v *Hradci Králové*. Ale některé texty Starých letopisů od konce 15. stol. — texty ze starší doby nemají o datu úmrtí a o místě pohřbu vůbec ničeho — tvrdí, že potom byl přenesen do *Čáslavě* a pochován v tamním kostele.[3]) Do kdy to široké „potom" položiti, nenaznačují letopisy ani slovem. Otázka je, která chvíle jeví se našemu dohadu pro takové přenesení nejvhodnější. Mám za dosti pravděpodobné řešení *P. Hlošiny*,[4]) že se to mohlo státi nejspíš z jara 1437 (nebo nedlouho potom), kdy v Hradci při konečné likvidaci revoluce byla potřena strana *kněze*

Ambrože, horlivého straníka a přítele Žižkova. Kněz Ambrož, duchem blízký Želivskému, vládl v Hradci od počátku revoluce, od června 1420, kdy se města zmocnil násilím (byl v městě farářem již dříve, ale byl vypuzen z něho královnou Žofií někdy na podzim r. 1419, patrně pro svou radikálně-husitskou agitaci). V létě r. 1422 zavedl Korybut v městě nový pořádek, dav panství straně mírnější — to podle všeho bylo příčinou, že kněz Ambrož a jeho strana smluvili se (po odchodu Korybutově ze země) v červnu 1423 s Žižkou a vpustili jej do města (srv. str. 103 výše). Z Hradce opanovány pak Jaroměř, Dvůr a Čáslav, tedy města, jež odtud byla pevnou základnou moci Žižkovy na severovýchodě. Hradečtí s knězem Ambrožem účastnili se potom všech Žižkových tažení; po smrti Žižkově u Přibyslavě byl to kněz Ambrož, jenž provodil tělo mrtvého přítele do Hradce, aby je tam pochoval, a byl to Hradec Ambrožův, jenž byl odtud hlavní pevností strany sirotčí, vojsk někdy Žižkových. R. 1436, když země česká vrátila se pod poslušenství Zikmundovo, odmítl Hradec uznat Zikmunda králem, nelekaje se, podobně jako *Jan Roháč* na svém Sioně, odporu branného; část obce, jež s radikalismem kněze Ambrože nesouhlasila, byla vyhnána z města. Když město bylo v zápětí královskými obleženo (a v čele obléhajících stál pan *Diviš Bořek z Miletínka*, týž, jemuž město bylo kdysi Ambrožem a Žižkou lstně vyrváno), naklonil se sám vojenský vůdce obrany na stranu Zikmundovu; v městě vypukl boj, v němž přívrženci Ambrožovi podlehli (únor 1437); Ambrož sám, prchaje přes městskou zeď, zlomil nohu a byl jat, s ním i kněz Jakub Vlk, který byl bouřil obce Nového města pražského do jara r. 1434, jiný kněz utekl k Roháčovi na Sion (a byl pak s Roháčem v Praze oběšen). Císař nato dohodl se přátelsky s osvobozeným Hradcem; město, jež odrazilo ještě jeden útok Ambrožův o nabytí někdejší moci, stává se brzo útočištěm Rokycanovým; na místo ducha táborského vládne v něm politická směrnice husitské šlechty rázu Bořkova a Jiřího z Poděbrad a s ní pravděpodobně hodnocení památky Žižkovy podobné tomu, z něhož vyšlo „vytěpený zrádce“ v textu Starého kolegiáta.[1])

Taková byla situace. Je dobře možné, že v době po zvrácení panství Ambrožova vynutila si obec, dosud protivnou stranou znásilněná a nyní triumfující, vyzdvižení těla Žižkova z hlavního chrámu osvo-

bozeného města. Lze chápati, že nesnesla v kostele svém na čestném místě hrob toho, jenž byl spojencem a pomocníkem pokořeného utiskovatele. Proč zvoleno novému pohřbu Žižkovo místo v *Čáslavi*, není v dohadech našich již tak na snadě. Byl v Čáslavi sic do nedávna pánem *Jan. Roháč z Dubé*, jeden z nejbližších přátel Žižkových, ale v době, kdy došlo k hradeckému převratu, byl Roháč již na Sioně, kde byl v květnu 1437 obležen. O Čáslavi víme jen, že uznala Zikmunda za krále již v Jihlavě r. 1436; jaké čáslavské známosti se Žižkou (snad přátel Roháčových) spolupůsobily, aby mrtvý Žižka byl převezen do Čáslavě, těžko při nedostatečnosti našich zřídel na jisto postaviti.[1]) Okázalá oslava hrobu Žižkova v Čáslavi náleží ovšem teprv do 16. stol.

* * *

Než přejdeme k době Jiřího z Poděbrad, vsuňme v přehled svůj několik letopisů zahraničných, jimž časově podle doby sepsání náleží místo ještě před r. 1450. Sem zařaditi jest většinou i to, co o české bouři zaznamenal pilný kronikář rakouský *Tomáš Ebendorfer z Haselbachu*, profesor theologie na vídeňské universitě, jenž zemřel ve vysokém věku r. 1464 (nar. 1387). Byl po dlouhá léta rádcem Fridricha III. a někdy i diplomatickým jednatelem jeho; v té roli dostal se nejednou do styků politicky i kulturně významných. České husity poznal přímo na koncilu basilejském, kde náležel k prelátům, jimž připadl úkol řešit českou otázku jak theologicky tak i diplomaticky. Jako posel koncilu k Čechům pobyl r. 1433 tři měsíce v Praze a i v letech následujících byl z předních jednatelů s Čechy a účastníků porad a jednání s nimi v Řezně, Brně i Jihlavě. Z péra jeho vyšla tři rozměrná díla kronikářská: dějiny rakouské, dějiny králů římských a dějiny papežské,[2]) zajímavá pesimismem, s nímž sleduje mravní úpadek, jevící se v církvi i státu dob nejnovějších a láskyplným líčením krásných časů *církve prvotní*. Tu vidíme, že husitskému názoru na minulost a snad i přítomnost nebyl dalek nejeden pravověrný katolík německý.

Přes to Ebendorfer patřil k nejzásadnějším protivníkům Čechů na koncilu. Jeho vzdělání theologické zabezpečilo mu v sporech o čtyři kusy pražské účast bezprostřední; dokladem toho jest i jeho „*Dia-*

rium", v němž všecka ta úmorná jednání s Čechy, v nichž měl podíl jako zástupce koncilu od června r. 1433 až do července r. 1436, vylíčil, poměrně stručně, ale s velkým zdarem, pokud šlo o jasné a plné zachycení sporné materie.[1]) Kterak Ebendorfer tenkrát na český problém nazíral, prozrazují dva jeho memoriály, jimiž snažil se povolení kalicha odvrátiti;[2]) poznání jich je rozličně poučné pro studium situace vůbec. Čest církve, vykládá autor, žádá, aby co jednou jenerální koncil zavrhl, neuznával koncil následující. Aby nepovolil těm, kteří dopustili se tolika svatokrádeží, rouhačství, lupů a vražd, a kteří přes to nepřicházejí jako prosící kajícníci, ale s hrozbou, že budou brániti svých omylů do smrti. Žádá toho i zásada jednoty církevní: povolí-li se Čechům, vznikne schisma, oddělení nejen Čechů, ale i Moravanů a Poláků od církve západní. Čechové beztoho jsou příliš nakloněni k zvláštnostem a ke kořistnictví,[3]) slibů nedrží a svá stanoviska stále mění. Povolí-li se jim kalich, bude to k bolestnému pohoršení Čechům věrným (t. j. pod jednou) a sousedům jejich, kteří v boji proti kacířům snášeli bídu nevypověditelnou. Bude to k pohoršení věrným křesťanům vůbec — kdo poslechne příště vyhlášení kříže, když nyní uslyší, že bojoval proti něčemu, co je svaté a katolické? A Čechové se budou vychloubat, že jim Bůh před jinými národy dal poznati pravdu, že on to byl, jenž jim proti tolika protivníkům dopřál triumfu. Budou tvrditi, že byli křivě tupeni, neprávem napadeni, že trpěli pro zákon boží; povolnost koncilu bude jim ospravedlněním před světem za všechno zlo, které páchali a v budoucnosti bude podporou novým heresím, živitelkou schismat, povzbuzením ducha rebelie a neposlušnosti . . .

Ti, co doporučují, aby se Čechům vyšlo vstříc, pokračuje autor, radí k tomu jednak pro zbožnost Čechů, jednak aby zabráněno bylo zlu horšímu: že Čechové mají moc, kdežto věrní jsou bezmocni. V tu zbožnost Ebendorfer nevěří: přistupují sic denně skoro po celém království k přijímání, ale bez zpovědi a s rukama ještě krví zbrocenýma.[4]) A činí to proto, že si toho přejí a k tomu vyzývají jejich kněží a hejtmané, ne ze zbožnosti. Vím ostatek, že *Sirotci a Táboři jsou Valdenští;* těm nejde naprosto o kalich, ale spíš aby mohli zbrojnou mocí brániti svého kacířství. Táboři přece (sami) vyznávají, že jsou Valdenští; svědkem je *M. Prokop* (z Plzně) zde pří-

tomný.[1]) A jde-li u části opravdu o zbožnost, nelze vůbec doporučovat zbožnost takovou, která by mohla žádati přijímání svátosti několikrát za den.[2]) Co pak jejich vojenské moci se týče, pověděl jeden ze Sirotků, že polních (Sirotků) jsou sotva dva tisíce a Táborů čtyry, leč že donucují sedláky a města (k účasti v boji). Slyšíme také, že v Praze není desítina obyvatel na rozdíl od časů minulých a nápadná skrovnost lidu v Praze to potvrzuje.[3]) Věřím, že, jak se tvrdí, většina Čechů si pokoje přeje. Ale vidím, že nikdo v té většině nemá moci prosadit vůli její. Nerozumím, jak má jí dodáno býti síly, aby povstala proti polním vojskům, povolí-li se jí kalich. Dřív by se jí musilo dostati hlavy!

Vývody bojovného profesora poučují dobře, jak závažné námitky bylo překonati přátelům dohody a jak neobyčejným zdál se mnohým konečný úspěch Čechů, jehož, jak poznamenati třeba, nebylo by asi vůbec dosaženo, nebýti energického nátlaku císaře *Zikmunda*. Ebendorfer ovšem v mnohém zřejmě upřílišuje; výklad jeho prozrazuje nejen zásaditou umíněnost, slepou pro potřeby situace, osvícenějšímu duchu patrné, ale i vyvinutou nechuť národní. Ale že s poměry českými seznámil se přímo a rozmanitě, ukazuje jak jeho „Diarium",[4]) tak poněkud i jeho *kronika rakouská;* její partie o husitské době psány jsou někdy v letech čtyřicátých. Ebendorfer zmiňuje se o tom, jak (r. 1417!) počalo síliti *kacířství viklifské* v Čechách — jako jeho hlavní myšlenky vytýká čtyři artykule, reprodukované však, řekl bych, v táborské formulaci —[5]) a jak *Valdenští*, kteří dosud skrytě šířili své bludy, užili příležitosti, aby jich bránili vojensky, jak pak objevili se *Adamité*, kteří chodíce nazí hlásali, že jsou nevinni, že proto hřešiti nemohou a velebili volnou soulož jako jest u psů. „Ty vyhladil na konec *Žižka* (Siska), nějaký panoše nízkého rodu,[6]) jenž byl hejtmanem těch bludařů, v počtu 70 osob obojího pohlaví. Ten Žižka rozbil obrazy Kristovy na křižovatkách a v kostelích, i obrazy svatých pálil a se stěn sedřel, místa i osoby Bohu posvěcené směle zhanobil, svaté budovy ohněm ničil, kněze mrzačil a živé spaloval a zemi kolem do kola kořištěmi i loupežemi na lidech i statcích těžké škody způsobil." Ebendorfer líčí potom, po zmínce, jak (Táboři), nevěříce v skutečnou přítomnost Kristovu v svátosti oltářní, vymítají ji v kostelích na zem a nohama šlapají, rozdíly tří českých „sekt",

zejména v kultu; úvodem poznamenává, že liší se mezi sebou po způsobu všech odštěpenců, ale spojeny jsou v odsuzování římského kléru s papežem v čele. Třemi těmi sektami míní *Pražany*, *Sirotky* a *Tábory;* výklad o jejich rozdílech, psaný theologem, jenž vyznává, že přímo v Praze r. 1433 získal své informace, je pozoruhodný;[1]) podobně níže vsunutý podrobný popis tažení vévody Albrechta Rakouského na pomoc Zikmundovi k obležení Prahy na jaře 1420[2]) se zmínkami o dalším vývoji věcí. Boj na hoře Vítkově líčí tato vložka poměrně široce.[3]) Ale o *Žižkovi* se tu ani dále vůbec nezmiňuje.

Ve své kronice králů římských, psané v letech padesátých, dotýká se Ebendorfer rozličně znovu věcí českých; pokud však jde o dobu, jíž se obíráme, jsou to zhruba ohlasy výkladů starších.[4]) *Portrét krále Václava* je prokreslen patrně podle *Ondřeje Řezenského*, tak že něco vynecháno, něco přidáno; k přídavkům nejznámějším náleží údaj, že *Jan Nepomucký* byl zpovědníkem královny a že jej dal král utopiti, jak se praví, také proto, že odepřel porušit zpovědní tajemství.[5]) Mdlé ruce Václavově a jeho zálibě ve víně přičítá vůbec úpadek království a vzrůst odboje proti církvi, v němž tolik klášterů a kostelů, hradů a měst bylo spáleno a zbořeno — vše proto, že smysla zbavený král nedovedl čeliti počátkům zla. Jistou měrou objektivnosti kronikářovy v jeho líčení krále Václava je jeho *karakteristika Zikmundova;* je důležitá nejen pro srovnání s pojetím Ludolfa Zaháňského a Ondřeje Řezenského, jež jsme poznali, ale zvlášť pozoruhodná proto, že s králem Zikmundem stýkal se Ebendorfer častěji osobně. Zikmund byl, píše kronikář, znalý několika řečí, štědrý v slibování,[6]) zdlouhavý a zapomnětlivý v plnění, životní moudrostí a zkušeností bohatý, nadmíru zchytralý. Slibům a smluveným závazkům, byť byly stvrzeny pečetí majestátní, se často zpronevěřil, ale s podivuhodným uměním dovedl sladkými slovy vymámiti půjčku i od obchodníků. Byl nanejvýš oddán rozkošem těla . . . Že byl krasavcem již jako jinoch a již tenkrát byl zván lhářem, pověděno jest úvodem k tomu. V kronice rakouské položil Ebendorfer důraz na to, že r. 1420 po boji na hoře Vítkově Zikmund zabránil dalšímu dobývání Prahy; také ve svých Dějinách římských králů, v zprávě ostatek zmatené věcně i časově, vrátil se Ebendorfer dvakrát k výtce, že

Zikmund opustil Horu Kutnou a zanechal ji nepříteli, ač měl prý třikrát tolik vojska co Čechové.[1]) Bojovnými slovy prý oplýval, ale v bitvách byl nejnešťastnější. Kronikář líčí pak ne bez upřímného rozhorlení hanbu opětovných porážek křížových vojsk v Čechách — při tom vzpomíná ironické věty kteréhosi vtipálka, že prý křižáci byli tak na nevěrné a ohavné Čechy rozhořčeni, že se nemohli na ně ani podívati, nercili aby je chtěli zabíjeti.[2]) Nebylo by s podivem, kdyby se v tom smyslu vyslovil sám král Zikmund — Ebendorfer aspoň si stěžuje, že prý po bitvě na Vítkově mluvil s posměškem o triumfu kacířů nad věrnými křesťany. Ve vítězství u Lipan vidí Ebendorfer ovšem trest za zločiny Táborů a Sirotků; tito, dí, byli hlavní schismatikové čeští, lišíce se od ostatních států křesťanských nejen v nauce a obřadu, ale i v panování světském, jehož se zmocnili; že to byli Valdenští, opakuje znovu. Jejich dílem bylo, že v Čechách a na Moravě je nejen víra, ale i šlechta a urozenost zdeptána k zemi — a Zikmund stavěl se, jako by toho nepozoroval. Ebendorfer omezuje tuto žalobu poznámkou, že se tak mluví — ale pozorujeme přece, že u něho, podobně jako u Ludolfa Zaháňského, vrací se podezření, že Zikmund hrál falešnou hru, že nechtěl českou vzpouru opravdu ztrestati — na konec ovšem kronikář připouští, že snad Zikmund musil voliti rozličné cesty, aby síň církve vyčistil, „jak aspoň častěji ujišťoval i za mé přítomnosti". Jeho příliš světský život a fakt, že Zikmund v Uhrách rozdával statky biskupské a klášterní laikům, ponechává kronikář soudu božímu. „Na tom knížeti," zavírá, „lze spatřovati očitě, jak malý užitek smrtelníku poskytuje chvastavost v řeči, podvádění poddaných[3]) nebo pýcha lidské slávy — byl zajisté vypuzen s hanbou od vlastních z otcovského království a i od své manželky vytrpěl mnoho protivenství. Tak ne neprávem měřil mu Bůh týmž způsobem, kterým on měřil mnohým . . ."

Je ku podivu, jak tři svědkové současní, místem a do značné míry i časem od sebe vzdálení (mám na mysli vedle Ebendorfera Ludolfa Zaháňského a Ondřeje z Řezna) se shodli v tónu káravé nedůvěry ke králi Zikmundovi. Že v tom spolupůsobila nespokojenost horlivých zástupců církve se zdánlivou vlažností Zikmundovou v boji s českým odbojem, je dosti na jevě, ač zejména Ebendorfer měl mnoho příležitostí, aby ocenil neobyčejné úsilí, jež právě Zikmund vyvi-

nul, aby koncil basilejský splnil aspoň část svého velikého úkolu. Jak v jiném sociálním a ideovém prostředí rostlo zcela jiné pojetí osoby Zikmundovy, poznali jsme s dostatek v Pamětech Windeckových.

* * *

S kronikou *Eberharda Windecke* a jejím stanoviskem k české bouři seznámili jsme se podrobněji v díle prvém;[1]) zde běží o to, abychom poznali zprávy a soudy Windeckovy o *Žižkovi* — jde zajisté o svědka, který díky svému postavení při dvoře Zikmundově a i přímému poznání situace v Čechách r. 1420 mohl by býti informován poměrně dobře.

S Žižkou se u Windecka setkáváme po prvé teprv na podzim roku 1420. To znamená, že kronikář, jenž přece osobně účastnil se tažení Zikmundova do Čech r. 1420 a obležení Prahy, neví nebo nepraví nic o boji na hoře Vítkově a o zásluze Žižkově při tom, že nepraví také nic o Žižkově starší historii ani o jeho poměru k Táboru a pod. Teprv patrně za pobytu svého v Budějovicích na podzim 1420 dověděl se o Žižkovi: v souvislosti se zprávami zmatenými vypravuje, že „Kysto" (t. j. Žižka), „hejtman husitů a kacířů", byl přepaden „u jednoho kostela míli od nového hradu" (Neuhaus) od pana Krajíře a pana ze Švamberka a 800 Husitů a tolikéž „křesťanů" že bylo tu pobito; Žižka však vyvázl.[2]) Tu jde patrně o německou versi o boji u Boru u Horažďovic (12. října 1420); verse česká je, že Žižka pole obdržel, ač ztráty byly na obou stranách veliké, ale větší na straně pánů.[3]) Potom zas neslyšíme o Žižkovi slova, ani v bitvě u Německého Brodu; zde stěžuje si však Windecke na vyvraždění města od „českých kacířů", tak hrozné, „že by nebylo divu, aby lidé si zoufali a žádnému Čechu a Moravanu nikdy již nepřáli". Vlastní představení Žižky čtenáři najdeme teprve tam, kde zmiňuje se o příchodu Zikmunda Korybuta do Čech (k podivnostem sepsání Windeckova náleží, že to vypravuje dříve než episodu z října 1420): praví, že husité a Češi — tuto karakteristickou distinkci najdeme častěji, podobně asi jako u Ludolfa — nechovali se ke Korybutovi tak, jak byli slíbili. Příčina tkvěla v tom, že husité a kacíři měli hejtmana, jenž se jmenoval Žižka, měl jen jedno oko und *war ein grosser bösewicht*. Tak Korybut vrátil se po roce zas do Polska. Níže dotýká

se letopisec (k listopadu 1423) pokusu Čechů všech stran sjednotiti se proti zhoubnému působení Tábora a dorozuměti se se Zikmundem a církví. Ale líčí povolnost obou stran větší než byla vskutku, také výklad, že jednání ztroskotalo proto, že se Praha zas spojila se Žižkou, jest omylem, vzniklým nepochybně pod dojmem situace z roku 1424. Jak v té době boj Prahy a pánů se Žižkou zaujal pozornost krále Zikmunda a dvora jeho, jest u Windecka líčeno s životnou názorností (Windecke dlel tou dobou u dvora králova a vypravování jeho je jistě autentické). Windecke vypravuje, jak došla (asi 12. června 1424) dvora zpráva, že Žižka jest obležen Pražany (rozuměj: v Kostelci n. L.) a že jim neunikne. „Pane králi," opakoval pan z Rožmberka, „Žižka nevyvázne." Ale král odpovídal s fatalistickou skepsí, že unikne zase (i když páni mu nabízeli sázku o koně mimochodníka) — králova nedůvěra plynula podle Windecka i z rozmrzelosti nad tím, že páni nevykonali v českých věcech, co by byli vykonati mohli a že dali dojíti k tomu, že v Čechách panuje *ein solicher snöder man von bubenart*, t. j. Žižka. A brzo přišla zpráva, že Žižka vskutku unikl a že pobil (u Malešova) dobře na 1200 Pražan a jejich spojenců, že potom dobyl Kutné Hory a větším dílem ji spálil, zabíjeje všechno, staré i mladé, muže i ženy, že to volalo o pomstu v nebesích.[1]) A po několika dnech dalších, 22. června, v den velkého procestí božítělového v Budíně (účastnil se ho i císař cařihradský) došla po obědě překvapující novina, že Žižka, „hejtman husitů a kacířů", byl u Pražanů a že se s nimi smluvil!

Zde čteme údaj, který má všechny známky informace původní a bezpečné a který přece je v nesrovnatelném odporu s tím, co víme odjinud o situaci v Čechách v té době. K smíru mezi Prahou a Žižkou došlo přece teprv 14. září! Ať již jest omyl Windeckův vysvětliti jakkoli, neméně podivné je, že o obležení Prahy Žižkou v září, o současných pokusech Táborů o smír se Zikmundem, ba ani o smrti Žižkově nenajdeme již u Windecka slova — ač tenkrát byl Windecke ještě v okolí královĕ a ač situace v Čechách a osud Žižkův zaujímaly tou dobou dvůr jistě neméně živě než na jaře r. 1424! Připomenouti jest, že Windecke nezmiňuje se vůbec o Táboru, že neví, že Žižka byl hejtmanem Táborů (o Táborech a Sirotcích ví teprv, mluvě o letech 1434—1437) — jemu je Žižka jen velitelem „Husů" a kacířů —

teprv ke konci své práce píše také o „zlých Husech, kteří se zvali Tábory". Tak nestejnoměrný a tak i v zdánlivě autentických datech svých nespolehlivý je tento zpravodaj, jemuž přece děkujeme za poznání doby a jejího ovzduší nepochybně mnoho. Zasloužil se také tím, že nám zachoval list táborských hejtmanů z podzima r. 1420, na prvém místě podepsaný Žižkou — odtud čtenář jeho jedině mohl se poučit poněkud o Žižkově myšlence a programu.

* * *

Soudobí letopisci, kteří pocházejí z krajin Čechám vzdálenějších, *neznají Žižky*. I to mám za důležité. Sem náleží rozšafný kupec augšpurský *Burkard Zink* (* 1396, zemřel asi 1474), jenž ve své augšpurské kronice líčí se sympatií osud Husa a Jeronyma v Kostnici a jenž pak zachoval dosti zpráv o říšských výpravách proti husitům a o hrozném strachu, jejž kacířská vojska česká vnesla do německého sousedství, až konečně dne 4. června 1434 přibyl do Nördling (kde Zink právě byl) rychlý posel z Prahy, „dass die büberei (česky asi: ta holota) in Behemland alle erslagen wär" — nesoucí novinu o bitvě u Lipan císaři Zikmundovi do Ulmu.[1]) Sem náleží dále t. zv. *Magdeburger Schöppenchronik*,[2]) něco asi na způsob našich Starých letopisů. Z jejích dat o českých věcech, místy zmatených a nesoustavných, zaslouží pozornosti zápis, patrně původní, o obležení Prahy v létě r. 1420 — zde je zvlášť určitě vyloženo, že král Zikmund útoku na Prahu nechtěl, usiluje o smírnou dohodu, že zakázal na Prahu stříleti a j. O boji na hoře Vítkově (spisovatel ji zve Táborem, podobně jako výše Ondřej Řezenský) má samostatné zprávy, ale i tu *beze zmínky o Žižkovi*.[3]) Sem náleží konečně lubecký dominikán *Herrmann Korner* (psal v letech dvacátých 15. stol.), který ve svou příručku světových dějin, psanou ovšem se zvláštním zřetelem k severnímu Německu, ale nedbale a bez úcty k pravdě, pojal řadu zpráv o bojích s Čechy a o řádění jejich, v líčení až fantastickém jejich kacířských zvěrstev a v zmatku a v hájkovské invenci zpráv překonávaje daleko vše ostatní.[4])

Všem těmto i výše probraným německým pramenům, v nichž někde pojí se nechuť ke kacířům s nechutí národnostní, je společný úžas nad tím, co se děje v Čechách. „Populus diabolicus" nebo „pestifera

gens Bohemorum“ u Kornera doplňuje se s Zinkovým „büberei“, „pöbel“, „bösewichte“ nebo magdeburským „van art bose schalke“ (škodolibí, zlí lidé). A všude také můžeme postihnouti, že jsou to zprávy o boření kostelů a klášterů, o vyhánění nebo zabíjení kněží, mnichů a jeptišek, o ničení obrazů, vyhazování svatých ostatků a t. p., jež zakládají ten rozhořčený odsudek a mění Čechy v očích sousedů v nekřesťanské netvory. Jedno je jisto — vzpomeneme-li nejtemnějších představ, jež měl či má průměrný evropský čtenář novin, komunisty ovšem vyjímaje, o řádění a povaze ruského *bolševismu*, pochopíme nejlépe, jak asi ostatní křesťanská Evropa dívala se na české kacířství v době Žižkově a Prokopově.

3. AENEAS SYLVIUS.

(Enea Sylvio o Žižkovi: historické a poetické složky jeho obrazu. — Rozbor dat jeho. — Prameny jeho. — Zikmund u Sylvia.)

Co jsme dosud vyšetřováním u vrstevníků bez rozdílu stran o Žižkovi zvěděli, má skoro bez výjimky jen cenu kusého, roztříštěného materiálu k posouzení a vylíčení jeho osoby a jeho historie — prvým opravdovým historikem Žižkovým je teprv *Aeneas Sylvius*, cizinec, Vlach, kardinál římské církve, jenž za svého více než dvacetiletého pobytu za Alpami, v tom většinou v bezprostředním sousedství Čech a v hojném styku s českými přáteli a zpravodaji, shromáždil mnoho informací o české bouři, aby konečně (r. 1458) svému mocnému zájmu o ni dal promluviti dílem, jež rýsovalo obraz českých dějin od báječných počátků až do živé přítomnosti. Jím ujímá se po prvé thematu ne pouhý kronikář nebo příležitostný informátor či žalobce, nýbrž historik, vědomý úkolu, že má vyložiti, jak věci souvisely, že má představiti čtenáři ne pouhá jména nebo data, ale živé osobnosti a že má vypravování jeho býti činem i po stránce literární. Víme již,[1]) že byla to právě humanistická snaha o účin umělecký, která se nejednou přičinila, aby původní informace Eneovy podlehly touze literátově po efektu, aby historie byla k docílení většího účinu ne pouze poznávána, ale i vyzdobována a po případě konstruována.[2]) Postava tak zvláštního romantického přísvitu jako byla Žižkova, ho-

dila se nad jiné k tomu, aby historik, jí se obírající, ustoupil poněkud romancierovi — tak si nepochybně vysvětlíme předem některé pravděnepodobnosti nebo nepravdy, s nimiž se u Žižky Eneova setkáváme. A předem také smíme s důrazem odmítnouti mínění, že by cílem Eneovým bylo Žižku před budoucností snížiti nebo zhanobiti. Skutečnost je právě opačná; ten autor, který sám, sám jediný, uvedl Prokopa Holého do dějin jako Prokopa *Velikého* — toho Prokopa, jejž nepřátelé čeští i němečtí (a Enea sám!) líčili jako zločince a tyrana — jistě nepsal proto, aby postavy českých revolučních hejtmanů před světem a budoucností zmenšoval.

Co právě pověděno, potvrzuje nám již vydavatel Eneovy české kroniky, jenž před staletími k vůli lepšímu přehledu rozdělil ji v kapitoly. Tři z nich věnovány jsou Žižkovi a nadpisy jejich: „O Janu Žižkovi, velmi rázném ve zbrani a velmi vítězném vůdci kacířských Husitů", „O mnohých bitvách a vítězstvích Jana Žižky", „O smrti Jana Žižky", vyznávají samy, že je formuloval obdiv k dějinné roli Žižkově. A že Enea sám, přistupuje k své historii táborského hejtmana, chtěl jí spíše velikosti přidávati než ubírati, zřejmo již z prvého představení hrdiny čtenáři. Nejen, že jest Eneáš prvý (a zároveň z naší řady svědků poslední), který zná šlechtický přídomek Žižkův „z Trocnova", ale zdůrazňuje, jak víme,[1]) že Žižka byl z rodu urozeného. A přidává, že byl od dětství vychován na dvoře královském a že byl zběhlý ve válkách, „bez jednoho oka, jež již dříve ztratil v statečném boji". Výše v kapitole prvé jsme vyslovili *pochybnosti* o pravdivosti údaje, že by byl Žižka vyrostl a byl vychován při dvoře královském; nemohli jsme také zatajiti podivení, že Eneáš neví nic o tom, že Žižka jistou dobu pracoval se silničními lapkami a psanci — o tom mohl spisovatel slyšeti přece přímo od pana z Rožmberka a šlo by tu o data nepochybně velmi vítaná historikovi proti Žižkovi zaujatému. Sylvius se o tom nezmínil slovem; dal však Žižkovi vyrůsti na dvoře císařském, tedy v prostředí ve feudálním světě nejčestnějším; nad to představil jej jako válečníka vyrostlého patrně ve službě králově; i ztrátu oka vyložil statečnou válečnickou minulostí jeho. O té ztrátě oka máme ještě dva zápisy starší, pochozí z péra Eney samého — z nich však se dovídáme, že Žižka přišel o oko jako hoch, při hře s kamarády.[2]) Tedy snaha představiti čtenáři hrdinu

v rysech sympatičtějších nebo zajímavějších než učila skutečnost, známá jinak Eneovi samému, je tu snad s dostatek zřejma. Tomu na svědectví možno uvésti i Eneovu zmínku, že Žižka byl původu urozeného: z dalšího vypravování je totiž patrno, že Eneáš věděl, dobře, že rodiče Žižkovi byli „nepříliš urození".

Eneáš Sylvius staví Žižku na scénu dějin již ten den po smrti Václavově. Tu mu dává útočiti na kostely a sochy, rozbíjeti obrazy svatých a P. Marie,[1]) zapáliti klášter kartusiánský (za Újezdskou branou) a mnichy vyvésti (ne zabíjeti) — víme dobře i odjinud, že tento prvý útok na velký klášter pražský vyvaroval se vraždění. Co překvapuje, je, že Eneas neví o účasti Žižkově při vybití radnice novoměstské o tři neděle dříve, při prvním aktu revoluce, podobně jako nemá o tom zmínky pramen, jehož patrně užil a jejž známe.[2]) Překvapuje to tím více, že roli *Želivského* („bezbožný mnich, odhodlaný ke každému zločinu") a *Mikuláše z Husi* v posledním roce života Václavova představuje nám se vším důrazem; z dobrého zřídla pochází i výklad o knězi *Václavu Korandovi,*[3]) jako jednom z původců „táborů" na „horách" i narážky na to, že Nové Město bylo jaksi semeništěm revoluce. Ale po smrti Václavově mizí mu Mikuláš z Husi cele z dohledu (objeví se nám ještě jednou jako pouhý podvůdce Žižkův); na jeho místo jaksi vstupuje Žižka. Další větou „nakažen jedem Husitů" představuje nám historik Žižku jako služebníka idey (třebas se svého stanoviska to formuloval ve způsob žaloby) a slovy „loupežechtivý" a „sebrav množství ztracených (perditorum) lidí", pronáší prvý odmítavý soud o jeho povaze a povaze těch, kteří tvořili prvou družinu jeho. Je to hana ještě dost skrovná.

O historii Žižkově v ostatku roku 1419 má Eneáš několik dat, jichž jiné prameny neznají: že pojal plán zmocniti se druhé hlavní pevnosti království, Vyšehradu, nedbale střeženého, že byl přítomen shromáždění na Křížkách (29. září), kde došlo k úradám namířeným proti přijetí Zikmunda za krále a že potom s Korandou pospíšil do Plzně, kterou opanoval (a po ní prý i Písek a jiná města) a že tyto posice opustil teprv v důsledku příměří učiněného mezi posly krále Zikmunda a měšťany pražskými. Zde jde o nejeden zmatek časový i věcný, jejž by bylo zbytečno podrobněji vykládati; pravděpodobno z toho jest ovšem, že byl Žižka na Křížkách, že měl účastenství

v plánu Novoměstských zmocnit se Vyšehradu a ve zdaru jeho.[1]) Pozoruhodno je, že v tradici, jíž vládl Sylvius, zmizel již zcela pan *Břeněk z Riesenberka*[2]) i pan Valkoun z Adlaru: Plzně se zmocňuje jediný Žižka! A jak roste v neshodě se skutečností odjinud známou Žižkova zásluha a význam v podání Eneově, vidíme hned na to v obšírném líčení, jak prý to byl Žižka sám, jenž po vydání Plzně dobyl a vyvrátil město Ústí nad Lužnicí, Žižka sám, jenž založil, vybudoval a pojmenoval nové město Tábor, „útočiště a pevnost všech kacířů" — s tím spojena jest anekdota, jak rafinovaně vyzrál Žižka na jízdu panskou (u Sudoměře; jezdci prý zapletli se ostruhami do ženských sukní a košil, nametených jim Žižkou v cestu), dále data o prvých bojích Žižkových v okolí, beze slova pokárání pro jejich vybrané ukrutnosti. Hlavní kus toho vypravování, t. j. o založení Žižkova Tábora, provází Eneáš popisem nedobytného města podle vlastního spatření: tu najdeme i zmínky o baštách, které vymyslili sami Tábοři, mistři v dobývání měst, a zprávu, známou nám ze Starých letopisů, jak Žižka vycvičil si jízdu z uloupených koní nepřátelských. Táboři před tím, pocházejíce, jak opakuje Eneáš, z nejnižší vrstvy lidové, jezdců neměli.

Kronikář středověký držel se úzkostlivě dat časových, od nichž vycházel: Sylvius nemá dat časových takřka vůbec; tím úsilovněji chce zachytit postup a vývoj historického děje, jehož hlavní linie bystře chápe a spojuje (srv. zejména důraz na to, že revoluci by bylo snad zabráněno, kdyby byl Zikmund v čas do země přitrhl), ale jehož jednotlivosti nejsou prosty omylů. Tak takřka bezprostředně po vybudování Tábora čteme o Žižkovi, jak vyhubil *Adamity*: ač sám byl, praví autor, zločinem poskvrněn, přece se zhrozil zločinu; zlý nejednou bývá mstitelem zlého. Adamité, jak pochopíme, zaujali Eneu mimořádně; vyptal se na ně i pana z Rožmberka; za to nepověděl nic o boji Žižkově proti pikartství v Táboře. Pak čteme o tom, jak byl Žižka se svými Tábory povolán na pomoc Prahou proti Zikmundovi (Žižka prý hned „město vzal v moc") a o zásluze Žižkově na hoře Vítkově — o té ví ze zahraničných zpravodajů Eneáš jediný, ale i jemu není porážka Míšeňských událostí zvláštního významu[3]) — jak pak po odtržení Zikmundově počal na radu svých kněží bořiti krásné kostely a kláštery v městě.[4])

Praha to nesla těžce — tak rozhněván s Pražany vrací se Žižka do Tábora.

Co následuje, dlouhá kapitola nadepsaná „O mnohých vítězstvích a bitvách Jana Žižky“ (a vlastně i obě kapitoly následující), je letmý přehled událostí českých až do smrti Žižkovy; pozorujeme patrně, že dějiny těch čtyř let jsou jaksi kolem osoby Žižkovy seskupeny a to daleko větší měrou, než lze srovnati se skutečností — hlavní oporou i hlavním omylem tohoto zveličení Žižky je výklad, jak velikého vítězství dobyl Žižka spolu s Pražany u Ústí nad Labem, kde padlo 9000 „věrných“. Sylvius z nedbalosti položil totiž někdy k r. 1423, do let Žižkových, největší bitvu českoněmeckou z dob válek husitských, která byla vybojována později, dvě léta po smrti Žižkově! Ostatek zmiňuje se o vypálení Prachatic Žižkou (i s ženami a dětmi a nemluvňaty), pak o zahnání krále Zikmunda u Kladrub, o dobytí Chomutova (zde upálil Žižka kněze i obyvatele města nadarmo o milost prosící) a o vítězných bojích proti Zikmundovi u Kutné Hory a Německého Brodu; toto město vypálil Žižka tak důkladně, že čtrnáct let zůstalo neobydleno. Při všech těch příležitostech, od Kladrub počínaje, vystupuje Eneův *Žižka sám*, jako jediný a již strašný vojevůdce; o králi Zikmundovi u Hory čteme na př.: když však na něho vytrhl Žižka, ač slepý, utekl přestrašen a poděšen; neméně výmluvné je, že o *Pražanech*, jejichž vojsko ve všech těch bojích mělo účast přední, *není* vůbec *zmínky;* za to dobytí Berouna přičítá spisovatel pouze Pražanům, nevěda, že tam spolupůsobil a krutostí se vyznamenal i Žižka.

Vedle Žižky válečníka a vítěze je Žižka duchovní kreslen Eneou podobně skrovně jako ve všech kronikách soudobých; zřejmo jest ovšem, že motivy jeho vystoupení jsou povahy náboženské. Čteme opětovně, že Žižka zpychal svými vítězstvími a proto víc a víc zuřil proti kostelům, sochám svatých a obrazům a proti kněžským ornátům (že Žižka vyvracel také a především kláštery a zabíjel kněze, se od Eney ku podivu nedovíme, leč že bychom od kroniky uchýlili se k listům[1]) jeho), odtud podle Eney vzalo počátek nepřátelství zemských pánů proti němu — v té souvislosti čteme o popravě Želivského v Praze[2]) a o úsilí pánů a Pražan o povolání Vitolda Litevského za českého krále. Žižka a jeho strana, jak píše Eneáš, stavěli se proti

tomu; Žižka prý tvrdil, že svobodným lidem není třeba míti krále a zvláště ne takového, který následuje pohanských obyčejů (tedy zas spolupůsobí argument náboženský). To je jediná zpráva Eneova, která nám o stanovisku Žižkově v otázce královské praví více než ostatní prameny; měrou spolehlivosti její bude se nám zabývati. K ní třeba připojiti věty, že Žižka zpyšněv zpupně po (domnělém) vítězství u Ústí, pronásledoval nejen krutě kněze, sloužící mše po starém způsobu (patrně v ornátech), nýbrž smýšlel i nepřátelsky proti pánům,[1]) městům těžké daně ukládal a Pražanům, kteří vzpouzeli se jeho rozkazům, pálil vsi a dvory. Tak došlo k otevřené vojně Žižky s Prahou a pány, k vítězství Žižkovu a obležení Prahy. Po té přestručné skizze situace najdeme zas u Eney data odjinud neznámá, ale široce beletristicky vzdělaná: jak ve vlastním táboře Žižkově bouřilo se vojsko proti bratrovražednému boji, jenž oslabuje moc národa téže víry a jak Žižka účinnou řečí podrobil bratry své bojovné vůli. Je známa záliba humanistického historika seznámiti s problémy a napjetím kritické chvíle prostředkem řeči, kterou pronese zdobně hlavní osoba scény — že tu mnohem větší roli hraje invence spisovatelova než ohlas skutečnosti, nepotřebuje výkladu. Tak i o této domnělé řeči stačí říci, že Žižka prý zdůraznil, že z tolika vítězství, jichž dobyl, neměl zisku hmotného, naopak, že pozbyl zraku; bojovníci jeho že zbohatli a se proslavili. Pražané prý však žízní po jejich, ne jeho, slepého starce, krvi, a domácího nepřítele prý více se sluší báti než cizího; budeme s Prahou hotovi a „buřičské měšťany“ pobijeme dříve než o tom zví Zikmund atd. Na konec prý dal rozhodnouti vojsku samému, chce-li útoku na Prahu, čili nic — a bratří hrnuli se do boje. Čtenáře, čekajícího dychtivě, ke které straně naklonilo se vítězství, překvapí spisovatel vložkou jakoby o zcela jiném thematě: o původu a vzrůstu kněze *Jana Rokycany*, jenž v Praze vynikal pověstí a vážností: ten vyšed se souhlasem Pražan do tábora Žižkova, „naklonil Žižku městu“. Očekávali bychom spíš řeč Rokycanovu, jako odpověď k málo přesvědčivým a málo sympatickým výkladům Žižkovým (asi takovou, jak ji komponoval *Sv. Čech*, řeč, která by poskytla Eneovi příležitost, aby slovy mladého kazatele postavil na pranýř nejtemnější stránky táborských zhoub vlasti) — ale Eneáš spokojí se třemi slovy, že Rokycana smířil Žižku s Prahou.

Tohoto data jinde v tradici letopisné nenajdeme; lze však ukázati, že odpovídá pravdě.

Tak se přesvědčujeme znovu, že Enea měl k disposici původní cenné zprávy o situaci, zprávy, jež vyzdobil a rozvedl svou fantasií. Ale ostatek jeho vypravování o Žižkovi je takové povahy, že předem vzbuzuje podezření, že je snad výhradně plodem fantasie. Když prý Zikmund pozoroval, že Žižka je již jediný, na němž české věci závisejí, pokusil se ho tajně získati, slibuje mu správu celého království, velitelství nad vojskem a každoročně velikou sumu zlata, jestliže by ho uznal králem a královská města přivedl k poslušenství jeho. Nevíme nic o takové nabídce; víme však, že myšlenky a pokusy o získání bratří táborských do jeho služeb nebyly později Zikmundovi cizí, víme i, že v době, kterou má na mysli Eneáš, bylo vskutku smluveno mezi Tábory a Zikmundem příměří a že bylo jednáno o dohodu. Ale v té formě, jak referuje Eneáš, zejména že by Žižkovi slíbil správu království, nabídka Zikmundova naprosto zníti nemohla; nemohla také, máme-li rozuměti Žižkově souhlasu, neobsahovati slib, že Zikmund se přičiní o uznání čtyř pražských artykulů církví. Enea však, jako by byl přesvědčen, že k nabídce Zikmundově došlo vskutku, vzpíná se v dlouhé vznosné větě k slavnostní žalobě, že „věk náš viděl panovníka, pána několikera království, z císařů pošlého a sama císaře, jehožto jméno země vlašské, francké, německé i jiné po vší Evropě měly v poctivosti, jehož se báli barbarští národové, nabízeti k hanbě královského a císařského důstojenství a k hanbě všeho křesťanstva peníze a nejvyšší hodnosti slepému starci, pošlému z rodičů málo urozených, kacíři a svatokrádci, pohotovému ke každému zločinu"! „Ale dobrota božská," pokračuje, „odvrátila tu zhoubu. Neboť zatím co Žižka, svoluje k podmínkám, ubíral se k Zikmundovi, aby dohodu dojednal," zemřel morem zachvácen u Přibyslavě, „*potvora ohyzdná, ukrutná, hrozná, protivná,* kterážto když lidská ruka zahladiti nemohla, prst boží ji setřel. Připomínají o něm i to, že v nemoci otázán jsa od svých, kde by po smrti pohřben býti chtěl, poručil, aby s těla jeho mrtvého kůži stáhli, tělo ptákům a zvěři uvrhli, z kůže pak buben udělali a na vojnách ho užívali: že ihned nepřátelé před nimi utekou, jakž nejprve zvuk a hlas toho bubnu uslyší".

Není pochyby, že Eneáš dovedl svou historii Žižkovu vyvrcholiti a dramaticky vystupňovati velmi účinně — čím více musíme pochybovati o skutečnostech jím vyložených, tím více musíme se podivovati způsobu přímo rafinovanému, jímž znázornil čtenáři neslýchanost Žižkova triumfu. „Slepého Žižku slepé následovalo štěstí,“ pověděl Sylvius výše; ve výkladu o nabídce či vlastně kapitulaci Zikmundově před Žižkou, před tím, „na němž české věci jedině závisejí“, dovedl stupeň toho štěstí vyložit takřka pohádkovým způsobem. A hned za tím nový efekt dramatický — jak smrt zasahuje hrdinu ve chvíli největšího úspěchu jeho, ano jak sama Prozřetelnost zakročuje v čas, aby zabránila hanbě křesťanstva. Lidská ruka nebyla s to, aby potvoru zahladila, musil přijíti na pomoc sám Bůh! A zdá se nepochybno, že své rozhořčení na zločiny Žižkovy, své nadávky o potvoře ohyzdné, hrozné a ukrutné reservoval si Enea právě pro tyto partie svého výkladu (doposud zajisté jsme jich od spisovatele neslyšeli, ani tam, kde bychom je snad očekávali) — proti podivuhodnosti konečného úspěchu měla v náležitě působivém kontrastu býti postavena zlotřilost toho, jenž ho dosáhl a jehož ruka lidská zmoci nedovedla. Vrcholu účinu dosaženo ovšem zprávou o závěti Žižkově: jí dokreslil Sylvius zvlášť zajímavě postavu svého Žižky a vynutil jí plachý údiv následujících století: Žižky, jenž i mrtev chce býti hrůzou nepřátelům, Žižky šelmy, jež za živa, ač oslepla, zaháněla na šílený útěk vojska císařská a jež mrtva chce ve víření bubnu bíti dál k útoku a vítězství . . .

Je zjevno, že na historii posledních měsíců Žižkova života spolupracoval s Eneou historikem Enea romanopisec a že cílem bylo dramatickým vyvrcholením Žižkova osudu *dějinnou roli jeho zveličiti.* Ale je zřejmo zároveň, že Eneáš pracoval s motivy, jež nebyly pouze výplodem fantasie: co praví na př. o Žižkově závěti, čerpal Sylvius jistě z českého prostředí[1]) a také na jednání Zikmundově s Tábory (nevíme, zda přímo se Žižkou) bylo jistě něco pravdy — zde těžko ovšem míti za to, že by svou versi o obsahu jejich Eneas reprodukoval tak, jak ji slyšel. Co dodal k historii Žižkově v ostatku svého vypravování, bylo s to také, aby Žižku, právě před chvílí jako ohavu prokletého, přiblížilo lidsky čtenáři. Enea vyložil, jak ohromný žal padl na vojsko bratří po smrti Žižkově, jak bojovníci obviňovali

osud, jenž nepřemoženého vůdce přemohl smrtí, jak jedni přijali pro smrt vůdcovu název Sirotci a jak Táboři, ač zavrhují obrazy, namalovali si nad bránu svého města podobu Žižky a jakéhosi anděla, kalich v rukou držícího a jak každoročně slaví svátek na počest jeho.[1]) Kdo byl tak vážen a milován od svých, nemohl jistě býti ohavou, jenom děs budící — tento závěr musil namítnouti se nejednomu čtenáři. A kdo dovolával se v řeči své k bratřím vojínům toho, že z přemnohých bitev a vítězství svých nemá ničeho krom prázdného jména — v jiném spise svém pověděl Eneáš výslovně, že při dělení válečné kořisti stál Žižka jen o uzeninu, kterou si schraňoval pro své vojsko[2]) — kdo připomínal, že je jen slepým starcem, který nemůže čekati již ničeho od života, nemohl také nevyvolati pochybnost, zda slova prokletí naň dále vržená jsou vskutku soudem spravedlivým.

Taková je vůbec metoda Sylviova v líčení české revoluce a jejích vůdců vojenských — jako později jmenuje Prokopem Velikým téhož kněze a správce vojska táborského, kterého o pár řádek níže nazývá „nejnebezpečnější a nejhorší ohavou" a kterému dává padnouti u Lipan takřka náhodou, ne tak poraženému, jako porážením znavenému, tak v celkovém svém pojetí českého zápasu s Evropou a hrdin a obětí jeho mísí s vypočítavým uměním obdiv a oslavné líčení až překvapujícího tónu a rázu s projevy rozčileného odsouzení. Kdokoli později četl Eneovu historii české vzpoury náboženské, nemohl zatracovati jí bez obdivu k ní (na velký rozdíl na př. od českých husitských klateb proti Táboru nebo od jiných zahraničních odsudků českého kacířství) — tím jest také vysvětliti, že dílo kardinála římské církve stalo se brzo základem a oporou jednostranně oslavných lícní jejích. Zdálo se zajisté, jakoby slova zatracení pocházela pouze nebo především od vysokého hodnostáře římské církve; čtenáři z tábora protivného bylo na snadě hledati pravdu jen tam, kde z knihy mluvilo nikoliv povinné rozhořčení straníka, nýbrž obdiv a zájem zpravodaje, kořícího se dějinné velikosti. To platí ovšem i o Žižkovi — prvý oslavný výklad o něm, a to výhradně na základě Sylvia, napsal r. 1509 dože Janovský, *Baptista Fulgoso*.[3]) Třeba upozornit, že se to stalo v prostředí italském a r. 1509 — tedy ještě bez spolupůsobení jakékoliv averse proti Římu, vzbuzené protestantstvím. A Fulgosa citují potom čeští dějepisci z 16. stol.

Žižka historický je nepochybně neméně zajímavý a neméně dramatický než ten, jemuž Enea zlořečil i zjednával sympatie. Ale i k poznání Žižky historického přispěl Sylvius podstatně. Ukázali jsme na jednotlivosti toho výše; dodati snad třeba, že Eneáš zdůraznil zejména lstivou vynalézavost táborského hejtmana, na kterou, jak víme, položil důraz i *Chelčický*. Kromě anekdotické historky o ženských šatech, nametených v cestu rytířům s ostruhami, vypravuje Eneáš ještě jinou podobnou o přilákání stáda dobytka do ležení svého, prý na břehu Dunaje někde v Rakousích.[1]) Za to ani on se nezmiňuje nikde, že by Žižka vynalezl nějaký nový způsob válčení — ale je přece jediným historikem soudobým, jenž nám popisuje povahu a taktiku *vozového šiku* u Táborů a Sirotků a upozorňuje, že sousední národové neměli takové znalosti válčení. Vedle postřehů zcela správných, najdeme tu výklady, jež se skutečností se srovnávati nemohly (Eneáš popisuje, jak užíváno bylo řad vozů v útoku k obklíčení oddílů nepřátelských) — i tu neodolal historik rázu Eneova, aby význam a podivuhodné vlastnosti boje v šiku vozovém nezveličil k údivu čtenáře.[2]) Že Táboři vymyslili zvláštní bašty k obraně měst a že byli mistry v dobývání jejich, pověděl spisovatel již výše. Ale ani tu nespojil chválu takovou s jménem Žižkovým.

Škoda, že nezachoval se nám hlavní, jak se zdá, pramen, Sylviova vylíčení válek husitských, t. j. materiály sebrané nebo již zpracované M. Janem *Papouškem* ze Soběslavě., jež r 1462, tedy jen několik málo let po vydání své kroniky, ukazoval Pius II. českým poslům;[3]) srovnání by nám jistě zajímavě osvětlilo způsob jeho práce i cesty jeho tendence. V pomůckách, poskytnutých Papouškem, byly nepochybně i některé z nejstarších versí Starých letopisů; Anonym de origine Taboritarum, jehož užití jsme u Eney postřehli, dostal se do rukou jeho snad v Basileji. Co zvěděl Eneáš ústně od přátel jako byl *Prokop z Rabštejna* nebo kancléř *Šlik* a jiní, co zejména v historii Ladislava Pohrobka zažil a sledoval přímo, bylo druhou hlavní složkou jeho líčení; i tu, jak víme na př. již z kritiky *Palackého*,[4]) jeho geniální nedbalost a zároveň tvůrčí obrazivost smísila rozličně skutečnost s fikcí nebo omylem.[5]) Ale tak jednostranně odmítavé ano nenávistné hany, jaké se práci jeho dostalo nedávno od některých našich

historiků, nezaslouží Eneova Česká historie naprosto[1]) — „prokletá kniha" jeho naopak byla prvým a na celé století posledním dílem velké publicity, které psáno jsouc nikoli bez obdivu, seznámilo po prvé Evropu s českou historií husitskou, t. j. s českým podílem v kulturním snažení křesťanstva.

* * *

Všímali jsme si v své pouti mezi historiky soudobými i mínění jejich o *králi Zikmundovi;* jde tu zajisté o problém k správnějšímu pochopení doby i vývoje českých věcí důležitý. Nebude tedy na škodu, ocitujeme-li i karakteristiku Zikmundovu, psanou Eneou; je poměrně málo známa (přes to, že ji v díle svém plně přeložil *Palacký*[2]) a je zároveň skvělou ukázkou Sylviova vtipu i spisovatelského umění: „Bylť Zikmund nádherné postavy, jasných očí, čela vysokého, lící líbezně zardělých, s pěknou bohatou bradou. Chtěl duchem velikým mnoho, ale nestále, v rozhovoru byl vtipný, po víně dychtivý, po ženách jen hořel, z cizoložství tisícera byl pomlouván, kvapný ke hněvu snadno dal se udobřiti, pokladů špatný hlídač a nešetrný rozdavač jejich, více slíbil než dodržel a s pravdou se rozcházel mnoho. Když byl v Římě u Eugenia papeže, tři jsou, řekl, nejsvětější otče, věci, ve kterých se nesnášíme a opět tři, ve kterých se shodujeme: ty ráno spáváš, já přede dnem vstávám; ty vodu piješ, já víno; ty žen se varuješ, já po nich se sháním. Ale v tom se srovnáváme, že ty štědře rozdáváš poklady církevní a já ničeho sobě nenechávám; ty máš špatné ruce a já špatné nohy; ty rozvracíš církev a já Říši svatou.

U Ebendorfera a soudruhů záležel hlavní důvod nespokojenosti se Zikmundem ve hněvu, že rozdával v Uhřích laikům církevní statky a že nejevil dost energie k potlačení a ztrestání českého kacířstva — i v tom, v čem se Eneas s nimi shoduje i v tom, o čem vůbec se nezmiňuje, přispívá stejně k poznání Zikmunda jako sebe sama.

4. DOBA JIŘÍHO Z PODĚBRAD.

(M. Pavel Žídek. — Hilarius Litoměřický a M. Stanislav z Velvar. — Glosy děkanské knihy. — Traktáty bratrské. — Český a německý biskup vratislavský. — Po prvé: „Žižka slavné paměti".)

Jdeme-li dále, do doby Jiřího, tedy zhruba do let padesátých až šedesátých 15. st., do let, v nichž paměť zjevu Žižkova musila býti ještě živá, všimneme si nejdříve mínění *M. Pavla Žídka* v jeho „Spravovně", dokončené r. 1470.[1]) Je to malá encyklopedie (velkou takovou encyklopedii vědeckou napsal Žídek již dříve; rukopis její je v Krakově), která by mohla míti také podtitul: „krátké sebrání vědomostí z rozličných věd, učiněné pro potřebu budoucích panovníků českých, zejména pak krále Jiřího." Pozorujeme hned, že autor její, mistr, kněz a lékař židovského původu, vychovaný v národněčeském a husitském prostředí (teprv později za pobytu v cizině odpadl od kalicha) a studiemi svými ve Vídni a na italských universitách jisté proslulosti a učenecké autority nabyvší, povídá, řekl bych od plic, co ví a soudí — z té bezohlednosti, spojené někdy s prostořekou domýšlivostí i povahovou nehotovostí, vysvětlíme si, proč všude zklamala jeho naděje na kariéru: v Praze vypudili ho z university i z kapitoly pražské, ve Vratislavi a Krakově znepřátelil se s Kapistránem; katolická Plzeň stala se na dlouho jediným útočištěm chudého učence; situaci jeho nezlepšil mnoho ani přístup ke dvoru krále Jiřího (již v posledních letech králova života). Spis jeho podává bohaté poučení o světovém názoru (v nejširším slova smyslu) středověkého učence a o ideologii českého straníka katolického té doby; odvaha, s níž své názory, rady a výzvy králi předkládá,[2]) je vskutku podivuhodná.[3]) Pro historii českou doby husitské poskytuje málo; zná ji také z části jen z druhé ruky (narodil se r. 1413); přes to leccos v jeho letmých skizzách zaslouží pozornosti. Zásluhy Karla IV. o Čechy a zemi českou jsou zachyceny okázale, ač tendenčně, Václav IV. je líčen takořka jako mravní obluda (právem však položen důraz na jeho chtivost peněz a darů)[4]); o Husovi je směle řečeno, že neměl neřády kněžské lidu oznamovati, nýbrž ponechati je úřadům duchovním. Poměr Pražan a Zikmunda až do jara r. 1420 vylíčen ku podivu dobře; v tom najdeme i zprávu, zdá se z dobrého pra-

mene pocházející, o dramatické poradě konšelů pražských a mistrů universitních před konečným odhodláním postaviti se na odpor Zikmundovi.[1]) Ale hned za tím následuje pár povrchních řádků o dalším vývoji věcí — to má snad býti opraveno slibem, že všechny ty divné věci, jež se tenkrát dály, napíše autor králi, „bude-li Vaše Jasnost toho žádati“, v *kronice české*.

Tak stačí říci, že Žídek nemá ani slova o obležení Prahy r. 1420; ví jen o porážce Zikmundově u Vyšehradu, již spojuje bezprostředně s porážkou Zikmundovou u Německého Brodu. Důležito je, že i v představě jeho vede boj proti Zikmundovi, stihaje jej až do Brodu, *jediný Žižka*. „Potom Žižka vojska nerozpustí, bude páliti zemi, kláštery bořiti, mnichy hubiti, palcátem je zabíjeti, a slúže Pražanům, dobyl Berúna (vidíme, že tu autor zvrací pořad časový). Tu i mnoho spálil lidu a zbil, potom Chomutova etc. Povstal potom *Rokycan* bakalář a počal kázati a počne Prahú silně vlásti. *I vykřikne lid proti slepci Žižkovi*. I budú ot něho Pražané poraženi u Malešova. Potom dvě vojště budú mocné, totiž Sirotci . . . a táborské vojsko“ atd. O smrti Žižkově není slova, k tomu přistupuje podivný omyl, že vedle malého Prokůpka, Bzdinky a j. byl i Žižka hejtmanem ve vojště Sirotků.

Řada zpráv a reminiscencí z minulé doby je ovšem rozptýlena ve výkladech Spisovny; z toho zaujmou historika výklady[2]) o *Prokopovi „velikém“* (důkaz, že Žídek znal již Eneáše Sylvia!) a poznámky o rozdílu časů před revolucí a po ní.[3]) Vše jest ovšem podmíněno jednostranným stanoviskem autorovým, ale dovoluje přece projeviti politování, že se nám nedochovala Žídkova kronika česká, napsal-li ji totiž Žídek vskutku, či chtěl-li jen česky parafrasovati kroniku Eneáše Sylvia. Žídek zemřel někdy ke konci r. 1471.

* * *

Stejného věku s Žídkem byl nadaný a bystrý žák Rokycanův, *Hilarius Litoměřický*, jenž dosáhl r. 1451 mistrovství svobodných umění, aby pak zahájil řadu těch Čechů, kteří studujíce dále na půdě italské a dotčeni více nebo méně kulturou humanistickou, vraceli se k poslušenství římské církve; Hilarius sám stal se znenáhla předním duchovním vůdcem jejím na české půdě a takřka zástupcem arci-

biskupa. Po rozchodu Jiřího s kurií byl jako jednatel panské jednoty a kurie i jako útočný publicista hlavním a vášnivým odpůrcem krále. V té době byla mu obvyklým útočištěm Plzeň, jako Žídkovi; zde zemřel předčasně r. 1469. V Plzni také to bylo, kde r. 1467 při výroční obvyklé oslavě osvobození Plzně od obležení polních vojsk z r. 1434, přednesl svou slavnostní řeč, výborně stylisovanou, v níž líčil dlouze zásluhy a utrpení katolické Plzně v boji proti kacířství, počínajíc od r. 1421, kdy (14. ún.) „onen špinavý a zločinný vrah, pověstný lotr (lupič), třeba slepý, vskutku slepost sama, *Žižka*", zdvihl zbraň proti městu. Tím tónem to jde dále; následuje zmínka, jak *celé Čechy se otřásaly* boji toho slepce, jenž s mocí brannou a davy lidu dobýval měst a tvrzí a jak po jeho bídné smrti pokračovali v díle jeho všichni ti synové, Belialovi, jež ten tyran si byl podmanil, v tom ovšem i *Sirotci*, kteří se nazvali tak, jakoby želeli smrti otce, jenž byl vrahem. Oslavná řeč vyznívá v dlouhé líčení triumfu Plzně při obležení z r. 1433—4; i zde ovšem „polská" (polní) vojska obou Prokopů, náčelníků lupičů a vrahů, dostávají svůj díl.[1]) Není vyloučeno, že síla a barvitost Hilariových kleteb je podnícena *Enedšem Sylviem*. Ale třeba i připustiti, že polemik tak vášnivý a tak obratně slovem vládnoucí jako Hilarius mohl koncipovati je zcela samostatně.[2])

* * *

Když 14. dubna 1467 četl král Jiří ve velkém shromáždění předních Čechů své slavnostní odvolání od výroku papeže Pavla II. k všeobecnému koncilu, přítomen byl vedle Hilaria i kanovník pražský *Stanislav z Velvar*. Byl to prelát životním během svým Hilariovi podobný; narozen asi jako kališník nebo poznavší teprv po kompaktátech přijímání z kalicha, stal se r. 1445 bakalářem svob. umění a r. 1451 přijat byl jako pařížský mistr svobodných umění do sboru mistrů pražských. Pobyt v cizině jej asi (podobně jako Žídka a Hilaria) vedl zpět k církvi; k vůli tomu potom (po r. 1461) bylo mu rozejíti se s universitou; ale vše, v tom ovšem nejvíc nedostatek zpráv o něm, nasvědčuje soudu, že ve veřejnosti nehrál role pozoruhodnější.[3]) Krátký přehled české bouře náboženské, jenž se nám z jeho péra zachoval,[4]) seznamuje nás však přece s jeho názorem na nedávnou minulost i přítomnost. Přehled je adresován králi Jiřímu

„obnoviteli pokoje v království českém“ a chce býti výstrahou, aby nyní z rozličného výkladu kompaktát nevzešla podobná hanba a zkáza království, jako vzešla z neposlušnosti k církevní autoritě, kterou, jak autor vykládá, nahradili Husité omylem autoritou Písma čili zákona božího. Stanislav sleduje proto krátce vývoj věcí od dob krále Václava, od domnělého podvodem způsobeného uznání knih Viklifových v Praze za pravé učení university oxfordské.[1]) Následek byl vyhození královských konšelů z novoměstské radnice a pronásledování, týrání a zabíjení kněží, loupení, pustošení a pálení kostelů. Potom *Žižka*, nedbaje humanity a příkladu apoštolů, počal, naplněn jsa zuřivostí nesmírnou, brániti zákona vojensky, pustoše vsi, městečka, hrady, města a krev nelidsky prolévaje. Sirotci a Táboři pak, vystupujíce otevřeně proti řádu bohoslužebnému a svátostem s omyly všeho druhu (neboť kolik kněží, tolik skoro bylo u nich biskupů) a Zákon zpěvem a kázáním propagujíce, zanesli profanaci svatých míst i do sousedství. Za těch vojen a pohrom a vraždění lidu, bez hlavy světské i duchovní, zhnusilo se člověku žíti . . . Z ostatku vytknouti jest snad jen tvrzení, že většina kališníků přihlásila se ke kalichu teprv po kompaktátech. Tón žalob je mírnější než u Hilaria, obsah konkretnější; zaslouží plné pozornosti historikovy.

* * *

Zmiňme se při té příležitosti i o několika postranních glosách, jež neznámý autor připsal, jak soudím někdy v této (nebo snad i vladislavské době) do úřední knihy fakulty filosofické, pořad děkanů a úřední akta fakulty obsahující.[2]) K dubnu r. 1421, kde je zápis o zvolení nového děkana i o tom, že pro zmatky té doby činnost fakulty byla zastavena, poznamenává přípisek po straně jakoby na vysvětlenou: *Zizka cum fratribus*. Hned na to k zprávě, že zmatky začaly se již na jaře 1420, připsáno po straně „*Zizka*“ a po třetí k zápisu z r. 1426, učiněnému novým děkanem *M. Petrem z Mladenovic* (Petr si stěžuje na bouře trvale osnované od těch, „*kteří se falešně jmenují bratří*“), poznamenáno na kraji: „Zizka regnabat et solvebat cepy“ t. j. Žižka panoval a platil (vyplácel!) cepy. Že tu jde o přípisky pozdní, zřejmo i z toho, že tu Žižka je připojen k zápisu z r. 1426 a pak ještě později, na vysvětlenou, proč universita nežila

normálním životem od r. 1420 až do r. 1429. Opakuji ovšem, že přípisky jsou možná až z doby vladislavské — karakteristické je zajisté, že již všechna hrůza válek husitských slila se v nich v jedinou představu: Žižka! Ale můžeme postřehnouti i v jiných zápisech z doby Jiřího, jak v představách jejich jméno Žižky naplňovalo daleko nad skutečnost nám známou soudobý obraz válek husitských.

* * *

Slova Mladenovicova o těch, „kteří se falešně jmenují bratří" upomínají mnoho na hlavní myšlenku traktátu „o rozdíle, který jest mezi bratřími", sepsaného podle *Bidly* někdy v l. 1469—70, nejspíš českým bratrem *Řehořem*.[1]) A témuž Řehořovi přičítá a do týchž asi let klade Bidlo i sepsání traktátu „Psání o moci světské," kde podobně jako u Žídka ozývá se stížnost, že moc světská nutí poddané sedláky na vojnu. „*Kterýžto obyčej,*" pokračuje, „*vzal počátek od Žižky* v Čechách, a lidé za to mají, že by takový běh z dávna všudy byl." Vskutku prý v jiných zemích takové nespravedlnosti není (leč by se jí od Čechů přiučili), a starodávný obyčej byl prý všude, aby bojoval jen, kdo by chtěl, a za žold nebo jen lid rytířský. Ale hříchem je hnáti k válkám a bojům chudé lidi a robotné úročníky, aby bojovali za moc světskou; tato je naopak povinna, majíc panování nad nimi a berouc platy od nich, robotných lidí hájiti a za ně bojovati . . .[2]) Je jistě zajímavo, že počátek nejtěžší roboty selské, t. j. povinnosti účastnit se výprav vojenských, odvozuje se tu od Žižky (nebo vojsk táborských); není pověděno ovšem, že v prvých chvílích bouře vedlo sedláky do šiku vojenského nikoliv násilí, nýbrž náboženské nadšení.

* * *

Je-li tu dotčeno Žižky zřejmě se stížností v zápisech pochozích ze světa kališnického nebo českobratrského, pochopíme, že další doklad z katolického českého prostředí z doby Jiřího bude naplněn odsouzením ostřejším. Tu jde o svědectví mladého *biskupa vratislavského,* straníka krále Jiřího, horlivého Čecha *Jošta,* syna pana Oldřicha z Rožmberka (zemřel předčasně r. 1467). V listu královně Johanně z r. 1465 psal Jošt: „Aneb která jest *památka Žižkova* i všech jiných *násilníkův,* než v hanbě a v zlořečenství a věčném zatracení

těch všech, kteříž sú v smrtedlném hříše sešli?"[1]) O Joštovi víme, že snad prvý z Čechů dal si v Římě zhotoviti opis právě vydané kroniky Eneáše Sylvia. Ale citovaný úsudek jeho je rázu do té míry obecně běžného, že při něm na vliv Eneášův (jenž ostatek mohl by se ozvati i soudem složitější povahy), přímo mysliti není nutno.

I nástupce Joštův na stolci vratislavském, Němec *Rudolf z Rüdesheimu*, v době boje papežství s králem Jiřím zvlášť vášnivý straník kurie a Matyáše Uherského, týž, jenž dovedl v listu Pražanům z r. 1471 tak výmluvně líčiti slávu a velikost Prahy (jíž snad ani Řím, ani Benátky nebo Florencie se nemohly rovnati), dokud stála v papežském poslušenství a tak lichotiti ctnostem českým, pro něž prý jediný Matyáš, často česky mluvící, má plné pochopení[2]) — snaží se v polemickém traktátu svém proti Jiřímu z r. 1467[3]) znehodnotiti Jiřího již tím, že vzpomíná pověsti, že *Žižka* byl kmotrem při křtu jeho. Dále tím, že prý Jiří má k disposici vojenské čety, jež zbyly z Táborů, a jež záležejí z lidí nejzvrácenějších, lupičů a hanebných kacířů; s nimi mladý Jiří rostl a byl vychován.[4]) V polemice minority *Gabriela z Verony*, s tím vším související, líčí se nám i otec Jiřího, Viktorin z Kunštátu, jako lichometník *Žižkův*, jemuž prý v bitvách koně vodil, „menší jsa ctí (lze-li mluviti o cti u kacíře), roven však jemu v zločinech a větší ještě ve zradě než ten, jenž *nikomu slova daného nedržel a nikdy se nemohl krve lidské nasytiti*".[5]) Biskup Rudolf opakuje, že kdyby nebylo Jiřího, byly by zbytky českého kacířství samy vyhynuly; před r. 1448 byly prý již na vymření.

* * *

Pochopíme, že to stotožňování Jiřího a zápasu jeho s pří Žižky a Táborů a vůbec návrat situace, v níž křesťanská Evropa, vedená papežem, posílala vojska proti českým kacířům, obnovovala na druhé straně, v husitských Čechách, obraz vítězných bojů Žižkových pro pravdu Páně. Anonymní leták z r. 1469, vydaný jakoby jménem vojenské skupiny, jež chce zvednouti boj proti nebezpečí, jež hrozí české pravdě a českému národu od papeže a jeho křižácké výzvy, obrací se výmluvnými a důraznými slovy o pomoc ke všem věrným Čechům a Moravanům, stanově vojenské podmínky přístupu i akce samé. V naději, že není ukrácena ještě ruka Páně, a že nedbanlivost

česká neodvrátila od sebe ještě pomoci její, dovolává se nejen příkladů z Písma, ale vzpomíná i toho, jak „maličko věrných Čechův *s bratrem Žižkou slavné paměti*, nebranných a nahých, samou vírou Kristovou oděných a nebeskou pomocí a jeho svatou krví posilněných" veliká vojska císaře Zikmunda zahnali a porazili sou.[1]) Tu *po prvé* slyšíme v českém prostředí slovo o Žižkovi „slavné paměti", po prvé setkáváme se s představou jeho jako vůdce českého, bojujícího pro pravdu Páně a národ český. Asi současný výlev, psaný, jak pravděpodobno, bratrským knězem *Martinem z Krčína*, duchem patrně blouznivým ano zmateným, navrhuje (obrací se předem k Hradeckým a Pardubským měšťanům) na obranu proti nebezpečí hrozícímu zemi účinné pokání a obecnou nápravu mravní ve všech stavech — jedním dechem při tom vzpomínaje předků, „kteří s málem proti množství váleli" a *Žižky* nebo Žižky vedle sv. Václava a sv. Vojtěcha.[2])

Jasněji než tu, patrně jako hrozba povstáním měst proti pánům míněna je sloka písně prý v Táboře kol r. 1520 složené proti panu Ladislavu ze Šternberka na Bechyni (vnuku Zdenkovu):

Ty semeno zrádný Zdeňkovo,
mníš, že jest zhynulo *plemeno Žižkovo*,
kteréž jest v tišině?
Že (až?) se pohne, utečeš z Bechyně...[3])

5. STARÉ LETOPISY ČESKÉ.

(Doba vzniku, karakter díla, dosavadní edice. — Jejich zprávy o Žižkovi. — Rozdíl starších a mladších textů. — Rukopisy dosud nevydané. — T. zv. pokračování kroniky Beneše Minority.)

Staré letopisy české, pokud je známe, jsou dílo, na němž pracovala řada spisovatelů po celé století. Proto vymykají se naší periodisaci, s kratšími úseky časovými počítající. Poněvadž však hlavní podíl na vzniku jejich i na ducha jejich má doba Jiřího a doba jagellonská, slušelo se dáti jim místo zvláštní, jakoby na rozhraní obou těch období.

O Starých letopisech českých již víme, že nejstarší partie jejich, do let třicátých sahající, je pouhým českým překladem event.

vzděláním latinsky psaných análů, jež sledují v serii stručně formulovaných důležitějších dat události dějin českých od samého počátku, končíce se v době husitské t. zv. kronikou třeboňskou.[1]) Odtud přeložené *nejstarší texty české* sahají jenom k roku 1432, po případě 1434 a 1436 — s jejich datovým materiálem a poměrem jejich k Táboru a Žižkovi seznámili jsme se výše na str. 95. Druhá polovice 15. stol. doplňovala pak stále hovorněji starý text z let třicátých či čtyřicátých nejen událostmi ze své doby, ale rozšiřovala nebo prokládala i starší části, zejména pokud týkaly se let 1410—1440 vložkami a doplňky ze vzpomínek pamětníků,[2]) později i z kroniky *Vavřince* z Březové nebo z pramenů listinných. Je snad pozoruhodné, že nikde při tom nenarazíme na stopu, že by vzdělavatelé byli užili kroniky *Eneáše Sylvia*.

Tak se stalo, že rukopisy nejmladší, z doby kol r. 1520 pocházející, mají i pro léta Žižkova daleko více zpráv než nejstarší rukopisy z 1. pol. 15. stol.; obšírnou vložku na př. o tažení Žižkově do Uher r. 1423, jedinou v našich pramenech, jež o takovém tažení ví a jedinou, krom Sylvia, jež klade důraz na geniální Žižkovo manévrování vozy, vsunul do textu Letopisů vzdělavatel takřka nejposlednější, Matouš z Chrudimě († 1522), až v 16. stol. Celý karakter díla se, lze říci, během jednoho století, v němž na něm pracovala řada většinou neznámých vzdělavatelů a doplňovatelů, mění: od gotické stručnosti až k renesanční široké povídavosti, někdy také od přísné věcnosti k invenci toužící po interesantním, od studené objektivnosti, jež jen zřídka a krátce pronáší mravní soudy nebo zaujímá stanovisko pro či proti, k vždy okázalejšímu zdůraznění sympatií nebo antipatií, oslavy nebo odporu. Jaké nesnáze skýtá dílo takové povahy kritické historiografii, není třeba doličovati obšírněji; poskytuje jí ovšem i vděčné problémy — ale na ty nelze sáhnouti rukou bezpečnou, protože nemáme dosud dokonalého vydání všech textů, event. rozdílů jejich. Vydání takové připravuje prof. *Šimák;* počet textů dnes známých je třicet pět.[3]) Prozatím máme k disposici *trojí* vydání Letopisů: *Palackého* z r. 1827 („Staří letopisové čeští"), na základě 17 rukopisů, jež klade důraz hlavně na datový materiál jejich (524 stran), o něco starší *J. V. Zimmermannovo*,[4]) jež otiskuje text, objímající léta 1378—1440 (Palacký jej kladl ke skupině *E*);

Zimmermann jej[1]) srovnal v poznámkách s několika jinými texty, přidav ještě ve vydání svém největší část Palackého textu *B*, a konečně ještě starší *Pelclovo*, který v Scriptores rer. bohemicarum, II (r. 1784) vydal Palackého text *A* (jde do r. 1432), jenž je českým vzděláním latinského originálu; s částí toho originálu, pokud se týká let válek husitských, setkali jsme se v t. zv. „Chronicon Treboniense".[2]) Ještě starší otisk pozdního jednoho textu Letopisů (do r. 1470), ale v latinském překladu, najdeme v *Dobnerových* Monumentech, IV (1779), 131—190 pod titulem: Pokračovatel Pulkavův. O stáří a ceně rukopisů na podkladě nového materiálu vyložil, co nutno, *Šimák* v Čes. Čas. Histor. 1912, str. 10 sq. Ve výkladu, jenž následuje, ukáži především, co vědí o Žižkovi texty tiskem vydané; co víc nebo jinak vyprávějí a soudí o něm nebo o Táborech hlavní rukopisy dosud netištěné, shrnuji najednou v odstavci dalším.

* * *

Omylem, jenž se přihodil prvnímu zčešťovateli Letopisů a o němž jsem psal výše na str. 93, se stalo, že Žižka vstupuje v Letopisech na scénu poměrně pozdě: tak v textu nejstarším (nepočítáme-li s mylným údajem o jeho bojích na Malé Straně) až v listopadu 1419 (zpráva o jeho odchodu do Plzně a o jeho bojích s panem ze Švamberka), po druhé pak v textech, odvislých od recense *FG*, někdy v březnu 1420 zprávou, že bratr Žižka přispěl lidem svým od Plzně k zesílení posádky nově osazeného města Tábora; podrobnosti o bojích se Švamberkem (potyčka u Nekměře) má teprve text *EG*.[3]) Kdyby nebylo dotčeného omylu, musil by Žižka v Letopisech vystoupiti již 30. čerce 1419 při smetání konšelů novoměstských.[4]) Kdo ten Žižka byl, jakého stavu, titulu, úřadu, není nikde slovem naznačeno — letopisci zdálo se patrně zbytečným představovati obřadněji někoho, kdo byl tradici osobností tak živou a známou. Zajímavo je, že nejstarší texty českých Letopisů odsuzují nepokrytě čin z 30. července: zvou jej mordem velikým a neslýchaným, nezamlčujíce však, že vraždění vyvarovalo se ještě vší loupeže.[5]) A i o událostech v den po smrti královĕ dí odmítavě: „tu obec *steklá*, nemajíce se koho báti, oboři se na kláštery a kostely ostatní i na domy kněžské, varhany a

obrazy tepúce." Rkp. *G* je jediný, jenž líčí pustou scénu z roku následujícího (10. srp.), když vypálen byl klášter zbraslavský; nejmenuje tu také Žižky, ale je vidno, že mezi účastníky zločinu byli dvořané královi.[1]) O dobytí Sedlce u Ústí a o tom, co se při tom stalo, Letopisy se nezmiňují, také ne ku podivu o Žižkově vyhlazení „pikartů". *O bitvě na Žižkově* mají texty (podobně jako jejich latinská předloha) poučení ku podivu skrovné; rkp. nejstarší při tom vůbec o Žižkovi ničeho nepraví (dí jen: šturmovali sú k hoře Žižkově); pozdější pak dí pouze, že Žižka opevnil horu Vítkovu a že Němci divně odtud od *Pražan* odehnáni a poraženi byli.[2]) O spálení kněží Žižkou v Říčanech nemají Letopisy odsudku, ale ukrutnosti Pražan a Žižky při dobytí Chomutova („a tu se nejprve okrvavili a nejvíce") a v Berouně odsuzují výslovně; podobný tón najdeme u zprávy o zničení města Vodňan a před tím Prachatic; ani zde však není nic o tom, že tu velel Žižka. Zásluha Žižkova o vyhnání krále Zikmunda ze země na tažení společném s Pražany v bitkách od Kutné Hory k Německému Brodu je za to již v nejstarších rukopisech dotčena. Ale kdežto rkp. *A* dí pouze: král uherský *od Pražan a od Žižky* vyhnán jest, líčí texty *LM* všechno obšírně *jako vítězství bratra Žižky;* o Pražanech není vůbec zmínky — tedy týž posun obrazu ve prospěch Žižky, jejž jsme postihli již u *Enedše Sylvia.* Zpráva o tom, že Žižka Zikmundu Korybutovi, přišlému na Moravu, odpověděl na výstrahu jeho, aby země nehubil, „což mohl nejukrutněji" a že později, když se spolu seznámili, kníže říkalo Žižkovi „otče" a Žižka knížeti „pane synu", je obsažena pouze v pozdním rkp. *M.* V rukopisu tomto naproti tomu chybí — a to je také karakteristické — zpráva starších textů, že v boji u dvora Strauchova Žižka sám zabil palcátem kněze strany pražské, jenž nesl archu s tělem božím, zpráva známá nám dobře již z t. zv. Starého kolegiáta. V *M* také nenajdeme zprávy starších rukopisů, že r. 1424 Žižka mnoho vsí a městeček v Čechách spálil jest a v Turnovském klášteře mnichy spálil.

Jak vidno, lze v textech Starých letopisů sledovat takřka tichý, ač jaksi bezděký boj o pojetí Žižky. Starší rukopisy nemají na př. nic o Žižkově vítězství u Sudoměře (25. bř. 1420), ale rukopisy, s *FG* počínaje, vypravujíce o něm, mluví o divu, že slunce předčasně zapadlo, zkrátivši tak boj a umožnivši Žižkovi, aby odolal. Praví vý-

slovně, že s Žižkou byl Bůh a rkp. *F* dodává (tu i jinde) o Žižkovi: „neb jest jeho věrný sluha byl.“ Ještě jedno podobné přihlášení se k Žižkovi v Letopisech nalezneme: o boji Žižkově u Boru u Horažďovic (12. říj. 1420) praví text *LM*, že Žižka se mužsky bránil „doufání vždy v Pánu Bohu maje“; podobně text *M* vysvětluje božskou pomocí, že Žižka vyvázl z nebezpečné situace v Uhřích. Rukopisy *LM*, k nejpozdějším náležející, jsou to vůbec, v nichž v poměru k Žižkovi najdeme nejvíce tepla; mají, jak řečeno, delší vypravování o bitvě u Německého Brodu, v jehož středu stojí Žižka jako velitel i vítěz, obšírněji také referují o bitvě jeho s pány u Hořic a pak o krvavém boji s Pražany u Malešova (v obou případech dotýkají se po prvé Žižkova manévrování vozy) a smrt Žižkovu líčí — na rozdíl od jiných textů, které spokojují se holým faktem — nejenom s účastí, jež zachovala paměť podrobností o smrti i pohřbu, ale vkládají do úst umírajícímu jakousi programovou závěť, poslední armádní rozkaz: a poručenství učinil svým milým věrným bratřím a Čechuom,[1]) panu Viktorinovi, panu Janovi Bzdinkovi a Kunšovi, aby se milého Boha bojíce stále a věrně bránili pravdy boží pro věčnú odplatu... A tu lid jeho vzali sobě to jméno Sirotci, jakoby jim otec umřel, a dobyvše hradu Přibyslavě i upálili těch, ježto se na něm bránili, na 60 lidu branného a hrad také vypálili a zbořili.“ Cituji celé — zpráva je sic v textu pozdním, ale skutečnost, že si není ještě vědoma, že spálení zástupu zajatců není zločinem nebo prohřešením proti pravdě boží, prozrazuje, že původem náleží době Táboru blízké. Vidíme častěji, že i vsuvky velmi pozdních textů zdají se pocházeti z dobrých původních pramenů; skepse vůči nim jest oprávněna jen tam, kde zřejmě zaručeným zprávám starším odporují.

Třeba říci, že ani tyto rozhodně žižkovské texty[2]) ze 16. stol. nesmlčují vždy ukrutností, kde se staly; podrobně a živě líčí na př. vyvraždění Německého Brodu a nezamlčují ani, že Čechové zmocnili se města nerytířským způsobem: po nezdařeném útoku prvého dne začali vyjednávati o vydání, při čemž se stalo, že „jedni rokují a druzí do města lezú“. V rukopisech *LM* se také poměrně nejčastěji setkáme s titulem „*bratr* Žižka“, kromě toho pravidlem v *B*, jinak jen výminkou, nikdy ovšem v *A*, ale ani v *E*. V *M*, jak již pověděno, najdeme i obšírnou vložku o Žižkově jízdě uherské z r. 1423, napl-

něnou podivem nad vynalézavostí Žižkovou: Uhři pravili, „že není člověk než že je čert, že mu ty rozumy dává." Že Žižka byl po dobytí Brodu Německého pasován na rytířství, má jediný text *B*.[1])

* * *

Všimněme si ještě jednoho textu Starých letopisů, dosud tiskem nevydaného, jenž náleží k zprávami nejbohatším (sestavovatel jeho užil již kroniky Vavřince z Březové) a v němž místy proniká vlastní soud sběratelův o osobách a věcech. Je to rukopis *R*, zachovaný v městské knihovně vratislavské, sahá až k r. 1471; redigován byl nedlouho po r. 1471,[2]) zdá se, že měšťanem pražským. Jaký je názor letopiscův na dobu a válku husitskou, vyjádřeno je markantně v závěru výkladu, položeného k r. 1419, „aby potomní věděli, kterak se jest ta válka počala *k zkáze a záhubě vší koruny české* v tak slavném království po smrti krále Václava." Není to snad stanovisko jenom našemu letopisci vlastní; tutéž myšlenku vyjádřily rukopisy *FGHN*, Palackému známé, již k r. 1410, mluvíce o vystoupení Husově: Takž se hádali a vadili, že potom přišlo to k velikým válkám a záhubám a ke všemu zlému vší koruně."[3]) Letopis *R* na to zlé častěji ukazuje, stavě na pranýř zejména táborské krve prolévání. Do stati o falešných prorocích, známé z textu *O*, vkládá za zmínku, že kněží, co s Korandou vyšli z Plzně do Tábora, mordovali lidi ukrutně,[4]) rozčilenou větu: „Nabichuť masa, šerední huntéři, jako kteří na světě masaři!" A vypravuje o vraždách při dobytí Berouna, dodává ironicky: „Tak sú zákon velebili, až by se mohl čert v pekle zasmáti s takovými mordy!" V Beřouně zasloužil se o to krveprolití, jak víme, především Žižka a jistě i v Rábí (při prvém dobytí jeho); letopisec po zprávě o tom, jak tu Tábořі spálili deset kněží, žaluje: „Tak sú je víře naučili, čertovy divy pášíc." Týž rozhněvaný výkřik čteme tam, kde se vypravuje, jak po smrti krále Václava bořeny v Praze kláštery. K zprávě starších textů, že Žižka spálil sedm kněží po dobytí Říčan, připojuje náš analista stížné: „nedav slyšení ani naučení," podobně zesiluje žalobu na hříchy spáchané v dobytých Prachaticích[5]), v Chomutově a v Bílině. Ale k zprávě (jíž starší texty nemají), jak totiž Žižka kázal[6]) v městečku Libochovicích spáliti pět kněží, dodává najednou: „*Tak jest ty lotry mnichy kázal páliti, i ty kněží*

násilníky panen a paní." Ze souvislosti je zřejmo, že text nemá na mysli hříchy duchovních libochovických, nýbrž že tu jde o soud pronesený o Žižkově zabíjení kněží vůbec — soud, jak jsme viděli, jenž je v naprosté protivě s projevy autora na jiných místech jeho práce. Pravděpodobně převzal mechanicky zápis o Libochovicích ze své (nám neznámé) předlohy, která hledala vysvětlení pro Žižkovo jednání svým způsobem.[1]) Ale fakt, že jej převzal beze změny, prozrazuje rozpolcenost úsudku doby o Žižkovi a o táborských krutostech. *R* sic nezná, podobně jako jiné texty Starých letopisů pochvalných slov, jimiž Vavřinec z Březové uvedl Žižku na scénu („horlitel pro zákon Kristův obzvláštní"), nezamlčuje, jak jsme slyšeli, žalob na jeho ukrutnost, ale ze zprávy o zázraku u Sudoměře[2]) a ze závěti Žižkovy, již tu čteme skoro slovně jako v *LM*, je patrno, že s Žižkou sympatisuje jako s obráncem pravdy boží. Podobnou situaci postihujeme v jeho poměru k Táborům a k táborským a sirotčím vojskům: opsal si obšírná svědectví o neslýchaných bludech, lžích a rouháních kněží táborských, rozčiloval se opětovně na kacíře Engliše, straně M. Příbramovi a soudruhům, žaloval znovu a znovu na mordy a násilí Táborů a Sirotků (naposled ještě k r. 1433,[3]) když ležíce před Plzní, zem českou hubili nikoho nešanujíce: „a proto na ně Pánbůh přepustil, že kudyž koli se obrátili, všudy je valně porazili") — ale mluvě o bitvě u Lipan, zavírá přece: „Milý bože, škoda těch Čechův a statečných bojovníkův o tvůj svatý zákon. Račiž se nad nimi nade všemi smilovati, amen." A brzo na to, když vypravuje, jak ve Slaném byli (r. 1425) zabiti učení a důstojní kněží, kněz Křišťan a kněz Václav, ač pod obojí způsobou podávali, ulevuje si zase „Čertovy divy páchali ti Táboři!" Přes to je jeho projev soustrasti s padlými lipanskými[4]) dokladem kolísání v úsudku letopiscově o Táborech, kolísání, o něž asi víc než vzpomínka na velká vítězství, jimiž Táboři a Sirotci přispěli k obraně českého stanoviska, se zasloužila nejednotnost a neujasněnost stanoviska kronikářova a doby jeho ve velké při vůbec.[5])

Zcela jiný úsudek o Lipanech najdeme v krakovském textu Starých letopisů (*Z*): „Tu jsú zbiti mnozí ti kněží táborští, Prokop Holý, hajtman jich, kněz Prokůpek, sirotčí kněz, Markolt a jiní kněží buřiči velicí, a lidí těch *lotrův a zhúbcí země* zbito a spáleno v stodolách

více než dva tisíce." Zde potkáváme se se stanoviskem, jež k žalobám na Tábory, výše v textu *R* roztroušeným, logicky přiléhá; při pozornějším příhledu se pak přesvědčíme, že text *Z* má sám zmíněné projevy nevole proti mordům táborským, z *R* citované, všechny a že z textu jeho, nebo snad z předlohy textu jeho je *R* (nebo *Z*) opisoval mechanicky. Společné zřídlo obou textů, jež nasytilo se i programově protitáborskou statí, čerpanou z rukopisu *O*, je asi starší než *R*;[1]) jinými slovy, poznáváme zase, že i skrovná slova omluvy nebo soustrasti s osudem Táborů v Starých letopisech střídají se s projevy rozhodného odsouzení v jiných textech.[2]) Je však pozoruhodné, že šetří se při tom jména Žižkova.

Palacký, mluvě r. 1827 o tom, že Staří letopisové tak říkajíc kolik přepisovatelů, tolik i skladatelů měli, napsal, že slušněji „*dílem národa* a věku svého vůbec než zvláštních osob některých nazváni býti mohou".[3]) Vyjdeme-li s tohoto stanoviska, musíme vytknouti, jak pomalu a jaksi zdráhavě propracovávalo se dílo k sympatiím se Žižkou a s Tábory ještě zdráhavěji. I když položíme důraz na několik vřelých míst textů pozdějších, musíme přece vytknouti, že to, co Letopisy vědí o válečnickém významu Žižkově, nestačí daleko našemu poznání; na př. větu, již bychom od počátku čekali, totiž že Žižka žádné bitvy neztratil, najdeme teprve v *M*, a to ještě jaksi nepřímo.[4]) A i v rukopisech, vidoucích v Žižkovi bojovníka za pravdu Páně, chybí jakýkoli poukaz na souvislost a význam bojů Žižkových v celku českého pozdvižení národněnáboženského; při tom je karakteristické, že letopisci litují, že pokojná shromáždění na horách proměnila se r. 1419 ve války spojené s hubením země (ve války, jejichž předním představitelem byl právě Žižka) a že pravidlem odsuzují násilnosti jejich, někdy ani Žižky nevyjímaje. Také výklady Letopisů o tom, „kterak se jest ta těžká válka v českém království počala", z 2. pol. 15. stol. pocházející, jsou prostoduché; jak pověděno, vidí v celé velké bouři jen neštěstí země; byly asi (s mnohým jiným) podkladem soudu Palackého ne-li o podjatosti aspoň o omezenosti Letopisů v úsudcích o věcech i osobách. Nesmíme však přehlédnouti, že soud Palackého vyvěrá i z nespokojenosti, že Staré letopisy, jinými slovy že svědecké votum českého národa kališnického 15. stol. nesdílí nikterak *jeho* názorů na Tábory (jako se nestotožňuje s *Tomko-*

vým pojetím Žižky) a že jejich poměr k husitskému pozdvižení vůbec je po každé stránce střízlivější, než je tomu ve výkladu Palackého.

Za to národněčeské stanovisko vystupuje ve všech textech Letopisů svorně a bez rozdílů, není však nenávistně protiněmecky zjitřené: i tu má, aspoň ve starších textech, klidný referent naprostou převahu nad straníkem nebo agitátorem. Ač velký díl bojů, o nichž se vypravuje, je bojem mezi Čechy a Němci, nenajdeme na př. ani upozornění na to, že města, jejichž vyvraždění autoři notabene litují, jako na př. Chomutov, Německý Brod, Ústí n. L. (kromě četných jiných), byla města německá.[1] Teprv později najdeme projevy horování protiněmeckého. Obě velká vítězství, jichž dobyto spojenými silami nad mocným nepřítelem, vítězství ústecké a domažlické, slavena jsou všude s pýchou a zadostiučiněním, podobně jako vítězné reysy do Němec — ale všude je patrno, že je to především pýcha a radost z vítězství českonárodního, z vítězství Čechů nad Němci (o protivě husitů a katolíků není při tom takřka zmínky), a v pozdějších textech Letopisů radost ta dociluje výrazu až dojemně vzrušeného.[2] To je zcela nepochybně základní tón, to je vlastní duše Letopisů; je daleko více národněčeská než husitská. Lze to říci také tak, že boj za kalich (neboť skoro nic jiného z husitství v té době nezbývá), jeví se jen projevem a vlastností národněčeské sebedůvěry a pýchy.

* * *

Kompilace, známá od doby Dobnerovy pod jménem *pokračování Beneše minority*, je jaksi latinským a katolickým pendantem českých Starých letopisů. *Šusta*, jenž obíral se jí podrobněji, poučil nás, že je to mosaika výpisků z rozličných pramenů, známých i ztracených, počínající dějiny české od Adama a někdy v letech osmdesátých stol. 14. neznámým mnichem františkánským sestavená.[3]) V ní pokračovali jiní, tak zejména neznámý katolík český v l. 1451 až 1492,[4]) jenž sestavil nebo odjinud převzal řadu záznamů o událostech českých počínaje od doby Husovy, po případě Václavovy, již dovedl až do r. 1492. Stanovisko tohoto pokračovatele je rozhodně katolické jak v posuzování Jiřího z Poděbrad,[5]) tak doby předchozí; ku podivu však dostalo se do kompilace jeho i několik zpráv tendence zcela opačné.[6]) Kompilátor měl pro dobu husitských válek po ruce ně-

které dobré zprávy odjinud neznámé a v tom tkví především cena jeho; mezi prameny těmi lze zřetelně postihnouti zápisník některého Pražana s přesnými daty zejména o výjezdech a návratech pražských obcí k akcím vojenským z let 1420—1422. V datech z let těchto lze se také přesvědčiti, že letopisec čerpal z pramene, jehož bylo užito i spisovatelem textu *B* Starých letopisů. Je-li kompilace z těchto let bohatá určitými daty dnů, je vročení událostí pravidlem vadné; leccos z toho bylo asi zaviněno nedbalým písařem universitního rukopisu. Hledisko, jež zápisy zaujímají k svému thematu, je zřejmo na př. ze slov, že r. 1419 „kacíři" zničili mnoho klášterů v Čechách („heretici" vrací se i později), nebo ze zprávy o „secta Thaboritarum", z níž prý víc než tisíc upáleno v Chotěboři (ún. 1421), nebo z toho, že město Tábor zve se hnízdem nejhorších lidí (pessimorum), že Korybut byl zbaven r. 1427 moci ohavnou zradou, že Sirotci jsou „latrones", dále z analistovy radosti nad porážkou polních obcí u *Lipan*, kde, jak dí, byla v nic obrácena vypínavost (magnificencia) *těch lupičů a plenitelů*,[1]) i konečně z titulatur Zikmundových.

Prvá zmínka o *Žižkovi* v naší kompilaci týká se bojů, jež předcházely velkému obležení Prahy Zikmundem na jaře r. 1420. Dí se tu, že 22. května Žižka s obcí táborskou odňal pánu z Michalovic a pánu z Ralska 19 vozů se spíží a oděním, jež měly býti dopraveny na hrad pražský (zpráva je známa z textu Starých letopisů *B*). Následují přesná data časová o dalších skutcích obce táborské a Pražanů v Praze a okolí; datum o bitvě na hoře Vítkově je připojeno k zprávám o dvou srážkách předchozích (u Kartous u Vltavy a na poli špitálském), jakoby šlo o událost podobného rázu a významu, leč že o Vítkově dodáno, že tam (Pražané!) zabili 144 Němců a Uhrů. O Žižkovi ani slova![2]) Ještě výmluvnější je, že ani v datech o bitvách u Kutné Hory a Německého Brodu v zimě 1421—22 není zmínky o Žižkovi, ba že není ani zmínka o jeho smrti! Z dvou jediných míst, s nimiž se v prameni našem s Žižkou ještě setkáváme, týká se prvé dobytí Berouna Pražany a Žižkou v březnu 1421 (spálili tam, dí se tu, několik panošů krále Václava a několik mistrů pražských) a pak dne 7. června r. 1424,[3]) dne bitvy u Malešova a vtržení Žižky do Kutné Hory; tenkrát „*Zizka princeps latronum*, qui (se) appellabant legistas (česky patrně: zákonníky, bojovníky za zákon Páně),

vypálil Horu Kutnou“ a téhož dne porazil Pražany. V celku vidno, že tu jde o kompilaci nevalně pečlivou, jež důležité dovede pominouti zcela a zachovati přesné datum i událostí významu podřadného. Cenu má pro historika ovšem i svým názorem na osoby a věci; v té souvislosti je cenný i její soud o Žižkovi.[1])

6. DOBA VLADISLAVOVA.

(T. zv. kronika Prokopa písaře. — Český překlad Vavřince. — Plzeňská a mostecká paměť o Žižkovi. — Čeští humanisté o Žižkovi. — Konáč. — Oslavné obrazy Žižkovy v knihách valdenských. — „Kronika velmi pěkná“ o Janu Žižkovi.)

Vyvolávajíce svědky z posledních let naší doby studijní, počneme nejstarším z nich, jediným, jenž by byl mohl vystoupiti jako svědek v kterémkoli z období výše dotčených, od časů Žižkových počínaje. Je to *Prokop, písař novoměstský*, narozený kol r. 1390 a zemřelý ve stáří víc než 90 let asi r. 1482, týž, o jehož učenosti i ušlechtilé povaze vydaly naposled svědectví práce *Fr. Mareše*.[2]) I jeho veliká životní zkušenost, zabírající v sobě skoro celé husitské století je s to, aby obrátila pozornost k jeho kronice, počaté r. 1476. Bohužel — celá „kronika“ přestala na pouhém začátku (10 stran tisku u *Höflera*[3]), jenž nedospěl ani k smrti Václavově; neobsahuje ovšem slova o Žižkovi. A i ten začátek je v podstatě pouhým konceptem, záležejícím z kompilace vývodů *Vavřince z Březové a Enedše Sylvia* — tu po druhé setkáváme se s podstatným a nepochybným užitím Eney v naší historiografii[4]) — jen mimochodem doplněným několika daty původu nám neznámého. Konec (poslední stránka u *Höflera*) pochází prý již z péra pilného sběratele a kopisty husitských rukopisů *Oldřicha Kříže z Telče* (* 1406, † 1504). Ale ráz jeho odpovídá cele částem předchozím. V něm najdeme zprávu dost karakteristickou pro ducha celého sepsání, že totiž r. 1417 přišli do Prahy *cikáni*, rázem a zjevem (typo et figura) *předchůdci Táborů*, jimž své nejhorší mravy zůstavili.[5])

Co tedy zbývá z pokusu Prokopova o sepsání dějin českých?[6]) Pouze poučení, že tento starý pamětník doby Husovy, doby Táborů i Jiřího z Poděbrad, dívá se na problém český v 15. stol. cele zrakem druhé předmluvy Vavřincovy, již slovně přepisuje, stavě ji také

v čelo své práce, ano již doplňuje okázalým přiznáním ke katolické pravdě[1]) — co následuje, je v podstatě jen variantem a rozvedením její myšlenky, jak šťastná, mocná a slavná byla zem česká a národ český v době Karlově a jaká příšerná zkáza potom počala se přijetím bludů Viklifových. Že Němci z Drážďan, zejména Petr, jenž „poradil“ Jakoubkovi přijímání z kalicha, nosili po Praze karikatury, znázorňující křiklavé rozdíly chudoby Kristovy a apoštolů na jedné a nádhery papežovy a kardinálů na druhé straně, je tu zdůrazněno samostatně, t. j. nezávisle od Sylvia. Byl-li mistr Vavřinec opravdu radním písařem Nového Města, snad ještě současně s naším Prokopem, měli bychom v konceptu Prokopově jakési pozdní přihlášení se k bývalému staršímu soudruhu a snad začátek pokusu o revisi a doplnění jeho díla.[2])

* * *

Spojuje-li Prokop takřka v jedno Vavřincovo a Sylviovo odsouzení husitské revoluce, dovolává-li se svědectví husitova i papežova proti pobloužení předků, můžeme v době jeho i jinak postihnouti, že názor Vavřincův na osoby a věci, třebas důsledně protitáborský, jeví se některým čtenářům jeho z prostředí kališnického protitáborským nedostatečně. Doklady k tomu podává *český překlad Vavřincovy kroniky*, někdy v té době (ale snad již v době Jiřího) složený. Jeho předmluva naplněna je již zřejmě pohledem z velké dálky, v jehož perspektivě po době „božské paměti“ M. Jana Husi následoval „*čas Žižky*, kterýžto lituje jeho smrti s jinými bratřími *veliké škody znamenité* učinil v zemi české s záhubou duchovenství“. To je sotva stanovisko, chtějící oslavě Žižkově (po prvé se tu potkáváme s dohadem, že Žižka tasil meč protože litoval smrti Husovy!); důležitější je ovšem, že náš překladatel *vynechal* hlavní pochvalnou karakteristiku Žižkovu, jež vyšla z péra Vavřincova, t. j. slova: „horlitel pro zákon boží obzvláštní“.[3]) Neméně významné je, že v nadpisech, jež dal odstavcům překladu, mluví opětně o „ukrutnosti“ nebo „*velké ukrutnosti*“ Táborů či *Žižky;* zmínku o Žižkově „comitiva“ (str. 66 výše) překládá jednou: „rota“.[4])

Český překlad Vavřince zaslouží i v jiném směru naší pozornosti. Kopisti nebo čtenáři jeho doplnili na několika místech text svými

vložkami a poznámkami a z nich se můžeme tu a tam poučiti, jak se Čech z konce století stavěl k palčivým otázkám minulosti i přítomnosti. To stanovisko, jak jsme postřehli již v Starých letopisech, není jednotné: jeden glosátor je zřejmě rozčilen na Tábory, jež zve pikarty a nešlechetníky, kteří zavedli lid ve veliké bludy,[1]) jiný patrně s Táborem sympatisuje. Nechce věřiti tomu, co Vavřinec vypravuje o Adamitech nebo o tom, jak Táboři vrhali na zem posvěcené hostie a nohama šlapali tělo Páně: obrací se prudce proti kronikáři-lháři, jenž lží a klevetou chce zohyzditi věrné cepníky táborské. Je dosti pravděpodobno, že tyto protesty pocházejí od přepisovače ze sekty českobratrské; pro poznání, jak (snad ovšem jen v prostředí českobratrském) rodil se již a zatlačoval Tábor legendární do pozadí obraz Tábora historického, stačí upozorniti na to, že čtenář Vavřincův prohlašuje za lež a klevetu, co jak víme, nebylo lží, ale pravdou. Několik ostatních přípisků je zajímavo svými stesky na soudobé, patrně husitské kněžstvo: na jeho svatokupectví a lakomství a na kněžské plození svárů. Jednou čteme i stížnost, že zlí lidé dovolávají se frivolně textů Písma na obranu svých neřestí. Říkají prý: „Když nás mají kurvy, ruffiánové a lotři předjíti do království, i nedajmež jim napřed![2])

* * *

V písemné tradici našich měst a míst venkovských není z druhé pol. 15. stol. takřka data, jímž by bylo lze přispěti k dokreslení obrazu veřejného mínění o Žižkovi v té době.[3]) Jen *Plzeň* zachovala ve svých knihách důležitou zprávu: v listině z r. 1482 je (ve sporu o dům v Plzni) řeč o přísežné výpovědi desíti svědků, že bývalá majitelka domu, bohatá vdova paní Kateřina Pabianková s mnoha jinými z mužů i žen, „*spálivše své statky dobrovolně* na rynku, svévolně *s bratřími za Žižky* z města . . . otběhli a pryč šli i jeli.“[4]) To je novina velmi cenná: ukazuje nám, jakého ducha a směru byl houf, který na jaře r. 1420 s panem Břeňkem a Žižkou opustil Plzeň, aby si probil cestu do Tábora. Z měst a míst jiných bylo by lze shromážditi jen několik více nebo méně legendárních historií. K nim tuším třeba připojiti i zprávu německy psaného vypravování o vítězství *mosteckých* měšťanů nad Husity dne 5. srpna 1421, v níž se vykládá, že Žižka

se nešťastného podniknutí proti Mostu nezúčastnil, ano, že před ním své vojsko varoval. A to prý proto, že byl poselstvím Mosteckých upomenut na svůj čestný slib, že ničeho proti Mostu nepodnikne. Slib takový učinil prý asi dva roky před vypuknutím bouře husitské, když stihal s několika soudruhy osobního nepřítele v okolí Mostu a při tom upadl do rukou měšťanů. Slib zachránil tenkrát Žižkovi život a r. 1421 přispěl k triumfu města Mostu nad vojskem Žižkovým, jež odvážilo se obležení města samo na svůj vrub, přes výstrahy vojevůdcovy. Sepsání, o něž jde, praví na konec samo o sobě, že bylo složeno r. 1493; některé známky vzbuzují však pochybnost o věrohodnosti tohoto data. Sepsání užilo nepochybně staršího zápisu o událostech mosteckých z r. 1421; ale výklad o Žižkově roli při tom je po nejedné stránce tak pravděnepodobný, že mu cenu historického podání přiznati se rozpakuji.[1])

* * *

Že přední duchovní náčelníci českého humanismu z doby jagellonské odsoudí Tábory a Žižku zcela rozhodně, lze předem očekávati, i kdyby Eneáš Sylvius nebyl v tom směru již udal tón. Tak proslulý *Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic* (zemřel r. 1510, nedosáhnuv ani 50 let věku; jeho „kronika", k níž sbíral materiál, je nezvěstna) vzpomíná nejednou v listech svých „morových" nebo „škodlivých časů, kteříž sú za Žižky byli"; jsou mu to časy odsouzení hodného vzbouření, jež pošetile bořilo kostely a nelítostně vyhánělo nebo zabíjelo osoby duchovní, časy, kdy vyřítily se všechny furie pekel, kdy prchly všechny ctnosti a města svítila plameny, kdy rolník byl vyhnán a úrodná půda vydala trní a hloží atd.[2]) Podobně později (r. 1519) humanistický filosof český, *Jan Šlechta ze Všehrd*, v listu Erasmu Rotterdamskému mluví o *Žižkovi* jako o svatokrádci a zločinci, jehož vojsko záleželo z lotrů, vrahů a psanců.[3]) S tím pojetím Žižky souvisí zřejmě slovo „*žižkovati*", t. j. asi ploditi bouře, provozovati násilí — jak toho obratu užili Čeští bratří, věrní Chelčickému, o těch členech Jednoty, kteří chtěli smířiti se s „mocí meče".[4])

Zmínku o strašné tyranii vojsk táborských najdeme (r. 1469) u *Jana z Rabštejna*, v jeho slavném „Dialogu"; autor má však za to, že

válka soudobá je ještě záhubnější[1]). Výmluvnější je vzpomínka pana *Petra z Rožmberka*, vnuka někdy Oldřichova, v listině z r. 1519: když z dopuštění božího kacíř Žižka s jinými bludnými lidmi v této zemi české *proti křesťanóm* jsou povstali a kláštery a kostely pálili a osoby duchovní a zákonníky mordovali a rozháněli a statky jejich brali...[2])

Zajímavo je, že u humanistů-kališníků nenajdeme podobných odsudků; u jednoho z nich, *Viktorina Kornela ze Všehrd*, setkáme se ovšem jen s chválou Žižkovy statečnosti (a to ku podivu tam, kde Všehrd mluví o hrdinství staročeských *žen*, které se statečným *Janem z Kalichu*, jako někdy stará knížata česká „všecky Němce z země české jsú vyplenily"),[3])u druhého najdeme více. Také sic *Řehoř Hrubý z Jelení* († 1514) vzpomíná (r. 1512) Žižky jen jako jednoho z proslulých vojevůdců, o němž „čte se a lidé rozprávějí staří"; ale dále se dovídáme, že Žižka byl *metla boží* od Boha poslaná na duchovní lidi; byl vzbuzen spravedlivým soudem božím pro M. Jana Husi muže svatého a jeho pravdy.[4]) Je to (až na motiv o Husovi) vlastně totéž, co řekl Bohuslav Hasištejnský, jenže není proneseno jako žaloba, spíš jako pochvala neb omluva. Z *Urbánka*[5]) cituji ještě slova Českého bratra *Tůmy Přeloučského* v listu z r. 1502, jenž vzpomíná pana Viktorina z Kunštátu, že „věrně a upřímně se měl s lidem chaterným a jich hejtmanem slepým (*Žižkou*)... věře tomu, že boj boží bojuje". Tůma, jenž soudí nepříznivě o králi Jiřím (také proto, že umořil v svých žalářích kněží táborské), chce proti synovi postaviti zásluhy otcovy; je tuším prvý z Bratří, kteří (na rozdíl od Chelčického) spatřovali v Táborech a Žižkovi své duchovní předchůdce.

Obě prvá z posledně uvedených svědectví obsahují spíš pokus o ospravedlnění činů Žižkových než přiznání k němu. Vzpomeneme-li pak toho, že husita *Konáč* nerozpakoval se r. 1510 dáti Čechům do ruky zčeštěnou kroniku Sylviovu, třebas poněkud upravenou a s ní obraz Žižky, skvělého válečníka, ale i hrozné šelmy, již přece Bůh konečně zahubil, musíme dotknouti se i toho, že Konáč v předmluvě své položil důraz na jinou stránku podoby Žižkovy, již nalézal u Sylvia — jak totiž slepý vůdce vyháněl ze země Němce, říšská knížata i císaře, cepy je nahrávaje.[6]) Tu lze postihnouti zřejmě, jak česká společnost, myšlenkovému kvasu časů Žižkových již většinou

odcizená, snažila si nahraditi náboženského horlitele obrazem hrdiny nacionálního. Příklad toho shledali jsme již u Všehrda a budeme míti příležitost najíti jej i v „Kronice velmi pěkné" — starší doba této verse ještě nezná!

* * *

Najdeme sic i v době vladislavské, kromě sympatií mluvících někdy ze Starých letopisů, oslavně okázalé přiznání k Žižkovi — ale to nenáleží svým vznikem jistě této době. Jde tu o obrazy dvou ilustrovaných rukopisů původu táborského a karakteru *valdenského*, obírajících se „zrcadlem všeho křesťanství"; prvý, starší je v Gotinkách, druhý mladší v Jeně; sepsáním kladou se do posledního dvacetiletí 15. stol. a poč. 16. stol.[1]) Oba rukopisy mají *obraz Žižky*, jedoucího na koni za knězem (jenž nese na tyči monstranci) a provázeného zástupem cepníků, kteří kráčejí pod praporem s kalichem a nápisem: *Žižka, náš bratr věrný*. Pod obrazem čteme text druhé strofy známé písně táborské „Kdož jste boží bojovníci", jež tím způsobem je jaksi označena přímo za píseň vojska Žižkova. A text nad oběma obrazy[2]) vykládá ku podivu plně a správně, že „léta Páně 1419 v království českém povstali sú lidé *proti všem duchovním* pro nešlechetnost jich". Následuje výpočet těch hříchů a nešlechetností[3]) — „a lidé z vůle boží jim toho dél trpěti nemohúc, je bili, pálili, topili, vězeli, z země vyháněli, jich kostely, kláštery, kaply, domy pálili, bořili, rušili; obrazy, kalichy, knihy pálili, sekali a rozmetali,[4]) chtějíc, aby kněže byli dobří, ctnostní a nábožní, následujíc prvních svatých . . . Kteřížto toho času lidé s vojskem, s vozy, s braní po zemi jezdili a s málem neoděného lidu množství voděncův poráželi, *majíce hejtmana bratra Žižku slepého*".

To je, jak praveno, psáno (v rukopise jenském) kol r. 1500, ale již srovnání s rkp. göttingským prozrazuje, že tu jde jen o reprodukci předloh starších — oba rukopisy zmíněné, protivou Krista a Antikrista naplněné, jsou českým vzděláním Obrazů Starého a Nového zákona, sepsaných *Mikulášem z Drážďan* a jsou ilustrovány karikaturami, jejichž originály nosili podle všeho mistři drážďanští po Praze ještě v době Husově.[5]) Na jejich základě nebo po jejich vzoru praco-

vali o vděčných námětech, jak je to třeba míti, táborští kněží a kreslíři od té doby znovu a znovu — v rukopise jenském viděl bych jen uměleckv vyzrálejší, ale i nejpozdější typ té řady. I text nad obrazem, jenž tak výrazně skizzuje cíl Žižkův, zejména však nápis: „Žižka náš bratr věrný", mohl vůbec stěží vzniknouti neodvisle v 2. pol. 15. stol. Je-li na jiném obraze rukopisu jenského[1]) muž pod korouhví s kalichem, s klípcem na očích a klíčem (palcátem?) v ruce, stojící v nebi vedle Boha Otce a Jana Křtitele a Jana Ev., opravdu *Žižka* — a jiný výklad je takřka nemožný — je to také motiv, jenž mohl vyplynouti pouze z obrazivosti karikaturistů, kteří, obírajíce se rozdílem Krista a Antikrista od let desátých počínaje, fantasii své rozličně popouštěli úzdu — srv. o tom zejména knihu *Chytilovu* — aby podivnou nestejnost cest, jež vedou do nebe a do pekel, diváku znázornili. V souvislosti s kultem Žižky jako rytíře Kristova lze obrazu dobře rozuměti. Ale vším tím nutkán je historik k závěru, že mezi valdenskou družinou Mikuláše z Drážďan na jedné a táborstvím a Žižkou na druhé straně je jistá, snad přímá souvislost. Je to závěr, jenž je s to, aby dodatečně dodal váhy postřehům a zjištěním, známým nám z úvodní kapitoly této práce.[2])

* * *

Ilustrace obou rukopisů napovídají zároveň, že památka Žižkova měla po celý ostatek 15. stol. svou obec věrných, jimž snad přirozenou jevila se představa Žižky oslaveného v nebesích, besedujícího po boku Hospodinově se svatými Páně. Vše, co jsme dosud zvěděli o posmrtné historii Žižkově na naší půdě, dává nám právo tvrditi, že takové uctívání památky Žižkovy musilo býti omezeno jen na nemnohá určitá místa nebo kruhy. Praví-li Vratislavští ve své žalobě papeži z r. 1459, že čeští kacíři *slaví svátky* Husův, *Žižkův*, Jeronymův a Petra Engliše,[3]) nemůžeme údaji tomu v šíři jeho, t. j. pokud jde o Žižku a Petra Engliše, naprosto uvěřiti, leč bychom „kacíři" rozuměli jen zbytky Táborů. Za to nepochybně spolehlivý je zápis německého svědka o bouři pražské r. 1483, že zuřivý dav, vrhající se vztekle na konšely a na kláštery, zpíval mnichům o Janu Husovi a Žižkovi.[4]) Po prvé, tuším, ozývají se nám tu obě tato jména v běž-

ném dnes výrazném spojení; krvavá bouře z r. 1483 byla, aspoň na Novém Městě, přímo opakováním toho, co se stalo r. 1419 na novoměstské radnici, kdy Žižka po prvé vystoupil na scénu revoluce.

* * *

Jediný starý český pokus o sepsání, jež by shrnulo v celkový obraz činy Žižkovy, je krátký spisek (11 stránek v tisku), objevený *Gollem* v rukp. freiberském z 15. stol, tištěný již poč. 17. st.[1]) Starý kopista dal mu titul: „*Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi čeledínu krále Václava.*" Plánem autora bylo sepsati všechny vojenské skutky Žižkovy, jeho bitvy, tažení, dobytí měst a zámků; k tomu úvodem (na třech stranách tisku) vyložil krátce běh věcí od vystoupení Husova až k zdvižení kříže papežem proti Čechům r. 1420; ke konci na půl strany zmínil se o vývoji od smrti Žižkovy až do Lipan. Na několika místech stýká se se Starými Letopisy, někde narazíme i na patrný ozvuk slovný, ale celek zdá se býti komponován samostatně, ač nějakou předlohu s datovým substrátem musíme předpokládati. Autor je především horlivý Čech, ctitel Žižkův, ale jak zřejmo, muž nevelkého rozhledu a bez hlubšího zájmu o souvislost a význam dějů vojenských, jež skoro bez všeho pragmatismu i beze vší chronologie jsou v spisku jeho podle časového postupu svého (ne bez hrubých chyb) spojeny ve vypravování jakž takž souvislé. Míní-li poslední vydavatel jeho *Novotný*, že autor psal v l. 1434—36, jde tu zcela nepochybně o omyl.[2]) Karakteristický je důraz, jejž klade kronikář na protiněmecký ráz válek husitských — i to, jak jsme poznali v Starých letopisech, ukazuje na dobu pozdější, podobně jako patrné sympatie pro krále Václava. Někde přičítá autor Žižkovi vojenské činy Pražanů, události r. 1423 přechází mlčením. Nejpodivnější je, že nemá zmínky o Táborech, jako straně a vojsku Žižkově (u něho Žižka, jako u annalistů pozdějších, je sám stranou a mocí), ano zdá se, že má za to, že Žižka a Táboři byli činitelé si navzájem cizí nebo aspoň že mu poměr jejich je nejasný. Na poslední stránce čteme dokonce: „A již jsú *Táboři Žižku* dobře *v nenávisti měli*, najvíce proto, že Žižkovi kněží řádně mše slúžili v ornátě a s pleší a v komži, boží tělo nosili v monstranci. Protož sú Žižkovým kněžím říkali pláten-

níci a Žižka Táborským ševci". Výše je zmínka o Táborech jen dvakrát: jednou bez Žižky, podruhé v nejasné souvislosti; autor vskutku neví nebo aspoň nepraví, že Žižka byl hejtmanem Táborů; pravděpodobné je, že chtěl vědomě Žižku od Táborů odděliti; také nenajdeme u něho nikdy: „bratr" Žižka.[1]) Potom nás již nepřekvapí, že autor nezná ani jména Korybutova a prvý odchod Korybuta ze země vysvětluje (ovšem omylem) tak, že kníže nechtěl prý přijímati pod obojí, že *neudává ani roku ani data Žižkovy smrti*, že nemá slova o jeho původu (že byl čeledínem krále Václava čte se jen v titulu práce, jinou osobou, jež patrně znala český překlad Vavřince z Březové, přidaném), že nepraví nic o jeho strategii a že historii jeho počíná vypravovati vlastně teprv od bitvy na Žižkově; před tím je jen zmínka o dobytí Ústí nad Luž. a osazení Tábora Žižkou „a jinými Čechy". Rozdíl mezi obšírnějšími výklady věnovanými událostem pro cíle spisku mimotným (zejména jednání Pražanů se Zikmundem r. 1420 a osudům mrtvého těla Václavova) a událostem vynikající důležitosti, odbytým několika řádky, je také dokladem primitivnosti tohoto jediného českého sepsání o Žižkovi z doby husitské.

V té primitivnosti jest ovšem i jisté kouzlo: je zřejmo, že tu nasloucháme českému hlasu z prostředí spíš lidového než učeného nebo stavovsky povýšeného; proto také jeho pojetí Žižky, ještě Sylviem nedotčené, má pro nás cenu. Ocitujeme je celé. Autor zmíniv se o vyhlášení kříže proti Čechům, pokračuje: „Tehdy povstal jeden Čech z řádu rytířského velmi udatný, jednooký, jménem Žižka *z boží milosti*, i povstal zhuoru i táhl vojensky polem na ty, ktož jest nepřijímal těla božího a krve boží pod obojí zpuosobú; tohoť jest byl nepřítel a také jeho za kacíře jměl. I tak se jest strana proti straně zazlila: kteráž strana přemohla, ta jest ukrutně bez milosti zamordovala neb zapálila neb rozličnú smrtí zahubila; leč koho sám buoh ráčil zachovati, ten živ zuostal. A zvláště Němci Čechy hubili a Čechové Němce. A ta jest válka stála ukrutně 14 let." I tu zřejmo, že věty ty byly psány mnohem později, když již Čechům se jevily vojny Žižkovy v dalekém odstupu: jak soustředěno je stanovisko Žižkovo na jedinou otázku kalicha a jak jednostranně vyhroceno je pojetí doby, v níž ve vzájemném ukrutném mordování živ zůstal jen ten, koho sám Bůh ochránil! Jediný pokus autorův o souhrnný obraz

Žižkovy činnosti kreslen je v témže duchu; je dosti důležitým příspěvkem k poznání, jak vlastní program Žižkův chápali čeští kališníci na sklonku 15. stol.: „tehdy“ (vročeno do doby po bitvě na hoře Vítkově) „jest Žižka na pole vytrhl i táhl po zemi kláštery pále, mnichy z země hnal, faráře, kněží, kostely páliti kázal, kteříž jsú pod jednú zpuosobú lidu podávali.“ Shoda toho, co tu pověděno, s líční textu pod obrazem Žižkovým v rukopisu jenském je jistě velmi pozoruhodná; rozdíl tkví vlastně jen v tom, že tam Žižka trestá kněze pro hříchy jejich, zde jen proto, že podávají pod jednou.

Z ostatku jest upozorniti na údaj o vypálení kláštera zbraslavského Žižkou (srpen 1420) a o zneuctění hrobu krále Václava jeho lidmi (drábi otevřevše hrob, vzali jsú tělo krále Václava i posadili jsú jeho mezi sebú), konečně na zprávu, že Žižka leží pochován v Hradci a že Hradečtí dali si Žižku namalovati na korúhvi „na bílém koni v rytířské zbroji s palcátem v odění, tak jako živ jsa jezdil“. Upozornili jsme výše,[1]) že toto okázalé přiznání Hradeckých k Žižkovi nemohlo přetrvati rok 1437 a že i zpráva, že tělo Žižkovo leží v Hradci je pochybná.[2]) Ale zmínka kroniky o úctě Hradce k mrtvému zápasníku, podobně jako slova její o Žižkovi „z boží milosti“, jsou vlastně jediná, která prozrazují, že autor se k hrdinovi sepsání svého přihlašuje — obsah jeho sám, jak z pověděného vysvitá, byl by mohl býti stylisován i spisovatelem myšlenkově Žižkovi cizím. Neboť jen Žižka válečník, jenž drahně lidu zbil a upálil, Žižka, „který časté bitvy s silnými nepřáteli míval, *avšak jest nikdy pole neztratil*“ — tu slyšíme po prvé o tomto titulu Žižkovy slávy,[3]) ač, jak poznáme, podvrací prostoduchý autor svou chválu sám v zápětí — je v popředí jeho zájmu, pak snad ten Žižka, jenž zbil mnoho Němců. Snad právě proto zalíbilo se sepsání kopistovi do té míry, že mu dal titul: kronika *velmi pěkná* o Janu Žižkovi. Jinak, jak zřejmo, nekladl na potřeby a úkoly takového thematu zvláštních požadavků.[4])

Dobu sepsání „Kroniky velmi pěkné“ jest hledati teprve někdy v posledním desítiletí 15. stol. nebo v prvém desítiletí 16. stol. Prozrazují to věcné i slovné shody její s texty „Starých letopisů“ *E*, *L* — tak zejména vypravování o ošklivých scénách ve Zbraslavi (hanobení mrtvoly Václavovy) a o roli rybáře Muchy (text *G* Starých letopisů), líčení bojů od Kutné Hory do Něm. Brodu ku konci

r. 1421 (zde najdeme slovné shody s texty *LM* a ovšem i jejich pojetí, jemuž účast Pražan v zápase je neznáma), dále data o Korybutovi (shoda s *M*, že Žižka říkal knížeti „synu", kníže Žižkovi „otče") nebo zmínka, že útok na radnici novoměstskou v červenci 1419 byl vyprovokován kamenováním kněze s radnice a zejména karakteristická shoda s *L*, že kníže nechtěl prý přijímati pod obojí.[1]) Proti těmto výrazným shodám neobstojí námitka, že naše „Kronika" nemá podrobnějších dat o Žižkově smrti, jež najdeme v *LM* nebo jiných zpráv jejich — ta nedůslednost nebo povrchnost karakterisuje „kroniku" vůbec: stačí ukázati na to, že osudům mrtvého těla krále Václava IV. věnuje mnohonásobně větší pozornost než úmrtí Žižkovu (bylo by lze bezmála říci, že citový poměr autora k Václavovi je vřelejší než k Žižkovi), nebo na to, že autor, jenž vytýká o Žižkovi s důrazem, že nikdy pole neztratil, vykládá brzo na to, že Žižka s vojskem „utekl" do Žatce, a zmiňuje se ještě dvakrát o jiných neúspěších jeho. I údaj, že Zikmund povolil přijímání pod obojí, nijak neomezený nebo nevysvětlený blíže, a patrný nedostatek nepřátelského zaujetí proti Zikmundovi vůbec,[2]) omyl, že Hus kázal, že má býti svátost oltářní podávána lidu pod obojí, zřejmá nechuť autorova k Táboru, nedostatek časových dat, i nejdůležitějších (smrt Žižkova nebo Lipany), prozrazují nejen malou péči, již věnoval autor svému thematu, ale i značnou časovou vzdálenost jeho od událostí líčených. Naproti tomu třeba přiznati, že leccos je v díle jeho pověděno plněji a srozumitelněji než v Starých letopisech.

Cena „Kroniky velmi pěkné" tkví zejména v tom, že nám ukazuje, jakou představu o Žižkovi měla česká kališnická společnost ke konci 15. nebo počátkem 16. stol. Je to prvá česká práce věnovaná Žižkovi přímo, ale rozpakujeme se ještě říci, že na jeho oslavu: autor chce víc působiti neobyčejností a poutavostí své historie z dob válek husitských, než přispěti ke kultu hrdiny, Pověděli jsme již, že v popředí jeho zájmu je Žižka válečník a Čech, nikoliv bojovník pro pravdu Páně; protiněmecký zájem spisku je rozhodně daleko výraznější, než jeho interes náboženský — proticírkevního zaujetí vůbec u spisovatele nepostřehujeme; seznamuje-li nás krátce s žádostí Čechů a Moravanů o „čtyři kusy", dí hned, že král Zikmund hlavní z nich (přijímání pod obojí) schválil; dále, jak se zdá, vidí rozdíl

stran jen v přijímání pod obojí; v něm vidí „boží zákon"; vidíme i, že souhlasí s Husovými kázáními proti zkaženosti kněžstva, ale bolest Pražanů, že „se jim zle děje" a pozdní žal jejich nad smrtí krále Václava prozrazuje i u něho, že k náboženskému programu revoluce příliš vřelého poměru neměl.

Jak jinak dovedla na rozdíl od primitivního sepsání tohoto pojmouti o bezmála celé půlstoletí dříve zjev a význam Žižkův kronika cizince, Eneáše Sylvia, a jak zcela jiným tónem měly naplniti se odezvy její, její představy o slepém vůdci Táborů, v protestantském prostředí německém!

7. POKUS O RÉSUMÉ.

Řada svědků, jež jsme vyvolali z celého století, aby nám pověděli, co vědí a soudí o Žižkovi, imponuje nejen počtem, ale často i váhou slova svého. Prvou nepochybnou jistotu, již odvodíme z výpovědí jejich, bude lze formulovat tak, že Žižkův zjev dějinný zakotvil se hluboko v paměti vrstevníků i potomků, jinými slovy, že Žižka byl muž neobyčejný, zjev zcela mimořádný, jenž zaměstnal trvale zvídavou pozornost tří generací. Na prvý pohled by se zdálo, že je to také poslední jistota, jež z výpovědí svědků vyplývá — tam, kde se tážeme na úsudek o dějinné roli Žižkově, na mravní a ideové hodnocení její, znějí nám zajisté vstříc odpovědi co nejpříkřeji se navzájem potírající: vedle Žižky, jenž je ohavou mravní a lotrem ke všem zločinům odhodlaným, setkáváme se i se Žižkou světcem, stojícím v nebesích po boku Boha Otce, mezi svatými jeho. Ale i odtud odvoditi jest poznání pro studium problému ne nedůležité: v úsudku o mravní povaze a myšlenkovém obsahu činnosti Žižkovy byl rozdíl mezi svědky jeho života daleko hlubší a výraznější, než je to u zjevu, kolem něhož víří boj stran, samozřejmým pravidlem — i z toho třeba souditi na zcela výminečnou mimořádnost skutků a cílů jeho. Ten rozdíl není, pravda, ve většině svědectví vyhnán do extrému tak podivuhodného, s jakým jsme se setkali v dotčených úsudcích Štěpána Pálče nebo Eney Sylvia na jedné a v oslavném obrazu rukopisu jenského na druhé straně: ti, co ve vděčné lásce své povýšili Žižku na nebesa, mluví patrně jménem táborské menšiny, která stála Žižkovi

nejblíže a která asi prozrazuje, jak se na dílo své díval Žižka sám; zdá-li se z některých známek, že by k jejich pojetí nepřihlásili se všichni Táboři nebo aspoň všichni kněží jejich, je naproti tomu zřejmo, že anděl, podávající Žižkovi kalich na obraze na bráně táborské i zprávy o tom, že v některých kdysi táborských městech nebo místech vzpomínali co rok památky Žižkovy jako muže blahoslaveného, dosti přesvědčivým dokladem, že v prostředí táborském ctěn byl Žižka dlouho jako muž svaté paměti hodný.

V kališnickém světě, tedy ve většině husitského národa českého, především v Praze a mezi husitskou šlechtou tak nábožensky zvroucnělého přiznání k Žižkovi ovšem nenajdeme; v něm obraz Žižkovy duchovní a dějinné hodnoty patrně kolísá; prvé nadšení z horlitele pro zákon boží obzvláštního ustupuje brzo před nespokojenou kritikou ukrutných method jeho, konečně vítězí v Praze i mezi venkovskou šlechtou duch paměti Žižkově patrně nepříznivý, někde zjevně nepřátelský a to přes všechen respekt k jeho výkonům a zásluhám vojenským. Teprv v druhé polovici 15. století najdeme zas některé doklady, že ze společnosti husitské nevymizelo vědomí, že Žižka byl věrný sluha boží a obránce pravdy jeho. A v době krále Jiřího, v kritické chvíli, kdy český kalich ohrožen byl zase útokem z ciziny, vedeným kurií římskou, zazní nám dokonce slovo o bratru Žižkovi slavné paměti, jenž, silen jsa božskou pomocí, zahnal s málem lidu velká vojska krále Zikmundova. To je, jak jsme pravili, první a na dlouhou dobu poslední český hold Žižkovi toho způsobu, v pojetí patrně odlišný od oslav táborského rázu a původu; v něm obrácena je zajisté pozornost jen k Žižkovi vítězi nad Zikmundem. Ale svědkové, jež jsme slyšeli, prozrazují častěji, že podobně vděčně a vřele nesoudili o Žižkovi čeští kališníci té doby vesměs: nelíčený odpor ke krutostem a zvláštnostem táborským a tím přímo nepřímo i Žižkovým, ozve se nám v projevech duševních vůdců jejich — u Jakoubka i Příbrama, ba i u Mikuláše z Pelhřimova, nemluvě o zásadním, rozhořčeném zavržení násilí starotáborským Chelčickým — často a důrazně, jednou slyšíme i ostrou nadávku o Žižkovi arcizrádci, a vypravování letopisců kališnických o Žižkovi vystříhá se pravidlem opatrně jakéhokoli oslavného přihlášení se k programu jeho. Anebo — a to je zvlášť karakteristické pro konec století, pro dobu

Vladislavovu — hledá vřelejší poměr k němu jen tím způsobem, že podivuje se Žižkovi válečníku nebo (jak jsme slyšeli) vítězi nad Zikmundem nebo vypravuje o jeho nepřátelství k Němcům. Nebo dokonce snaží se jej odděliti od Tábora, Tábora době a společnosti rozhodně nesympatického — krátce hledá smysl role Žižkovy víc v programu národně politickém nebo česky-národním než sektářsky náboženském.

Jsou-li mluvčí z tábora kališnického v svém soudu o Žižkovi rozděleni nebo zdrželivi, zní úsudky z prostředí katolického jednosvorně, bez rozdílu, jde-li o Čechy domácí či svědky zahraniční, proti Žižkovi. Nesmí nás mýliti, že jest ortelů takových daleko více než projevů z řad táborských či husitských — to souvisí s větším rozsahem i větší intensitou literárního života ve světě katolickém té doby; při tom českým zpravodajům přichází na pomoc hojnou měrou i cizina. Ale naproti tomu nesmíme také málo vážiti takřka bezvýminečný souzvuk katolických úsudků, jenž zní nám vstříc nepřetržitě od prvého vystoupení Žižkova a neutuchá po celé století: Žižka kat, lotr, lupič, zločinec a svatokrádce, sprostý životem i zrozením, bub, bösewicht, nesmírná zuřivost, nelidské krveprolévání, morové časy Žižkovy, památka jeho v hanbě a zlořečenství — tak a podobně zní nám to z projevů jejich znovu a znovu. Jen výminkou pronikají v tom obecném odsouzení, a to u cizince duchovně nad svou dobu daleko vyrostlého, jemuž imponovala postava tak romaneskní a divoká průbojnost českého pozdvižení vůbec, postřehy, jež oprávňují k závěru, že nešlo nikterak o pouhého násilníka a lupiče, ale i bojovníka za myšlenku, také výminkou najdeme u jednoho současného svědka, jenž v smrti Žižku předešel (opata Zaháňského) pokus o psychologické vysvětlení event. omluvu krvavé krutosti jeho: Žižka jen svou víru považoval za pravou a svatou a všechny jiné víry za syny hodné smrti. Tedy zcela podobně jako čteme po 80 letech u českého kališníka v Kronice velmi pěkné: toho, kdo nepřijímal pod obojí, měl Žižka za kacíře, rozuměj hodného smrti. Uslyšíme hned, jak z takových postřehů vede cesta k výkladu, jímž oslavy jedněch i zatracení druhých lze spolu vyložiti.

Nejpozoruhodnější ze všeho je celkový souhlas svědků našich, pokud jde o materielní povahu dějinné role Žižkovy. Co o tom napsal

táborskovaldenský redaktor sborníku jenského (nebo gottingského) pod obraz slepého Žižky jedoucího koňmo v čele svých cepníků: jak lid (táborský) pod hejtmanem Žižkou vstal, aby z vůle boží ztrestal a pomstil mravní zkázu duchovenstva, jak zabíjel, pálil, topil nebo ze země hnal kněží, jak jejich kostely, kláštery, fary bořil a pálil, obrazy, kalichy, knihy sekal a ničil, chtěje, aby kněží byli dobří, ctnostní a nábožní, následujíce prvých svatých — to táborské pojetí a vylíčení činnosti Žižkovy najdeme dotvrzeno v celku i detailech mnohonásob v datech a pozorováních našich zpravodajů, od Vavřince z Březové až do „Kroniky velmi pěkné", a to bez rozdílu, jde-li o kališníky nebo katolíky, Čechy nebo Němce či Vlachy. Vystupuje-li co v tomto programu v našich svědectvích zvláště v popředí, je to úsilí Žižkovo a Táborů jeho — ale spolu s nimi, můžeme říci, i velké části obce národní v boj vstoupivší vůbec — o vyvrácení klášterů a ztrestání nebo vyhnání mnichů; proti nim obracela se především nenávist revoluce, která (jak se zdá ze všeho) byla v jádře povstáním proti duchovenstvu zle žijícímu, což vztaženo kvapem na všechny kněze a mnichy kalichu odpírající. A v té očistné snaze viděl Tábor Žižkův, jak zřejmo je zase z oslavných výkladů a ilustrací táborských v rukopise jenském nebo v obraze na věži táborské, jak jej viděl ještě Balbín, nejen takřka vlastní smysl historické role Žižkovy, ale i titul mravněnáboženské zásluhy a slávy jeho: co Žižka v tom směru vykonal, vykonal ve jménu božím, jako věrný sluha jeho.

Nejde nám v tomto nástinu o kritický rozbor svědecké ankety, jíž naplněna je bohatě tato kapitola (k tomu by bylo potřebí, vyslechnouti ještě Žižku samého a kontrolovati a zhodnotiti výpovědi jeho i ostatních pramenů jak situacemi, jež v historii Žižkově tvořil vývoj dějinný, tak mravními měřítky době vlastními), nýbrž jen o pokus upozorniti na hlavní výsledky její a na možnosti, jak řešiti jejich problémy. Proto nechme stranou otázku, není-li pojetí oslavného spisu táborského, na nějž jsme takový důraz položili, hrubě jednostranné — srovnej, že v něm není vůbec slova o taženích a bitvách Žižkových, o jeho vítězstvích nad Zikmundem — a všimněme si jen důležité skutečnosti, že chvála svědka, nepochybně Žižkovi duševně nejbližšího, chvála zásluh Žižkových, je dostatečným vysvětlením,

po případě potvrzením vášnivých odsudků katolických i žalob a výtek kališnických. Co o povaze trestného poslání Žižkova proti duchovenstvu svědek táborský — opakuji, že v souhlase se svědectvími se všech stran — sumárně vypráví, stačí zajisté, aby nám vyložilo, proč ten, jenž svým straníkům a ctitelům jevil se bojovníkem Páně, slul straně postižené katem, lotrem, zločincem nebo nelidským ukrutníkem. Ukrutnost trestného vystupování a válčení Žižkova (víme, že nejen proti kněžím a mnichům, ale proti těm přece zejména), nemilosrdnost bez rozdílu stavu i osob, jíž vytýkají i táborští svědkové, hrůza, jíž jméno Žižkovo budilo proto u nepřítele, je nám zajisté výpověďmi svědků všech stran dosvědčena rozličně a bezpečně. Patří k předním jistotám, jež vyplývají z výslechů svědků — ale z týchž výslechů hlásí se nám vysvětlení, lze říci omluvy její. Jinými slovy: tam, kde, jak by se zdálo, se slova oslavy a zatracení v svědectvích, jež jsme shromáždili, nejvíce rozcházejí, tam se vskutku navzájem potvrzují nejplněji. Není, lze říci, zásadních rozporů v písemné tradici o Žižkovi; osobnost a historická role její, je, zdá se, dosti bezpečně postižitelna v hlavních konturách svých již na základě sebraného materiálu svědeckého.

Rozlišíme-li svědectví těch, kteří sledovali kronikářsky nebo pragmaticky celou historii Žižkovu nebo aspoň větší úsek její, od projevů vyjadřujících pouze úsudek mravní, ať již jde o chválu či zatracení, postihneme ovšem, že problém není tak jednoduchý a jednoznačný, jak by se zdálo z toho, co pověděno. Vedle Žižky trestatele kněžstva vstupuje před nás Žižka vůdce mocné strany revoluční s cíly náboženskými i politickými — otázka po vzájemném poměru obou stránek jeho poslání musí nás zaujmouti po výtce. Čeho si všimneme hned, bude fakt, že svědkové naši, přes početnost a všestrannost svou, nedovedou pověděti nic zevrubnějšího o stanovisku Žižkově v sporech náboženských nebo politických své doby, krom snad důrazu na to, že Žižka pronásledoval nelítostně Pikarty a Adamity. Ostatek musíme se spokojiti daty řekl bych elementárními; kdekoli jde o problém historicky zajímavý, jak jej s sebou přináší měnící se situace (srv. na př. otázku polské kandidatury, poměr k Želivskému a j.), nedočteme se o stanovisku Žižkově jasného poučení. Vůbec na rozdíl od hojných a někdy podrobných popisů bitev a vítězství

Žižkových, na rozdíl od bohatých dat o dobývání měst a hradů, pálení klášterů, kostelů, kněží, lze říci na rozdíl od brachiálních výkonů jeho, je myšlenkový život jeho, jeho stanovisko v boji stran a sporů politických i náboženských dotčeno měrou skrovnou, kuse a nedostatečně. Postřeh takový svádí k závěru, jakoby myšlenka, jež vystupuje v popředí jako vedoucí cíl činnosti jeho, zatlačovala v mysli jeho vše ostatní, byla jedinou politikou jeho; jí jakoby podmíněno a způsobeno bylo vše, co vedlo k boji s králem Zikmundem a protivníky vůbec. Spolehlivější odpověď k otázce, již tyto a podobné postřehy namítají, mohou nám dáti jen kapitoly následující.

Co postrádáme v protokolech svědeckých o Žižkovi straníku politickém nebo straníku a zápasníku náboženském nebo dogmatickém, je bohatě vyváženo daty o Žižkovi vojáku. Tu také, můžeme říci, zní soud všech, kteří thematu se dotýkají, jednosvorně: od „chytrého bojovníka" Chelčického, od velmi smělého a rázného organisátora sedláků u Vavřince až do závěrečných vzpomínek o Žižkovi, který s málem lidu velká vojska porážel a nikdy bitvy neztratil, ač byl slep na obě oči. Čteme sic i zápisy, v nichž není stopy po uznání vojenských činů Žižkových, jak bychom ji čekali, ale naproti tomu, čím dále se vzdalují svědectví časovou příslušností svou od doby Žižkovy, tím více podiv k jeho výkonům vůdcovským přerůstá rámec skutečnosti: čím dál tím víc přičítá se Žižkovi samému to, co spolu vykonali Pražané nebo jiní vůdci táborští (pan Břeněk), čím dál tím víc vystupuje v popředí Žižka sám jako vlastní a hlavní hrdina válek husitských, tvůrce triumfů i hrůz jejich; u Eneáše Sylvia, jenž vědomě zveličuje roli jeho, je Žižkovi přičteno i velké pozdější vítězství české u Ústí. Sylvius je také jediný zpravodaj, jenž nás poučuje o nové, jakoby Žižkou samým vymyšlené taktice bitevní v bojování s vozy; pramenům starším a domácím není ku podivu nic z toho známo, krom snad zmínky, že Žižka naučil své lidi bojovati s vozy a krom (pozdějšího) podivu nad mistrovstvím, s nímž vládl touto zbraní. V podání zahraničních pozorovatelů roste vůbec, jak se zdá, význam a úspěch vystoupení Žižkova výše než v pojetí domácích: jednou čteme (v listu krále Zikmunda), že Žižka je hlavní vůdce a řiditel viklifského kacířství v zemi, jindy, že čeští kacíři zvolili si muže tak pochybných kvalit, aby nad nimi kraloval; Eneáš

Sylvius líčí, jak pokořující mír chtěl s ním uzavřít sám král Zikmund. Ale většinou, jak patrno, jde při takovém upřílišování o jasně postižitelnou tendenci.

Nejeden svědek, pravidlem ovšem protivník, zdůrazňuje, že hrdina tak podivuhodné kariéry vyšel z rodu nízkého nebo že byl minulosti mravně temné (při tom najdeme narážky na účast Žižkovu v rotách lapků a psanců); Táboři sami vzpomínají, jak ze skrovných počátků, pomocí malých a nízkých jako bratra Žižky dosáhli veliké moci a byli silni všem nepřátelům. Ostatek — krom Eney Silvia — nedovedl žádný z pramenů našich povznésti se k zájmu o Žižku člověka, povědět cokoli o jeho původu, rodu, rodině, tělesném zjevu; řekl jsem, že Čechové teprv v 16. stol. zvěděli nejspíše ze Sylvia, že Žižka slul původně z Trocnova; nevěděli také bezpečně, kde vlastně je Žižka pochován. Nikdo také neměl za nutné vyložiti, jak a jakými okolnostmi byl Žižka vychován k své historické roli, zmíniti se o stupni a hodnotě jeho vzdělání, o jeho rádcích nebo přátelích — i tu karakteristika chytrý nebo velmi smělý a rázný bojovník a čeledín někdy krále Václava jako by vyjadřovala a nahražovala vše, co by bylo třeba a možno říci. Několikrát čteme, a to v pramenech Žižkovi blízkých, že ke krutostem jej sváděli fanatičtí kněží táborští. Ale slyšíme také, a to se vším důrazem, že Žižka nerozpakoval se vydati kněží pikartské vlastní strany, kněží velké učenosti a nadání, nemilosrdně na smrt nebo vypuditi od sebe kněze Korandu, jednoho z předních duchovních budovatelů Tábora (protože jej podezíral z pikartství) nebo zbíti kněze své sekty, jenž mu vyvolal revoltu ve vojště.

* * *

Spokojme se tímto souhrnem hlavních dojmů, jež se nabízejí jako výsledek a zisk naší svědecké ankety. Přes bohatství dat jejích o Žižkovi — a ne pouze o Žižkovi, nýbrž i o Táborech, o dobovém prostředí a vztazích jeho v rozličných směrech — přes možnost poznati a srovnati úsudky všech stran, přes jistý počet svědectví, prostých jakékoliv tendence a tudy zvlášť vítaných historikovi, přesvědčujeme se přece, že výpovědi zachycují skoro veskrze jen obraz Žižkových činů a reflexů jejich a že málo nebo nic poskytují pro pochopení

Žižky vnitřního. Kdybychom snad šli dále a přibrali i datový materiál ze století následujícího, tedy zhruba z let 1520—1620,[1]) byli bychom zklamáni ještě více. V něm ovšem jen skrovnou měrou ozývá se tradice, jíž bychom přiznali historickou cenu[2]) — obrazy 16. století tkví na hlavních pramenech známých nám z doby dřívější (mnoho důležitého zůstalo jim však neznámo) — ale v něm roste i na domácí půdě neporozumění pro vlastní duchovní základ vystoupení Žižkova patrně; doba již není s to, aby plně chápala lidi a ideály divoké bouře, vyrostlé z mentality gotické. Obecná představa 16. století o Žižkovi jako (především) mstiteli kněžské pýchy a lakoty, nepříteli kněží a mnichů kryje se sic i s vůdčím stanoviskem svědků ze století patnáctého,[3]) ale poměr k Táborům, hlavním představitelům revoluce a barbarské ukrutnosti je jednotnější a převahou odmítavější než dříve, jak prozrazuje zejména plný souhlas hlavních dobových děl historických, katolických i luterských, českých i německých, píšících o časech husitských, o Táborech a Žižkovi.[4]) A setkáme-li se v prvé chvíli protestantské horečky i s nadšeným obdivem k Žižkovu životnímu dílu, vrací-li se znova a znova podiv k jeho válečnickému výkonu, je zajímavo, že oslavy ty opírají se pravidlem o Českou historii Eneáše Sylvia.[5]) Za takových okolností je pochopitelno, že i příležitostné české hlasy kališnické, bratrské nebo luteránské o Žižkovi jsou v soudech svých rozpolceny nebo zdrželivy; jen výminkou nebo za situací výminečných setkáme se v nich s oslavným přihlášením se k jménu nebo programu Žižkovu.[6])

V celku je zřejmo, že bychom k pravdě Žižkově a k pravdě o Žižkovi nepronikli hlouběji, kdybychom, obírajíce se výpověďmi a pamětmi svědků soudobých, nevyšli od vzniku, ducha a myšlenky revoluce, jíž byl Žižka hrdinou (k poučení o všem tom v prvém díle shromážděnému přibyla nám v této kapitole řada příspěvků), a kdybychom nemohli se dotázati svědka nejdůležitějšího, t. j. Žižky samého. Výslechu jeho věnována je kapitola nejblíže následující.

4. ŽIŽKA SÁM O SOBĚ.

(Listy Žižkovy pramenem. — List, jenž jím není cele. — Žižka plnomocník a bojovník boží. — Program čtyř artykulů a Žižkův výklad jeho. — Methoda trestného násilí; chiliastické vlivy na ni. — Řád bratrstva menšího Tábora. — „Bijte, zabijte, žádného neživte!" — Program Žižkův v praksi.— Žižka nesmiřitelný a Žižka kompromisní. — Český nacionalismus jeho. — Revolučnost myšlenky jeho. — Jeho vojenský řád. — „Bratr" Žižka. — Co v listech jeho postrádáme. — Kalich či meč?)

Věnovali jsme — abychom si učinili jakž takž spolehlivý soud o duševní a mravní podobě Žižkově — hojně místa výslechu vrstevníků a pamětníků jeho; je čas konečně, abychom dali slovo *Žižkovi samému*. Výslech jeho nebude pohříchu přímý — Žižka nezanechal ani pamětí ani vlastnoručních listů, z nichž by duševní grafolog mohl vybádati Žižku sama, Žižku pravého. Máme k disposici celkem jen asi devět listů jím podepsaných nebo spolupodepsaných, ale většinou jen v pozdějších opisech zachovaných (v jednom případě jde i o vadný překlad německý); z těch však vlastně jen šest poskytuje materiál k studiu pisatele. Kromě toho známe několik obsahů listů ztracených a jeden či dva dokumenty jiné povahy, tlumočící však nepochybně cíle a názory jeho nebo jeho okolí. A i o listech nesoucích jeho jméno nemůžeme říci, že jsou to i formálně projevy jeho: žádný z nich nebyl podle vší pravděpodobnosti psán Žižkou samým, nýbrž písařem jeho nebo knězem z jeho okolí.[1]) Je to zřejmo již ze skutečnosti, že formou prozrazují stylisty rozličné, leč že bychom snad dvě dvojice jako pravděpodobně z téhož péra vyplynulé mohli postihnouti. Pochybuji také, že bychom mohli v okolí Žižkově předpokládat písařskou kancelář se stálým personálem a akta její studovati metodami při takových expedicích obvyklými. Polního písaře měl ovšem hejtman Žižka jistě a diplomatické kritice v širším slova smyslu dávají zachované listy námětů dosti. Po této stránce vykonal dosud poměrně nejvíce *Hugo Toman*.[2]) Toman měl však za to, že listy byly Žižkou diktovány; za pravděpodobnější mám, že Žižka nebo ti, kteří list spolupodepsali (z důležitých jsou vlastně jen tři listy podepsány Žižkou jediným), prostě písaři tema udali, upo-

[1]) Poznámky k této kapitole viz níže str. 269 sq.

zornili výslovně na to či ono, ale formální vzdělání úkolu mu ponechali. Jen jeden list, adresovaný landfridu plzeňskému, nově objevený *F. M. Bartošem*, má silný rys individuality neliterární, že bych v něm hledal stopy diktátu Žižkova; naproti tomu známý list Domažlickým (Toman č. 12) je dílo stylisty tak dokonalého, že je zhola vyloučeno, abychom v něm hledali diktát Žižkův. I většina listů ostatních prozrazuje péro obratného a zkušeného písaře, nikoliv diktát lidového hejtmana.

Tak konec konců dovolují nám listy spatřiti Žižku více nebo méně jen skrze duševní prostředí nejbližšího okolí jeho, skrze prostředí, jehož ráz ovšem Žižka v prvé řadě spoluurčoval, ale jímž snad byl i formován sám. Pohled do dílny těch, kteří rozkazy Žižkovy uváděli v skutek a dávali jim literární formu, je jedinou cestou, jíž můžeme jíti, chtějíce se setkati se Žižkou samotným. Kořist, jak poznáme, bude přes to značná, ano překvapující — lze říci, že bychom přes poměrně dosti bohatý materiál kapitol předchozích Žižku poznali jen z daleka a nedokonale, kdybychom nemohli mu pohleděti přímo ve tvář prostřednictvím listů a projevů jeho.

* * *

Myšlenková a duchovní povaha Žižky i tlumočníků vůle jeho vystupuje ze zachovaných listů s dostatek názorně i jednotně. Jen jeden kus se jí patrně vymyká rázem i obsahem: je to projev, jejž táborští hejtmané *(Žižka, Chval, Buchovec)* a jiní učinili jménem svých spojenců, t. j. šesti měst táborských a nejmenovaných pánů, rytířů a panoší v červnu r. 1422 vůči velké obci měst pražských, oznamujíce jí, že přijali Zikmunda Korybuta za pomocníka a nejvyššího správce české země a že ho chtí poslouchati.[1]) Vlastním cílem aktu je však výzva, aby ho poslouchali i Pražané, jak byli slíbili, a zároveň důrazná prosba, aby Pražané si navzájem všechny nechuti, hněvy a kyselosti, staré i nové, odpustili a aby zanechali všech bouří a svárů a spiknutí — jinak že je hejtmané a spojenci táborští ztrestají s pomocí Korybutovou, žádné osoby nevyjímajíc. Zde tedy potkáváme se s jménem tří hejtmanů táborských, Žižky, Chvala a Buchovce, v čele listu naplněného oteckými výzvami a hrozbami k poslušnosti,

svornosti, pokoji a pořádku, v čele listu neseného křesťanským duchem odpuštění, listu, jenž na místo branné svépomoci revoluční staví před oči Pražan normální cestu právního řádu: bez rocení a bez sbírání stůjte se svými rozepřemi před svými konšely a rychtáři, mějte v úctě své představené, milujte se za jeden člověk, odpouštějte si své křivdy, abyste mohli spravedlivě modliti se slova Otčenáše: *Odpusť nám naše viny, jakož i my odpouštíme našim vinníkům* ... A tak pán Bůh bude s vámi (námi?) a prospěch vám dá ke všemu dobrému ...

Můžeme říci hned: *to není Žižka*! To není Tábor! Kdyby tento program byl programem Žižkovým, nebyl by se Žižka nikdy stal vůdcem násilné revoluce, kdyby byl tento Žižka historickým Žižkou, byl by Žižka snad horlivým straníkem pravého křídla husitského nebo stál dokonce v táboře krále Zikmunda! To tvrditi musíme určitě nejen na základě toho, co již o Žižkovi víme, ale i toho, co se z listů jeho dovíme. Výzva před obcí pražskou nemá, jak uvidíme, skoro nic z toho, co obsahově je pro listy Žižkovy tak příznačné. Není tu na příklad ani slova, jež by mělo vztah k boji za zákon boží, bez něhož se neobejde žádný vážnější projev jeho. Je proto pravděpodobné, že tato výzva k poslušnosti Korybutovi a právnímu řádu byla vyžádána (a snad i stylisována) těmi, kteří o vydání aktu takového s Táborem jednali. Nejde tu zajisté o dopis Žižkův a přátel jeho nebo o zápis jimi zpečetěný, nýbrž o *zápis městského písaře pražského*, že Žižka, Chval, Buchovec a straníci jejich „obyčejem dolepsaným" Jeho Milost knížete (Zikmunda Korybuta) přijali.[1])

Stačí si přečísti[2]) zápisy velké obce pražské z konce května, t. j. z dnů, jež sepsání našeho projevu přímo předcházely, z doby, kdy byly kladeny základy k organisaci vlády Korybutovy, aby bylo zřejmo, že obec snáší se slavnostně právě na těch zásadách, které o 14 dní později se nám ozývají z projevu ligy táborské, Žižkou, Chvalem a Buchovcem autorisovaného. Jsou to výzvy k odpuštění stalých křivd, výzvy proti pokoutným schůzkám a radám a výtržnostem, pro zachování právního řádu a aby obec setrvala v poslušenství ke knížeti, jakož byla před Bohem slíbila - tedy vše totéž a jednou i táž slova jako v osvědčení táborských hejtmanů.[3]) Žižka a ostatní táborští hejtmané a spojenci byli patrně žádáni, aby svou autoritou

toto snesení podepřeli. Že to Žižka se svými (nebo lépe řečeno s částí svých straníků) učinil, plyne zřejmě z našeho dokumentu; že nemalá část táborské strany takového souhlasu nedala, je zřejmo odtud, že v aktu chybí zmínka o souhlasu na př. pana Bohuslava ze Švamberka, Jana Roháče z Dubé, ba i obce města Tábora.

Na základě toho, co pověděno, třeba míti za to, že zápis o uznání Korybuta Žižkovou skupinou táborskou, jak jej známe z městské knihy Nového města pražského, byl stylisován nikoliv od táborských hejtmanů, nýbrž městským písařem pražským, jenž jej naplnil duchem i slovy obecních snesení z posledních dvou týdnů, kdy šlo o to, aby spolu s novým knížetem země vrátil se do obcí pražských mír a řád, porušený bouří pro zabití Želivského. Že by o obsahu zápisu se Žižkou vůbec jednáno nebylo, mám ovšem za vyloučené — v projevu je přece vytčeno, která část strany táborské přijímá Korybuta „za pomocníka a za správce nejvyššího této země“ a naznačeny ve větě následující výminky poslušenství; níže najdeme čistě žižkovskou hrozbu pomsty, buď kdo buď, žádné osoby nevyjímajíc, takže je zřejmo, že zápis je plodem vzájemné úmluvy nebo dohody. Třebas bychom však argumentaci, vyrostlé ze zájmů a potřeb obce pražské, přiznali sebe větší podíl ve vzniku dokumentu — skutečnost, že Žižka se svými spoluhejtmany projevil v dané situaci ochotu podepříti svým jménem projev naplněný duchem odlišné spekulace a přizpůsobiti se stanovisku Pražan či knížete Korybuta, nemůže býti opominuta v rekonstrukci Žižky člověka a politika.

* * *

Pět ostatních listů, zcela nepochybně žižkovských, liší se, jak pověděno, povahou svou od projevu pražského, v obsahu i tónu prozrazujíc svorně a shodně téhož ducha, tutéž určitou a karakteristickou mentalitu. Začněme s nejdůležitějším. V listu daném na Vilémově 26. března 1423 zve Žižka jednoho z bratří *Valečovských*, aby k němu přijel, „abychom spolu *rozmluvili o poctivé a líbezné našeho pána boha všemohúcieho*“. Je jisto, že Žižka větou svou nemohl míniti nic jiného než co bychom my vyjádřili slovy: pojednat o vojenské a politické situaci. Ale všechny tyto aktuality, jež byly povahy, rozumí

se, snad veskrze světské, jsou Žižkovi otázkou „o poctivé a líbezné" našeho pána Boha všemohoucího! Tu ozývá se stanovisko toho Tábora, jemuž otázky patrně světské povahy, ať politického ať vojenského rázu, byly zároveň nebo především otázkami náboženskými, otázkami o poměru k Bohu a zákonu jeho. Jdouce za tou myšlenkou, postřehneme brzo, že daleko nestačí, aby postihla skutečnost; z listů Žižkových plyne nejen, že kroky jeho řídil zájem o věci božské, ale z nich poznáváme bezpečně, že se Žižka považoval plně a cele za *vykonavatele vůle boží*. Strakonických táže se na př. (14), chtějí-li býti nepřáteli božími a všech bratří Táborských (to je tedy jedno a totéž), plzeňský landfrid vyzývá, aby se „neprotivil více Pánu Bohu a přikázání jeho svatému", t. j. Táborům, t. j. Žižkovi, a vyčítá jim, že se „postavili proti Pánu Bohu i proti čtení a ustanovení božímu a přikázání", že „*Pánu Bohu svobody nedali*", t. j. nedali svobodu čtyrem artykulům spasitedlným, aby na konec vyvrcholil svou žalobu ve větu nad jiné výraznou: „*A toť jsou selhali před tváří boží i před námi!*" (13). Odtud také oficielní označení vojska jeho a programu jeho, s nímž několikráte setkáme se v podpisech nebo titulech jako: správce obcí země české, plnících zákon boží (9) a pod., proto, jak se zdá, „zákon boží" a „obecné dobré" splývá mu v jeden a týž pojem (12), proto slova pravdu Žižkovu a pravdu evangelia zas v jedno spojující, že je nepřítelem těch, „kteří proti nám a svatému evangeliu píší a stojí" (14). Odtud také plyne rozdíl mezi „*věrnými*", „kteříž sú se zasadili o pravdu pána našeho všemohúcieho" (18), t. j. straníky jeho, a „*nevěrnými* a *pokrytci*" nebo „*zlými*" nebo „*kacíři*", t. j. protivníky jeho, rozdíl, jenž vrací se skoro v každém listu jeho, odtud prosby, aby „věrní" zůstali „podle rady boží za jeden člověk a podle jeho zákona svatého, v pravdách otce našeho pána všemohúcieho" (17). Odtud výzvy, napomínající všechny „pro boží umučení a pro osvobození jeho svatých pravd k prospěchu věrným v svaté církvi, a zlým a nevěrným kacířům k zkažení" (18), odtud v rozličných formách vracející se jistota, že může spolehnouti na pomoc boží, která malým proti velikým, neoděným proti oděným dává vítězství — „však ještě ruka boží není ukrácena", odtud představování sebe sama nebo pozdravné titulování přátel jako „stojících v naději buoží", odtud označování nevěrných jako kacířů nebo sluhů Antikristových,

odtud konečně jistota, že kdokoliv přikloní se k táboru nevěrných, ohrožuje svou spásu posmrtnou, zradí svou duši *(B)*.

Krátce: boj bratří Táborských je boj boží, lid Žižkův jest armáda *bojovníků božích*. Třeba bychom tento titul nejvyšší ctižádosti i slávy, jímž počíná se proslulá bitevní píseň táborská, nenalezli přímo v listech Žižkových, najdeme v nich, jak jsme viděli, hojně svědectví, z nichž poznáváme s jistotou, že *Žižka byl přesvědčen, že je bojovníkem božím, nástrojem a vykonavatelem vůle boží*, hejtmanem vojska božího a že tato víra nesena byla horkým dechem vášnivé jistoty, jíž nedotkla se, nemohla dotknouti pochybnost jakákoli. Jakou strašnou sílu musila tato jistota dáti vojevůdcově rozumu i vůli! A i ten list, jediný, v němž vědomí o pomocné přítomnosti boží ve vojště a zápasu táborském je jakoby otřeseno, v němž Žižka vyznává, že Táboři loupeží a nevěrou, pýchou a lakomstvím Boha rozhněvali, takže (v poslední době) málo co dobrého učinili, je jedinou horoucí výzvou k obnovení původního a pravého poměru k Pánu, „kterýž jest nám mnoho pomáhal i osvobozoval od nepřátel velikých . . . že jest sám za nás ráčil bojovati“ (18).

* * *

I o tom, jaká je vlastně vůle, rozkaz, *program Boha všemohoucího*, jehož boj Žižka bojuje, o tom, co rozumí se „zákonem božím“, „svatými pravdami“, „ustanovením božím“, poučují nás, jak by se zdálo, s dostatek listy jeho a s nimi shodně řád bratrstva menšího Tábora — vše to je, jak se dovídáme, zahrnuto „v těch *čtyrech kusech spasitedlných*, o kteréž my bojujeme s boží pomocí“, jak dí Žižka v listu landfridu plzeňskému. Podobně opakuje v listu z Prachatic: „A takéť věděti vám dáváme, že proti sobě máme všecky zlé křesťany pro ty čtyry kusy.“ V obou zmíněných listech i v řádu bratrstva vyčítá Žižka spasitedlné ty žádosti jmenovitě (v řádu bratrstva jaksi slavnostně a nejobšírněji, a to v čele dokumentu), jmenovitě také vkládá je do listiny o příměří s panem Oldřichem z Rožmberka v listopadu r. 1420. Jsou to známé čtyry artykule, o něž snášeli se Pražané a Táboři již na jaře r. 1420, jež však formulovány byly definitivně teprv za obležení Prahy v červenci r. 1420, jak se zdá, bez účastenství Táborů. Poněvadž jiného výkladu „zákona božího“, ji-

ného programu v listech Žižkových prozatím nenalézáme a čtyry kusy spasitelné opakují se v nich neméně než čtyrykráte (v devíti zachovaných listech čtyrykráte!), byli bychom v pokušení konstatovat s podivením, že mezi Žižkou a Pražany nebylo programově žádného rozdílu, že Žižka sloužil oddaně pouze obecně husitskému programu čtyř pražských artykulů. Ale všimneme-li si blíže Žižkovy reprodukce čtyř kusů svatých, poznáme brzo, že liší se od oficielního nám známého znění velmi podstatně.

Rozdíl, pravda, netýká se prvých dvou článků — leč bychom chtěli klásti důraz na to, že v artykulu o svobodném kázání slova božího nenajdeme u Žižky důležitého doplňku: „od křesťanských kněží" a v artykulu druhém že nenajdeme podmínky, že svátost Těla a krve Kristovy má býti podávána jen těm, kteří jsou bez hříchu smrtelného. Ale je pravděpodobno, že tu jde jen o rozdíly náhodné, podmíněné stručností reprodukce; zmínky hodno je snad, že Žižka chce, aby slovo boží bylo kázáno „všudy, žádného místa nevymlúvajíce" a Tělo a krev boží aby byly podávány dítkám hned po křtu a dorostlým nejméně každý týden v neděli. Rozdíl počíná se teprv u článku třetího. Ten žádá, aby kněžím bylo odjato panování nad zbožím světským a kněžstvo aby přivedeno bylo k životu apoštolskému — tu už v pojetí Žižkově najdeme patrnou stopu něčeho, co v pražském textu obsaženo není, t. j. myšlenky, že náprava žádaná má býti provedena *mocí*. Žižka žádá zajisté, aby *světští lidé kazili a rušili* nadání kněžská a zboží svatokupecká, ať na statcích ať na úrocích jako kacířská, a to od papeže až do nejmenšího.[1]) Všimněme si tu, jako mimochodem, že Žižka patrně nikterak nechce dotknouti se instituce papežství, nýbrž donutiti i papeže, aby žil podle vzoru apoštolského; je to myšlenka patrně mezi radikály husitskými běžná, podobně jako stigmatisování kněží, žijících světsky, jako kacířů. Hus a Jakoubek žádali vždy, aby duchovenstvu bylo panování světské odjato od krále a pánů, t. j. cestou ústavní nebo zákonnou; třetí artykul pražský sice o modu procedendi v té příčině nepraví ničeho, sotva však bylo v jeho duchu, aby vykonavatelem požadavku stal se ozbrojený houf lidový, postupující divoce a násilně. Ale zvlášť podstatný, ba dalekosáhlý rozdíl mezi Žižkou a Prahou najdeme ve výkladu článku čtvrtého, o trestání hříchů smrtelných. Pražský artykul

chtěl, aby všichni hříchové smrtelní[1]) a jiní neřádové zákonu božímu odporní[2]) byli staveni a kaženi *řádem a rozumně od těch, jenž úřad k tomu mají.* Tedy z moci úřední, řádem a rozumně![3]) Tohoto omezení, věcně tak závažného, *nenajdeme* v artykulích Žižkových: žádá se jen rušení a tupení hříchů smrtelných (jednou: „což móž nejdál"), „budiž na králích, na pánech, vladykách neb farářích" — tedy vlastně na osobách, *moc úřední představujících*, na těch, kteří podle textu pravého sami hříchy smrtelné trestati měli! Ve versi, obsažené v Řádu bratrstva, je to již formulováno jinak, ale vždy tak, že Žižka sám přisuzuje si právo trestati všechny lidi a stavy, krále ani knížata nevyjímaje: „na sobě samých napřed, potom na králích, na knížatech i na pánich, na měšťanech, na řemeslnících, na robotězích i na všech lidech mužského i ženského pokolení, a vždy s pomocí pána Boha všemohúcího . . ."

Jak poznáváme, je kromě propagandy kalicha *násilné* rušení beneficií kněžských a *násilné* trestání hříchů smrtelných a neřádů zákonu božímu odporných *hlavním požadavkem Boha Žižkova*, hlavním prostředkem boje božího. Slavnostně manifestační tón, jímž je přednášen zejména posledně jmenovaný bod programový, prozrazuje nám, že v něm Žižka spatřoval jaksi svůj úkol nejvlastnější — mohlo ostatek býti kdekoli cíle dalekosáhlejšího a vznešenějšího, mohlo býti odhodlání světějšího než bylo to, které chtělo vykořeniti mečem veliký hřích smrtelný s povrchu země? A slavnostně manifestační ráz dává projevu i cílevědomě zdůrazněná zásadovost jeho: neušetřím nikoho, bez rozdílu osob, buď kdo buď, ať jde o krále nebo o sedláka. Slova o králích bylo by snad vyložit tak, že se myslilo jen na krále Zikmunda, „kacířského krále, zrádce Pána Boha i čtení jeho svatého", jemuž pomáhati znamená dopouštěti se hříchu smrtelného a ohroziti posmrtnou spásu svou *(B)*. Ale Žižka vskutku mluví *o králích vůbec* a králové, knížata a páni jsou ve výčtu těch, kteří mají pro hříchy své býti trestáni, jmenováni s patrnou okázalostí na předním místě: neubráníme se dojmu, že projev chtěl jaksi vědomě imponovati svou revoluční velkorysostí nebo aspoň velkorysou pózou. Bylo by snad možno mysliti i na to, že se nám tu ozývá fráze, která vyrostla a formulována byla v prostředí, v němž bychom ji pochopili snáze, v mezinárodní sektě valdenské: v jejích artykulech čteme s po-

dobnou okázalostí, že nejen biskupové a kněži, ale i císařové, králové, knížata a světští soudcové jsou kacíři.[1]) Slyšeli jsme ostatek podobný projev i z úst jednoho z duchovních tvůrců Tábora, *M. Jičína.*[2])

Dějiny křesťanské Evropy nemají příkladu podobného: obrazu armády stojící v poli s posláním vykořeniti hříchy smrtelné v každém stavu, od krále do sedláka! To je přední kus programu Žižkova, jinými slovy Boha Žižkova, a to je myšlenka *chiliastická.* Vzpomeňme jen jednoho z hlavních kusů učení chiliastického s počátku r. 1420: Bratří táborští jsou *vojsky poslanými od Boha* po všem světě, aby vymítala všechna pohoršení z církve rytěřující, aby vyvrhla zlé z prostředka spravedlivých i aby učinila pomstu a bila ranami národy, kteří se zprotivili zákonu Kristovu[3]) — abychom si uvědomili, že Žižkova pevná víra, že je bojovníkem božím, vyvoleným k tomu, aby vykořenil hřích smrtelný v každém stavu, mohla zroditi se nebo upevniti jen v tomto myšlenkovém ovzduší, jen v chiliastickém záchvatu.[4]) V listech Žižkových, pokud jsou nám známy, nenajdeme, pravda, žádné narážky na nastávající skonání věků a osobní sestoupení Kristovo na zemi, jež očekávali hlasatelé převratu. Ale víme již bezpečně, že houf, s nímž Žižka na jaře 1420 vytrhl z Plzně do pole, byl proniknut blouzněním chiliastickým[5]), a pro trestně očistný program Žižkův v jeho hrůze a šíři nenajdeme také postačitelného vysvětlení bez hesel chiliastických. Ty čerpaly své obrazy a představy z fanatických hrozeb proroků Starého zákona a z Apokalypsy — odtud také pochází biblický vznos projevů Žižkových, kdekoli se představuje nám jako výkonný orgán rozhněvané a trestající vůle boží, odtud také universální rozpětí programu — neboť je zjevno, že Žižka má (jako chiliasmus) na mysli vykořenění hříchů a vybojování čtyř svatých pravd *v celém křesťanstvu.* Proto je řeč o králích vůbec, proto slova, že boj boží má prospěti nejen Čechům, ale i církvi svaté a slovo boží kázáno býti svobodně všemu křesťanství. Žižka zná, jako čeští husité vůbec, jen jednu církev obecnou čili katolickou a považuje se za pravého vyznavače a úda jejího; pokud se členové této církve vzpírají neústupně pravdě jeho, jež je pravdou boží, jsou *kacíři,* jsou nepřáteli božími; Žižka se svými božími bojovníky podjímá se úkolu vrátiti tuto církev mocí k životu apoštolskému a očistiti ji od hříchů smrtelných. Že kněží pravdě odpírající, jsou především

jeho nepřáteli, plyne z povahy věci; Žižka jednou praví výslovně (č. 14): „Ale vězte, že jsme nepřátelé všech zlých kněží a světských lidí, kteří proti nám a proti svatému evangeliu píší a stojí.“ Pravda Žižkova a pravda evangelia je jedno a totéž — a písař Žižkův, stavě obě pravdy vedle sebe, dal prvé místo pravdě Žižkově!

* * *

Že chápajíce tak, jak vyloženo, slova Žižkova, jsme na dobré cestě, potvrzuje plně i *řád Žižkova bratrstva menšího Tábora*, do r. 1423 náležející. Je to pro ideologii božích bojovníků a zejména pro hejtmana jejich, Jana Žižku, dokument zvlášť zajímavý: co jsme vyčetli z listů jeho, najdeme tu vesměs znovu, někdy ještě pregnantněji vyjádřeno. Tak zejména, že Žižkova pře je svatou pří boží, že *jeho* je boj boží, nepřátelé boží že jsou nepřáteli Žižkovými a nevěrným zlodějem že je bojovník, jenž bez odpuštění odejde z ležení, zlodějem, „jenž se krade od pře boží a věrných bratří“. I mystický duch toho listu, odvozující „stálou, jistou, ohlášenou a důvodnou“ pravdu čtyř kusů neboli zákona božího z osvícení a milosti Otce a pána Boha všemohúcího, jeho pohled odvrácený od marnosti a pomíjejícnosti světa („rozomějíce, že všecky věci tohoto světa jsú padúcí a minulé“) i od jeho bídného rozumu vzhůru k nebesům, „k věčné pravdě pána Jesu Krista, Boha všemohúcího“, jeho vzrušená a slavnostní výzva k obcím a krajům celého světa, země české ovšem především, aby svolili a pomocni byli učiněným úmluvám o boj boží, boj „ku pozdvižení věrným a ku potupě neústupným a zjevným *kacířům* a pokrytým a zloskvrníkům“ — dává dokumentu důraz zvláštní, opravdu manifestační, který ostatek je v souhlase i s vlastním obsahem a cílem jeho. Tím cílem je proklamovat okázale *program nového bratrstva*, t. j. boj za čtyry svaté kusy, boj myšlený s odhodláním, jehož důslednost je hodna podivu: zápisníci se nejenom zavazují, že budou všechny a jednoho každého „napomínati, raditi, puditi, honiti“ k pravdě zákona božího, ale že *nestrpí žádné osoby*, nikoho bez výminky, buď si to na hradích, na tvrzech, v městech, v městečkách hrazených i otevřených, ve vsích i ve dvořích, *kdo by ho plniti a hájiti nechtěl!* Tedy zas program násilného obrácení všech křesťanů, Čechů především, všech

bez rodílu, k pravdě čtyř artykulů — k té pravdě (dodejme), jak ji chápal Žižka!

V druhé řadě měl zápis zaručit dokonalou kázeň ve vojště bratrstva: ustanovením o tom, co nesmí a nebude ve vojště trpěno, ustanovením hojně promíseným pohrůžkami trestání provinilých na životu i statku, je věnována dobrá polovina dokumentu. Tato část počíná se výčtem všech osob, které jednání se účastnily: jméno Žižkovo (Jan bratr Žižka z Kalichu) tu najdeme *na prvém místě*, t. j. ještě před jmény čtyř osob stavu panského; za pány následují, promíseni v zajímavém pořadu, rytíři (5 osob z dvou rodů), města malého Tábora (Hradec, Čáslav, Jaroměř, Dvůr), panošové, zástupci vojenských obcí městských a s nimi, zdá se, členové vojenské rady „bohatých i chudých" zřízené ve vojsku Žižkově. Zde vystupuje tedy Žižka před zraky naše ne pouze jako vojevůdce, ale jako *chef strany*, jako představitel a přední ručitel jejího programu, jenž tak manifestačním způsobem byl vyložen v prvých odstavcích dokumentu.[1]) K programu jeho náleží však, jak pověděno i náprava kázně ve vojště bratrstva, vynucení, „řádného poslušenství" a konkretní požadavky takového ukázněného poslušenství se vyčítají podobně jako v jiných řádech vojenských. Ale pak následuje ještě odstavec, který má patrně tlumočiti, nač Žižka sám za sebe i jménem celého vojska v zápis uzavřeného, jakoby úmluvy uzavíraje, důraz položil: je to jediné místo zřídel našich, z Žižkova bezprostředního okolí pocházejících, kde slyšíme přímo slovo Žižkovo: „Míníť také bratr Žižka," dí se tu, „i jiní páni, hejtmané atd.[2]) s pomocí boží a obecní ze všech neřáduov trestati i bíti, trestáním honiti, mrskati, bíti i zabíjeti, stínati, věšeti, topiti, páliti i všemi pomstami mstíti, kteréž pomsty na zlé slušejí vedlé zákona božího, nižádných osob nevynímajíce ze všech stavův, mužského i ženského pohlaví." „A tak budeme-li," pokračuje zápis bezprostředně, „zachovávati, činiti a plniti artikule svrchu psané a spasitedlné, Pán Bůh bude s námi s svú milostí a pomocí, *neb to přísluší k boji božímu tak činiti* ..." Kdybychom zde ukončili větu, nemohli bychom býti v pochybnosti, jak si Žižka představuje „boj boží" v praksi. Ale pokračování otvírá zas, jak se zdá, jiné perspektivy: „dobře křesťansky, v lásce zřízení, v bázni boží živu býti, své žádosti, potřeby i naděje v pánu

Bohu setrvale bez pochybení položiti, čekajíce od něho věčné odplaty."

Můžeme, jak zřejmo, Žižkova slova slyšeti, můžeme mu dnes, po pěti stech letech, patřiti na chvíli takřka v tvář, ale jak nesnadno je rozumu našemu jej chápati! „Dobře křesťansky, v lásce a bázni boží..." a s tím zároveň: „zabíjeti, stínati, věšeti, topiti, páliti... vedle zákona božího!" Není dobře možno, aby tato katovská věta, zavírajíc jaksi a vyvrcholujíc trestné hrozby předchozí, myšlena byla jenom na přestupníky kázně ve vojště Žižkově. Je neméně patrno, že v ní jaksi Žižka proklamuje a zdůrazňuje, nejen před svým vojskem, ale před obcemi „ve všech a ze všech krajin" a lidmi všech stavů, jimž je zápis bratrstva adresován, své poslání, *své speciální poslání*, jež již známe s dostatek z ostatních projevů jeho: *trestati* všemi pomstami, kteréž na zlé slušejí, *trestati zlé vůbec*, trestati a popravovati nad všemi zjevnými hříšníky a hříšnicemi, „neb to přísluší k boji božímu tak činiti". „A pán Bůh bude s námi s svú milostí," budeme-li *takto* zachovávati spasitedlný program jeho, rozuměj program čtyř artykulů, v čelo zápisu slavnostně postavený.[1])

Žižkův zákon boží je, jak znovu pozorujeme, především *zákon pomsty, zákon trestu* „ku potupě neústupným a zjevným kacířům a pokrytým a zloskvrníkům" a tudy je bíti i zabíjeti, stínati ,věšeti, topiti, páliti, trestáním honiti a mrskati dobře křesťanské a je z příkazů boje božího. Kdo naplnil se vírou, že ho Bůh sám zmocnil, aby udělal v církvi jeho pořádek a vymýtil z ní ohněm a mečem všechno zlé, ten přirozeně musil v roli mstitele spatřovati nejdůležitější, sice hroznou, ale zároveň posvátnou stránku své činnosti. Jen z takových úst mohla vyjíti věta taková, která „hlasem vášně nanejvýš vzduté"[2]) hrozí vinníkům celou serií smrtelných trestů, jimiž zasáhne hříšníky bratr Žižka. A byl to zase krvavý Hospodin Starého zákona, jenž „v hněvu prchlivosti své" byl, jenž jediný mohl tu býti velitelem a vychovatelem Žižkovým. To postihl a vytkl již *Chelčický*, a trpká žaloba jeho na pobloudilé kněží, kteří dovolávají se krvavé nauky starožidovské „mnohé smrti aby činila, věšela, topila, pálila, stínala, na kolo zbila, ve vězení mrtvila, oblúpila..." vypadá takřka jako parafráze hrozebné věty Žižkovy.[3]) Na jednom místě dovolává se kázeňský řád Žižkův přímo příkladu starozákonného[4]) — Žižkovi

a Táborům jeho doby neporozumíme, nepředstavíme-li si, že obrazivost jejich byla cele naplněna hroznými příklady trestajícího Hospodina starožidovského. Bizarní spojování těch a takových představ se slovy „dobře křesťansky" nás nesmí mýliti — to právě karakterisuje původní táborství, prošlé šílenstvím chiliasmu, v němž slovo a duch evangelia Kristova byl prostoupen, ba skoro úplně pohlcen krvavými výzvami starozákonních proroků. Nábožensky zfanatisované, t. j. do chorobného stavu vydrážděné duši táborské, jevilo se i vraždění nepřátel slova božího činem, při němž bylo možno mluviti o zřízení v lásce a dobrém křesťanství. Slyšeli jsme výše v díle prvém, jak v tom smyslu opětovně hájil táborského stanoviska Tábor ve při své s Václavem.[1])

A jen v tomto duchovním prostředí mohl vzniknouti známý verš bitevní písně táborské: „*bijte, zabijte, žádného nežívte*", té písně a zároveň modlitby válečné, jež je snad[2]) komponována na nápěv staré písně, slavící nevinný půvab Marie Panny... Souhlasím s důvodným, jak za to mám, výkladem *Novotného*,[3]) že vznik verše toho nelze hledati nikde jinde než v době válek husitských, třebas by nejstarší nám známý zápis písně v kancionále Jistebnickém ho neobsahoval. Pro fakt tento lze zajisté najíti to či ono vysvětlení (výklad můj záležel by v tom, že sestavovatel kancionálu jistebnického změnil vědomě text původní a to pod vlivem reakce proti zabíjení, vítězící mezi kněžími táborskými po smrti Žižkově),[4]) ale zcela nemožno by bylo vyložiti, proč píseň zřejmě táborská či žižkovská,[5]) rozšířena byla větou dýšící fanatismem táborským teprve později, v době, jíž tento divoký zápal byl již něčím cizím. A z téhož důvodu nelze vznik verše hledati jinde než právě v době Žižkově, v době prvého vzplanutí táborského fanatismu.[6]) Že píseň je cele prosycena duchem, jímž žil a jednal Žižka sám, tlumočí nejvýrazněji právě její prvá slova: Ktož jste *boží bojovníci a zákona jeho*. Zde máme, co jsme všestranně a rozličně jako vlastní pochopení jeho role dějinné z listů Žižkových odvodili, řečeno přímo a plně. Zde najdeme také výrazné stopy názoru, že válka, již vedou bojovníci boží, je *válka svatá* — a jako kdysi v Islamu, tak i zde fanatisuje se bojovník boží slibem, že vojenský pán, pán dobrý a štědrý, t. j. Kristus sám, ručí mu za škody stokráte: kdo proň život složí, věčný míti bude; blaze každému, kdo

na pravdě sejde. A zde máme zároveň výmluvný doklad oné nám tak cizí psychologie bojovníkův božích, kteří v jedné strofě dovedou chvalořečiti Pána, že „velíť i život složiti *pro lásku svých bližních*“ a v strofě následující svou modlitbu bitevní zavírají vražedným a v radosti zabíjení se takřka kochajícím vyzváním:

A s tím vesele křikněte,
řkúc: Na ně, hr na ně!
braň svú rukama chutnejte,
bóh pán náš! křikněte,
bijte, zabijte, nikoho nežívte!

* * *

Skutečnost, že hlavní programový bod, hlavní cíl poslání Žižkova je plodem chiliasmu nebo že záchvatem chiliastickým dostalo se mu mocné posily, poskytuje nepochybně spolehlivou cestu k porozumění toho, co již v závěru kapitoly předchozí bylo naznačeno o povaze Žižkovy role dějinné i jeho osobnosti. Chiliastická víra, že v krátce objeví se Kristus na zemi osobně, aby vyvrhl všechny zlé do temností zevnitřních, pozbyla své přesvědčivosti a hrůzy, jak víme, již na jaře r. 1420, když předpověděný den zkázy nenastal. Ale myšlenka s tím související, že bratří táborští jsou vojsky poslanými od Boha, aby vymítla všechno pohoršení z církve boží a činila pomstu nad zlými, žije v Táboře a především v Žižkovi dál, jak listy jeho a duch jeho vojenského řádu z roku 1423 s dostatek prozrazují. To znamená nebo aspoň to nasvědčuje výkladu, že odhodlání udělat násilím v církvi boží pořádek žádoucí, potrestat především nelítostně kněžstvo zle žijící, ale trestat a bíti i všechny protivníky zákona božího, odhodlání, jež daleko přetrvalo krátkou dobu horečky chiliastické, vyskytlo se v prostředí, z něhož vzešel Žižka, pravděpodobně již dříve, před vystoupením kazatelů chiliastických a že snad tito bouřliví kněží, ať bezděky ať vědomě, oděli v roucho nauky náboženské a naplnili slovy Písma pouze myšlenku, která již žila v nábožensky vzrušených jednotlivcích z drobné šlechty vojenské. Listy Žižkovy, dotýkajíce se mimochodem původu reformního programu vůdcova, mluví ovšem o „*milosti* a daru Pána Boha všemohúcího“, o přijetí

osvícení pravdy zákona božího. Víme, že i M. *Jakoubek* odvozoval svou propagandu kalicha ze zjevení božího — oč více musil v takové nadpřirozené zmocnění a vyzvání věřiti ten, jenž sebe přímo vyhlašoval za tlumočníka a vykonavatele vůle boží! O *Husovi* nebo *Jeronymovi* nenajdeme v Žižkových projevech zmínky žádné; víme sice, jak skrovný je listinně zachovaný materiál, jenž nás poučuje o stanovisku jeho, ale z mlčení jeho přece uzavříti můžeme, že myšlenka, že by Žižka chtěl snad mstíti upálení Husovo, nemohla nikterak státi v popředí jeho duševního obzoru.

Také skutečnost, že Žižka, přiznávaje se okázale k pravdám čtyř svatých artykulů, stojí jen zdánlivě na půdě husitské, rozcházeje se ve věci zvlášť podstatné s pražským pojetím čtyř článků naprosto a zásadně, je s to, aby nám usnadnila rozličně porozuměti situaci, t. j. postihnouti souvislosti, jež byly mezi Prahou a Táborem, i rozdíly, jež je dělily. Trestání hříchů smrtelných a všech neřádů zákonu božímu protivných je zajisté důležitým kusem čtyř článků pražských; Tábor kus ten staví patrně na prvé místo, ale rozchází se s Prahou naprosto v metodě, jíž v boji třeba užíti. Ten rozdíl v praksi je tak dalekosáhlý, že lze říci vskutku, jak to napsal o polních bratrstvech *M. Papoušek*, že Žižka kryl kultem kalicha a heslem čtyř artykulů program, který nebyl programem veškeré obce husitské, nýbrž především *programem táborským.*[1])

* * *

Více o tom programu jakož i o rozdílech obojího stanoviska dovíme se ze soupisu táborských požadavků, jež dne 5. srpna 1420, tedy ne celý týden po tom, co král Zikmund zdvihl obležení Prahy a odebral se se zbytkem vojska do Kutné Hory, předložili táborští kněží a hejtmané městům Pražským.[2]) O měsíc dříve byla Praha vyhlásila slavnostně program čtyř artykulů, zavazujíc se státi při těch svatých katolických pravdách „svým skutkem, životem i smrtí" — Táboři nyní předložili *program svůj zvláštní*, myšlený jaksi jako doplněk k čtyřem artykulům nebo lépe řečeno jako táborský výklad o jejich důsledcích v praksi; celá akce vyrostla patrně z nespokojenosti táborských a venkovských vojsk Praze pomáhajících, z rozhořčení pro vlažnost hlav-

ního města v potírání setby Antikristovy. Také tento zápis končil se ujištěním, že pravd v něm obsažených, pro něž již mnozí z bratří životy položili, nemíní podepsaní opustiti nižádným způsobem. „Jde o naplnění vůle boží,“ četlo se tu zase, co žádáme, je žádáno jménem všech „věrných“ v zemi... Nemůže býti pochybnosti, že v projevu toho způsobu nemohlo scházeti jméno Žižkovo, tedy ani o tom, že ho vedle jiných písemností Žižkových máme právo užiti k rekonstrukci jeho myšlenky. Jméno *Mikuláše z Husi* vážilo tenkrát mezi hejtmany táborskými ovšem pravděpodobně více než jméno Žižkovo; také kolektivní povaha přípisu nedovolovala, aby se v něm individualita Žižkova zračila tak, jako v listech jeho jménem vydaných — ale poznáme aspoň, co v létě r. 1420 bylo programem strany, jejž spolupodepisoval Žižka.

Soupis táborských požadavků a stížností dotýká se jen dvou ze článků pražských, na nichž Táboru, jak víme, záleželo především: trestání zjevných hříšníků a stavení stálých platů kněžských. Žádá vlastně, aby obojí bylo v Praze prováděno skutkem; k veřejným hříšníkům jsou asi přičteni i protivníci pravdy boží, kteří mají býti města prázdni; po Žižkově chiliastickém pojetí trestání hříšníků není tu však stopy; žádost o vypovědění jinověrců stýká se ovšem s projevem Žižkovým v řádu bratrstva, že protivníků pravdy nemíní strpěti nikde. Jiné tři články jsou zpovědí táborského puritanismu mravního: aby pití krčemná, drahocenná roucha a ozdoby jen pýše sloužící, lsti a lichvy v řemesle a obchodě a úrokové platy z půjček kapitálových byly zakázány a pokutovány. Zvlášť významný je požadavek další, aby byla odstraněna práva pohanská a německá, jež nesrovnávají se se zákonem božím a aby se vládlo, soudilo a vše řídilo *podle práva božského*. A právu božskému aby byli ve vší formě (regulariter) podrobeni i *mistři universitní*, jako ostatní věrní křesťané.[1]) Zde myšlenka karakteristicky starotáborská, že veškeren život křesťana má se říditi zákonem božím, cele postačitelným a jedině oprávněným, jak učil na př. *Chelčický*, k správě života soukromého i veřejného, hospodářského i společenského, práva i vědy, proniká nejpatrněji a nejnázorněji; spojena je s projevem nedůvěry a nechuti k universitě, žijící prý z pouhé lidské moudrosti, jak jsme o tom zpraveni s dostatek z výkladů předchozích.[2]) Že myšlenka o výhrad-

né přípustnosti zákona božího v soudnictví byla i zásadou Žižkovou, dovídáme se z jeho řádu bratrstva menšího Tábora: třikráte vrací se v něm hrozba tresty „podlé zákona božího". V praksi to nemohlo znamenati nic jiného, než že soudil a trestal kněz táborský, podle libovolně vybraného vzoru z Písma, a to, jak z Řádu bratrstva přímo vysvítá, podle nelítostných příkladů Starého zákona.

Je-li tento požadavek na rozdíl od předchozích (jež jsou v podstatě projevem radikálněji myšlené nauky, všem husitům společné) výrazem mentality karakteristicky táborské, platí to ještě větší měrou o postulátu posledním: ten žádá od Pražan, aby „strhli a *vyvrátili kláštery* kacířské, nepotřebné[1]) *kostely a oltáře*, *obrazy* i obrazy tajně ukryté, pyšné *ornáty* a zlaté a stříbrné kalichy a vůbec všechno štípení Antikristovo modlářské a svatokupecké, jež není z Boha otce na nebesích". Zde konečně ozývá se nám program, jenž, jak víme z hojných dat, shromážděných v svědectvích kapitoly předchozí, byl prakticky hlavním obsahem opravné a trestající činnosti Táborů a Jana Žižky především. Není-li o něm, jak poznamenati třeba, ani jediné zmínky v listech Žižkových, najdeme bez nesnází vysvětlení toho: bourání klášterů a kostelů, zabíjení kněží a mnichů, ničení oltářů, obrazů, drahocenných kalichů a ornátů atd. bylo Žižkovi a Táborům zápasem s Antikristovým modlářstvím a svatokupectvím, t. j. bojem s hříchem smrtelným a s „neřády" protivnými zákonu božímu — jinými slovy: vše to bylo patrně obsaženo v Žižkově obsahu a výkladu čtvrtého článku pražského o trestání hříchů a zlořádů veřejných. Rozdíl, jejž jsme postihli mezi Žižkovým pojetím všehusitského programu a skutečným duchem tohoto programu, vystoupí teprv tím před zraky naše v celé své hloubce a dramatičnosti. A v týž den, kdy táborští kněží a hejtmané předložili právě vyložené stížnosti a žádosti městům pražským, jali se Táboři sami (nečekajíce souhlasu Staroměstských) prováděti programový bod, na němž jim podle všeho záleželo nad jiné, skutkem. Tak během několika dní byly nejkrásnější klášterní a kostelní budovy v Praze a v okolí, jež se podařilo dosud před fanatismem uchrániti, v tom klášter Křižovníků na Zderaze, klášter Dominikánů u sv. Klimenta proti mostu a proslulý svou architektonickou krásou i hrobem rodiny královské klášter zbraslavský, obrazem zkázy a spuštění, a zbylé kostely pražské se

znovu pokryly troskami rozbitých oltářů a obrazů. Že Žižka, jako vlastní velitel Táborů, měl v tom činné účastenství, nemohlo by býti pochybnosti ani kdybychom o tom neměli zpráv přímých.

* * *

Co vyloženo, dovedlo nás nepochybně k cíli: poznali jsme základní, vůdčí myšlenku Žižkova vystoupení, postihli její pravděpodobné souvislosti s chiliasmem, na nějž jako na důležitou živnou půdu blouznivé idey ukazuje i její slepé odhodlání nešetřiti v boji se sluhy a řády Antikristovými nikoho a vymýtiti všeliký hřích z prostředku všeho křesťanstva. Poučili jsme se rozličně i o tom, jak Žižka, eventuálně jeho Táboři chápali prostředky a metody toho boje v praksi a zdůraznili jsme, jaký podíl v tom mělo zničení všeho „modlářství", v něž sumárně zahrnovány kláštery mnichů a jeptišek, kostely, oltáře, obrazy, drahá roucha a nádoby bohoslužebné — k výčtu můžeme připojiti na základě dat předchozí kapitoly i fary, knihy, varhany a zvony kostelní. Všimneme-li si v rozboru Žižkových projevů písemných i jednotlivostí zdánlivě méně důležitých, nabudeme plnějšího poučení o prostředcích, jimiž Žižka svůj operační cíl, t. j. nápravu společnosti křesťanské v duchu trestného programu chiliastického (skrývajícího se pod heslem čtyř kusů svatých) uváděl v skutek.

V jednom listu (v psaní, adresovaném landfridu plzeňskému) přiznává Žižka, že hlavním prostředkem jeho boje božího je *násilí*, je *válka*, ovšem že válka, jak ji chápala doba jeho: „a chtěli byšte," píše Plzeňským, „*abychom nepálili a nebrali a země nehubili:* i čemu jste Pánu Bohu svobody nedali a těm čtyrem artykulím spasitedlným"? Ještě nedávno, v listu k Domažlickým, sliboval Žižka sám pomoc proti zahraničním „zhúbcím české země". Ale tomu zjevnému odporu již rozumíme: Žižkovi hubení země jménem božím nebylo hubením země, nýbrž činem bohumilým. Toho poznání třeba se dovolati ve výkladu jiného, méně srozumitelného projevu Žižkova. V listu, psaném do měst bratrstva „menšího Tábora" skupiny hradecké, patrně na jaře r. 1423, tedy pět čtvrtí roku po vítězství u Německého Brodu žaluje Žižka na sebe i na své věrné, že Bohu za zázračné vítězství hned na místě nepoděkovali, „ale v lakomství, v lúpeže, v pýchu a

v nevěru dali sme se a tudy sme Pána rozhněvali a od toho času málo sme co dobrého učinili.“ Proto zve všechny k jízdě do Něm. Brodu, „abychom se pokáli tu, kdež sme zhřešili“ (č. 18 a 17). Máme v těch slovech shledávati rozpor s listem landfridu plzeňskému, v němž hubení země pálením a braním bylo prostředkem boží války? Mám za to, že v skutku tu neshody není: v pozvání do Brodu je řeč o loupeži hříšné, pochozí z lakomství, a spojené s pýchou a nevěrou, t. j. o zlém, pro něž se Bůh rozhněval a pro něž trestá, o provinění, jež vyžadují pokání. Ale žalobu tuto přehlušuje ku podivu žaloba prvá, že „jsme vděčně nepřijali pomoci boží“, t. j. nevzdali chvály Bohu hned na bojišti po vítězství u Něm. Brodu — a výzva k sjezdu všech věrných do Brodu, v níž list vrcholí, vytýká s neobyčejným důrazem za cíl sjezdu, abychom „na témž místě, kdež sme zhřešili“, pokání z hříchův svých učinili a Pánu Bohu poděkovali z velikého a nesmírného vítězství. Je to pro psychologii okolí Žižkova zas list příznačný: účel sjezdu brodského, t. j. úrada celé strany o prostředcích postupu proti nepřátelům je dotčena teprv na druhém místě; na prvé místo je položeno kajícné pokání za hřích, jehož se Žižka se svými dopustil před víc než pěti čtvrtinami roku. Víme i odjinud, že poděkování Bohu za vítězství bývalo v husitském prostředí slaveno okázale.[1]) Že by snad Žižka hříchem u Německého Brodu mínil hrozné vyvraždění města nebo zrádné slezení jeho, jak za to má *Tomek*[2]) a jak by bylo snáze chápati i naší psychologii, považuji za nedorozumění a neporozumění — ani o vraždění ani o zradě se Žižka nezmiňuje slovem (mluví jen o loupeži z pýchy a lakomství) — po tom, co výše vyloženo, staneme blíže vlastní myšlence hejtmanově, předpokládáme-li, že mravní výčitka, dotýkající se vyvraždění celého města, neznepokojila nikterak jeho nitra. A věta, provázející slova, že Táboři hříchy svými Boha rozhněvali, věta: „a od toho času *málo sme co dobrého* učinili“ nasvědčuje spíše tomu, že „dobré“ viděl Žižka právě v tom, v čem Tomek hledá hřích a důvod k pokání, t. j. ve vítězství užitém nebo dosaženém bezohledně, s nešetřením krví a životy protivníků.

Vraťme se ještě k Žižkovu programu trestání hříchů smrtelných na králích, pánech, vladykách a farářích, t. j. na těch, jimž podle artykulu pražského trestání provinilých náleželo. Jde tu, jak víme,

o formulaci pochozí z podzimu r. 1420 — stylisace druhá, ze zápisu bratrstva menšího Tábora, psaná na jaře r. 1423, tedy o víc než dva roky později, vztahuje hrozbu křesťansky na všechny lidi, nejen na krále, ale i na sedláky, pravíc významně, že s trestáním mají Táboři počínati u sebe samých.[1]) Můžeme říci, že tu vítězí křesťan nad revolucionářem, nebo menší Tábor nad velkým Táborem, nebo Žižka roku 1423 nad Žižkou roku 1420? Či jde jen o náhodný rozdíl, o nějž největší zásluhu má písař stylista? Listy Žižkovy samy nestačí, aby daly odpověď na tyto otázky; prozatím víme jen tolik, že r. 1423, v řádu bratrstva, proklamuje Žižka svůj program bezohledného nelítostného trestání hříšníků slavnostněji než kdykoliv dříve; králové a knížata nejsou tu, pravda, cílem nápravy v prvé řadě, ale stojí stejně v popředí těch, na něž trestný program má namířeno. Z listů Žižkových z let 1420—1421 je vskutku zřejmo, že Žižka se vyjadřoval o králích a knížatech ku podivu nepřátelsky. Nejméně snad překvapí nás to, týká-li se to *krále Zikmunda*, jejž Žižka zve *(B)*, jak již víme, králem kacířským, zrádcem Pána Boha i čtení jeho svatého, násilníkem panen i paní, mordéřem, žhářem, zhoubcem jazyka českého. Z díla *Ludolfa Zahåňského* se však dovídáme,[2]) že Žižka byv v srpnu 1421 po porážce Pražan od Míšeňských u Mostu, volán Prahou na pomoc, poslal jménem obce táborské knížatům saským odpovědný list, v němž, jak dí Ludolf, zval ctihodná knížata „zatvrzelými kacíři, vražedníky a nevěrnými krve prolévači". Prameny, přes velkou neúplnost svou, zachovaly nám však ještě jeden případ podobný. *Staré letopisy*, mluvíce (v pozdním rukopise *M)* o prvém příchodu *Zikmunda Korybuta* na českou (vlastně moravskou) půdu, vypravují,[3]) že kníže napsal hned psaní Žižkovi, aby země nehubil a neplenil. „Kterýžto Žižka odpověděl mu zase, *což mohl nejukrutněji* na ta všeckna psaní *sám od sebe*, při sobě samém maje, což mu na mysli bylo: nazývaje ho totiž knížetem vražedlným a paličem proklatým, takže se tomu kníže podivilo" (zpravodaj pokračuje, jak se potom Žižka s Korybutem spřátelili). Co se tu dovídáme, shoduje se nápadně s obrazem, jejž nakreslil opat Ludolf: jde zajisté o žaloby nebo nadávky, jež by daleko větším právem mohl hoditi Korybut Žižkovi v tvář než Žižka Korybutovi.

Soudím však, že by bylo chybou hledati v zmíněných kletbách a

nadávkách Žižkových projev nějakého zásadního opovržení mocí panovnickou, třebas by souvislost Žižkova vystoupení s naukou chiliastickou mohla snad takovému výkladu nasvědčovati.[1]) List Žižkův Korybutovi sotva možno vykládati jinak než list knížatům saským: bylo to především opovědění nepřátelství — a častou formou takového projevu bylo v středověkém právu rytířském *lání*. V smlouvě o příměří mezi Tábory a panem z Rožmberka (listop. 1420), kterou zpečetil na prvém místě Žižka, vymiňují si strany pro případ, že by smlouva byla nezdržena, všechny formy nepřátelství, láním počínaje a šacováním konče; možno to uvésti jako příklad nám nejbližší. Že při lání takovém nešlo o pravdu, nýbrž o zásadní tupení a utrhání na cti, je v povaze věci.[2]) Ostatek vysvětlení najdeme v psychologii Žižkově, jak jsme ji již výše poznali: nesmírné sebevědomí jeho, věrou v božské poslání pevně založené, dovolovalo mu povznésti se nad skutečnosti nebo normy, jichž by šetřila střízlivá úvaha, a oháněti se kletbami a odsudky nejšťavnatějšími bez okolků: pálí-li a zabíjí-li Zikmund, je morděř a žhář, zrádce a násilník, pálí-li a morduje-li Žižka, je vyslaný boží. Že nevybíravá krutost slov odpovídala i ukrutnosti skutků, vysvětlíme si týmže způsobem; vzpomeneme-li katovských hrozeb hříšníkům a protivníkům, jež jsme četli v řádu bratrstva menšího Tábora, máme zajisté právo mluviti i o nich, a to bez zřetele k bohatému materiálu dokladovému, sebranému v kapitole předchozí.

* * *

Vojevůdce, zanícený přesvědčením, že je vyvolen samým Bohem, aby rozdrtil mocí všechny protivníky jeho, musil býti nejen strašnou silou, ale i strašným nebezpečím v zápase stran a sil, jež měřily se v soudobé obci národní. Svatý fanatismus toho způsobu nemohl znáti, jak bychom předpokládali, kompromisu na žádnou stranu, nemohl býti přístupen radám rozumové úvahy nebo potřeby. Vskutku měli jsme již příležitost postihnouti Žižku při takovém kompromisu: souhlas jeho s Korybutovým ujetím vlády zemské, ať jakkoli omezený slovy o „pomocníku" a pod. a výzva proti bouřím, svárům a srocení v městech pražských, třebas prve v Praze nadiktovaná, opravňují nás k závěru, že Žižka byl ochoten sleviti v dané chvíli ze

svého zásadního stanoviska. I skutečnost, že sliboval poslušenství, pomoc a radu tomu, jejž před nedávnem zval knížetem vražedlným a paličem proklatým, prozrazuje, že nesmíme vždy spolehnouti na nezměnitelnou důslednost jednou jím zaujatého stanoviska. A v jednom listě jeho setkáváme se s poznáním, že „pře boží“ samojediná nenaplňovala přece cele a výhradně vůli jeho. V listu do Domažlic, o jehož umělé rhétorské stylisaci jsme se již zmínili, vzpomíná Žižka starých Čechů, kteří „zatknúce klenici za škorni,[1]) netoliko o boží při, *ale i o svú* bili sú se“. Ze souvislosti je zřejmo, že touto pří pozemskou nebo světskou je rozuměti obranu proti cizozemcům. Domažličtí, jak kombinovati musíme, stěžovali si Žižkovi na škody, jež trpí od Němců zahraničních. Žižka odpovídá výzvou k odporu a k obecné mobilisaci starých i mladých, provázenou zmíněným odkazem na statečnost starých Čechů a slibem, že sbírá lid proti „zhúbcům české země“ a že brzo přitrhne, neb již jest čas netoliko proti domácím, *ale i proti cizozemcům.*“ Tuto frázi nalezneme v jeho listech neméně než třikráte; domácí nepřátelé jsou však vždy v prvé řadě. Ale i výraz uvědomění českonárodního vrací se místy určitěji: král Zikmund jmenuje se jednou „zhoubcem jazyka (t. j. národa) českého“, lid táborský pak „pravě českým“ *(B)*. A v zápise bratrstva menšího Tábora, jenž obrací se k lidem všech stavův a krajin „a zvláště napřed všech věrných Čechův“, se cílem bratrstva jmenuje nejen vysvobození pravdy zákona božího, nýbrž i pomoc věrným v církvi svaté vůbec „a zvláště jazyka českého i slovanského“.

To jsou zmínky z prostředí Žižkova, jež dávají svědectví o jeho *českonárodním vědomí a cítění.* Je pravda, že ustupují daleko do pozadí za jeho vášnivým zaujetím pro vykořenění hříchů smrtelných v církvi boží a že v kruzích pražských husitů shledali bychom jim podobných více. Ale hlavní je, že prorážejí patrně obraz jednostranného fanatika, sloužícího cíli nadzemskému a dosvědčují, že i cíle profánní tvořily patrnou součást jeho zájmu a programu. V listu Domažlickým je to vyjádřeno větou: „my pak (t. j. Žižka), milí bratří, hledíce k zákonu božímu a *k obecnému dobrému* . . .“ Že i toto obecné dobré spojoval především se svým svatým posláním bojovníka božího, nasvědčují slova, v nichž Němce, ohrožující Domažlické, nazývá Antikristem, nasvědčuje snad i zmíněné již představení vojen-

ského lidu táborského jako „pravě českého v naději boží". Závislost pozemského na božském v myšlence Žižkově je v listu landfridu plzeňskému vyjádřena pěkně větou: „kdož Bohu věren není, také lidem nebude;" méněcennost nebo bezcennost pozemského na rozdíl od věčného nebo spasitelného vyznávají slova o Kristu, jenž se obětoval, „aby nás z tohoto světa zlostného vysvobodil" (10), podobně pak slova, že „všecky tohoto světa věci jsú padúcí a minulé" (19). Ty a těm podobné věty a fráze listů jeho (na př. oslovení „bratří v Pánu Bohu", „bratří v Boze milí", „sluha nestatečný v naději boží"), dýšící důsledně křesťanským chápáním života, jehož všechny vztahy míří především k Bohu, ukazují přece, že starosti světské mohly v zájmu Žižkově nabýti významu jen potud, pokud souvisely s povinnostmi k Bohu.

To náboženské posvěcení projevů Žižkových, ta vroucnost poměru jeho k Bohu a zákonu jeho je dána, jak pověděno, především skutečností, že Žižka si je vědom, že je vyvoleným bojovníkem a vykonavatelem vůle boží. Souvisí ovšem i s mladým nadšením nového křesťanství, jehož duchem je prosyceno a jemuž chce ve světě vybojovat vítězství; že ta nová víra, pochozí z milosti a osvícení božského, je pravá víra a pravá vůle boží, je v dané souvislosti podobně nepochybné, jako je jisto naprosto, že všichni, kdož se jí protiví, jsou nevěrci a kacíři. Písemné opory našeho poznání, jimiž operujeme, jsou, jak třeba znovu a znovu připomenouti, sice skrovné, ale přece z nich nabýváme přesvědčení, že Žižka pohlížel na svou akci a program její jakoby netuše, že plán vykořeniti všechno zlo z církve Kristovy a zákonu božímu, t. j. slovu a vůli bible vybojovati platnost ve všech souvislostech života veřejného, je vlastně revoluční podstatou, dosahem i rozsahem. Mystické vědomí, že jde o vůli boží, a fanatismus chiliastickými proroky vznícený, dovolovaly mu patrně nelekati se úkolu, jehož hlavním obsahem bylo mstíti, trestati, bořiti, nikoliv snad formulovati pro novou víru novou theologii — ani stopy takového novotářství nebo vědomí o jakémkoli sektářství nenajdeme v listech jeho (rozumí se ani po pikartském učení o svátosti oltářní, jež proniklo brzo ve značné části bratří táborských), ač vskutku jde v táborské nauce, již patrně vyznává Žižka, o vymýcení z učení i ritu křesťanského všeho, co není založeno přímo v bibli nebo co

jakkoli i naivně chápaným slovům bible odporuje. Nenarazíme ani na vědomí toho, že program, jejž zastává, je vlastně protivný duchu čtyř artykulů pražských nebo poznání, že to, co za smysl jejich vydává, je něco jiného, než co chtěli čtyřmi články vyjádřiti konšelé a mistři pražští.

Vskutku nelze souditi jinak, než že Žižka i jeho okolí musili si býti toho rozdílu dobře vědomi; je dokonce pravděpodobno, že pražští husité opatřili prozíravě svými opatrnými závorami čtvrtý článek pražský právě se zřetelem k vystoupení Žižkovu a proti němu, t. j. proti násilné revoluci. Tato revoluce žíznila zrovna po tom, aby mohla bořit všecku antikristovskou nádheru klášterů, kostelů, far, obrazů a ornátů atd., třásla se touhou trestati krvavě ty, v nichž viděla smrtelné hříšníky, a k nimž připočetla všechny „nevěrné" a „pokrytce domácí", kteří se jí postavili na odpor, aby se stali „nepřáteli zákona božího" a „nevěrnými kacíři".[1]) V té touze po pomstě, trestání a boření vyčerpává se především také zájem Žižkův patrně a především — a dvě armády zásadně se potírající, vojsko věrných a sluhů božích a vojska nevěrných a zrádců staví se proti sobě v Čechách a v střední Evropě; cílem jedné každé z nich stává se pokořiti nebo pobíti co nejvíce *kacířů*.

* * *

Ještě nejsme hotovi — papíry Žižkovy musí nám o Žižkovi prozraditi více. Všimněme si ještě zápisu bratrstva menšího Tábora a vojenského řádu jeho a v něm znovu toho, že Žižka tu dvakrát vystupuje v čele zápisníků, před osobami ze stavu panského, tedy na místě takřka knížecím, jakoby s autoritou suveréna nebo zeměpána. Zápis upomíná mnoho na zápis smlouvy a jednoty učiněné stavy českými ke kalichu se hlásícími na *sněmu čáslavském* r. 1421, v němž mezi zápisníky najdeme také jméno Žižkovo, tu ovšem v skromnějším pořadí, za pány Pražany a pány světskými, ale již v čele zeman. Ale nač třeba (kromě rozdílu ve formulaci čtyř artykulů) upozorniti výslovně, je, že zápis bratrstva Žižkova neobsahuje ku podivu výslovného odmítnutí krále Zikmunda ani (což pochopíme spíše) věty o potřebě očistiti zlou pověst země české a moravské. Postihneme

dále, že ve vojenském řádu Žižkově vrací se třikrát věta, v níž se mluví o trestání vinníků bez rozdílu „buďto *kníže*, pán, rytíř nebo panoše, měštěnín, řemeslník, nebo sedlák"[1]) — otázky, kde se vzala tato knížata v textu Žižkově, se nezbudeme. Na knížete Korybuta mysliti přece nelze; i kdybychom k vůli němu posunuli zápis do podzimu r. 1422 (což by mělo zas jiné obtíže), zbyly by přece námitky věcné: Korybut nemohl zajisté takovýmto způsobem nikdy podléhati vojenské jurisdikci Žižkově. Tak nezbude nám, než dohadovati se, že tu písař užil běžné nějaké předlohy cizí, snad vojenského řádu krále Zikmunda nebo krále Václava, v němž, ať již se stanoviska říšskočeského nebo říšskoněmeckého mohla býti řeč o knížatech v této souvislosti.[2]) Jinak ovšem, kromě ustanovení, jež musila býti součástkou každého vojenského řádu trestního,[3]) najdeme tu věci a články specificky žižkovské, event. táborské. Pozorujeme zejména, že nejdelší artykul kázeňského řádu týká se dobyté *kořisti;* chce dosáhnouti toho, aby kořisti byly rozděleny spravedlivě, aby se jednotlivec neobohacoval na úkor druhého. Je zajímavo, že tomu podobného ustanovení nemá *žádný* z vojenských řádů českých a německých z 15. stol., jež *Toman* pečlivě srovnal; organisované kořistění jeví se tak specialitou řádu Žižkova, jemuž podobné ustanovení nalézá *Toman* jen v řádech švýcarských.[4]) Přísnost hrozeb v řádu Žižkově je, jak již víme, naplněna duchem starozákonným; na přísnost tu, jež na př. chce škody zaviněné neopatrností jednotlivců trestati na hrdle i statku, klade *Toman* důraz obzvláštní — tak dalekosáhlého ustanovení nenalezl zajisté v jiných soudobých řádech vojenských.

A s tím horkým dechem biblickým, jenž plní celý dokument a v něm i válečné artykule jeho, souvisí ovšem péče jeho, aby ve vojsku nebylo zjevných hříšníků a hříšnic, lhářův, zlodějů, kostkářů, loupežníků, plundréřů, opilců, lajců, smilníků a smilnic; i mravní kvalitou svých členů mělo vojsko bratrstva býti opravdu vojem božích bojovníků. Ustanovení podobná najdeme však ve všech soudobých řádech vojenských, ovšem nikde v nich není vztahu k postulátu čtvrtého artykulu pražského o trestání zjevných hříchů jako je tomu v řádě Žižkově. Ale za to najdeme v nich zcela konkretní tresty na konkretní zločiny a přestupky. To bylo asi mnohem účinnější než sumární výčet všech smrtelných hříšníkův v řádě Žižkově. Tím více,

že ve všech vojscích té doby bylo jistě velmi nesnadno dáti vůli trestního řádu průchod i v praksi — slyšeli jsme od Žižky samého nářek na to, že Táboři dali se v loupeže a lakomství — a při systému kořistném, v boji obvyklém, bylo jistě nesnadno poučiti každého žoldnéře, kde přestává dovolené kořistění a kde začíná krádež a loupež. Co se může bráti, co nesmí, kde se smí bráti, kde nesmí, kde zabíjeti, kde šetřiti — o tom zajisté v řádu Žižkově není ani slova. V celku je v Žižkovu řádu jen odstrašující výčet všech možných hrdelních trestů na „zlé" bez rozdílu důraznější hrozbou než jinde. Za to o zbožnou mysl vojska pečuje řád více než obdobné elaboráty jiné; není tu sic ustanovení o pravidelnosti služeb božích nebo o zpovědi nebo přijímání Těla a krve Páně (výše jsme v Žižkově listu četli požadavek, že přijímati tělo a krev Páně jest aspoň každé neděle!), ale je tu vlastně víc: rozkaz, aby před nastoupením k jakékoli výpravě vojáci nejprv se pomodlili, kleknúc a padnúc před Tělem božím a před tváří boží, aby Bůh tu při svú svatú ráčil provésti k své svaté chvále a věrným k spasení. To je jistě pověděno opravdově z potřeby srdce, t. j. nemyšleno mechanicky jako konvenční artykul vojenského řádu. Také s ustanoveními, že příkazy a tresty řádu týkají se všech členů vojska, *bez rozdílu stavu*, setkáme se v soudobých řádech německých. Ale v řádě Žižkově je ta myšlenka opakována neméně než sedmkrát; znovu a znovu se nám vrací důrazné: buď kdož buď, žádných osob nevyjímajíc, buďto kníže, pán nebo sedlák!

Bylo-li vysloveno mínění, že toto trestání bez rozdílu osob i spravedlivé rozdělování kořisti všem, od pánů do robotězů, je svědectvím demokratických zásad Žižkových, bylo tu pověděno asi příliš mnoho. Z řádu bratrstva „menšího Tábora" je zřejmo, že všecka organisace vojska Žižkova opírala se o stavovské rozdělení jeho — to postačí, abychom si uvědomili, že jsme v středověku a že o demokracii možno mluviti jen s náležitou výhradou. Vojsko skládalo se z obce panské, rytířské a městské a snad i selské — tedy z obcí organisovaných patrně po vzoru komuny městské, takže každá obec si volila své „starší" k správě všech věcí, jež nenáležely přímo pod vojenské právo hejtmanů. Kořist se rozdělovala, „jakž na koho sluší", t. j., jak rozumím, podle klíče stavovského, jehož norem sice neznáme, ale jenž sotva chtěl tomu, aby pán, jenž sloužil ve vojště se svými

jízdnými lidmi, obdržel stejný díl jako řemeslník nebo sedlák. A z fakta, že obec panská ve vojště Žižkově má prvé, čestné místo, jak tomu chtěl společenský a ústavní řád doby vůbec, vidíme zase, že Žižka byl cele dalek jakékoli myšlence, jež by čelila revolučně nebo opravně proti feudální výstavbě státu a společnosti. Vyloučil-li ve své důtklivé výzvě, adresované před dvěma lety landfridu plzeňskému, panské členy tohoto landfridu ze společnosti těch, na něž se listem svým obracel, stalo se to očividně jen proto, že v nich viděl pomocníky krále Zikmunda, chytré a úkladné svůdce ostatních. Jinými slovy: varoval před zrádci Pána Boha a čtení jeho svatého, nikoliv před stavem panským. Naproti tomu bych položil důraz na to, že ve vojště Žižkově byla zřízena „*rada chudých i bohatých*" (t. j. rada všech),[1]) jež, jak se zdá ze Žižkových svolavacích listů k sjezdu do Německého Brodu (č. 17 a 18), spolurozhodovala i o operacích vojska a měla tedy hlas velmi závažný. To by beze sporu byla instituce demokratická a v jiných armádách té doby, krom snad katolického landfridu plzeňského,[2]) nedoložená. Ale i fakt, že vedle obcí panské, rytířské a městské volí si své starší i sedláci (není však řeči výslovně o obci selské) a že snad jména zástupců jejích nebo aspoň jména sedláků, pokud jsou členy vojenské rady, čteme vedle jmen zápisníků z vyšších stavů v listině bratrstva, prozrazuje, že tu vládne pokrokový názor o rovnoprávnosti všech tříd aspoň v šiku vojenském.[3]) Skutečnost, že obec selskou postihujeme současně v branném svazu (landfridu) kraje plzeňského, prozrazuje ovšem, že tu nejde o zvláštnost táborskou nebo aspoň žižkovskou, nýbrž že jde o zjev dobový vůbec, o nějž snad hlavní zásluhu, kromě demokratického sklonu doby gotické, má potřeba mobilisovati a udržeti ve vojsku ve dnech zoufalého zápasu vedle měšťanů i sbory selské, třebas proti vůli jejich, třebas násilím do šiku sehnané.[4])

Srovnáme-li však s vojenským řádem Žižkovým o něco mladší *řád* t. zv. *Hodětínův*, platný snad ve vojsku *Zikmundově*,[5]) poznáme s překvapením, že tento je, chceme-li vrátiti se k terminologii již užité, pokrokovější „demokratičtější" než řád Žižkův. Nemám tu ovšem na mysli ty články jeho, jež zakazují vybíjení a pálení kostelů, oltářů a obrazů a nedovolují sáhnouti na posvátné věci (zvláště pak „Tělo boží") nebo na *knihy*, ani ty články, jež zakazují zapalovati dobyté

zámky nebo mlýny, skopati kdekoli rybníky, ničiti včelstva (leč na výslovné rozkázání hejtmanovo) a zajatce svěřují výhradně rukám hejtmanovým. Ale mám na mysli zákazy, aby se nedály *nekřesťanské záhuby chudým lidem*, aby vojska chalup a dvorů lidem netrhali, dobytka ani koní ani jiných věcí k hospodářství potřebných jim nebrali. To je myšleno především pro ten případ, „když se táhne po přátelském" — na „nepřátelském" patrně takové nekřesťanské záhuby byly dovoleny. Ale jak důležitý byl i takový zákaz šetřit malého člověka vlastní strany a jak ho nebylo dbáno právě ve vojsku táborském, slyšeli jsme výše z žalob táborských kněží samotných.[1]) Řád Hodětínův zakazuje v určitém případě hrubé násilí i na nepřátelském území: „kdež" (rozuměj po dobytí města nebo hradu) „se ženy s uzly a s šaty vynesú a na nich i při nich sednú, aby jimi žádný nehýbal, ani těm ženám co bral, ani jich přehledoval". Víme, jakých hrůz dopustily se ženy táborské z Žižkova vojska vůči takovým uprchlicím po dobytí Chomutova a Říčan — Žižkův řád vojenský neměl za nutné čeliti podobným bestiálnostem nebo ujmouti se výslovně malého člověka, třebas snad jen „na přátelském" ani slovem![2]) Jeho nejobšírnější artykul za to upravuje obřadně rozdílení *kořisti*, „že by kde pán Bůh dal nepřátely přemoci a poraziti a kterých kořistí dobýti . . ." Může proti tomu obstáti věta řádu Žižkova, že nechce trpěti ve vojště (mezi jinými hříšníky) ani zlodějů nebo loupežníků nebo plundréřů nebo snad lístek, poslaný Žižkou Domažlickým, aby propustili peřiny a šaty vdově, jež si dala u jednoho měšťana schovati (č. 10)? Jistě nikoli — Žižkův řád má na mysli jen utvrzení poslušnosti a pořádku v táboře a v šiku a rozdělení kořisti; o jiné se nestará — i tu Bůh Žižkův představuje se nám jako trestatel bezohledný a hluchý k bídě poražených nebo trpících.[3])

* * *

Všimněme si ještě některých jednotlivostí. Že titul „*bratří*", tak významný pro evangelické posvěcení původního táborství, nemá v jádře svém nic společného s rovností občanskou v našem slova smyslu, bylo již pověděno.[4]) Vidíme zajisté, že užívá-li Žižka slova toho o urozeném rytíři, připojuje hned titul stavovským ceremonie-

lem předepsaný: „slovutný a statečný" (č. 17). V listech purkmistru a radě měst táborských čteme pravidlem oslovení: bratří milí, bratří v Pánu Bohu, nejmilejší bratří; obec pražská se však oslovuje „páni a bratří". Zde jde o známý nám zápis o přijetí Korybuta;[1]) v něm rozeznávají se „*bratří táboršti*" od jiných táborských spojenců nebo měst, t. j. bratřími táborskými se míní patrně jen členové vojenské obce Hradiště hory Tábor. A ve vojenském řádě Žižkově je názvu „bratr" užito o jediném Žižkovi. Z varovného listu hradeckých Žižkovi (č. 20) i ostatek z jiných pramenů vysvítá,[2]) že označení „bratr" srostlo brzo s jménem Žižkovým v jedno (*„bratr Žižka"*); ale podobně čteme o jiném hejtmanu táborském, soudruhu Žižkově, jako o „bratru Chvalovi".[3]) V písni táborské „Kdož jste boží bojovníci" slovo „bratr" v tom smyslu pohřešujeme vůbec; naopak rozeznávají se v ní bojovníci „řádu rytířského" od vojáků „lidu rozličného". Je to o důkaz víc, jak byli i Táboři, event. vojska jejich, v nichž takovou měrou byli zastoupeni sedláci, vzdáleni nauce o společenské rovnosti svých členů. Naproti tomu upozornili jsme již na to, že v listu landfridu plzeňskému *(B)* obrací se Žižka jen k rytířům, panoším, měšťanům a sedlákům toho svazu a popuzuje je proti pánům v čele svazu stojícím. Dodati možno, že název „bratří", vyzdvihující tak okázale postulát bratrské lásky, jíž jsou spojeni bojovníci boží v duchu evangelia Kristova, kontrastuje neméně okázale s pomstou slibovánou nevěrným, pokrytcům a zloskvrníkům — i tu krátce najdeme to zvláštní spojení křesťanské lásky s nekřesťanským povelem nestrpěti kolem sebe nikoho jiného přesvědčení, to zvláštní spojení, jímž prozrazuje se všeliký fanatismus.

Listy Žižkovy jsou datovány podle svátků svatých, v tom ovšem i Mariánských. Víme, že to vytkl husitům již *Ludolf Zahaňský*,[4]) odvolávaje se ovšem jen na to, že svátky jsou ustanoveny autoritou církevní, jíž husitští Čechové neuznávají. Ještě víc, aspoň na prvý pohled, překvapí datování podle svatých v listech táborských; slyšeli jsme, že Táboři svátků svatých nesvětili. Ale tu jde o nedorozumění: Táboři neměli nic proti vzpomínání svatých; zavrhovali jen bohoslužebné uctívání jejich a vyprošování si u nich přímluv u Boha. Proto mohli dobře datovati podle církevního kalendáře. Měli-li v tom snad jakési rozpaky přece, rozhodla asi okolnost, že písařům

jejich bylo datování podle církevního kalendáře bližší a běžnější než podle pořadu dnů měsíčních.[1])

Listy Žižkovy, jimiž se probíráme, jsou projevy vojenského hejtmana a vůdce armády — je zajímavo vytknout dodatečně, event. upozornit znovu, jak málo, jak ku podivu málo je v nich věcí vojenských! Kromě Žižkova řádu vojenského, jenž tu tvoří výminku hlavní, má vojenský ráz jediný list Domažlickým — skoro vše ostatní je péče o program čtyř artykulů, o pokání u Německého Brodu nebo jde o výlevy náboženského rázu vůbec. Tento celkový ráz listů Žižkových jeví se i v tom, že data politické povahy v běžném dnes smyslu slova jsou omezena na míru velmi skrovnou, jsouce takřka udušena výzvami a úvahami povahy náboženské; vysvětlení k tomu podali jsme ovšem již výše. Jediná zmínka o králi Zikmundovi, dvě o Korybutovi, jedna o Čeňku z Vartenberka, jedna o překonané roztržce s „Táborskými", o příměří s panem z Rožmberka, jména několika pánů z landfridu plzeňského — kdyby nebylo ve vojenském řádu výčtu jmen zápisníků, dále dat o vystavovatelích a adresátech listů (jen z adresy se dovídáme na př. noviny o existenci „menšího Tábora", t. j. nového bratrstva v severních Čechách), bylo by to skoro vše, co bychom v tom přívalu náboženských výzev a horování nalezli z dat konkretně-politických. Vše zajisté zatlačovala do pozadí nebo pohlcovala jediná politika, „politika" zákona božího!

Nenajdeme také nic, co by mělo vztah k hmotným nebo světským zájmům Žižky samého — jen z titulů a podpisů se mimotně dovídáme, že Žižka svůj přídomek „Jan řečený Žižka z Trocnova" nebo prostě „Jan Žižka, hejtman a správce lidu táborského" z r. 1420 a 1421, mění někdy od podzimu r. 1421 na „Jan Žižka *z Kalichu*, správce lidu táborského v naději boží"; na jaře r. 1423 čteme již jen „Jan Žižka z Kalichu". Jednou, hned po bitvě u Německého Brodu, sluje „Jan Žižka z hradu Kalichu, správce obcí české země příchylných a plnících zákona božího v naději boží"; není docela jisto, že by tomu bylo rozuměti tak, že Žižka se tu tituluje vrchním velitelem všech vojsk husitských, t. j. pražských i táborských pospolu. Důležitých věcí o Žižkovi dovídáme se jen z jednoho listu Žižkovi adresovaného, ze spěšné zprávy hradeckého *kněze Ambrože* (list. 1423), že strana Opočenských, t. j. stoupenců krvavého pána

ze severovýchodních Čech, dřív husity a pak straníka Zikmundova, Jana Mésteckého z Opočna, najala proti Žižkovi úkladného vraha. Ze srdečně vroucí věty kněze Ambrože, jíž list varovný se končí, „Pán všemohúcí rač tě zachovati k své chvále a k prospěchu věrným obcem" můžeme poznati, jak oddané měl Žižka mezi některými kněžími své strany ctitele a přátele. Ambrož se podepisuje: *Tvůj* kněz Ambrož. I to je jistě k posouzení dojmu, jímž osobnost Žižkova působila v nejbližším okolí, svědectví významné.

Všimněme si ještě jednoho důležitého svědectví: Žižka jako hejtman táborský neužíval v pečeti své znaku vladyckého rodu svého, t. j. raka, nýbrž znamení *kalicha*, z něhož vystupuje hostie.[1]) A víme také, že v květnu 1421 zmocnil se dřevěné tvrze u Třebušína na Litoměřicku, patřící, jak se zdá, řádu křižovníků pruských, proti nimž kdysi na Visle bojoval, a dav ji vybudovat na hrad zděný a nazvav ji Kalichem, psal se odtud „z Kalicha", jako sídla svého. Vše to je svědectvím, že Žižka byl členem rytířské obce své doby a že byl veden jejími stavovsko-společenskými řády a ideály. Znamená to ovšem i více: středověk miloval nesmírně mluvu symbolů, a volba symbolu kalicha pro znak Žižkův a pro jméno rytířského obydlí Žižkova je sama nanejvýš symbolická. Žižka zasvěcuje tu takřka jméno své myšlence kalicha, spojuje se s ní na věky a dává zároveň na jevo, že on sám, on jediný má nárok a právo, aby symbol, který celému husitskému národu stal se znakem pravého křesťanství a osvobozené pravdy, vtělil pro přítomnost i budoucnost do svého rodového jména a do heraldické mluvy jeho. Také *Vavřinec z Březové* počíná svou kroniku husitskou od toho času, kdy počalo se přijímání pod obojí, kdy počal se, můžeme říci, podle představy husitského Čecha souvěkého, nový věk, nová doba v dějinách křesťanského lidstva.

A přece nemožno potlačiti myšlenku, že znak kalicha nehodil se k tomu, aby představoval, aby symbolisoval Žižkovu myšlenku. V ní zajisté nestálo v popředí přijímání z kalicha, nýbrž trestání hříšníků a rušení díla jejich. Kalich mohl býti plným výrazem programu Čech husitských s universitou v čele — na boj o kalich soustředil se konečně a v něj vyzněl všechen veliký zápas Čech, povstalých proti ostatnímu křesťanstvu — ale na štítu Žižkově nebo na korouhvích Tábora nebyl kalich znamením ryzí myšlenky Jakoubkovy; kalich

Žižkův mluvil jinou řečí, řečí, která tolik pobuřovala Chelčického. Třeba vzpomenouti zase toho, co bylo pověděno výše, že Žižka heslem čtyř pražských artykulů zakrýval, maskoval program Prahou potíraný, program táborský. Tak i na erb jeho, k němuž jej oprávnila revoluce, nepatřil kalich, nýbrž *meč*, nebo aspoň meč s kalichem. Meč trestající hříchy smrtelné a vymítající z církve Hospodinovy všechny chytrosti Antikristovy, nelítostný, hrozný a vítězný meč rytíře božího — to by byl jedině znak, jenž by plně vyjadřoval Žižkovu myšlenku a vlastně i Žižkovu dějinnou roli.

POZNÁMKY.

KAPITOLA PRVÁ (str. 1—20).

(Str. 1)

[1]) *Toman*, O rodu a příbuzenstvu Jana Žižky z Trocnova (Věstník Uč. Spol. 1890, 44—62), O Žižkovi, jeho rodišti a o pozdějším rodu Žižků z Trocnova atd. (ibidem, 337—348), Žižkův listář (ibidem, 1893, str. 5—26; je to část práce: Literní památky, duch a povaha Žižkova). Před Tomanem obíral se těmito otázkami nejúsilněji *Max Millauer* v práci z r. 1824 Diplomatisch-historische Aufsätze über J. Ž. v. T. (Abhandl. Uč. Spol., IV F. 1. B.)

[2]) *Sedláček*, Doklady k otázce o Žižkově stáří. ČČH, 1913, 446—480. Sedláček užil rozličně i materiálu dosud tiskem nevydaného, zejména z archivu třeboňského; pokud jde o netištěné listiny třeboňské, mohl jsem se s nimi seznámiti přímo z regest, jež si učinil před lety kolega *J. Šusta* (níže citováno: Šustova regesta).

(Str. 2)

[1]) *Sedláček*, l. c., 448. K jménu „Pucek" srv. dohady *Sedláčkovy* ibidem a v Heraldice, II, 119 (měl na štítě figuru hry šachové) a *Flajšhanse*, Klaret etc., II, 420 (pucka = míč); pravděpodobnější je, že jde o deminutivum z „Putz", ale i český původ jména je možný.

[2]) Srv. doklady u *Sedláčka*, ČČH, 1913, l. c. na rozličných místech, zejm. str. 457 o Plachtech z Jivovice.

[3]) K tomu srv. *Sedláčka* v ČČH, 1913, 448 sq. a Hrady, III, 282.

[4]) R. 1385 je Vilém Pucek rukojmím Lickovi, když tento prodává jistý plat ve vsi Radosticích (Radostice sousedí na sever s Trocnovem). ČČH, 1913, 449.

(Str. 3)

[1]) Listy o zřízení nového kaplana a oltáře v Borovanech viz nyní v VI. díle *Podlahou* vydaných Libri erectionum, str. 247 sq. Nadání náleželo k skrovnějším; kaplanu zajištěno celkem 7 kop platu.

[2]) *Sedláček*, l. c., 449. Oldřich Licek sic toho roku zboží výše vyčtené prodává Janovi Brusovi ze Zahrádky, ale z dalších dat je zřejmo, že zboží zůstalo nebo znovu se dostalo zpět rodině Lickově. Proto má Sedláček za to, že nejde o trh skutečný, nýbrž na oko učiněný, aby na zboží nebylo saženo právem odúmrtním. Ale neprávem vytýká Sedláček Tomanovi domnělý omyl (že lán v Trocnově r. 1399 k oltáři borovanskému odkázaný dostal se před r. 1425 zpět Lickovi), protože prý Licek r. 1399 dal kostelu jen plat z lánu, nikoliv lán sám. Věcně v tom vskutku není valného rozdílu; faktum je, že lánem v Trocnově r. 1399 kostelu darovaným vládne Licek r. 1425 jako vlastnictvím plným, prostým všeho břemene. Lze tedy říci právem, že lán dostal se zpět Lickovi. Srv. i *Petříka*, Dějiny Trocnova (1924), str. 12.

[3]) Srv. *Sedláčka*, ČČH, 1913, str. 450 (z rukopisů musejního a roudnického).

[4]) *Tomek* v ČČM, 1892, 110 a *F. Bartoš* v ČSPřStar., 1922, 4, p. 6 mají za to, že

přídomek Puckův v listině z r. 1380 „z Trocnova" jest omyl písaře místo „Trutmaně". Oba však přehlédli, že Trocnov i Trutmaň náleží témuž rodu i v době pozdější, jinými slovy, že data z doby pozdější Puckův titul trocnovský nejen vysvětlují, ale *legitimují*, takže není *pražádného důvodu* ke kombinacím tak povážlivým; pozornější studium naopak *potvrzuje* trocnovský přídomek Puckův. Ani *Toman* (VUSp., 1890, 340) si nepovšiml, že Trocnov zůstal v rukou Dvoreckých i později; nepochyboval sic, že zápis o Vilémovi Puckovi z Trocnova r. 1380 je spolehlivý, ale měl za to, že byl Vilém „okolo r. 1380 snad jen na krátko" v držení Trocnova.

(Str. 4)

[1]) Zde nepostihl pravé souvislosti *Sedláček*. Originál listu Žižkova z r. 1384, jímž prodává statek čeřejovský, je zachován dosud, a sice ku podivu v témže městě, v němž podle všeho před víc než pětisty lety byl napsán a spečetén, t. j. ve Svinech Trhových. V něm čte se jasně na dvou místech: Jesconi dicto *Cruecz* (VUSp., 1893, 8). *Toman* (ibid. 25) čte správně „Kreuz", odvolávaje se na to, že jest o témže držiteli zmínka i v listině z r. 1399, kde sluje latinsky *Crux* (in Cruce de villa Czeregyow tenente quandam curiam allodialem); čtení „Kreuz" je tím tedy světle potvrzeno. Sedláček však čte „Cruecz" *Crnec* a dovolává se listu z arch. novohradského z r. 1432 14. led. daného na Velešíně, jímž bratří z Bukvice prodávají „Mikovi Czrnczovi a jeho synu Janovi, jenž oba v Čeřejově bydlíta", čtvrt dědin v Čeřejově (srv. i Hrady, III, 227, kde se k tomu cituje *Pangerl*, Hohenfurt 263). Z regestu Sedláčkova je patrno, že tu jde o list česky psaný; z něho se dohaduji, že jde o osobu a rod *jiný*. Registruji dohad Sedláčkův, že starodávné „Črnec" zachovalo se v Čeřejově ve jméně „Čenec"; dohad ten je potvrzen daty obsaženými v práci *Jana Petříka*, Přehled dějin Trocnova (1924), str. 44.

(Str. 5)

[1]) Srv. *Mareše*, Bratr Žižkův Jaroslav z Trocnova (ČČM, 1899, 75).

[2]) Jedním je (na prvním místě) *Příbík z Hluboké* (půl hod. vých. od Borovan), druhým (na třetím místě) *Ješek ze Zvíkova* (dvě hodiny sev. od Borovan v okr. lišovském). Prvý (Hrady, III, 192) slul také z Dobřemilic a patřila mu i část Borovan; v Hluboké měl tvrz — byl to tedy vladyka zámožný; Ješek seděl také na tvrzi (Zvíkovec nebo Zvíkov); *Sedláček* ho zná již k r. 1369, r. 1388—1389 byl purkrabím na Příběnicích. R. 1394 ručil za faráře ze Svin.

[3]) Srv. stať *F. Mareše* v Ottově Sl. Nauč., IV a téhož v ČČM, 1878, 94.

(Str. 6)

[1]) VUčSp., 1890, 349 sq. *Kalousek* tím zároveň odmítl dohady *Tomanovy* (VUčSp., 1890, 340), že by v Trocnově kromě dvora zemanského byly nějaké statky poplatných sedláků nebo aspoň jeden statek selský. Tento omyl zavinil především neporozumění Tomanovo o pravém stavu věci.

[2]) Srv. *G. Friedrich*, Desky dvorské, I; Archiv český, 31, str. 196.

[3]) K tomu srv. *Sedláčka* v ČČH, 1913, str. 449.

(Str. 7)

[1]) Srv. *Sedláčka* v ČČH, 1913, 448: Konec není udán, jako bývá často při řízení o odúmrtech.

[2]) Podlehl mu ovšem *F. M. Bartoš* (Č. Sp. Př. St. čes., 1922, 4), jenž na téže straně ve dvou případech operuje s „přeslechnutím" písařovým (v listinách úředních).

[3]) Zmíněné mylné výklady o záznamu desk dvorských k r. 1381 najdeš u *Tomka* Žižka, 3 (zde přímo proti znění zápisu se tvrdí, že Ješek z Trocnova hájil právo své na základě nedílnosti a také je obhájil; ale srv. opravu celého omylu Tomkem samým v ČČM, 1892, 109; mylné čtení „recessit" místo „recepit" však zůstalo, a to přes to, že to *Toman* r. 1890 otiskl a vyložil správně), u *Tomana* (VUčSp., 1890, 49—55; s cenným výkladem, vybudovaným na základě původních studií, o praksi při deskách a právním významu věci, ale přece s omylem, že Ješek odúmrť po Mikšovi obdržel; srv. ibid. str. 338), dále u *Tomana* ve VUčSp., 1893, str. 56, *Kalouska* ve VUčSp., 1899, 338, *Šusty*, K otázce stáří Žižkova, zvl. otisk z „Přehledu", 1911, str. 17, *Sedláčka* v ČČH, 1913, 448 (Sedláček tu registruje jen obsah zápisu, ale z poznámky jeho k němu je zřejmo, že má za to, že Ješek dědictví Mikšovo obdržel) a konečně *Bartoše*, l. c., 4. Jediný *Urbánek* (Žižka, 10) dí: nevíme, zda Ješek dědictví dostal. Mylný výklad poznámky „*recepit*" zavinil přečetné omyly i v jiných případech a *Bartoše* svedl k plané kombinaci další o nějaké souvislosti mezi panem z Dubé, otcem ochránce Husova, a Žižkou již snad r. 1381. Srv. l. c., str. 6, pozn. 15.

[4]) O tom že Jan Žižka sluje v listině z r. 1378 *Ješkem* Žižkou a o podobných případech jiných srv. *Tomana* ve VUčSp., 1890, 337.

[5]) Srv. VUčSp., 1890, 55 sq. Srv. i *Sedláčka* v ČČH, 1913, 469.

(Str. 8)

[1]) Mohl by to býti snad Pešík z Doudleb, jenž se psal r. 1391 a 1394 z Velké Borovnice (ves půl hodiny sev. od Doudleb) a patřil s ostatními členy rodu svého k patronům kostela v Doudlebech (ale Pešík téhož titulu se jmenuje i později, na př. 1419) nebo Pešík z *Jivovice*, zmíněný r. 1385 a také k erbu doudlebských patřící, snad týž, jenž r. 1391 1. července (*Šustova* regesta) prodává jako Pešík z *Jedovar* Doudlebským malý plat v Jedovarech. Ale může jíti ovšem i o Peška z rodu trocnovského. — Zápis nejstarší knihy budějovické k l. asi 1398—1402 náležející (opis v diplomatáři musejním) podává data o výpovědi nějakého Jana, služebníka *Pešíkova*, o řádění zbojníků a lapků (také proti městu Budějovicům namířeném), kteří stáli v žoldu pana Jevišovického z Kunštátu a byli ve spojení s lupičem Zoulem z Ostředku (srv. o tom víc v násled. kapitole, str. 33, p. 1, 42, p. 1). Pešík, pán Janův, patřil, jak se zdá, k lapkám rovněž; je tu zmínka o tom, že pobral s jinými Budějovickým koně u Kamenného Újezda, což jest asi 1 ½ hod. od Doudleb k jihozápadu. Uvádím prostě všechna ta data, ač vím, že jméno Pešík bylo příliš běžné, než abychom ze zmínek takových mohli činiti závěry o identitě toho či onoho Pešíka s Pešíkem z Trocnova. — Nedávno věnoval rozrodu vladyk doudlebských (prvé bezpečné zprávy o nich najdeš u *Sedláčka*, Hra-

dy, 3, 287) studii *A. P. Šlechta* v práci své *Z pravěku do novověku*, díl II, str. 315 sq. (Praha 1923); tam v příloze najdeš i podrobný rozrod Doudlebských (XIa, XIb). Studie, vybudovaná na základě velkého aparátu dokladového, ale s kombinační horlivostí, jež necouvá před ukvapenými závěry, chce dokázati, že Doudlebští pocházejí od rakouských Kuenringů. Upozorňuji na její kombinace a rodokmenové pokusy (babička Jana Žižky je tu přiřčena rodu Doudlebských), ale není mi možno obírati se jimi podrobně kriticky.

[2]) *Bartoš*, l. c., 30, stotožňuje s ní Markétu „někdy řečenou Franciškovu z Třebína", ač tu jde patrně o vdovu po Františkovi, tedy po osobě zcela jiné a s německými měšťany v Budějovicích zpříbuznělé; na ten dohad navazuje po svém obyčeji smělé kombinace.

[3]) Vydal *F. Mareš* v Uč. Spol. 1878. Srv. str. 31, 33, 35, 40, 48.

[4]) Srv. *F. Mareše* v ČČM, 1899, str. 76. Na Jindřicha z Doudleb v té souvislosti myslí i *Sedláček* (ČČH, 1913, 454).

[5]) Podle *Sedláčka*, ČČH, 1913, 469 zemřel Čeněk z Doudleb r. 1423, Petr jinak řečený Svatomír r. 1437 (*Toman*, VUčSp., 1890, 58, opravuje, patrně právem, to datum: po r. 1423). O Dominovi poznamenává Popravčí kniha rožmberská, že byl r. 1423 zabit. *Sedláček*, l. c., pomíjeje, jak se zdá úmyslně, dat Popravčí knihy, udává, že Domin byl r. 1429 zajat od Budějovických jménem Albrechta kn. Rakouského a v prosinci téhož roku propuštěn na závazek, že se do vězení dostaví na zavolání a do té doby nebude držeti s Táborskými. Kdy umřel, nevíme; r. 1441 je zmínka o vdově po něm. Je možno, že tu je řeč o jiném Dominovi, snad synu prvého. Srv. však i *Tomana*, l. c., 57, pozn. 2, jenž má za možné, že zápis Popravčí knihy o Dominovi, k r. 1423 položený (že je zabit), učiněn byl teprv později.

(Str. 9)

[1]) Srv. i *Sedláčka*, ČČH, 1913, 457. List, o nějž jde, jakož i kusy následující, otištěny jsou *Tomanem*, V Uč Sp. 1893, 5 sq. Srv. k následujícímu i výv ody *J. Šusty*, K otázce stáří Žižkova (1911), str. 13 sq.

[2]) *Sedláček*, ČČH, 1913, 457 zná tohoto Mikuláše Plachta jen z této listiny, k r. 1414 Jana Plachtíka z Boršova, k r. 1426 a 1440 Beneše Pl. z B., jeho příbuzného, Plachtíka z Jivovice nalézá mezi panoši, známými z Popravčí knihy (ČČH, 1913, 453). Z vývodů Sedláčkových o erbu toho rodu je zřejmo, že tu jde *o znak týž*, jaký měli *Doudlebští* a příbuzenstvo jejich. O jménech našich Doudlebských *Čeňka* a *Domina* dovídáme se při tom, že jsou doložena již v 13. stol. u předků jejich z *Heršláku*. Srv. Hrady, III, 284 a 287.

[3]) Data o Oldřichovi srv. u *Sedláčka*, ČČH, 1913, 458—9.

[4]) Podmínky jsou: prvé čtyry měsíce 86 ½% úroku (podle výpočtu *Tomanova*), dalších pět měsíců 130%, z posledních neděl 173%. Nebude-li dluh zaplacen do nejbližších svatodušních svátků, mají dlužníci dáti židovkám koně v zástavu a platit na výživu jeho týdně 15 gr. (t. j. asi 250 Kč) kromě úroku; kdyby pak po uplynutí jednoho měsíce přece nezaplatili, mají se dva z dlužníků dostaviti

s koni a pacholkem do Budějovic v t. zv. ležení. Kdyby ani potom během 14 dní nezaplatili, mohou židovky uvázati se zástavou (nota bene: *„s pomocí nebo podporou pána* či kterékoli jiné osoby) ve všechny svršky dlužníků i statky jejich poddaných. Kdyby dlužníci ať slovem ať skutkem se proti výminkám provinili, ztrácejí víru a čest. Každý příští viastník tohoto zápisu nabývá všech práv, jež jsou v něm věřiteli vyhrazena.

[5]) ČČH, 1913, 461.

(Str. 10)

[1]) Hrady, III, 200 je k r. 1448 zmínka o „právu k dvoru Mysletínu a dvorům kmecím".

[2]) *Sedláček*, ČČH, 1913, 461; Hrady, III, 287.

[3]) Srv. Hrady, III, 200 a 287.

[4]) Pozdní údaj kroniky chebské (Die Chroniken der Stadt Eger [1884], str. 24) tvrdí, že Žižka sloužil dříve pánům z Rožmberka. Ale zpráva je zapsána teprv v 1. pol. 16. stol.

[5]) ČČH, 1913, 462.

[6]) Neméně než čtyry listy, k němu vztah mající, jsou dány na Krumlově nebo týkají se Krumlova.

(Str. 11)

[1]) Srv. data *Sedláčkova*, ČČH, l. c., 462 a Hrady, III, 95. Odtud se zdá, že Holkovští byli v příbuzenských nebo majetkových vztazích k Doudlebským; r. 1472 prodává jeden Holkovec ves *Štěkře.*

[2]) Jde o t. zv. „zprávu"; srv. na př. Brandlův Glossář, kde i obšírný výklad o „ležení".

[3]) *Toman*, l. c. (VUSp, 1893) str. 8, 25. Srv. výše str. 4, p. 1.

[4]) Srv. zmínku *Urbánkovu* v jeho daty bohaté práci Žižka v památkách a úctě lidu českého (1924), str. 85, pozn., že podle tvrzení neznámého dnes pramene náležel Žižkovi lán ve vsi *Suché* (dnes dvůr u Pištína; okr. Hluboká) poblíž tvrze Machovic (mezi Čejkovicemi a Křenovicemi, jihozáp. od Hluboké), po níž se psali přátelé Žižkovi, hejtmané táborští Chval a Kuneš z Machovic. O patronátním právu Machovských v Střížově u Trocnova r. 1368 srv. níže str. 14, p. 1, o Machovicích *Sedláčka*, Hrady, VII, 163.

(Str. 12)

[1]) ČČH, 1913, 464. Klení jest jihzáp. od Krumlova (něm. Hafnern). Mezi třinácti rukojmími v listu z r. 1407 jsou Tschenko von Hafnern a Jan von Hafnern na posledním místě.

[2]) Odtud vidíme, že dvůr zemanský s tvrzí prodával se za peníz 40—300 kop (normál asi 80—120 kop, patřilo-li k tomu několik sedláků a chalupníků; dvory selské jsou někdy drahé, za 20 i 30 kop (Archiv čes., 31, 339, 366, 368), ale i svobodné dvory (bez příslušenství) jsou někdy po 20 kopách; v zásadě, jak se zdá, je dobrý lánový grunt, bez rozdílu je-li svobodný či platný, po 20 kopách. Úřední

odhady bývají nižší než skutečné ceny tržní. *Věno vladyckých žen* pohybuje se v rozpětí (pokud jsem našel) 16—300 kop, tedy asi v rozpětí, jež zámožnost vladyckou vůbec naznačuje. Výsledek je zas, že data o Trocnovu i Čeřejově prokazují, že Žižka náležel k zemanům nejchudšího typu.

[3]) Stalo se to podobně jako v přečetných případech jiných: v třicetileté válce jeden z trocnovských sedláků prchl od gruntu a nevrátil se; grunt připadl vrchnosti, která proto vykoupila i sedláka druhého (slul Bárta a byl prý také špatný hospodář).

[4]) *Kalousek* patrně neužil při práci své přímo operátů t. zv. *katastru tereziánského.* Z nich vysvítá, že již v berní roli z r. 1654 byly oba grunty v Trocnově zapsány jako pusté (držitel jednoho pojmenován tu „Urban Trocnovskej", druhého jen „Trocnovskej", t. j. zdá se, že na něm nebylo již vůbec hospodáře) a jeden každý odhádán za *45 korců* výsevku. Poznámka k tomu připojená dí, že vrchnost z těch dvou gruntů vyzdvihne si dvůr. Revisitace z r. 1679 nalézá ve vsi již dvůr, vyzdvižený prý hned při času visitace z r. 1654 (srv. s tím spolehlivější data z urbáře uvedená u *Petříka,* l. c., str. 24—28). Fasse kláštera borovanského ze srpna 1713 přiznává u dvora celkem 92 korců špatné půdy v 13 kusech, 2 ½ korce lad a porostlin, 5 kusů luk o 20 čtyřspřežných vozech sena a otavy; z jiných aktů patrno, že k tomu patřilo i 12 provazců lesa a nějaké rybníčky. Pole ležela na tři strany: 1. za dvorem k lesu Borku 22 korců v jednom kuse, 2. od „trávníku" (to jest asi Kalouskův, l. c., str. 352 špatně čtený „Drabink") k Radosticům, Záluží a kapli (míní se „kaple" či socha sv. Jana Křtitele, klášterem na památku Žižky postavená) 40 korců v 8 kusech a 3. ode dvora k Oujezdci (Ostrolovu) a k lesu 30 strychů v 4 kusech. Po *rybníku „Žissko"*, o němž má zmínku *Kalousek,* l. c. ze zápisu urbáře borovanského, není tu stopy, nýbrž jen o rybnících (jde o rybníčky s násadou 3—4 kop) „podtrocnovském" a „nadtrocnovském" a rybníčku „Pompilio". Jedna louka byla „pod *Doubí* a Trávníkem" (tedy zmínka, že tu dřív býval kus dubového lesa; srv. *Petříka,* str. 18). Při visitaci z r. 1714 našlo se při dvoře ku podivu méně než přiznala vrchnost, t. j. jen 90 korců výsevku (z toho 15 prvé třídy, 45 třetí třídy), luk 7 for, ale zároveň čteme o nedůvěře komise, zda toho není více, a návrh, aby vrchnost platila z dvora kontribuci, protože jde o berní půdu rustikální (víme, že grunty byly původně svobodné, ne rustikální). — Výměra katastrální těch let byla daleko za skutečností, ale nesmíme zapomínati, že při primitivním hospodaření doby ta redukovaná čísla představují asi dobře hodnotu skutečnou, měříme-li ji totiž z našeho stanoviska. Z dat je zřejmo, že vedle slabých polí byla v Trocnově nadprůměrná plocha výborných luk (počítám aspoň 30 korců) a asi 12 korců lesa.

(Str. 13)

[1]) Míním Viléma Pucka, Ješka ze Zvíkova, Matěje z Holkova (dohadem), Bohuslava a Viléma z Petrovic (ves u Třeboně; srv. ČČH, 1913, 471), Jana ze Slavkova (ves u Krumlova; ibid. 472). Doklady by bylo lze snadno rozmnožiti.

[2]) Srv. Archiv český, 31, str. 339 (117), 336.

[3]) Nejstarší, pokud vím, poněkud pozoruhodnou zprávu, že se Žižka v Trocnově narodil — a to prý nota bene na jednom z dvou gruntů v Trocnově již pro 14. stol. předpokládaných — nalézám r. 1589 v dopise rožmberského úředníka, jímž doporučuje pánu, aby ze statku jednoho z dvou dvořáků trocnovských udělal panský dvůr („jest dvořák v Trocnově na gruntě, kde se Žižka rodil"). Hlavním důvodem jest úředníku, že dvořák jest už stár a že u gruntu jsou cenné staré duby. Srv. *Petřík*a, Děj. Trocnova, str. 18. Srv. i výše str. 12, pozn. 4 o rybníčku u Trocnova, jenž slul „Žižka". Data *pověstí o Žižkově zrození* pod dubem atd. (srv. pilné sebrání všeho u *Urbánka*, Žižka v památkách a úctě lidu českého [1924], 18 sq.) mám vesměs za plod fantasie lidové. Česká veřejnost zajímající se o války husitské, zvěděla teprv v 16. stol. z Eneáše Sylvia, že Žižka se psal z Trocnova (žádný český letopisec 15. stol. toho přídomku nezná!); v Borovanech a v okolí Trocnova lze ovšem předpokládati starší tradici o krajanství Žižkově.

(Str. 14)

[1]) Souvislosti ty jdou dále až do dob táborských. Tak o soudruhu Žižkově v hejtmanování nad Tábory, *Chvalu z Machovic* (srv. výše str. 11, pozn. 4) lze zjistiti, že předkové jeho byli r. 1368 patronátními pány ve *Střížově*, kam byl Trocnov přifařen (*Sedláček*, ČČH, 1913, 472).

(Str. 15)

[1]) Srv. edici *Friedrichovu*, Archiv čes., 31, 132. *Záhořany*, o nichž je tu řeč, je patrně ves (v 16. st. městečko; srv. Hrady a zámky, XI, 63) v okresu milevském, farnosti lašovické. Patřily-li tou dobou k hradu Orlíku, nevíme; Orlík byl r. 1392 v držení zástavním Hynčíka Pluha; r. 1395 dostal se Zikmundu Hulerovi, r. 1407 Petru Zmrzlíkovi. — *Sedláček* (ČČH, 1913, 452) zmiňuje se o Janu Žižkovi, *měšťanu budějovickém*, jenž měl dům v České ulici a připomíná se r. 1388 a 1402. Ale těžko tu mysliti na našeho Žižku, ač ani taková možnost vyloučena není. Neméně zajímavé je, že r. 1456 nalézá Sedláček mezi obyvateli vsi Strážkovic, těsně u Trocnova ležících, Jana řečeného Žižku.

[2]) Srv. i níže kapitolu následující. — Co vykládá *Bartoš* (Z Žižkových mladých let, str. 6), že prý r. 1393 o sv. Havlu dostavil se starý Ješek z Trocnova s dospívajícím synem Janem na rozkaz králův na manský sjezd do Prahy a že již ve vojenské službě královĕ zůstal, vzniklo z plané kombinace. Vyhláška o sjezdu (*Palacký*, Formelbücher, II, 123) týkala se služebníků královských, držících léna služebná (kromě lén hradů královských), ale takovým lénem 1. Trocnov nebyl, 2. Žižkovi v Trocnově již nic nepatřilo. Nedotýkám se omylu, rozeznávajícího otce Ješka a syna Jana; upozorňuji jen, jak se tu skutečnost upravuje ad usum delphini. O tom „otci" bychom měli celkem pět zmínek v pramenech (tři z r. 1378, jednu z 1384 a zápis desk dvorských k r. 1381) — ve čtyřech z nich sluje Janem Žižkou z Trocnova, v jediném, posledním, Ješkem z Trocnova. Bartoš jména čtyřikrát dosvědčená pomíjí mlčením, mluvě stále o Ješkovi z Trocnova, aby domnělý rozdíl otce Ješka a syna Jana Žižky vystoupil nápadně a byl tak snáze vsugerován čtenáři.

[3]) Srv. ČČH, 1913, 155—7. R. 1404 má v erbu raka *Ludík z Winterberka* (na pečeti rak a opis: Ludík z Kocléřova; Kocléřov je zaniklá vesnička u Třeboně — ale dva zemané z Kocléřova, kteří se připomínají v l. 1387—1391, měli v erbu nikoli raka, nýbrž muže). V okolí Ml. Vožice nalézá *Sedláček* raka v jedné rodině až v 16. stol. Dále zmínka o raku v pečeti Jana *Papíka* z Úvalu (z doby Žižkovy), ale i zde jde patrně o zjev i v rodině Papíků ojedinělý (měli v erbu mnicha s kápí). Jasnější, tuším, příklad podává purkrabí na Příbrami *Petr z Parče*, jenž v l. 1414 až 1418 (i jeho potomci) pečetí rakem. Sedláček se dohaduje, že volili (jde tu jistě o novou šlechtu úřednickou) raka proto, že pocházeli z *Rakovníka*. Při dokladech sebraných z Moravy Sedláček poznamenává: Viděti odtud, že zemané erbu raka byli jen malí lidé.

[4]) Bylo by možná mysliti i na takovou situaci, že by Mikeš byl otcem Žižkovým, tak že by za života svého odstoupil synu Janovi (nebo vůbec dětem svým, již dospělým) polovici statku a na druhé sám hospodařil dále a že by Jan prodav svůj díl domáhal se, ač vybyt a oddělen, po smrti otcově polovice druhé — ale výklad takový nesrovnával by se dobře se zkušeností, již studiem majetkových změn na statcích toho druhu lze nabýti.

(Str. 16)

[1]) Srv. *V. Flajšhanse* Klaret a jeho družina, II (1928), str. 483. Slovo lze tlumočiti ovšem plněji než najdeme u Klareta terminy: divoký, prudký, hrubý, krutý, zpurný, rozlícený. Formu *Trucnov* místo Trocnov najdeme ještě jednou v listu krále Václava z r. 1409 (srv. kapitolu následující) a pak r. 1443 (srv. *Sedláčka*, ČČH, 1913, 450).

[2]) Srv. k tomu článeček *F. Mareše* v ČČM, 1899, 75 sq. a *Tomka*, Žižka, 209. Ale poznamenávám přece, že Popravčí kniha, zmiňujíc se (str. 20) o účasti bratra Žižkova v rotě lapků, jménem ho nejmenuje: později r. 1422 a násl. mluví jen o *Jarošovi*, nepravíc zase, že jde o bratra Žižkova. Také r. 1423, když se Jaroslav píše z Kalicha, neslyšíme výslovně, že jde o bratra Žižkova (je to ovšem nejvýš pravděpodobno), podobně nikoliv při druhém vystoupení jeho v listině r. 1427, kde se podpisuje jen Jaroslav z Trocnova. Jaroslava, bratra Žižkova, zná však i *Theobald*, jenž psal poč. 17. stol. svůj „Hussitenkrieg"; dí, že byl zastřelen při obležení hradu Bechyně vojskem Prokopa Holého, když objížděl stráže (červenec až říjen 1428). Že by v otázce popravy Jarošovy v Budějovicích intervenoval král Zikmund, jest ovšem málo pravděpodobné. Naproti tomu je těžko si představiti, aby mnichům v Borovanech neutkvěl v paměti přepodivný osud prvého původce kostelního nadání. Možnost, že jde v zápisu jejich jen o omyl v jméně nebo o záměnu bratra a bratrance, není ovšem vyloučena.

[3]) Srv. *Tomek*, Žižka 209. V pros. 1429 darovali konšelé a obec novoměstská paní Anně, jež v lat. originálu sluje „amita", t. j. teta nebo sestřenice nebo vůbec vzdálenější příbuzná, dům na Novém Městě v dnešní ulici Panské. Dům po Anně zdědila patrně *paní Anežka*, sestra Žižkova. V listop. 1434, po změně situace, jež znamenala i jiný poměr k památce Žižkově (srv. o tom víc níže na str. 109),

byl dům konšeli novoměstskými Anežce odňat a přisouzen dvěma měšťanům, kteří dovozovali své právo k němu.

(Str. 17)

[1]) Srv. výše str. 10.

[2]) Srv. VUčSp., 1890, 60 sq. *Toman* cituje zejména rkp. štokholmský *(F)*, kde čteme záznam takto: „Tu (u Malešova) zabit pan Petr Turkovec, rytíř, pan Hlas, rytíř, pan Jindřich z Dubé, Žižkův zeť, a mnozí jiní" *(Palacký* ve svém vydání strana 63, má, cituje oba pozdní texty z 16. stol. pochozí *LM*, pana *Ondřeje* z Dubé). Je pravda, že by bylo lze zprávě rozuměti také tak, že Jindřich z Dubé a zeť Žižkův byly osoby *rozličné*. Ale pak bychom očekávali, že o zabití pána z předního rodu na straně Pražan bude lze nejen nalézti zprávu i v jiných pramenech, ale že bude také možno zmíněného Jindřicha mezi šlechtou českou té doby bez nesnáze identifikovati. Tomu však tak není. Text *R* má Ondřeje z D.

[3]) Srv. ČČH, 1913, 465. *Sedláček*, bohužel, si výwodů *Tomanových*, že zeť Žižkův sluje někdy Jindřich a nejen Ondřej, nepovšiml a soustřeďuje proto své výwody jednak proti *Tomkovi* (ČČM, 1878, 192), jenž pochyboval, že by byl zeť Žižkův stavu panského, jednak proti možnosti, že by Ondřej mohl býti Žižkovým zetěm. Na to obírá se pečlivě daty o známém *Janu Roháčovi z Dubé*, oběšeném r. 1437, zavíraje „pouhou domněnkou": měl-li Jan Roháč bratra, který se nazýval Ondřej, mohl tento býti zetěm Žižkovým. — Příslušnost Ondřeje Sokolíka k rodu pánů z Dubé, větve leštenské, dokazuje Sedláček totožností erbu (zavinutá střela) a jména. — *Tomek* (ČČM, 1876, 194) upozornil na to, že zpráva Starých letopisů o smrti Jindřicha (Ondřeje) z Dubé dává přívlastek „pána" i jiným padlým, třebas byli stavu zemanského event. rytířského.

(Str. 18)

[1]) Srv. k tomu Archiv český, III, 493, I, 405 a 435.

[2]) Jméno Sokolíkovo slyšíme vlastně dávno před r. 1412; jde sotva o jinou osobu. V Popravčí knize rožmberské čteme k r. 1396 o Sokolíkovi jako vůdci roty, jež jsouc ve spojení se Sokolem z Lamberka, vydávala se na lupičské výpravy do Čech. Z r. 1401 máme nová data o jeho působení v rotách lapků — jde-li totiž o Sokolíka, jenž sluje tu „Ryšavý" a jehož domovem či spíš sídlem je krajířovská Bystřice nad Pernštejnem na Moravě; s nějakým Maixnerem z Bystřice chtěl prý Sokolík tenkrát zraditi lupiči Divišovi z Hrádku město Ličov v Dol. Rakousích (poblíž čes. hranic, již. od Nové Bystřice Krajířovy), pánům z Puchoměře patřící (l. c., 7, 16). Z té doby asi pochází i výpověď z mučírny budějovické, zmiňující se o dvou panoších Sokolíkových, kteří loupí na silnicích a mají zrádná spojení v Budějovicích (v diplomatáři musejním; výpis z nejst. knihy budějovické, fol. 100). Těmi klienty Sokolíkovými byli bratranci Mikuláš z Erhartic (patrně z Heraltic; srv. v *Černého* Ukazateli heslo Brozice, pak str. 230) a Andreasco Lysý (Ondřej Lysý jmenuje se v Popravčí knize str. 13 k r. 1399 mezi čeledí Sokola z Lamberka). Zápis kláštera třeboňského představuje nám Sokolíka jako lupiče,

jenž spolu s panem Krajířem loupil a pálil r. 1403 na statcích rožmberských (srv. člán. *F. Mareše* v ČČM, 1896, str. 545) — ze zápisu je zřejmo, že tu šlo o zášti zvlášť nebezpečného dosahu.

[3]) *Toman* ve VUčSp., 1890, 60 sq. pomáhá si dohadem, že Jindřich z Dubé byl „příbuzným ne-li otcem" Ondřeje Sokolíka a ztotožňuje jej také s Jindřichem (z Doudleb) v Popravčí knize. Dávám přednost výkladu nad čarou vyloženému, protože o příbuzném Sokolíkově jménem Jindřichovi ničeho jinde neslyšíme, kdežto ztotožnění Jindřicha, druha Jana Žižky a bratra jeho (Jaroše) na 20. straně Popravčí knihy s Jindřichem z Doudleb, tamtéž na str. 23 jmenovaným, je mnohem pravděpodobnější.

(Str. 19)

[1]) Srv. kromě knihy o Žižkovi (opravené v ČČM, 1892, 107 sq.) zejména jeho článek v ČČM, 1876, 193 sq. *Základy omylu Tomkova tkvěly:* 1. v neznalosti zprávy Sylviovy, že Žižka zemřel jako stařec, 2. v zmínce o „tetě" Žižkově („domina Anna amita quondam strenui Johannis Zyzcae"), jíž konšelé novoměstští darovali r. 1429 dům v Panské ulici (nota bene v pobliží bývalého domu Žižkova na Příkopě!). Tomek vykládal „amita" na tetu, t. j. sestru otce Žižkova, zapomínaje, že, jak *Šusta* (srv. níže) ukázal, může znamenati i sestřenici; v držení téhož domu je potom ku podivu *sestra* Žižkova *Anežka;* jí konšelé novoměstští r. 1434 v list. soudním výrokem právo k tomu domu odepřeli, 3. nesprávný výklad formule zajišťovací v listině, jíž Žižka prodává lán čeřejovský r. 1384, 4. dedukce, že není možné, aby muž tak výtečného válečnického nadání byl tak dlouhý čas svého života ztrávil nepovšimnut a že činy Žižkovy v l. 1419—1424 prozrazují nezlomenou sílu tělesnou a bystrost ducha. I na tuto námitku odpověděl *Šusta* příklady z historie dostatečně; o dedukci prvé, jež je planá sama v sobě, možno říci, že by nedovolila také vysvětliti, proč velká role Žižkova počíná se teprv v padesátém roce jeho života a nikoli na př. již v třicátém.

[2]) Srv. zejména jeho úvahy ve VUčSp., 1890 a 1893.

[3]) *Pinsker* hájil svého mínění v „Čase", 1911, č. 18—20. Po odpovědi Šustově shrnul své vývody ve spisku: O stáří Jana Žižky z Trocnova (str. 90), Praha 1912. Srv. k této odpovědi i opravné poznámky *R. Urbánka* (Žižka v památkách a úctě atd., 1924, str. 55).

[4]) Zvl. otisk z „Přehledu", 1911, str. 28.

[5]) Výjimkou jest zase *F. M. Bartoš*, v stati uvedené. Domněnka jeho, že Jan Žižka let 1378 a 1384 jest otec válečníka Žižky, opírá se, dí Bartoš (ČSpPřStar., 1922, str. 5 zvl. otisku), „pravda, toliko o pravost čáslavských ostatků, o nichž je jisto, že náležejí muži nezcela padesátiletému". Tedy sporný po každé stránce nález čáslavský je silnějším argumentem než závěry z listin! Bartoš psal o otázce i v „Kalichu" 1919; v jubilejních brožurách z r. 1924 (Sporné otázky Žižkova života, Jan Žižka z Trocnova) hájil ovšem téhož stanoviska. K námitkám, jež uvádí proti průkaznosti svědectví Eneáše Sylvia, srv. *Urbánka*, Žižka v památkách etc., str. 55, 58, 59 a *Urbánka*, Žižka, str. 299.

[6]) Srv. k tomu zejména spisek *Šustův*, str. 24 a literaturu uvedenou u *Urbánka*, Žižka v památkách etc., 57, pozn. 1. Studie *K. Titze* O původu jména Žižka (Brno, 1924, str. 53), jež odvozuje jméno Žižka od jména *Zikmund* (autor má za to, že Žižkovi již jako jinochu, když vyrůstal na dvoře královském, při nebo po křtu královského prince Zikmunda bylo z nadšení pro nového českého světce přidáno ke křestnímu jménu Jan jméno Žižka = Zikmund), historika přesvědčiti nemůže. Pro něho jsou mnohem závažnější svědectví celé řady českých spisovatelů 15.—17. století, jež sebral Titz, str. 9 sq., a jež souhlasí v tom, že Žižka znamená jednookého. Kdyby šlo jen o výklady ex post, musila by se nám snad také ozvati v 16. století rovnice: Žižka = slepý. Okolnost, že v slovnících českých do pol. 15. století nepřekládá se lat. „monoculus" nikdy slovem „Žižka" (a jiné námitky podobné), možno, tuším, vysvětliti tak, že „žižka" znamenalo nikoli jednookého vůbec, nýbrž jednookého určitého druhu, asi podobně, jak na to pomýšlel *Frinta* (ibid., str. 27). Tím by se vysvětlil obrat „Žižka nějaký jednooký", snad: ranou v obličeji se ztrátou oka spojenou postižený člověk — je-li nemožný podle Titze pleonasmus „Bezručka bezruký", je zcela běžná fráze „Bezručka chromý". Možnosti, že jména Ziga nebo i Žižka mohla býti odvozena z jména Zikmund, bych po práci Titzově nepopíral, ale Jan Žižka, jak známo, byl křtěn aspoň 10 let před tím než jméno sv. Zikmunda bylo slyšáno v Čechách; kombinace Titzova, jak se mu jména toho později dostalo, zdá se mi hledanou a vůbec pravděnepodobnou.

[7]) Srv. k tomu *Urbánka*, Žižka v památkách etc., 59 sq. O nálezu čáslavském srv. stati a akta archaeologické komise České Akademie v Pam. Archaeol. XXIV (1911; též zvl. otisk pod tit. Nález kostí lidských v kostele sv. Petra a Pavla v Čáslavi atd.), článek *J. Matiegky* v časopise „Anthropologie", I, 255 sq (s celou literaturou), *Lad. Haškovce* ve Vlastivědném sborníku východočeském, II, 32 sq. Nálezu předcházely (poč. r. 1909) podvržené dopisy dvou prý čáslavských exulantů, oznamující, že se prý podařilo Žižkovy ostatky bezpečně ukrýti (padělek konservátora čáslavského *V. V. Jeníčka;* srv. o tom naivním padělku výklad *V. J. Nováčka* ve „Zvonu", 1911; k tomu výklad *Kl. Čermáka* v ČSpPřStar., 1911). Celá otázka souvisí ovšem s otázkou jinou, o niž vede se boj houževnatý od let: byl-li totiž Žižka vůbec v Čáslavi pochován. O tom viz níže str. 109.

[8]) Srv. níže str. 120.

KAPITOLA DRUHÁ (str. 21—58).

(Str. 21)

[1]) V Pojednáních kr. uč. Společnosti 1878. Stran 52 vel. kv. a rejstřík.

[2]) Viz *Tomanův* článeček v Osvětě 1891 O dobrodružstvích a válečných jízdách Jana Žižky, str. 1021—1029; text zápisu jihlavského na str. 1022—1023 v pozn. *Millauer* otiskl zápis ten podle výtahu J. E. Horkého v Abhandlungen Uč. Spol. (str. 32) již r. 1824.

(Str. 22)

[1]) Srv. *Brandla*, Glossarium, str. 250. Srv. i *Fr. Vacka* v Čas. pro děj. venkova XII (1925) str. 155. Zde psancem rozumí se vinník, jenž „uhnul právu" a proto výrokem soudu zapsán do psanecké knihy. O záznamech psanců v knihách měst pražských srv. *F. Mareše*, Prokopa písaře Praxis cancellariae, XII (v knize Starého města č. 2071 jsou zapsáni psanci z let 1377—1417).

[2]) Od fol. 21b až 22a. Strana 22b je prázdná.

[3]) Od fol. 23.

[4]) Na fol. 21b—25 a.

[5]) Od fol. 27 a.

[6]) Fol. 46.

(Str. 23)

[1]) Srv. *Tomana* ve VUSp., 1890, 57, pozn. 2. Konstatuje z mezer knihy, že nesloužila praktické potřebě soudní, nýbrž že jde asi, zejména v části léta 1420 až 1429 obsahující, o *kompilaci pozdější*, snad pro pana z Rožmberka pořízenou. Dodati jest, že léta 1402—1408 v knize (nebo aspoň v nadpisech odstavců) chybí a že jedinou krátkou výpověď, týkající se událostí k r. 1399 zapsaných, ale učiněnou teprv r. 1406, vsunul písař jako poznámku na fol. 9a na prázdné místo na dolním okraji, tedy na folio obsahující výpovědi z r. 1397. Mareš ve své edici nedržel se pořadu zpráv, daného rukopisem, nýbrž srovnal výpovědi podle chronologické příslušnosti, ale tím vzbudil dojem, jakoby „Pivcovo pravení" bylo zapsáno r. 1406, o čemž rukopis vskutku neví ničeho.

[2]) Srv. na př., že tento druhý text má patrně správně: „Syn Vojslavického pravil jest, Friauf řečený," kdežto výše (str. 7 u *Mareše*) čteme: „Také pravil jest, že syn Vojslava Českého a Frianso" atd. Srovnání obou textů je po mnohé stránce poučné pro způsob, jak písař zachycoval výpovědi.

[3]) Srv. zmínky o X nebo Y „výše psaném": ale v sbírce nenajdeme toho, nač se odkazuje.

[4]) Soudím tak z výpovědi Vanirovy (str. 19), že rota jeho stála v pátek před sv. Jiřím v lese za Zbraslavici; tu noc potom leželi u Zoula; v sobotu byli v lesích u Neveklova. R. 1401 byl pátek vskutku den před sv. Jiřím, r. 1400 připadal pátek přímo na den sv. Jiří.

[5]) V nich (str. 12, fol. 18b) čteme o *Mikulášovi*, „ježto jest v Praze odpraven". Hned na to o jeho „ryněři" a jeho spojení s panem Ctiborem Tistou. Míní-li se tu, jakož pravděpodobno, Mikulášem *Mikeš Zoul z Ostředku*, oběšený r. 1404, byla by pozdější provenience zápisu k r. 1399 datovaného prokázána dostatečně. Lupy, na citovaném místě v souvislosti se zmíněným Mikulášem dotčené, náležejí do okolí Stajic (u Maršovic) a Neveklova.

[6]) I o tom, že by výpověď Roběte, Sokola z Lamberka se týkající, a k r. 1396 zařazená (na str. 7) byla datována správně, mám pochybnosti.

[7]) Pozoruhodno jest snad jen, co a jak se loupilo a bralo. Nejvíc se kradli koně, sukno, herynky a jiné kupecké zboží, jinak vše možné: choděcí šaty, plátno,

zbraně (i sedláci měli zbraně), nářadí polní, dobytek, obilí, potraviny, atd. a ovšem i peníze. Často bývaly vyloupeny osamělé mlýny, ale v mlýnech mívali také „lapky“ své skrýše a pomocníky. Sedlák pracující na poli, chudá žena jdoucí na trh nebo poutník byli (vedle cizích kupců) drobným materiálem loupeže nejhrubší. To třeba připomenout vzhledem k některým pokusům vylíčit činnost těchto tlup jednostranně jako projev lidové „demokratické“ vzpoury nebo nechuti proti „pánům“.

[8]) Srv. u *Tomka*, Děj. Prahy, III, 421, p., že Staré letopisy nazývají Zoula Mikulášem, ale v úředních pamětech slove prý Jan. Srv. i níže str. 33, p. 1 o bratřích Zoulových.

(Str. 24)

[1]) Srv. Popravčí kn. str. 12: Také jakož jsú se tyto války počely ... Když jsú Hradečtí váleli, tu jest on ... k tej válce běžíc ...

[2]) Prvou zprávu o něm nacházím r. 1396 v CDM XII, 321, kde svědčí (v Březníku u Náměště) při donaci své (jak se zdá) švakrové, vdovy po Jaroslavu z Lamberga. R. 1399 zapisuje mu král Václav 300 kop (*Pelcl*, Wenzel IV., II, 339), v pros. 1400 daruje mu král odúmrti po všem království do summy 700 kop; za to má Sokol konati služby na hradu *Vyšehradě* (*Sedláček*, Zbytky register, č. 325). Z r. 1402 20. čerce je opovědný list Jana Sokola obci Nového Města Pražského (že neujali se uvězněného krále Václava, zapomenuvše se nad ním jako nad sirotkem a také proto, že jste mne hubili a já vždy vám rád slúžil: srv. Arch. čes. IV, 344). V pros. 1403 dává mu král ves Horky a hrad Skalici u Kostelce nad č. l. (*Sedláček*, l. c., č. 392—3). Hrad Skalici hor stříbrných rozmetal r. 1402—3 král Zikmund (obráncem hradu byl známý Racek Kobyla). V dub. 1403 Sokol slibuje (Arch. čes. IV, 263), aby se zbavil exkommunikace, že nedotkne se nikdy nepřátelsky statků kapitoly olomúcké, brněnské a kroměřížské (to týká se patrně násilí, řízeného markr. Prokopem; srv. níže). R. 1404 je na hradě svém Lamberku spoluslibcem v dlužním úpisu Leopolda z Krajku, pána na Landštejně, seděním na Náměšti (CDM XIII, 372). O jeho vojenských osudech u Jihlavy r. 1402 a v letech následujících srv. níže. Zemřel, jak známo, r. 1410 v Polsku, stoje v boji proti německému řádu. — Popravčí kniha str. 7 dí již k r. 1396, že Sokol jest u Johana v Mezném (tvrz v okr. Soběslavském) a Diviš syn Johanóv byl jest u Sokola v Heralticích (na Moravě). Opakuji, že mám pochybnosti, je-li vročení správné. Srv. o Sokolovi i moravské knihy púhonné II, III.

[3]) Popr. kniha jmenuje bratry Artliba, Bohunka, Jana Tlačisvěta a Smila. Smil byl hejtmanem těch, které Sokol vyslal na braní z Hobzí do Čech (str. 19). Ale slyšíme také (Popr. kn. 16) k r. 1401 o *Matěji z Heraltic*. O Mikuláši Heraltovi srv. výše str. 18 pozn. 2. O poměru přátelském či příbuzenském k Sokolům z Lamberka Knihy púhonné II, 54. O obležení Heraltic ibid. 82, o Smilovi ibid. 196, o tvrzi či hradu v Heralticích ibid. 333, 362.

[4]) *Hobzí* byla tvrz v obvodu jemnickém (něm. slula Althart, srv. *Wolný*, III, 79, 86). Z listiny CDM XV, 337 z r. 1398 je zřejmo, že Jan z Hobzí, syn Jindřicha

z Radostovic, byl v přátelském spojení s mladým Krajířem. Otec a strýc Janův koupili tvrz r. 1380 od Sezimy ml. z Ústí; mezi ručiteli najdeme Přibíka Lysce z *Pnětě Lhoty* (uslyšíme, že odtud se psal soudruh Žižkův v zbojnictví *Kolúch*), Petra z Pohnání a Viléma z Polánky. Zajímavo je, že v Popr. knize str. 6 čteme k r. 1395, že „páni z Polánky" (u Ml. Vožice) přikázali nějakému Kvěchovi, aby faráře z Pohnání (ves u Ml. Vožice) zabil, kdyby co proti nim na kázání řekl. O Hobzí srv. i knihy púhonné II, 243. V Popr. knize jihlavské je zmínka o Kolúchově (známý lapka; srv. str. 31) bratru „z Hobzí".

[5]) Holubek byl hrad nad Jihlavkou, záp. od vsi Plešic na býv. panství Dalešickém (srv. *Wolný*, III, 180 a Vlastivědu moravskou, Hrotovský okres, sepsaný prof. Fr. *Dvorským*, z r. 1916) str. 111 sq. Popr. kniha (16) jmenuje čtyry pacholky „Bohuškovy z Holubku" mezi lupiči sukna v Čechách a zápis z mučírny budějovické v diplom. musejním zmiňuje se také o lapkách Svinkovi a Bohuškovi z okolí Bítova. Knihy půhonné II mají mnoho zápisů o hradu: r. 1406 žaluje Martin z Radotic na p. Jindřicha staršího z Jevišovic, že drží bezprávě 14 let jeho hrad Holubek (v r. 1407 byl žalobce v hrad uveden, ale zdá se jen na papíře; zatím jiný nápadník (Přech z Hrádku) se na hradu zavřel a byl dobýván). R. 1415 uveden byl v hrad Arnošt Flaška z Rychenburku; cena hradu a zboží jeho byla odhadnuta na 3000 zl. uher. čili 1200 kop gr (1 zl = 24 gr.), t. j. asi 1·2 mil. Kč.

[6]) Srv. o něm *Wolného* Die Markgrafschaft etc., III, 140. Že jde o tento Hrádek kombinuji ze zpráv Wolného, že tu měl právní nárok *Zikmund Křižanovský* (srv. níže) a že r. 1385 postoupil přilehlou osadu Vesce Jan z Heraltic Mikšovi z Hobzí. R. 1408 byl Hrádek majetkem markr. Jošta. Mám totiž za to, že Diviš byl z Moravy; není ovšem vyloučeno, že tu jde o hrádek snad Zoulův nad Sázavou (předchůdce dnešního Komorního Hrádku); jeden svědek praví k r. 1401: „a na taj jízdě byli jsú z Hobzí, z Holúbka, z Lamberka a z Hrádku, ježto Zúl drží." Nesnáz je v tom, že držitele Hrádku Zúlova známe, ale nenalézáme nijakého Diviše mezi nimi. Dcera Mikšíka z Hrádku Anežka byla r. 1407 chotí Talafúse z Mikulovic (Knihy púhonné II). O Přechovi z Hrádku a jeho přepadení hradu Holubka srv. ibidem.

(Str. 25)

[1]) Popr. kniha rožmb., 15.

[2]) Zikmund pán na Křižanově (okr. Vel. Meziříčí) a Zubrštejně (u Pivonic na panství Pernštejnském v Brněnsku) byl z rodu Meziříčských z Lomnice. Hojné zápisy o něm v Knihách půhonných, II a III; jednou je žalován, že dobyl města Jevíčka. Byl násilník. Činil si nárok na statek „Hrádek podle Říše" proti Petru Šturmovi (str. 286, tento Hrádek patřil potom Sokolům z Lamberka). Křižanovští byli příbuzni s Jevišovskými z Kunštátu. CDM, XIII, 334 obsahuje k r. 1404 3. srp. list o srovnání zášti mezi dvěma rakouskými šlechtici, z nichž jeden sluje *Jiří Folkestorfer* (srv. níže), na jedné a Zikmundem Meziříčským („genannt von Errfans") a Janem ml. z Hradce na druhé straně. Rukojmí jsou Leopold a Kunrat bratří z Krajku.

[3]) O Krajířích, šlechtě korutanské, kteří teprv od r. 1381 nabyli zboží v Čechách, srv. *Sedláčka* Hrady, IV, 106, 156. Jde o Lipolta (Leopolda) na Landštejně a Náměšti a bratry jeho Kunráta a Jana („pan Kunrát" v Popr. knize 19) a Jiřího z Kr. na Bystřici. Kunrát byl r. 1391 (a snad i později) hejtmanem v Korutanech. Jejich boje s Rožmberky a pány z Hradce (v nichž r. 1404 Jan ml. z Hradce dobyl krajířovského města Bystřice na zboží landštejnském), srovnány byly mírem z roku 1405. Bystřice v Popravčí knize jeví se jedním z východisek lapků.

[4]) Srv. o obojích níže.

[5]) Srv. CDM XII, str. 452, r. 1399 4. břez.: exkomunikace a interdikt na Prokopa a pomocníky jeho (mezi nimi Jevišovští z Kunštátu Jindřich a Hynek). Srv. A. Ö. G. VIII (1852), 175 sq. a *B. Bretholz*, N. Blatt 1896, č. 1.—2. Srv. dále *Kroftu*, Monum. Boh. Vaticana, V, 2 (1905), str. 803, 1012, 1016, 1089. V aktech těch čteme mimo jiné, že *král polský* Vladislav markrabího Prokopa velmi miloval.

[6]) Z nich někteří pomýšleli na to slézti překvapením rožmberský hrad Helfenburk. Nejvíce slyšíme o zemanech Roubících z Hlavatce (ves u Soběslavi). Popravčí kniha má dále zmínky o vladyckých lapkách z rodu *Valkúnů* (srv. níže str. 48), dále o těch, co stekli *Stajici* a odtud loupili v okolí (Stajici byl hrad nebo tvrz nad Maršovicemi, sev. záp. od Votic, dnes návrší „Stejc"; srv. o nich zmínky v *Sedláčkových* Hradech IV, 93, 216, 223 a téhož Slovník místop.), dále o Dobešovi z *Načeradce* a j.

[7]) O markrabím *Prokopovi* srv. výklad *K. Krofty* v OSN, XX, kde užito pramenů Tomkovi a Palackému neznámých. Ze všeho vysvítá, že Prokop stál na straně Václavově především proto, že starší bratr jeho Jošt, s kterým rval se celý život, hltavě zápase s ním o panství a důchody, byl spojen s pány a Zikmundem proti Václavovi. Koncem roku 1399 dí Zikmund (po návštěvě Joštově v Budíně) ve veřejném listu o Prokopovi, že je totius discidii in regno Boemiae origo et fomes, qui in ipso regno lites suscitat, jurgia provocat, guerras fovet. Srv. *Palacký*, Ueber Formelbücher, II, 75. Spravedlivý soudce neubrání se závěru, že zájem dynastie a země v těchto bojích Václava krále s pány a Zikmundem po případě Joštem (docházelo tu k situacím, o nichž Palacký napsal, že „dějiny české neznají zjevů ostudnějších") byl hájen daleko větší měrou pány a Zikmundem než Václavem. Srv. o bojích Prokopových s Joštem úsudek kronikáře *Ebendorfera* v jeho kronice králů římských (MIÖGF, Ergänz. Band III, str. 112, 113, 115) a v kronice rakouské (*Pez*, Scr. rer. austr. II, 824sq), kde vrací se zmínky o lupičích Prokopových z Jevišovic, Znojma a Pohořelic a o vpádech Sokolových. Prokop zemřel v září r. 1405 bezdětek, nedosáhnuv ani 50 let; zemřel-li na svobodě či spíše ještě v zajetí Zikmundově (byl jím jak známo zajat zrádně pod Bezdězem v červnu 1402), není tušim na jisto postaveno. Jošt stal se dědicem zemí a statků jeho, patrně rozsáhlých (Prokop chlubil se králi Ruprechtovi roku 1400, že mu bude pomocen se 40 hrady svými; srv. *Palacký*, Děj., II, 2, 352, p.)

(Str. 26)

[1]) Jméno „vůdce" v tomto smyslu čteme velmi často v popisu band lupičských v Popravčí knize jihlavské; do latiny se překládá „ductor" nebo „equitator", t. j. vůdce v „*jízdě*", jak častěji slove útočný podnik tlupy. Srv. o takových „rittech" i popravčí zápis zhořelecký z r. 1430 v Cod. dipl. Lusatiae sup., II, 142.

[2]) Snad jde o Chotěboř, někdy ves u Těchobuze u Pacova; Těchobuz patřila před r. 1400 Alberovi z Těchobuze, též ze *Stajic* nebo Branlína zvanému; byl člen panské jednoty proti králi r. 1399. O ztečení Stajic, snad v souvislosti dotčené, srv. str. 25, p. 6 výše.

[3]) Trnava může býti buď Türnau v Dol. Rakousích, v poblíží čes. hranic (již. od Krajířovské Nové Bystřice) u Griesbachu u Ličova nebo Thürnau u Drosendorfa poblíž hranice moravské (kat. obec Geras). Tato druhá možnost jest snad pravděpodobnější (je to jv. od Jemnice); v Thürnau jsou zříceniny hradu téhož jména; přes ves vedla až do r. 1760 silnice z Vídně do Prahy. Je možné, že s jménem (Trnava) souviselo jméno rakouského šlechtického rodu „*von Tyerna*" (z Tirna, Tirné), jehož členové v zbrojných záštích na moravskorakouské hranici měli také účastenství. Byli držiteli hradu *Karlsteina* nad Dyjí (poblíže hranic českých, jv. od Nové Bystřice), snad téhož, po němž se psal pan Zikmund z Karlštejna, jenž roku 1402 pokusil se se Sokolem z Lamberka o Jihlavu (Star. letop., 9). O hradu Karlštejnu čteme několikrát v Popravčí knize jihlavské. Jörg von Tirna pojal za choť (kol r. 1400?) dceru Markvarta z Pořešína (hrad vých. od Velešína); srv. *Sedláčka* v Hradech 3, 236. — Dolní Rakousy nemají bohužel svého *Sedláčka*; data o Thürnau jsem našel v staré práci z r. 1840 (asi moravskému Wolnému podobné), sestavené *Schweickhartem* (Darstellungen Österreichs u. d. E., oddělení Viertel Obermannhartsberg, díl V., str. 38). Co je *Kobr*, nevím; jména takového místní repertoria rakouská neznají. Snad Gopprechts u Heidenreichensteinu (sev. od Waidhofenu) na české hranici? Ale čteme je ve formě *Gobr* i v Popravčí knize jihlavské; bylo to podobně jako Trnava útočiště lapek.

[4]) Jde o Nové Hrady, tou dobou rožmberské.

[5]) Srv. o něm níže.

[6]) Rabštejn (Rabenstein, Rabstein) byl hrad vých. od Dalešic u Dukovan nad Jihlavkou (u Mor. Krumlova); srv. o něm Vlastivědu moravskou, okres Hrotovský, str. 102 sq.; po Rabštejně se psával Suchý Čert Hynek z Kunštátu. (Srv. *Brandlovy* Knihy půhonné, díl II, 18, 130.) Zmínku o *Sudlicovi* vztahuje *Sedláček* (ČČH, 1913, 454) dohadem na Viléma Sudlice z Litovan (u Hrotovic, hejtm. Mor. Krumlov), jenž prý asi r. 1407 opanoval hrad Rabštejn. Srv. i o něm zápisy Knih půhonných II; jako spojenec lupičů vystupuje i v knize jihlavské. Sudlicové byli vladycká rodina osídlená v Čechách, v krajině Žižkově, již. od Svin Trhových, v Čížkrajicích a Chvalkově a příbuzná vladykům z Jivovic a Doudleb. Srv. *Sedláčka*, Hrady, díl 3.

[7]) Hus hrad u Prachatic.

[8]) Srv. o místních datech, týkajících se pobytu a pohybu band souvislý výklad níže str. 47 sq.

[9]) *Bartoš*, Z Žižk. mladých let, p. 65, má za to, že jde sotva o město Mirotice u Písku, působišti lapků vzdálené (s tím lze souhlasiti), nýbrž asi o Mirkovice u Krumlova. Jde o to, šla-li tudy silnice.

(Str. 27)

[1]) Jemnice, město v jihozáp. Moravě, tou dobou v moci Bítovských z Lichtenburka.

[2]) T. j. arcibiskupské městečko Týn n. Vlt.

[3]) Mikuláš Višně z Větrní (ves u Krumlova), jejž *Sedláček* (Hrady, 3, 92) zná z let 1385—1408, měl stateček v Mezipotočí u Krumlova; pocházel z rodiny vladycké, z níž známe několik vyšších úředníků rožmberských, mezi nimi bratra Mikulášova Matěje a otce jeho Petra.

[4]) Drkolná je známý klášter *Schlägl* v Hor. Rak. na české hranici.

[5]) Jde o Lomnici, město a hrad nad Lužnicí.

[6]) Jevišovice, město na Moravě; hrad je tou dobou sídlem Jevišovických z Kunštátu.

[7]) *Pivec*, o nějž tu jde, je podle všeho týž, o němž výše (str. 13) se dí, že je v Heralticích střelcem a že patří k Sokolově čeledi (r. 1399). Z toho se nezdá, že by byl panošem; v rotě Matějově zaujímal asi podřízené místo.

[8]) Že tu jde o výpověď z téže asi doby jako je vyznání Matějovo, tedy z jara r. 1409 nebo aspoň z r. 1408, soudím z toho, že obě vyznání tvoří v rukopisu jakousi zvláštní, od ostatku oddělenou kapitolu, touž rukou psanou (edice *Marešova* datuje Pivcovu výpověď neprávem do r. 1406; srv. výše str. 23, p. 1) a že týkají se týchž událostí, t. j. historie bandy Matějovy. Některá data obou se navzájem doplňují nebo i opakují (srv. na př. co o přechovávačce Larce v Lomnici je na str. 20 a pak (Lalka!) 23, co v obou čteme o Janu Holém nebo Nohavkovi jako členech roty nebo co o plánech Kolouchových na Hadibora). Ale není vyloučeno, že tu poznáváme jaksi starší historii bandy Matějovy; pozoruhodno je, že v popředí dat je spíš boj proti „pánu", t. j. panu z Rožmberka. Pivcovo pravení je, jak se zdá, doplněno vyznáním Čeňka Kozla z Volešné a snad svědectvím kohosi nejmenovaného (str. 20, poslední odstavec dole). *Bartoš* (Z Žižk. ml. let, pozn. 44) klade výpověď do poč. r. 1406 na základě omylu, jakoby předcházející výpověď byla též z r. 1406. Vskutku jde tu o přípisek, jenž stojí v rukopise na jiném místě. — Ve starších výkladech opřených o Popravčí knihu lze čísti častěji, jakoby šlo o svědectví *Jana Holého* (nikoliv Pivce) o Žižkovi. To souvisí s větou obsaženou v Pivcově zpovědi: „A na Žižku Jan Holý pravil, že . . ." Rozumím souvislosti tak, že tu Pivec vypovídá, co *slyšel* o Žižkovi *od Jana Holého* a mám za to, že celý dlouhý odstavec „Pivcovo pravení" nadepsaný obsahuje jen údaje Pivcovy. Ten „Jan Holý, řečený Mařiček" (str. 23), člen bandy Matějovy, se patrně do zajetí páně nedostal; sestřenec jeho byl Mikšík Suchý, krejčí, špehéř bandy, který pobýval častěji u pana Valkouna (22, 20). Ze slov: „někdy Mařičkova Holého sestřenec" by se zdálo, že Jan Holý byl v té době již mrtev. Jana Holého nacházíme v Popravčí knize častěji: po prvé, k r. 1397 (7, 10) pověděno o něm, že byl

z Moravy a obloupil rakouské poutníky, str. 21 a 23 je v bandě Matějově, jež sloužila Litoltovi z Bítova. Na str. 30, k r. 1423 vystupuje asi jiný Jan Holý (z Milikovic u Kamen. Újezda). — Že výpověď Matějova i Pivcova má na mysli situaci z r. 1409, je zřejmo také z dat, že členové bandy „měli jsú stav a *mívají*" (str. 21) v Sedle, že Žižka „mívá" (22) stav u Burdy v Kleči, že Petr Knaisl *nosí* na lesy potřebu Žižkovi (ibid.), že Kolúch a Žižka *míní* spáliti Týn. Většina údajů jest ovšem myšlena pro praeterito.

[9]) Jindřich zde mezi Žižku a *bratra jeho*, podle všeho *Jaroslava* či Jaroše, vsunutý, by mohl býti snad *Jiřink z Plzeňska*, jenž podle zpovědi Matějovy patřil k předním členům bandy, nebo (a to spíše) *Jindřich z Dúdleb*, jenž se výslovně jmenuje ve výpovědi Matějově (str. 23): „on Matěj a Jindřich z Dúdleb za Kaplicí v lesě Kramáři strahovala jsta na kupce, jakož jsú do Lince jeli . . ." Doudlebští byli, jak víme, s Trocnovskými známi velmi dobře a snad spřízněni (str. 8 výše).

[10]) „On a Troskovec" je pověděno nejasně; soudím, že rozuměti jest, že opověděli Žižka a *Troskovec*. Je-li toto jméno, jež slyšíme tu po prvé a naposled, napsáno správně či máme-li opraviti na *Truskovec* (ves u Netolic s rodinou vladyčí), nelze rozhodnouti.

[11]) Jde patrně o vladyku Žibřida z Mostku (Pernlesdorf), jv. od Kaplice. Srv. níže str. 31.

[12]) Srv. níže str. 48, pozn. 1.

[13]) Rožmberský hrad jv. od kláštera Zlatokorunského, jz. od Trocnova.

[14]) Srv. níže str. 41, pozn. 3.

[15]) Neznámá osoba.

[16]) *Křídla* jsou ves na Moravě poblíž české hranice u Heralce (okr. Nové Město, fara Olešná).

[17]) Neznámo, o koho tu jde. *Fritzendorf* (Fricovice) je ves na bývalém panství Hukvaldském v sev. Moravě u Brušperka. Patřila od počátku biskupům olomúckým; teprv r. 1400 dostalo se panství zástavou do rukou světských (nejdřív králi Zikmundovi; r. 1437 zastavil je císař Mikuláši Sokolovi z Lamberka, synu nám známého Jana Sokola z Lamberka). Snad je v tom datu nějaká souvislost s členem bandy Matějovy.

[18]) Jedny Křenovice, Chřenovice jsou u Hluboké, jiné u Ledče.

[19]) Jde o moravské *Jevišovice* a pána jejich, tou dobou Jindřicha nebo Hynka z Kunštátu.

[20]) Srv. níže str. 31,

[21]) Neznámé osobnosti.

(Str. 28)

[1]) *Toman* l. c. 1022, pozn. vyložil, že i jihlavské výpovědi z let 1410—1413 zapsány byly do knihy jihlavské *později*, teprv po r. 1419 (jihlavská kniha obsahovala mimo jiné „recognita spoliatorum et maleficorum" od r. 1417 do r. 1457). — Děkuji za poznání knihy jihlavské laskavosti kolegy prof. *Šimáka*, jenž ji připravil k tisku a opatřil rejstříkem i poznámkami.

[2]) Je to zejména pan Vilém z Pernštejna (srv. Knihy púhonné, II), pan Erhart Puška z Kunštátu na Doubravici, Krajířové na Drozdovicích v Rakousích, pan Sudlice na Letovicích; v té souvislosti slyšíme i o Jevišovických a Lambercích, o Karlštejně (truchsesově), Trnavě a Gobru v Rakousích, Lanškrounu a Brandýsu v Čechách. — Některé zápisy jihlavské zmiňují se i o *farářích*, jako ochráncích loupežníků; zdá se však, že se to dálo na rozkaz dědičného pána statku. Že s některými lapkami jihlavské popravčí knihy setkává se historik r. 1410 na polském bojišti proti křižovníkům pruským, srv. *Tomana* v Osvětě XXI, str. 1021.

(Str. 29)

[1]) Kniha jihlavská uvádí jméno *Schyschka* ještě jednou, někdy k r. 1419—1417 ve výpovědi nějakého Piknosky z Boskovic (Boskovice patřily Bočkovi a Viktorinovi bratřím z Kunštátu), že loupil s jinými v Rakousích a na Moravě „nach des Sudlycz geheissen" (snad pana Viléma Sudlice na Litovanech?), „und der Pencz und Kirschteter haben sie gefürdert czu Osterreich czu alter yrer dybrey und scholden". Soudím však, že tu nemůže jíti naprosto o našeho Žižku, jak z důvodů chronologických, tak proto, že Sudlice stál v šiku protikunštátském. Srv. Knihy púhonné, II. Kniha jihlavská, jak zřejmo, zná vedle Žižky ještě jiného lapku jménem *Šiška*. Zmínky o něm nesmíme na našeho Žižku vztahovati.

(Str. 30)

[1]) Str. 26 (k r. 1420). Jde o svědectví o knězi Mikuláši Biskupcovi. Srv. níže str. 53, p. 1.

(Str. 31)

[1]) *Toman* (VUSp., 1893, 62) jde ovšem daleko, odmítá-li název „loupežníků" a pod. vůbec, pravě: „máme plné právo nevěřiti ve správnost právních náhledů německých měšťáků." Srv. níže str. 51.

[2]) Srv. Pozůst. desk zem. II, 11. Má dva selské statky v Pněví Lhotě, jejichž roční činže vydá 1 kopu 40 gr. Na té činži zajišťuje své ženě Příbě dalších 15 kop věna. Jde tedy o vladyku chudoby asi Žižkovy. Srv. i výše str. 24, p. 4. Pňová Lhota sluje dnes Jeníčkova (v okr. táborském u Chotovin).

[3]) Srv. str. 9, pozn. 2. Jde o citát ze *Sedláčka* v ČČH, 1913, 453. Jivovičtí byli příbuzni s Doudlebskými (srv. výše ibid.). Jivovice jsou u Rožmberka v okr. Vyšší Brod.

[4]) V Popr. knize ve výpovědi, jež následuje po Pivcově „pravení" v Budějovicích, je zmínka o *Matěji z Dvorce*, že „vedl na to koření" a že sedí v Bechyni, ale těžko říci, zda se to týká Matěje *vůdce*. Svědek zmíněný hned na to vypovídá o Kolúchovi. Kdyby Matěj vůdce byl totožný s Matějem z Dvorce, mohli bychom ovšem viděti v něm člena vladyckého rodu z poblíží Trocnova, a to rodu jak víme Trocnovským zvlášť blízkého (srv. str. 2—5 výše); Žižkova spolupráce v rotě Matěje z Dvorce byla by tím zajímavě osvětlena. „Sedí v Bechyni" jest ovšem nejasné; znamená to, že je tam vězněn? Matěj vůdce byl, jak víme, mučen a ne-

pochybně i popraven v Budějovicích. Možná by byla snad i kombinace, že Matěj byl z vladyk *heraltických*. Srv. výše str. 24, p. 3.

[5]) Srv. výše str. 8, 18.

[6]) Srv. výše strana 9. Mostek nebo Mostky jsou na Novohradsku v okr. kaplickém. Německy sluje Pernlesdorf. — *Sedláček* (ČČH. 1913, 454) pokouší se identifikovati i Jiřinka z Plzeňska, Petra (z Újezda Kamenného), Mikuláše ml. Čelistku (z Prochodu u Hluboké) a j.

[7]) Srv. ve výpovědi Matěje vůdce: vyznal, že on, Matěj, Beneš z Heršláku se střelcem svým, *ne přikázáním páně Litoldovým, ale svú vlastní volí* u Strážkovic na silnici vzali jsú jednomu kupci pět a sto zlatých a jeden kůň atd. O službě pánu z Jaispic, t. j. *Jevišovickým z Kunštátu*, je řeč výslovně na jiném místě výše citovaném (vidno zároveň, že to byla služba proti králi). Matěj se svými chce Velešín získati pro pana *Litolta z Bítova*, Třeboň měla býti slezena pro *Alše z Bítova*, Slověnice pro pana *Heralta z Kunštátu*; o spojení s Jemnicí, *Bítovským* náležející, je zmínka opětovně, komorník pana *Litolta* je mezi lapky, všecky lapky z Jevišovic a odjinud mají pomoci panu *Alšíkovi* zpět k Lomnici, *z loupeže peněz dává se panu Litoltovi polovice*, kaplan pana *Alše* je mezi spiklenci, usilujícími o Třeboň, pan *Aleš* dává loupiti i v Rakousích Hor. na cestě do Langenfeldu a j.

(Str. 32)

[1]) Srv. listinu v CDM, XII, 482 ze srpna 1399.

[2]) *Ebendorfer* (Chron. austr., l. c., 830), mluvě jako svědek blízký o Sokolově a Sudlicově opanování města Laa, dí, že k nim brzo přidružili se z Čech, Moravy a Rakous lidé zlopověstní, hodní šibenic, lupiči na silnicích, psanci a vypovězenci, kteří s ukrutností obvyklou ve dne násilím, v noci lstí vnikali do chat selských a pálením a jímáním osob páchali nevýslovné škody. Sokol sluje tu „arcilupič".

[3]) Srv. Staré letopisy, 9. Hádám, že *Zikmund* z *Karlštejna* tam zmíněný, jenž spolu s „panem" *Sokolem* ztekl Jihlavu, je totožný se Zikmundem Křižanovským, o němž srv. str. 25, p. 2. St. let. dí: A měšťané bráníce se i přemohli ty pány i zjímali je i služebníky jich; i šacovali se ti páni a dali od sebe 4000 kop a museli se jim zapsati. Srv. i výše str. 26, p. 3. Čtyry tisíce kop znamená dnes zhruba 4 miliony Kč; třeba asi zprávě rozuměti tak, že pod takovou pokutou zapsali se páni k přátelství pro budoucnost.

[4]) Srv. plnější data o tom řádění u *Hubra*, Geschichte Oesterreichs II, 396 sq.; u *Kronesa* v Zeitschrift f. Gesch. Mährens u. Schles. IV, str. 16 sq. a článek *Jana Tenory*, Hynek Suchý Čert v Rezkově Sborníku Hist. III., 211 sq.

[5]) Srv. regesta listin cáhlovských v Arch. f. Oest. Gesch. 31 (1864), str. 287.

(Str. 33)

[1]) Tu jde o dva zápisy *budějovické knihy* fol. 99 a 100 (opisy v diplomatáři musejním). Z prvého, jenž obsahuje pouze řadu výpovědí učiněných v mučírně o zamýšlené zradě města, se dovídáme, že město mělo býti zrazeno nějakému pánu zvanému *Procek Ruzobsky*, služebníku starého markrabího moravského, tedy

Jošta. Tu jde — lze to konstatovati brzo díky výbornému Ukazateli *Černého* — o *Proška Bůzovského z Kunštátu* (srv. k tomu *Sedláčka* v OSN, XV, 375 sq.). Vedle několika Němců z moravských měst byli v plánu účastni i „fratres dicti *Zulowe* circa Ussk," tedy podle všeho *Zoulové* (bratří!), které budějovická výpověď klade dobře někam „za" Ústí nad Lužnicí, t. j. na Sázavu, dále panoše Oldřich opata Zlatokorunského. Tento vyznal, že město mělo býti zrazeno panu *Litoltovi z Bítova*, že o to s ním jednali služebníci Litoltovi Petr a Hynek, Zdenko „Svitavec", Petr Zalužička a Jan. Zajímavo je, že toho „Petra, písaře řečeného Hladihlávek, jenž se praví z Záluží", nalézáme v Popr. knize (str. 18) k r. 1401 mezi moravskými lapkami, zajíždějícími do Čech.

Druhý zápis obsahuje také výpovědi na mučení; má formu listiny, v jejíž čele rychtář a konšelé města Budějovic úředně stvrzují obsah udání, která následují (doufám, že z jmén konšelů bude lze zjistiti přibližně datum aktu). Výpovědi týkají se zas pokusu o zradu města, ale zároveň loupeží s tím nesouvisejících. Je tu zmínka o Bohuškovi z okolí Bítova, že vzal Budějovickým sukno (srv. výše str. 24, p. 5), pak o sluze Mikšovi *pana Jevišovického* (psáno „Dyewyzschowiczkého"), pak o komsi od pana „Dyedywiczkého" (tvar je silně korumpován; zdá se, že jde o pána *Jemnického*, t. j. z Bítova) a o mladém *Čelistkovi*, dále o nějakém Peškovi a Maršíkovi v službách jejich (Jana řeč. Čelistku najdeme vskutku i v Popr. knize str. 7, event. 10 mezi moravskými lapkami v Čechách k r. 1397; o Čelistkovi (nebo spíše jeho otci) srv. i *Pangerleho* Urkundenbuch v. Goldenkron, str. 362, pozn.). I tu je zmínka, že kořist vozila se na Ostředek *Zoulův* a to i od lupičů, kteří, ač stáli v *žoldu královĕ*, obírali lidi královy, na př. měšťany budějovické. Čelistka loupil na silnici do Svin. Zajímavo je, že zápis končí výpovědí Jana Těžkého z Milikovic (Milikovice jsou u Žďáru na Moravě i v okolí Budějovic), jež vymučena byla v Bítově na Moravě; do Budějovic poslal ji pan Hynek z Bítova, nejspíš bratranec Litoltův. Výpověď Těžkého, že „omnes *Rusini* excepto Blaha, item Bernhardus, Stybor, Riezko *Rubicones*" jsou lupiči, týká se osob známých nám z Popr. knihy (srv. o Sezemu *Ruzínovi* ibid. str. 15, 16, 18, 19 a o *Roubících z Hlavatce* str. 9 a 13 a výše str. 25, pozn. 6). „Riezko Rubic" je patrně *Racek R. z Hlavatce*. Srv. o tomto zajímavém dokumentu, psaném hroznou latinou (zdá se, že jde o školácký překlad z českého záznamu učiněného Němcem) ještě níže str. 42, p. 1. Na pramen zmíněný mne upozornil p. dr. *Mendl*.

[2]) *Palacký*, St. letop., 10: „i pustili měšťané na město Jošta, markrabí starého."

[3]) Srv. Staré Letopisy, str. 10, *Kronesa* l. c., list krále Václava do Znojma z 21. července 1404 (CDM str. 331 a 410; list je tu omylem dvakrát; prvé datum je správné; z listu zřejmo, že tou dobou byl Prokop ještě v zajetí) a listy Joštovy z 10. a 21. února 1405. Převrat ve Znojmě náleží tedy asi do prvých dnů února 1405, bezprostředně před uzavření míru mezi Rakousy a Václavem a Joštem na druhé straně (*Huber* 399). Byl patrně jaksi přípravou nebo podmínkou k němu.

[4]) Srv. *Brandlovy Knihy* púhonné II (1873), str. 75, 122.

[5]) Srv. *Hubra* l. c. 408 a *Kronesa* l. c. 21, *Höflera*, Scriptores I., 2. „Kalendarium Zwetlense" dí, že rakouští páni by byli rádi Albrechta zachránili, ale námaha je-

jich že byla marná. Albrecht chycen vydával se prý za měšťana někde z Rakous, ale jeden sedlák vykřikl: Ty jsi ta ohava (pessimus), tvá řeč tě prozrazuje!

(Str. 34)

[1]) Srv. cit. stať *Tenorovu a Sedláčkovu* v OSN. (z Kunštátu) str. 377 a Vlastivědu moravskou, okres znojemský (*F. V. Peřinka*, 1904), str. 262 sq. Zpráva o popravě Jindřicha z Kunštátu čerpána je z materiálů *d'Elvertových*, překvapuje však, že není odjinud potvrzena; podle Sedláčka zemřel Jindřich před r. 1407. — Synové Jindřichovi sluli zas Zajímači, podobně jako synové Hynkovi Suchými Čerty; v Knihách púhonných objevuje se Jindřich *ml.* z Jevišovic od r. 1409. — *Ebendorfer* (l. c., 845) vypravuje k r. 1415, že vévoda rakouský Albrecht dobyl hradu Jevišovic (Jeuspitz) a srovnal jej se zemí. Zdá se však, že tu jde asi o záměnu s událostí z r. 1421.

[2]) Soudím tak z listu v CDM. XIII, str. 476, kde tento Erhart je mezi šlechtici, smlouvajícími na rozkaz Joštův příměří s Rakousy. V listu v Arch. čes. III, 276 najdeme k r. 1412 současně tři Erharty z Kunštátu, v Knihách púhonných díl II. (1406—1420) je jich (Herartů) vyčteno ještě více. V linii skalské slují však vždy Erharty, ne Herarty. List z listop. 1421 proti čtyřem artykulům pražským podpisuje zároveň *devět* členů rodu Kunštátského.

[3]) Je ovšem pravděpodobno, že vstup Sokola do služeb rakouských stal se s vědomím Joštovým (9. října 1407 uzavřen byl mezi Joštem a Leopoldem mír, jímž se zavázali netrpěti víc násilí v sousedství a pomáhati si proti němu).

[4]) Srv. k tomu *Huber*, Gesch. Oesterreichs II, 398, 411 sq., *Krones* v Zeitschrift für Geschichte Mähr. u. Schles. IV, 17 sq. K boji o Znojmo r. 1404 srv. *Palackého* Děj. III, I, 73 a *Pelcla*, Wenzel IV, II, 484.

[5]) Knihy póhonné, II, 177, *Tenora* l. c., 214. Srv. i list Lacka z Kravař Meziříčským z r. 1417, kde zmiňuje se o „těch časech nepokojných, ješto jsme hradu našeho Náměšče dobývali" (*Šebánek*, ČMMor., 1924, 211).

(Str. 35)

[1]) Srv. *Hubra*, l. c., 396.

[2]) Ale srv. k tomu i *Hubra* l. c., 414 a *Kronesa* l. c. Zde popisuje *Ebendorfer* i *Sokola*, jak jej viděl z mládí: prostřední postavy s dlouhým vousem. *Huber* vytýká, že přívrženci Leopoldovi vrhli se nepřátelsky především na kláštery; v městech pak, na př. ve Vídni, zámožnější měšťané drželi s vév. Arnoštem, řemeslnictvo a prostý lid s Leopoldem. V lednu 1408 došlo mezi bratry k míru, ale v létě propukl boj znovu. V něm Leopold znovu najal *Sokola z Lamberka* do svých služeb, Albrechtovi pomáhali král Zikmund a někteří bojovníci z Čech a Moravy. V březnu 1409 došlo k míru druhému. Na straně Albrechtově bojoval z Čech, jak pověděno, *Mikuláš z Husi;* Leopolda podporovali také páni *z Rožmberka.*

[3]) Srv. Arch. čes. III, 271, CDM, XIII, 199.

[4]) K tomu všemu srv. data *Tenorova* l. c., čerpaná z *Brandlových* Knih půhonných, dílu druhého.

(Str. 36)

[1]) Srv. o něm list v CDM. XIII, 334 ze srpna 1404 citovaný výše str. 25, p. 2. Kolmuč je Kohlmüntz — v červenci 1407 postoupil Folkenstorfer hradu toho vévodám rakouským (*Bartoš* l. c., 17, p.) Folkenstorfera najdeme jako patróna lapek i v Popravčí knize jihlavské. Jednoho Folkenstorfera najdeme mezi nepřáteli Přemysla Otakara II., o jiném zmiňuje se Prokop z Rabštejna r. 1448 (Arch. čes. II, 443).

[2]) Srv. o těch místech výše str. 26, p. 3.

[3]) U Strážkova. Strážkov tu zmíněný jsou nepochybně Strážkovice, na záp. s Trocnovem sousedící.

[4]) Srv. ČČM, 1896, 545.

[5]) K tomu podle Popr. knihy, 23, připravovali mu půdu jeho kaplan Václav, jeho klíčník Jan a rychtář v Lomnici Oldřich. Podle knihy jihlavské sliboval Aleš za to (i za dobytí Nových Hradů) náhradou nějakou tvrz na Moravě.

[6]) Poprav. kniha, 22.

[7]) R. 1406 je zřejmě pánem Lomnice Aleš z Bítova sám. Srv. *Tadra*, Acta iud., V, č. 67, 176. *Sedláček*, Zbytky register, str. 44 kombinuje, že Lomnici zastavil Bítovským král r. 1401. V č. 553 (str. 80) seznamuje s nedat. listem krále Václava, povolujícím Erhartovi Pušce z Kunštátu, aby vyplatil Lomnici v 1700 kopách od Litolta Bítovského a bratří jeho. Srv. CDM. XIII, str. 504 z břez. 1407.

[8]) Popr. kniha jmenuje k r. 1399 Mikuláše purkrabího lomnického mezi pomocníky *Sokolovými;* ibid. se ve vyznání z r. 1409 tvrdí, že chtěl Mikuláš zraditi *Třeboň* panu Alšovi z Bítova a že se s lapkami dělil o obyčejnou loupežnou kořist. Aleš v těchto letech zmíněný je bratrovec Albrechta r. 1405 zabitého.

(Str. 37)

[1]) O *Lichnici* (Lichtenburku) srv. *Sedláčka* Hrady XII, 36. Listina o smírné dohodě Jiříka z Vildštejna a synů a služebníků jeho z dubna 1408 (33 je jich vytčeno jmény; v čele je několik osob vladyckého stavu, ostatek jsou patrně členové vojenské roty, podobné těm, s nimiž setkáváme se v Popravčí knize) s králem a radou jeho z dubna 1408 v Arch. Č. I, 193. Ibid. podobný list Pražan o smíru krále s p. Hanušem z Lipé a závazku Hanušově neškoditi budoucně z hradu *Rataj* služebníkům nebo městům nebo klášterům, z října 1407. O pravděpodobném spojení Hanuše a Hynce z Lipé s panem Erhartem z Kunštátu v době odboje r. 1406 srv. Arch. Čes. II, 364—5 a III, 277 a *Sedláčka*, Hrady, XII, 54. Zmínka o hradu *Tachovu*, jejž drželi v manství Švamberkové, souvisí patrně s odbojem Jana ze Švamberka, jenž sťat pak v Praze r. 1409 nebo 1410 (srv. *Sedláčka* v OSN. XXIV, 852). Synovec jeho *Bohuslav* (pozdější hlavní protivník a konečně hejtman Táborů) zdvihl prý odboj pro stětí strýce Jana. I Jana Švamberka najdeme v spojení s Jevišovickými a Erhartem z Kunštátu (srv. Archiv Český VI, 9). Zajímavo je, že vůdčí představitelé všech tří rodů v těch letech zemřeli smrtí násilnou, dva z nich na popravišti.

[2]) Srv. list krále panu z Rožmberka z r. 1410, 17. října v Arch. čes. III, 291.

[3]) Srv. CDM. XIII, str. 491, č. 452. *Sedláček*, Zbytky register č. 533.

[4]) Srv. *Sedláčka*, Zbytky register str. 110. Poč. r. 1409 byl purkrabím na Lomnici Jan z Vrchotic. — Výklady *Bartošovy* o Lomnici (Z Žižkových mladých let, 1922, str. 17) jsou otráveny myšlenkou viděti ve všem zlořečený vliv pána z Rožmberka. Rožmberk „nevyrval" Lomnice Alšíkovi Bítovskému, nýbrž Aleš sám a jeho bratří o výplatu (již r. 1406) žádali.

[5]) *Bartoš*, Z Žižk. mladých let, 19, hledá vysvětlení v té okolnosti že královský purkrabí na Husi, Mikuláš z Pístného (z Husi) dal se tou dobou (r. 1408) najmouti za pomocníka v bojích vévod Rakouských proti vévodě Leopoldovi, podporovanému Sokolem z Lamberka, kdežto Rožmberkové stáli při vévodě Albrechtovi. Při tom se však zapomíná, že dobytím hradu Husi nepotrestali by jihočeští zbojníci Mikuláše, nýbrž především krále Václava. Popr. kniha, mluvíc o plánu proti Huse, lokalisuje jej aspoň z části do hradu Rabštejna na Moravě (Hynek, sluha Sudliců atd.; srv. výše str. 26, pozn. 6), t. j. do sídla Suchého Čerta čili Hynka z Kunštátu.

[6]) Nejbohatší data k poznání rozvětveného *rodu Kunštátského* v této době poskytují moravské desky zemské, Knihy púhonné a nálezové, vydané *Brandlem* (1872 sq.), díl I—III (značnou část zápisů jejich plní právě kunštátské pře a historie všeho druhu), pak ovšem Cod. dipl. Mor. XII—XV, Archiv český a j. K tomu jest srovnati poměrně obšírnou stať *Sedláčkovu* v Ottově Slovn. naučném; podrobná studie o rodu na širším základě historickém byla by tuším vděčnou prací. Výše dotčené prameny a pomůcky mají ovšem i hojně zpráv o *Bítovských z Lichtenburka* a *Krajířích*. Vytýkám z toho všeho jen, že v říj. 1398 rozdělili se Jan, Petr, Zikmund a Ondřej bratří z Jevišovic (z Kunštátu) o polovici *hradu v Jevišovicích;* druhá polovice podle všeho patřila strýcům jejich Hynkovi (Suchému Čertu) a Jindřichovi (Zajímači). Srv. plný obsah zajímavé smlouvy ve Vlastivědě moravské, Znojemský okres (sepsal *F. V. Peřinka*, vyšlo 1904), str. 263. Tam i jiná data o Jevišovických a Jevišovicích. Hynek a Jindřich byli v břez. 1399 exkomunikováni spolu s *markrabím Prokopem* pro násilí, učiněná biskupu olomúckému. V listině ze srpna 1399 se jmenují *Albrecht a Litolt z Bítova* „milými přáteli" zmíněných dvou bratří Kunštátů. R. 1405 v březnu je pan *Jan ze Švamberka* a Hynek z Jevišovic rukojmím Herarta otce a syna z Kunštátu v procesu s králem Václavem. *Krajířové* vstoupivše do českých služeb (srv. str. 25, pozn. 3) obdrželi zástavou nejdřív Lomnici a r. 1381 výměnou za ni panství landštejnské. Z Popravčí knihy jihlavské je zřejmo, že (v l. 1416—18) rozumí se starým a mladým Krajířem, otec a syn držitelé Drozdovic (Drosendorfu) v Rakousích; byli podílníky lapků. Zdá se, že titíž Krajířové drželi i Náměšť na Moravě; Leopold z Krajku na Náměšti je r. 1404 ve spojení s Janem Sokolem z Lamberka (ČDM, XIII, 372; srv. o jeho stycích s Hynkem Suchým Čertem i Knihy púhonné, II, 252). O Krajířích srv. i *Sedláčka*, Hrady, IV, 104. — I národně jazyková stránka rodů, o nichž je řeč, zaslouží pozornosti. Krajířové byli Němci, kteří se, jak se zdá, rychle čechisovali (srv. české listy jejich). — *Bítovští z Lichtenburka* činí někdy dojem rodu maločeského, poloněmeckého (srv. zejména jména Hans, Hanzlin z Bítova,

nejlépe v Černého Ukazateli); sídlo jejich v krajině poloněmecké a jejich hojné styky rakouské — historik má často dojem, vida ty četné vztahy rodinné, vojenské i úřední mezi Čechy a Moravou na jedné a Rakousy na druhé straně, jakoby nebylo hranice mezi těmi zeměmi — k tomu přispívaly. Na starší vlivy německé ukazuje i jméno Erhart, Gerhart (Heralt), tak časté u Kunštátů. O *Rožmbercích* té doby víme, že opětovně vstupovali v sňatky s rakouskými rodinami, zejména pánů z Wallsee; čeština, jež od konce 14. stol. tak důrazně vystupuje v popředí v jejich aktech úředních a rodinných (podobně jako v politických projevech českého panstva v době Václavově), ukazuje, jak probouzející se nacionalismus vnikal tou dobou mezi vyšší šlechtu a jak přemáhal německý vliv okolí a sousedství, jinými slovy jak Praha i v těchto pohraničních končinách českého jihu vítězila nad vlivy ciziny. Ty dovedly podle všeho i Bítovské připoutávati k prostředí českému. Srv. výše str. 33, p. 5, že Albrecht Bítovský prozradil se, jak rozumím, českým přízvukem své němčiny.

7) Týká-li se výpověď jihlavská o plánech a činech tlupy Matěje vůdce, Žižkovy a Kolúchovy událostí z let 1406—1408 (jak předpokládáme), nebyl by smír z r. 1405 (jak se stávalo často) posledním slovem v poměru stran; není ovšem vyloučeno, že výpověď týká se událostí před r. 1405. Zajímavo je, že Krajíři drželi nějakou dobu v zástavě i město *Budějovice;* nevím bohužel, zda i v době, o níž mluvíme, t. j. v l. 1406—1409.

(Str. 38)

1) Srv. str. 37, p. 1. Hanuš z Lipé držel 1398—1410 Rataje nad Sázavou. O jeho pozdviženích proti králi Zikmundovi (1402) a pak Václavovi srv. *Sedláčka*, Hrady, XII, 54. Známý Racek Kobyla byl v r. 1402—03 jeho pomocníkem.

2) Odtud vlastně vysvitá, že jde o Erharta či Heralta Bechyňského.

3) Srv. Arch. čes. I, 189; list Pražan z 21. května 1406. O panu Herartovi srv. *Sedláčka*, Hrady, VII, 32.

4) Srv. str. 37, pozn. 6 výše.

(Str. 39)

1) Oba listy otištěny v poznámce u *Tomka* (O rodu a počátcích Jana Žižky) v ČČM, 1876, str. 199 a 200. Srv. i *Toman* v Osvětě 1891, 1025. Listy po prvé vydal *Millauer* r. 1824 v citovaném již pojednání svém o Žižkovi v Abhandlungen Uč. Společnosti.

2) Srv. Archiv český, III, 288.

3) Ibidem, I, 189 sq.

(Str. 40)

1) List králův k dohadu tomu oprávňuje. Data Popravčí knihy neprozrazují však nic o té vojně s Budějovickými. Jen tam, kde Matěj vůdce dotýká se pomoci, kterou lidé jeho prokazovali odbojnému pánu bechyňskému, Herartovi z Kunštátu, čteme nejasnou narážku, že ten člověk, který měl Slovenice Heraltovi zraditi, byl zároveň „vůdce ku Budějovicóm“. Odboj Heraltův proti králi,

v němž do rukou útočníka padlo král. město Vodňany, šířil se podle všeho i na pokusy o město Budějovice nebo aspoň o všemožné škody Budějovickým — tak snad bychom nalezli přece souvislost mezi údaji Popravčí knihy a královským listem z jara r. 1409. Nesnáz je v tom, že povstání Heraltovo náleží do r. 1406; list králův o Žižkovi však budí dojem, jakoby zlé činy, jež se Žižkovi odpouštějí, spadaly časově do doby bezprostředně před amnestii spadající. Výše jsme vskutku mohli dojíti poznání, že činnost Žižkova v rotě Matěje vůdce náleží do r. 1408 a snad i 1409; nezbývá nám tedy než uzavříti — není-li snad možno mysliti na události z r. 1406 — že Žižka v té době, ať již sám či s tlupou Matěje vůdce, zapleten byl do nějakého nepřátelského podniku proti Budějovicům, ve kterém hrál snad úlohu důležitou, t. j. víc vynikající než v rotě Matějově. Že podnik proti Budějovicům mohl souviseti i se službou Jevišovickým z Kunštátu, není také, jak víme vyloučeno: o Budějovice se Jevišovičtí nepřátelsky pokoušeli, jak jsme slyšeli, již kol r. 1400, nehledě ani k tomu, že pokračovali ve svých výtržných útocích na sousedy, beze všeho ohledu na krále a mír zemský i r. 1409, v době, kdy Jan Žižka byl již „milým věrným" krále Václava. I toho si třeba všimnouti: roku 1409 30. srpna píše vévoda Rakouský Albrecht do města *Cáhlova*, že hr. ze Sulzu a „die Rabensteiner" (to jsou Jevišovičtí z Kunštátu) přepadli a zajali posly krále Václava (*Šustova* regesta z arch. třeboň., srv. i AÖG, 31, 302). K porozumění tomu srovnati jest ještě tyto zprávy: V Popravčí knize (strana 22, 23) vypovídá Matěj vůdce, že chtěl zradou zmocniti se města *Cáhlova* (Freistadtu). V regestech cáhlovských (AÖG, 31, 297) čteme o listu cáhlovských k vévodě Leopoldovi (k r. 1407, 4. srpna), jímž žádali o pomoc, protože se doslechli o velkém sbírání v Čechách proti Cáhlovu; tamtéž (strana 301) slibuje vévodkyně Beatrix r. 1409 Cáhlovským, polekaným, že jim hrozí útok *Sokola z Lamberka*, že brzo mezi ně se dostaví. V listopadu 1407 i v srpnu 1409 píše vévoda Arnošt měšťanům, aby město dobře hlídali, že jim hrozí nebezpečí útoku. Podobné výzvy čteme *později* v srpnu 1413, protože vév. rakouskému opověděl pan *Oldřich z Ústí*, pak v březnu 1415 pro záští mezi pány z *Hradce* a panem z *Tyrna* (ibid. 306, 307), podobně v březnu 1417, že Rakousku opověděli *Jan a Vilém Švihovští z Ryzmberka* z hradu Skály (309).

(Str. 41)

[1]) Srv. list krále Václava Jindřichovi z Rožmberka z 13. března (bohužel bez udání roku; *Březan* jej klade do r. 1400, ale může náležeti i do let 1400—1412), že přijal na milost *Svatomíra z Doudleb* seděním na *Húrce*, věrného našeho milého; král žádá, aby se mu pan Jindřich stejnou přízní naklonil (z regest *Šustových*). K r. 1410 si poznamenal Březan, že Svatomír z Doudleb, *královský panoše*, měl dům na Novém Městě Pražském (ibidem). Svatomír byl nepochybně z příbuzenstva Žižkova, bratr *Domina z Doudleb* (od r. 1397 na Trocnově), jejž známe jako druha Žižkova v bojích z r. 1408 i 1420 sq. Srv. výše str. 8.

[2]) Srv. *Brandlův* Glossář (Odpovědný list), kde právo moravské mezi jiným stanoví, že zemský hejtman ani služebníci jeho nejsou povinni odpovídati škůdcům

zemským, proti nimž zdvihají zbraň. Srv. dále v Arch. čes. VI, 6 sq. opovědné listy poslané z Čech r. 1403 markrabímu míšeňskému: jsou to vesměs listy malých zemanů, manů a úředníků královských, kteří opovídají za pána svého, tou dobou krále Zikmunda, poručníka království českého. Jiný příklad: opovědný list Petra Zůla z Ostředka, d. d. Bechyně 1427, 7. pros. *Oldřichovi z Rožmberka*. Odpovídá vedle pana Heincze z Lažan, seděním na Bechyni: „již proti Tvé Milosti vedle něho v míru i v nemíru chceme státi, *tak dlúho, dokudž jsme u něho v jeho službě*" (z *Šustových* regest z arch. třeboň.). Podobně odpovídají *Jan a Jiří bratří z Lichtenburka a z Bítova* pánům *z Rožmberka* „podlé uroz. p. Jiříka *Puchomíře*, nejv. truksasa rakouskýho, dokavadž jsme v službě jeho" (list podle Březana prý z r. 1410, d. d. Cmunt, z regest *Šustových*).

[3]) Srv. ve výpovědi Pivcově výše (str. 27), že prý purkrabí na král. hradě Zvíkově Zachař a Románek (to byl syn purkrabího) slíbili rotě Matějově, že by je chtěli na hrad vpustiti, kdy by jim bylo potřeba, „proti každému člověku". O Zachařovi víme, že byl purkrabím na Zvíkově od r. 1395 do r. 1406 (srv. *Sedláčka*, Hrady, XI, 28). Zprávě lze sotva jinak rozuměti než že se týká dob, kdy rota, o níž mluví Pivec, pracovala ve službě markrabího Prokopa pro krále Václava, tedy let 1399—1402. Pivce jmenuje Popravčí kniha vskutku mezi čeledí Sokolovou k r. 1399. Syn Zachařův Petr líčí se ovšem (k r. 1397) jako obyčejný lupič (Popr. kniha, 9). Zachař měl stateček v Sedlci u Dřítně v okr. vltavotýnském, jejž po něm držel Románek († 1416).) Srv. i *Sedláčkovy* Hrady III, 257 a Pozůst. desk zem. II, 290 (*Románek* a *Pivec* r. 1458 vedle sebe!). — Co vykombinoval si hravě *Bartoš*, Z Žižkových mladých let, o odstranění Zachaře ze Zvíkova prý na nátlak pana z Rožmberka (doloženo přímo klamně poznámkou č. 61), srv. l. c., str. 15 a 19.

[4]) *Sedláček* (ČČH, 1913, 453) si představuje, že Žižka právě v l. 1402—3 opověděl Rožmberkovi a že do těch let náležejí některé údaje Popravčí knihy.

(Str. 42)

[1]) Upozorňuji pouze na takové daleké možnosti. Ve výpovědi nějakého Jana, služebníka Pešíkova, učiněné v mučírně budějovické v l. 1399—1402 (srv. výše str. 33, pozn. 1) máme cenný doplněk k datům Popravčí knihy, zajímavý tím, že v něm v datech o služebnících-lapkách pana Jevišovického vystupuje *Hasco monoculus* a *Sokolík* (Sokol z Lamberka či známý nám Sokolík?; srv. výše str. 17 sq. a níže str. 46, p. 4). Výčet těch útočníků protibudějovických zní „Hasco monoculus, it. Jacobus Ertleich, it. Mikulas de Erhartycz, Anderasco Lyssy, qui fuerunt fratres patrueles et clientes *Soculliconis*, Rohowecz Jan, famulus ejus et alter famulus Pesyk." Panoše z Heraltic (Erhartycz) známe dobře z Popr. knihy (srv. výše str. 24, pozn. 3), podobně Ondřeje Lysého (je v Popr. knize r. 1399 jmenován mezi služebníky Sokolovými), Ješka Rohovce najdeme v *Černého* Ukazateli (str. 450; tituloval se ze Zhoře Holubí; osada ta je v okr. V. Byteš). Bylo by ovšem poněkud smělým dohadem hledati v Haškovi jednookém Ješka jednookého, t. j. kombinovat, že písař četl špatně a v překladu z češtiny do latiny napsal *Hassko*

místo *Ješko*. V tom případě by šlo ovšem o našeho Žižku a účast jeho v bandách Sokolových by byla prokázána od počátku. Ale o nějakém *Haškovi* zmiňuje se i Popr. kniha čtyřikrát a to k l. 1396—99 (v tom dvakrát je zmínka o střelcích jeho). Byl ve službách Sokolových, ale nikde není zmínky, že by byl jednooký. — V zápisech Popravčí knihy, zařazených k r. 1399 (str. 14), vystupuje mezi služebníky pana Vaňka z Dubé (hrad u Poříčí nad Sáz.), kteří byli silničními lupiči — pan Václav z Dubé i purkrabí jeho měli podíl v lupech jejich — také nějaký *Šiška*. Tak sluje ve výpovědi Jakeše ze Zhoře; ve výpovědi jiné, poslané od konšelů Nového města pražského, čteme sic *Sigmund Šiška*, ale možno snad i čísti: Sigmund, Šiška. Srv. i *Bartoše*, Z Žižk. ml. let, pozn. 18. Loupeže Dubských byly v jisté souvislosti s loupežnictvím *Zoulovým* z Hrádku, s nímž zase spojeni bývali lapkové Sokolovi (str. 19 Popr. knihy). Ale přesvědčili jsme se již z Knihy jihlavské, že mezi lapkami té doby vyčítá se vedle našeho Žižky i nějaký Šiška (str. 29 výše). — Popravčí kniha (str. 12—13) jmenuje mezi lidmi Sokolovými a pana Jevišovického i dva střelce, t. j. služebníky nějakého *Černého Jana Pražáka, ježto jemu v Praze oko vyťali*. Zde by šlo o šlechtice jednookého, v Praze zdomácnělého, tedy sotva našeho Žižku. Černý Jan jmenuje se pak roku 1401 na prvém místě v tlupě Sokolově, jež vypálila faráře z Dúdlebic (Dublovice u Selčan, patróni z Rožmberka.)

[2]) Pokud je ve službě královské, je purkrabím na hradu Husi a v městě Prachaticích, poslem a jednatelem královým k panu z Rožmberka (srv. kreditiv Václava IV. z 16. bř. 1406 v arch. třeboňském) a j. *Palacký* (III, 1, 288) upřílišuje ovšem, praví-li o něm k r. 1419: Tento ve státních radách a poselstvích až po tu dobu mnoho užívaný muž . . .

(Str. 43)

[1]) Je zajímavo, jak celkem ještě umírněné stanovisko výkladů starších ustupuje nerozpačitým konstrukcím románovým prací posledních. *Tomek* (Žižka, str. 5—8) mluví sic o návodu pánů moravských, ale pak o Žižkovi jako *spojenci* jejich, podobně si věc asi představuje *Toman* (Osvěta 1891, 1021—5). Již u Tomka nacházíme výklad, že Žižka mstil asi nějaké křivdy vlastní, ať domnělé nebo skutečné; brzo k tomu přistupuje kombinace, že Žižka asi násilím rožmberským přišel o otcovský statek v Trocnově (*Toman, Prokeš*). U *Bartoše* (Z Žižkových mladých let v ČSPSČ 1922) je vše v divokém kankánu kombinačním již zdramatisováno v celý román, v němž hrdina, zeman trocnovský, vyrvaný násilím rožmberským v zoufalé válce, kterou věrní královští lenníci podnikli proti sobeckému bídnému panstvu, z rodné půdy, prchaje od vypáleného rodného statku svého (víme, že dávno žádného statku v Trocnově neměl), podniká, rozhořčen zbabělým mírem, v němž smířil se (r. 1405) král s Rožmberkem, *na vlastní pěst* boj, kterého se zatím vzdal zlomený, vysílený král . . . Výklady ty pohříchu nezůstaly bez vlivu na *Urbánka* (Žižka, 1924, str. 18 sq.); jeho Žižka vstupuje též mezi lapky „nikoliv jako služebník panských nepřátel rožmberských, nýbrž jako opovědník ve vlastní při“ a z toho jsou odvozeny dohadové závěry další. Výklady Bartošovy

citují hojně pomůcek a pramenů, ale *umlčují cele* jasné zmínky pramene hlavního, t. j. Popravčí knihy a listů krále Václava z r. 1409 nebo odstraňují si nerozpačitým dohadem z cesty data, jež do směle vykombinovaného pojetí se nehodí (srv. na př. jeho pozn. 70 a 76 a str. 41, p. 3 výše) — jen tak bylo možno dospěti k obrazu tak fantastickému. Skutečnost době a situaci nejbližší, t. j. že Žižka jednal ne snad z dychtivosti loupeže, ale jako najatý *žoldnéř*, podobně jako desítky jiných jeho stavu, kteří měnili pány a nepřátele, nepronikla, patrně pod silným dojmem představy o Žižkovi z let 1420—1424, ač na ni upozornil r. 1913 jasně i *A. Sedláček* (ČČH, 1913, 454).

(Str. 44)

[1]) Srv. díl prvý, str. 194, p. 5.

[2]) Srv. výše str. 17 o Sokolíkovi a str. 37, p. 6.

[3]) Srv. pro Německo a spec. pro Bavory (a u nás, rozumí se, platí tu jako v jiném to, co nalézáme v Německu) výklady *Hanse Fehra* (Das Waffenrecht der Bauern im Mittelalter) v Zeitschrift der Sav. St. für Rechtsgeschichte, sv. 35 a 38 (1917), zejm. str. 35, 140 sq. a 39, 70 sq.

(Str. 45)

[1]) Srv. zejména energické zakročení císaře Karla proti rušitelům míru zemského, vyhlášené na obecném sněmu zemském (i za účastenství měšťanů) r. 1356: kdo by se násilí, loupeže nebo krádeže, buď si pán, vladyka nebo měšťan, dopustil a před soudem se neočistil nebo kdyby činy jeho byly notorické, má platit navždy za bezectného (infamis) a pozbýti práva ke všem činům právním nebo úřadům, a to bez zřetele k tomu, dají-li králové čeští takovému provinilci nebo psanci milost, ať ústně ať písemně, neboť taková milost zbavuje vinníka jen trestu tělesného (quia talis gracia seu restitucio erit civiliter intelligenda); ona předpokládá, že vinník nahradí škodu učiněnou, ale bezectným má zůstati až do smrti. (Srv. *Beneše z Veitmile*, Fontes, III, 525.) Srv. i Maiestas Car. (AČ, III, 109 sq., 117 sq., 168).

[2]) Srv. Arch. čes. II, 360, snesení právní na soudě zemském z r. 1402 a níže 364 (1404 a 1406). Srv. i Pozůstatky desk zem. II, 10 a Arch. čes. II, 521 (z r. 1413).

[3]) CDM., XIII, 410 (falešně datováno k r. 1405).

[4]) *Sedláček*, ČČH, 1913, 454. *Bartoš* l. c. 18 datuje ten list podle *Čelakovského*, Cod. iuris munic., II, 1064 do r. 1407.

[5]) CDM., XIII, 531 (falešně datováno k r. 1407) a XV, 392.

(Str. 46)

[1]) Srv. Staré letopisy, str. 24; k tomu *Sedláčkovy* Hrady IX, a XIII, 236.

[2]) Arch. čes. III, 291.

[3]) Arch. čes. III, 295. Karakteristické je, co král dodává: že totiž ti zlí a nečistí lidé, což ta bezpráví činí v Plzeňsku a jinde, tvrdí, že by to činili z rozkázání krá lova. Král ujišťuje, že již dávno se svými městy i kláštery i s pomocí pánů usiluje to zlé staviti a dokázati, že mu „zlí a nečistí lidé milí nejsú, jedno (jenom) dobří a vše dobré a počestné této země“.

[4]) Srv. listy z r. 1413 (z arch. třeboňského) vydané v Arch. čes. II, 518—531. *Šustova* regesta obsahují ještě kus, v němž najdeme výčet těch, co byli „s Malovcem"; mezi nimi čteme: „*Sokolík* s bratrem blíž Chýnova." Jde asi zas o Sokolíka nám známého (srv. výše str. 17). Srv. i Notizenblatt 1852, 8 a *Tomek*, Základy I, 103. V listech dotčených jsou vysoce zajímavé tuším nepovšimnuté zmínky, z nichž plyne, že bylo možno žalovati šlechtice u krále, u pánů i u *měst* („máť tobě před pány i před městy práv býti", str. 521, 523; „a o to podával na lidi nebo na panský nález anebo na města," str. 523).

[5]) List krále Václava d. d. Plzeň z 3. ún. 1406 v *Šustových* regestech.

[6]) Ibid. k r. 1406 4. led. Jde o ves Vranín nebo Vraňany někde v okolí Doudleb (srv. o ní *Klimeschova* reg. kláštera Zlatokorunského, rejstřík). Ves zanikla trvale.

(Str. 47)

[1]) Srv. Arch. čes. II, 373; Pozůst. desk II, 67.

(Str. 48)

[1]) O Valkúnech našel jsem data v regestech *Šustových* z třeboň. archivu: 1383 ručí *Valkun ze Sedlce* v listu pana Jindřicha z Rožmberka, 1389 svědčí bratří Vlček a *Valkun ze Sedlce* při prodeji lánu ve vsi Rudna (již. od Budějovic, sz. od Doudleb?) od Vlčka z Kozí, 1391, 18. srp. prodává *Valkun ze Sedlce* jeden lán v Újezdu Ondřejovi ze Střížovce. Střížov je (srv. výše str. 1) těsně nad Doudleby, nedaleko Strážkovic; Újezd, o nějž jde, může býti Ostrolovský (u Trocnova) i Kamenný Újezd (již. od Budějovic). I k r. 1377 zmiňuje se *Sedláček* (Hrady III, 200) o bratřích Vlčkovi a Valkounu ze Sedlce. O který Sedlec jde, nesnadno pověděti; vzdálenější je Sedlec, Sedlice u Hluboké, ve farnosti Hůrky bílé, kde měl statek r. 1401 purkrabí zvíkovský Zachař a r. 1408 syn jeho *Jan Románek*, nám dobře známý (srv. str. 41, p. 3); bližší Sedlec v okr. Svinotrhovském (vých. od Velešína a dvě hod. jižně od Doudleb). Ku podivu však nalézáme jméno Valkún i *u rodu vladyk z Trojan* (v čerci 1414 bratří Čeněk, Valkún a Petr z Trojan prodávají louku faráři v Světlíku (Kirchschlag, 2 a půl hod. jz. od Krumlova), rukojmími jsou známý nám lupič *Beneš Macuta z Heršláku* a Jan Plachtík z Boršova (regesta *Šustova*), r. 1408 se připomíná Valkún z Trojanov, podle všeho příbuzného s vladyky doudlebskými — vše nasvědčuje tomu, že tu jsme v známé nám společnosti lapků, jak jména Beneš z Heršláku a Plachtíka prozrazují. Ale i otázka, *o který Trojanov* tu jde, připouští dvojí řešení. Jeden Trojanov je u zmíněné farní vsi Světlíku (srv. o něm *Sedláčka* Hrady, 3, 117), druhý „Trojaň", Trojany, něm. Trojern je u Dol. Dvořiště, vých. od Rožmberka (ibid. 94); Sedláček sám přiznává, že vladyky těch dvou sídel těžko rozeznati. Z listu arch. třeboň. (*Šustova* reg.) z r. 1421, 25. dub., kde je zmínka o Elšce, vdově po Benešovi z Heršláku, seděním v *Trojanech*, hádám na Trojaň druhý. Jak vidno, máme prozatím pro lokalisaci Valkounů výkladů několik; že tu jde o příbuzné Beneše z Heršláku a Doudlebských zůstává asi nepochybno. Popravčí kniha dí pouze (k r. 1399), že Jorgl s tovaryši páně Valkúnovými pobral sukno, k r. 1409 že u Valkúna má rota Ma-

tějova svůj stav (podle jména krčmáře je to asi v německé krajině); konečně zmiňuje se o loupeži Matěje s Petrem synem Valkúnovým v lese za Velešínem. V ČČH., 1913, 453 spojuje *Sedláček* Valkouny dohadem s Kamen. Újezdem nebo Doudleby.

(Str. 49)

[1]) Podle *Sedláčka* v Místop. slovn. lze tohoto Hrdibora postihnout od r. 1407. To svědčí snad také, že jde o události let 1407—1409.

[2]) Srv. výše str. 25, p. 6 a 33, p. 1.

(Str. 50)

[1]) Popravčí kniha, 12.

[2]) Popr. kniha, str. 33 vypráví k r. 1423 o Poláku Fenclovi, že vyznal, že zabil pět lidí v Polsku; proto prchl do Čech.

[3]) Srv. Zeitschr. Gesch. Mähr. u. Schl., IV, 19.

(Str. 51)

[1]) O Benešovi z Heršláku čteme (str. 23), že si učinil velkou bradu z vlasů koňských a kozích, jindy, že se přestrojil do šatů Míky vozataje.

(Str. 52)

[1]) Kdybychom opustili Popravčí knihu, našli bychom podobnosti ještě nápadnější: na př. o tom, jak v říjnu 1431 vpadají vojensky bratří *Sokolové z Lamberka* s panem *Jevišovickým* z Kunštátu a jinými do Rakous (tentokrát pod korouhví husitskou). Srv. *Tomka*, IV, 501.

(Str. 53)

[1]) Popr. kniha, 26, 36, 38. Prvý svědek, tázán r. 1420, ví-li „o knězi Biskupci s jeho tovařistvem", posílali-li jaké listy k jich knězi mezi sebou a které úklady činili, odpověděl, že nic o tom neví a neslyšel. Jiný svědek r. 1423 tvrdil, že Biskupec soudruhy navodil, aby spálili poutnické sídlo Kajov u Krumlova, tu jeskyni ďáblovu (ale na smrt jda, toho odvolával). Jiný dí, že po Biskupci vrátil komusi ukradený peníz.

[2]) Popr. kniha, str. 25: jde o vyznání z r. 1420; ty kněží jmenuje: kněz Michal, kněz Prokop, kněz Petr. Jde ovšem o kněží táborské.

[3]) Srv. výše str. 7-8.

[4]) Tak chápe věci i *F. Mareš* v ČČM, 1899, 76.

(Str. 54)

[1]) Srv. výše str. 11, p. 4 a níže str. 165, p. 2.

(Str. 55)

[1]) Jde o *trojí* zhruba shodné vyznání z r. 1423, v tom samého kuchaře pana z Rožmberka, Dietla, jenž přijal úplatek, aby jed „v cinádr vsul, když by pánu štiku dal jísti, že to sám pán jí, aby jich víc neotrávil". Dietl měl také ve chvíli, když by přitrhli Táboři, zapáliti hrad („na pavlači ty komórky) — „aby to učinili

tomu pánu, ježtoť se zákonu božímu protiví a že z něho žádného hříchu nemají, aby tu jeho peleš vypálili." *Toman* (VUSp, 1893, 62) ukazuje právem na mravní ničemnost vyznání pana z Rožmberka, v listu jeho ke králi Zikmundovi z října r. 1425 (Arch. čes., III, str. 7), kde píše, že nepřátelům pro jich velikou sílu nemůže překážeti, nemaje tolik lidu co dříve, „než což jediné kradí mohú okolo vojsky, i také jinde, kázal sem překážeti. Byť je večeli (věšeti?) jako prvé zjevně nesmíme: než podtají kohož lapí, utopí aneb umoří." Možno vzpomenouti i listu kněze hradeckého Ambrože Žižkovi z r. 1423, že „strana Opočenských" (srv. str. 194 výše) najala proti Žižkovi úkladného vraha. Ale jak z výše pověděného zjevno, nebyly methody táborské v zápase nikterak mravně povýšenější.

KAPITOLA TŘETÍ (str. 59—164).

(Str. 60)

[1]) Srv. o Vavřincovi a o vzniku a povaze jeho kroniky díl prvý, str. 37 sq. a 221 sq.

(Str. 61)

[1]) Připomínám již zde, že pozdější český překladatel tuto pochvalu vynechal. Podobně karakterisuje Vavřinec později nového hejtmana Bzdinku, Želivským dosazeného. Straníci Želivského chválili jej, jako „veritatis evangelice precipuum defensorem" (str. 514).

[2]) Supra modum audax et strenuus.

[3]) Na prvém místě jmenuje pana Břeňka ze Švihova či z Riesenberka z rodu panského, na druhém Valkouna z Adlaru, rytíře. Prvý byl z Plzeňska, druhý z Klatovska; teprv na třetím Žižku.

(Str. 62)

[1]) Srv. *Vavřince*, l. c., 435, 447—9, 450, 453.

(Str. 63)

[1]) Jméno Vaňka Pinty, majitele domku snad někdy Žižkova na Táboře, je dosvědčeno v nejstarší knize táborské. Srv. *Tomek*, Žižka 35 a Žižkův Sborník, str. 148. Zabití pana *Oldřicha z Ústí* je kusem rodinné tragedie, náboženským rozporem patrně naplněné. Oldřich držel po otci Janovi z Oustí jednu čtvrtinu města a panství Ústí a hrad Hradiště, jejž Táboři proměnili, osadivše jej, v své město Tábor. Většinu ústeckého panství držela druhá větev pánů z Ústí, z nichž *Jan* na Kamenici, bratranec dotčeného již Jana, otce Oldřichova, měl za choť *Annu z Machova*, nejhorlivější husitku v Čechách, již v době Husově („saevissima Jezabel" protihusitských veršů; srv. díl I., str. 24, pozn. 1); její muž a jeho příbuzní, páni z Ústí, byli známí jako hlavní podpůrci počínajícího se kacířství (ibid. a *Höfler*, I., 553); pana *Oldřicha* z toho autor výslovně vyjímá. Na Ústí našla také útočiště řada kněží, mezi Tábory později proslulých (mistr *Jičín*, *Kániš* atd.; srv. Staří letop. III., 472); zajímavo je, že na blízkém *Kozím* hledal pobytu

a ochrany i *Hus*. Po vypuknutí revoluce stal se pan Oldřich obětí své věrnosti k staré víře, jež v tom okolí a prostředí jevila se již takřka provokací; příbuzný jeho *Prokop* z Ousti a Kamenice, syn Anny z Machova, byl to sám, jenž zmocniv se násilím celého města Ústí, vyhnal mnichy odtud a jak se zdá, připojil se k Táborům, kteří s počátku uznávali jej za pána Hradiště hory Tábor. — *F. M. Bartoš* ovšem (Nár. Osvob. 2. září 1924) shledal, že zpráva, jako by při vraždách v Sedlci velel Žižka, je „výmyslem zloby frivolního *Enedše Sylvia*", u něhož prý jedině se vyskytuje a jenž „vynaložil všechen um, aby zhanobil památku Žižkovu" atd. atd. Vskutku zprávu, že to byl Žižka, jenž dal v Sedlci spáliti pana Oldřicha a jeho lidi, má již kronika t. zv. starého kolegiáta (srv. níže); odtud přímo a z Vavřince nepřímo vysvítá, že Žižka v Sedlci byl a velel; pro kritického historika jest rozhodnouti se pouze mezi versí, již má Vavřinec a již z neznámého *českého* pramene *převzal* Sylvius nebo mezi versí Star. kolegiáta. Podle Bartoše zabili pana Oldřicha sedláci z trestu za jeho krutost. T. j. údaj pramene nahradí Bartoš jednoduše vlastní kombinací.

(Str. 64)

[1]) Srv. díl prvý, str. 38.

[2]) Podobně jako v Prachaticích, dí Vavřinec v traktátu, stalo se Němcům v Bystřici (Nové, u Jindř. Hradce), ale v kronice se Vavřinec k tomuto případu již nevrací. V Bystřici a ve Vodňanech se Vavřinec o Žižkově účasti nezmiňuje. Ale Žižka tu nepochybně velel, jako v Prachaticích.

(Str. 65)

[1]) L. c., str. 469.

[2]) Srv. díl prvý, str. 40, 43 sq., 51 sq.

(Str. 66)

[1]) Srv. líčení hrůz při dobytí Českého Brodu (str. 478), kde Žižka přítomen nebyl. O Žižkově pálení kostelů jen zmínka na str. 481.

[2]) Srv. str. 478, 483 a 356. K tomu str. 388, 364; str. 481 je zmínka o „genus Thaboritarum".

[3]) Srv. níže str. 159.

(Str. 67)

[1]) Srv. díl prvý, str. 117 sq.

(Str. 68)

[1]) Srv. o tom zajímavé výklady *Jar. Fikrle* v ČČH, 1903, str. 259 sq., 420.

[2]) V orig.: insignium.

(Str. 69)

[1]) V orig.: quasi arcus dolosus. Srovnání má asi zcela konkretní obsah, pohříchu mně neznámý.

[2]) Jde tu o místo, jehož se dotkl již *Fikrle* v článku svém Čechové na koncilu basilejském v ČČH, IX, 425. Já děkuji za přepis obou textů archiváři *Jaroslavu Prokešovi*. Citát prvý (výše volně přeložený) je z rkpsu praž. univ. knihovny IV H 17, fol. 85b, kus druhý z rkpsu vatikánského lat. č. 4063, f. 172b—173a. Protože Prokeš vydá tiskem celou trilogii Štěpánovu (srv. *Prokeš*, Prokop z Plzně, p. 160), spokojuji se přepisem místa o Žižkovi: . . . exemplo Judaeorum, qui pro Jhesu coram Pilató Barrabam, insignem latronem, ita ipsi pro domino naturalí insigniorem latronem et predonem, quam fuit Barrabas, nomine Zizkam, pro domino statuentes, more Luciferi nullum superiorem, quibus ex debito obligantur in obediencia, paciuntur sed velud lupi effrenati suis et per se adinventis legibus constringuntur.

(Str. 70)

[1]) Srv. díl prvý, str. 34.

[2]) Srv. *Prokeš*, Prokop z Plzně, pozn. 158. Ondřej z Brodu, jak vyloženo, mluví o Viklifistech vůbec; jako zvláštní sekty jmenuje Valdenské, Tábory a Adamity.

[3]) Srv. citát z Pálčových výkladů u *Höflera*, Script., II, 480, pozn. a *Bidlo* v ČČM, 1895, 450 (Höfler neví, že jde o text Pálčův), kde se zásada o trestání hříchů zjevných vykládá tak, že kněžstvo má býti trestáno skrze krále a pány a *páni od lidu poddaného*. Srv. však dva citáty u *Bezolda*, K dějinám husitství (str. 52, pozn. 151), z nichž zřejmo, že i jiní protivníci Husitů (v tom Stanislav ze Znojma) podobným způsobem důsledek nauky Viklifovy pojímali. Stanislav ze Znojma ovšem nepoznal textu artykulů, také odpověď doktorů z r. 1420, artykuly prý se obírající, jak ji Bezold cituje, nemohla se opírati o text artykulů nám známý (srv. větu její: si liceret *cuilibet* peccata indifferenter corrigere . . .). Zdá se, že i Páleč psal pod dojmem nauk, táborskými radikály v jeho době rozličně šířených; se zněním čtvrtého článku pražského se výklad jeho rozhodně nesnáší.

[4]) Srv. díl prvý, str. 63 sq.

(Str. 71)

[1]) Srv. díl prvý, str. 32 sq.

[2]) Srv. díl prvý, str. 156.

[3]) Srv. str. 52 sq.

[4]) Srv. str. 84 sq.

[5]) Srv. s plným textem (díl prvý, str. 85) text Starých letopisů (l. c., 473, pozn.):

> Tehdáž roztržení veliké stalo se u víře křesťanské,
> zahubeno bylo nayprv kněžstvo, potom zboží panské;
> divné tehdy bíchu roty silné,
> náboženství tehdy bíše velmi divné:
> ktož nejukrutnější zloděj a morděř bíše,
> ten heslo obránce zákona božího jmějíše.
> Statky cizí berúce, lidi mordujíc, věrnými se nazýváchu,
> o boží zákon ústy mluvíchu a zboží cizího pevně se držíchu.

(Str. 72)

[1]) *Tomek*, Žižka, 172, *Toman*, l. c. a *Urbánek* (v Žižkově sborníku, 40 a Žižka, str. 240) vykládá zmínku o „kázni" Žižkově na *disciplinu*. Slovo lze někdy tak vyložiti, ale v našem verši znamená patrně *trest, bití, trestání* („*kázeň tvrdú*"). Srv. příklady v *Gebauerově* Slovníku staročeském, II, a níže na str. 73 v soudobém „Rozmlouvání se smrtí".

[2]) *Stefan Vrtel-Wierczyński*, Rozmowa czlowieka ze śmiercią w literaturze średniowiecznej polskiej i czeskiej. Lvov 1926. Zvl. otisk z Pamięt. Liter., ročník XXII—III. Z drukarni zakladu narod. imienia Ossolińskich. Str. 50.

[3]) Chybí začátek a v pokračování několik stránek; tyto lze však doplniti z pozdějšího vydání téhož textu pod titulem „Hádání člověka se smrtí", tištěného ke konci 16. stol. Práce prvá má v knihovně Nár. musea signaturu 25 E 2 (staré tisky), druhá 27 F 27.

(Str. 73)

[1]) Koba je krkavec nebo havran. Ze staroněmeckého: koppe.

[2]) Zmínka skládání o milostivém létě (člověk by chtěl dožíti se léta milostivého; Smrt jej poučuje, aby na to nespoléhal, že je beztoho od papežů vymyšleno) nedává dost opory k datování, protože je řečena příliš všeobecně. V dané situaci by mohlo jíti o milostivé léto r. 1423 (pozdější bylo až r. 1450).

(Str. 74)

[1]) Srv. díl prvý, str. 21, p. 6 (ale oprav odkaz na Fontes V, 355 (místo 345).

[2]) Sitzber. vídeň. akad. 36 (r. 1861), str. 158.

(Str. 75)

[1]) Je vydáno *Höflerem* v Geschichtsschreiber der hus. Bew., I, 528—534 z rkpsu basilejského. Rukopis sám zachycuje v nadpisu obsah sepsání tituly: De origine Taboritarum et quibusdam Wiclifistarum horrendis actis. De morte regis Bohemie et ejus inopi sepultura. Z dvouřádkového přípisku na konci se zdá, že kopista věděl, že text, jejž opsal, byl kýmsi poslán ve formě dopisu. Možnost, že se to stalo až v době basilejského koncilu (jeden rukopis je zajisté zachován v Basileji), není vyloučena. Ale tím není řečeno, že by sepsání pocházelo teprv z té doby. *Palacký* (Děj., III, 1, 283) poznal mladší rukopis Anonyma v býv. dvorské knihovně vídeňské. *Pelzel* (Kön. Wenceslaus, II. díl) cituje totéž sepsání častěji pod titulem *Incidentia*. Pelzel vykládá (ibid., Vorbericht), že jde o kroniku knihovny lobkovické v Praze, psanou kol r. 1450, která vypravuje většinou o knížatech slezských a sahá časově až k počátku válek husitských a která se počíná slovy: Incidentia anno 1242. Z toho by se zdálo, že písař lobkovického rukopisu prostě připojil text našeho sepsání k své slezské kronice. — O spisku, jímž se obíráme, psal podrobněji *Šimák* v ČČH, 1920, 171 sq. a dospěl k dohadu, že autorem byl *opat zbraslavský Jan* († 1424, snad v Žitavě ve vyhnanství). Jsou ovšem možné i jiné dohady. Pro kom-

binace o autorovi kladl bych důraz zejména na to, že spis jeho ví, že král přijímal naposled Tělo páně o velký pátek (16. dubna), jak bylo zvykem jeho od mnoha let, dne 15. srpna že ho již přijmouti nemohl, protože vrhl, ale že se přece vyzpovídal. To tuším ukazuje přímo k členu dvora. — Zmínka *Novotného* v brožuře Žižkova doba, I, 16, že spis byl složen r. 1420, je snad chyba tisku.

(Str. 76)

¹) Spisovatel líčí souvislost podrobněji: nově králem dosazení konšelé novoměstští měli zvědy v shromáždění „táborském" u Bechyně 22. července. I oznámili králi, co tam proti němu usneseno; vyhnali také ze škol u farních kostelů žáky husitské. Proto došlo v Praze 30. července k útoku na radnici.

²) Srv. podobná slova v obraně postupu panského z r. 1394 u *Palackého*, II, 2, 300, p. a 325—6, p.

(Str. 77)

¹) Povstání, dí se tu, ušetřilo jen kláštera sv. Prokopa na Sázavě a cisterciáků v Ojbíně; z klášterů mnichů žebravých, jež zbořeny vesměs, ušetřen klášter sv. Jakuba v St. Městě, jejž zachránili řezníci staroměstští; v něm zřízena zásobárna potravin; *za života krále Václava* byl zbořen jenom kazatelský klášter v Klatovech a v Plzni, Žatci a Lounech šest či sedm. Ve výčtu měst, kde se vraždilo, chybí ku podivu Prachatice.

²) Anonym dí, že obrazy rozbíjeny byly na rozkaz staroměstského purkmistra Jana Bradatého (u *Vavřince* že se svolením jeho). Praví, že konšelé staroměstští (až na pět jménem vyčtených) byli pobitím novotných konšelů novoměstských zvlášť rozradostněni, podobně skoro všichni konšelé malostranští.

³) Srv. o tom *Šimáka* v ČČH, 1920, 172, pozn. a *Pelzla*, Wenzel IV, II, 689, p. 4.

⁴) Detail ten („rozházení kostí") nemůže srovnávati se s pravdou již proto, že tělo bylo ještě nezetlelé (později, snad 1423, přeneseno tajně k sv. Vítu). Zdá se, že tu jde o zprávu, jež se v letopisech domácích vyskytuje i jinde a kterou písař Pelclova kodexu doplňoval předchozí text našeho Anonyma. O ošklivé scéně zbraslavské srv. *Tomka* IV, 95; *Palacký* ji přešel mlčením.

(Str. 79)

¹) Srv. k tomu *Palacký*, Urk. Beitr., str. 51, 38, 60, 63, 101, 102, 119, 191, 271, 531; Archiv český III, 3, 300 a Cod. dipl. Lusatiae super. I (1896—1899), jehož zmínky jsou z části již u Palackého. Nové jsou jen ze Zhořeleckých soupisů o týdenních vydáních obce. V nich pozoruhodno je, že v datech z října 1424 nenajdeme, že by v Zhořelci vzbudila pozornost zpráva o smrti Žižkově; došla-li, jak pravděpodobno přece, jest aspoň jisto, že Zhořelečtí nevypravili nikam posla, aby novinu dále oznámil, jak bylo při důležitých zprávách pravidlem. V „Reichstagsakten" doby Zikmundovy není v letech, o nichž mluvíme, *ani jediné zmínky o Žižkovi.*

²) Jiří *Leidinger*, Andr. v. Regensburg sämtl. Werke. Mnichov 1903.

(Str. 80)

[1]) Srv. díl prvý, str. 65.

[2]) Puchníka zvolila ovšem arcibiskupem kapitola, ale pravděpodobně pod vlivem Zikmundovým, nikoliv Václavovým.

[3]) Je-li řeč o soudobé tradici *o králi Václavovi*, třeba upozorniti také na karakteristiku krále, již najdeme u kronikáře, který Václava znal osobně, *Eduarda Dintera* († 1448; psal své hlavní dílo, kroniku brabantskou, v letech 1445 až 1447) a již převzala kompilace z 2. pol. 15. stol., známá pod jménem Magnum chronicon Belgicum (vyd. Pistorius-Struve, Script. rer. germ., III, 355—6). Dinter byl r. 1412 u krále na Karlštejně, byl na Točníku i na Novém hradě u Prahy, jsa mezi posly vévody Lotrinského ke králi; na Karlštejně ukazoval mu král drahocenné obrazy předků svých, vévod brabantských, vykládaje, že genealogie jeho sahá až ke Karlu Vel. a hrdinám trojským. Dinter praví, že král byl muž vzdělaný (to plně znamená jeho: erat *literatus*, congrue loquens latine; neplatilo to tou dobou nikterak o každém knížeti světském). Dobrého za svého panování učinil málo nebo nic; dvakrát byl otráven, ale vyléčil se; následky otravy jevily se prý přece pálením nebo žíháním, jež jej nutilo píti. Pil-li střídmě, byl roztomilý, vtipný a výborného chování, opil-li se, stával se nepříčetným, zlým a nebezpečným. Tak se *vypravuje*, že jednou kázal kuchaře, že špatně připravil pokrm, péci na rožni, jindy aby zkusil, jaký je duševní stav zločinců ve chvíli popravy, zavolal kata, jemuž byl kmotrem a pokleknuv a zavázav si oči, poručil, aby jej sťal. Když kat ránu jen maskoval, vstal král, kázal katu kleknouti a zavázati si oči a sťal jej sám. Následuje historie o mnichu v lese, jejž král zastřelil šípem jako zvěř, pravě, že mnich má býti v klášteře a ne v lese. „Slyšel jsem také vypravovati," že když našel na stěně nápis: „Venceslaus, alter Nero", připsal hned: Si non fui adhuc, ero". Měl rád velké psy, kteří v noci léhali u jeho lože; jedním z nich byla prý v noci zdávena královna. Pozoruhodno je, že o umučení Jana z Pomuku neví Dinter ničeho; víme-li, že král sám pálil v mučírně boky jeho, máme sotva právo, abychom tradici o přímo nepříčetných kouscích královych prohlásili *vesměs* za vybájenou. Ludolf Zaháňský i Ondřej Řezenský jsou starší svědkové než Dinter. Co dřív bylo známo jen ze starých edicí Magnum chronicon Belgicum, čte se nyní v kronice Dinterově přímo, 3. díle, str. 72 sq. (ibid. str. 214 sq. o jeho poselství v Čechách r. 1412), vydaném 1857 v Collection de chroniques belges, část VIII. Srv. i co cituje *Palacký* (Děj., II, 336, pozn.) z vypravování soudobého letopisce francouzského, jenž byl očitým svědkem návštěvy Václavovy u dvoru francouzského v březnu 1398: král se nemohl účastnit hostiny na jeho počest připravené, protože, přebrav se již dříve jídlem a pitím, tvrdě spal. Zde o králi čteme: omnibus notum est, quod rudissimus existens et incomptus moribus, curialitates regias penitus negligebat, gulaeque et vino deditus, comessationes quotidianas reiterans etc. V tomto směru je svědectví Dinterovo nepochybně značnou korekturou francouzského úsudku. Co později *Žídek* (srv. níže) nebo *Hájek* o králi napsali, jeví již rysy tendenčního zveličení odmítavých karakteristik starších. O svědectvích pramenů o povaze Václavově srv. i data sebraná

Th. Lindnerem v Gesch. d. Deutschen Reiches unter K. Wenzel II (1890), str. 469—472, *Losertha*, G. d. spät. Mittelalt. (1903), 417, dále články *R. Knotta* a *G. Sommerfeldta* v MVQ DB, 37 (1899) a 47 (1909), str. 335 a 219 a str. 141, p. 2 níže.

(Str. 81)

[1]) Srv. u *Leidingera* str. 346, 367, 371, 481 a 664.
[2]) Srv. díl prvý, str. 230, pozn. 2.
[3]) Srv. v díle prvém, str. 270, p. 5 o dvojím Ondřejově výčtu českých stran v Dialogu obsaženém.
[4]) Srv. o něm díl prvý, str. 32 sq.

(Str. 82)

[1]) *Leidinger*, l. c. 349—350.
[2]) V husitské kronice (*Leidinger*, 349), mluvě o zničení kláštera zbraslavského, „jemuž krásou nebylo nic podobného na celém světě," napsal Ondřej, že opat s mnichy byl, jak se vypravovalo, hozen do studně a zasypán kameny. K tomu si později připsal Ondřej po straně: R. 1425 řekl mi jistý *Čech Vavřinec*, že byv od věrných v přestrojení (protože byl klerik, „scolaris") vyslán k vyšetření pravdy, přišel do Zbraslavi a našel ji pustou. Ale mniši, jak tamější sousedé ujišťovali, byvše varováni od věrných, unikli všichni až na jednoho, jenž spadl se zdi. Srv. o svědku Vavřincovi níže.
[3]) Srv. u *Leidingra* str. XX a 158. Ve třech rukopisech mnichovské dvorské a státní knihovny, jež opisoval v l. 1441—1452, sluje kopista *Všerobec*.

(Str. 83)

[1]) Srv. k tomu všemu *Leidingra*, l. c., 121, 128, 142—5, 150, 349, 474, 477, 481, 485.
[2]) Srv. výše str. 82, pozn. 2.
[3]) Vydal *Höfler*, Geschichtsschreiber etc., I, 621—632. Že sepsání náleží do doby po smrti arcibiskupa Konrada († v pros. 1431) a před vystoupení českých poslů v koncilu basilejském, vyplývá z něho jasně. Že je z r. 1432 usuzuji z opětovné zmínky (str. 626, 630), že husité (mistři universitní) vydali *letos* v českém jazyku řadu článků, jimiž se v obřadech církevních přihlašují k církvi obecné. To týká se patrně artykulů z 6. ledna 1432 otištěných v Arch. čes. III, 268, ale tam chybně k r. 1428—9 datovaných (srv. i díl prvý, str. 245, pozn. 4); klausuli „quod semel placuit, amplius displicere non potest", kterou Anonym z artykulů cituje, najdeme vskutku v projevu z 6. led. 1432. Datum Anonyma, že Čechové odpírají jíti do Basileje, ač jim koncil povolil slyšení, ukazuje k tomu, že sepsání náleží jednak do doby před 10. únorem 1432, kdy sněm český se usnesl pozvání basilejské přijmouti, jednak za prvé dny ledna 1432, kdy sněm novoroční odložil rozhodnutí o Basileji k sněmu příštímu. Srv. i *Tomka*, IV, 509—11. Zmínka Anonyma, že kněží husitští v *Jindřichově Hradci* drží se již ritu katolického (str. 626), nedává pro nedostatek zpráv o situaci v Hradci opory k datování, je však zajímava pro

město pana Menharta z Hradce, nejvlivnějšího vůdce utrakvistické šlechty v letech třicátých a čtyřicátých.

(Str. 84)

[1]) Srv. díl prvý, str. 25. Jde o projev university z března 1417.

[2]) Srv. plnější citaci v díle prvém, str. 271, pozn. 6.

[3]) Tu zmiňuje se autor o nástupci Husově v Betlémě, knězi *Havlíkovi*, jejž novotáři dřív velebili, že káže lásku a pokoj a potom, když vystoupil proti kalichu, pronásledovali, a o *Mikuláši Chudém* (z Lobkovic), jenž vymohl u krále dekret kutnohorský (desiderium cordis eorum in effectum perduxit). Ale když potom postavil se proti omylům jejich, skládali naň posměšné písničky (Mikulaj otrubník" atd.) Naopak zas měli *arcibiskupa Konrada*, jejž dříve stíhali posměchem, za dobrého, jakmile se přidal k sektě jejich. Z ostatních výtek Anonyma zaslouží pozornosti: novotáři vyčítají pravověrným kněžím, že z kalicha nechtí podávati z pohodlí: proč však sami nechtějí slyšeti zpovědi věřících a říkati kanonické hodinky? Proč dovolují a starají se, aby místa řádných kněží farních, jimi vypuzených, zaujali zloději a lupiči? Z lakomství viní ty, jež od kostelů vyhnali, aby nasytili vlastní lakomství. Najdeme tu i ohlas výkladů Táborových v hádání s Václavem (srv. díl prvý, str. 91, 94): kacíři tvrdí, že všechno zlé, jež provozují nad věrnými, konají z *vůle boží*. Nerozeznávají mezi vůlí, jež připouští a jež schvaluje, svádějíce tak zlobu svou na původce všeho dobra, Boha.

(Str. 85)

[1]) Srv. na př. na str. 630, kde autor zmiňuje se o domnělé nauce Viklifově, odsouzené v Praze a Kostnici, že Bůh má poslouchati ďábla. Odtud odvozen útok: podle Viklifa měl křesťan býti poslušen i ďábla, ale Viklif i čeští žáci jeho upírali a upírají dosud poslušnost papeži a prelátům, jsouce v tom poslušni ďábla.

(Str. 86)

[1]) Srv. str. 281, pozn. 7. Projevy tištěny jsou v Mon. concil., I, 529—532 podle opisu Carleriova; jiný opis je v dvorské knihovně vídeňské, č. 4704.

[2]) „Compresserunt et angariaverunt" opakuje se znovu na str. 532 v řeči konšela Kováře.

[3]) Srv. k tomu data *Tomkova*, Děj. Prahy, IV, 370—1, 642—3. Shromáždění, v němž projevy výše citované byly učiněny, bylo asi 21. pros. 1434 v Táboře; jemu předsedal ovšem pán — Jan Roháč z Dubé. Srv. *Tomka*, l. c. 669.

(Str. 87)

[1]) Srv. díl prvý, str. 135. Prvou část své kroniky dokončil Mikuláš r. 1435.

(Str. 88)

[1]) Srv. versi *Enedáše Sylvia*, že do Prahy přišlo z „hor" asi 400 mužů i žen. Žižka je k sobě přivinul a přes Vyšehrad nedbale střežený na místo, kteréž Křížky slove, bral se jest. Tu na 40.000 mužů kacířských se sešlo, kteří vidouce své množství

nabyli odvahy ke všemu zlému. Mnoho tu proti císaři Zikmundovi bylo vymyšleno a ustaveno. Potom Žižka návodem Korandovým pospíšil do Plzně . . .

[2]) *Höfler*, II, 478, 479. Věta, o niž jde, zní v originále: cum generosis ac famosis *predictis* militaribus se mutuo et invicem confirmantes . . .

[3]) Srv. díl prvý, str. 46, 54.

[4]) L. c. 488.

(Str. 89)

[1]) Srv. díl prvý, str. 132—5.

[2]) *Höfler*, II, 70. — Všechny ty analistické kusy jsou také otištěny ve svazku Fontes rex. bohem., jenž obsahuje i kroniku Eneáše Sylvia, ale jenž nedostal se na veřejnost. Jsou tam shrnuty na str. 2—13.

[3]) O Cafúrech a Kasalických srv. díl prvý, str. 89, p. 3 a níže str. 132, p. 1 a 145, p. 1. Smysl slova „cafúr" poodhaluje, tuším, text Starých letopisů *B*. Text *Palackým* vydaný, mluvě o bojích v Hradci Král. r. 1437 (str. 99, č. 251), dí: vidúci obec Hradecká, ano se proti nim drabanti a žoldnéři rotí a smlúvají, aby jim do sklepův nahlédli . . . Ale v *B* čteme při té příležitosti: „neb jim již chtěli *cafúři* nahlédati do sklepův". Ti drabanti a žoldnéři, kteří se tu zovou „cafúry", byli táborští straníci kněze Ambrože.

[4]) *Höfler*, II, 68—9, II, 62, II, 67—8.

[5]) *Höfler*, II, 71—3.

[6]) *Höfler*, II, 64.

[7]) *Höfler*, I, 65.

(Str. 90)

[1]) *Höfler*, I, 47. —. Dohady o autoru srv. u *Šimáka*, ČČH, 1920, 168; myslí na *M. Václava z Drachova*, člena koleje Karlovy († 1469), jednak proto, že „Chronicon" má zprávu o rozebrání a pokažení knih v koleji Karlově za bouře po stětí Želivského, jednak proto, že věnuje pozornost Betlému, kde Václav z Drachova byl nástupcem M. Jakoubka. Námitku *Novotného viz* v Žižkova doba, I. c., I, 24 (soudí, že anonymita lépe sluší tomu spolehlivému, ale nijak nevynikajícímu záznamu).

[2]) Srv. o vzniku a povaze jeho *Šimáka* ve Věstn. Č. Akad. 1918, 170 sq.

[3]) Text *Horčičkův* srv. v MVDGB, 37 (1899), str. 461 sq. Hořčička upozorňuje, že *opis* kodexu, v němž je náš text obsažen, *byl dokončen* (Martinem z Bíliny) v Plzni *v prosinci 1430*. To je důležito zejména pro stáří tradice, že kalich začali podávat Jakoubek a *mistři drážďanští*. Edice *Dobnerova* v Mon. hist. Boh. IV, 131 sq a (z téhož rukopisu) VI, 484 sq. Opravená recense části, roku 1420 se týkající, u *J. Pekaře*, Zprávy pramenů o boji na hoře Vítkově (1926), str. 14. Srv. článek *A. Bachmanna* v MVGDB, 35 (1897), 210 sq, *F. Mareše* v ČČH, 1903, 203—204 a *F. M. Bartoše* v ČČM, 1920, str. 2—3. O českém textu části Chron. breve srv. *Golla* ve Fontes, V, XLV, 4. odstavec a ibid. str. 627.

(Str. 91)

[1]) Tak oba texty u *Dobnera*; text *Hořčičkův* má: cum magistro Theutonicorum de Dr.; kronika univ. pražské (Fontes, V, 580): cum magistro *Petro* Theutonico de Dr.

[2]) Vydal *Höfler*, Script., I, 76—8 pod nadpisem „*Appendix*. Ex antiquitatibus regni Bohemicae Ms." O zlomku psal *Bachmann* v MVGDB, 35, 210 a *Fr. Mareš* v ČČH, 1903, 204. Text Höflerův liší se dost zajímavě od textu Chronicon breve: škrtá totiž z textu „Chronicon breve", že Hus byl kacíř, že Jakoubek je kacíř, škrtá i větu, že arcibiskup Konrad později upadl v heresi. A datum o vystoupení Husově v Kostnici doplňuje a opravuje v duchu Husovi příznivém (měl glejt od Zikmunda, přál si dosáhnout slyšení k rozpravě o kusech proti němu zdvižených, byl upálen, že nechtěl poslechnouti nařízení knížat a doktorů), nemá také omylu, že Jeronym byl upálen „statim" po Husovi. Ostatní rozdíly nepadají na váhu; za zmínku snad stojí, že v textu u Höflera chybí slovo „bohatí" ve větě, že (r. 1408) kanovníci a bohatí faráři byli pronásledováni a zabíjeni. Máme tedy dvojí versi „Appendixu", původní, jež přešla (až na poslední odstavec) do „Chron. breve" a jinou, husitsky zmírněnou, v rukopise třeboňském, jež snad byla i, jak uslyšíme, dodatkem ke kronice t. zv. kolegiáta v rukopise darmštadtském. Zmíněný poslední odstavec „Appendixu" třeboňského, jenž chybí v „Chron. breve", vypravuje o „roku 1418 a následujících" a jejich třech pohromách, jimiž chtěl Bůh *naznačit zlo budoucí*. Výčet a popis těch zel (mouchy, tuhá zima 1419, mor ovcí) ukazuje, že odstavec byl psán v době, kdy již silně proniklo kacířství pikartské („házeli tělo Kristovo na zem a šlapali po něm), kdy země poznala vpád zahraničního křížového vojska (zajímavo je, že katolický autor si tu ztěžuje na zabíjení domácího lidu křižáckým vojskem u Žatce a Mostu, tedy r. 1421, ač hned na to naříká na špatnost téhož lidu, jenž odvrátil se od pravdy a lásky Kristovy a stal se zločincem a ledovým mstitelem proti Bohu a zákonu jeho). Mor ovcí srovnává s morem kacířství, jímž nakaženi byli nejdřív kněží a potom laikové, s morem, jenž *dosud zuří v zemi*. Tento poslední odstavec o událostech r. 1418 a let následujících nepojal sestavovatel „Chronicon breve" (na rozdíl od odstavců předchozích) do svého sepsání. Soud *Palackého* (spis proti *Höflerovi*, str. 20), že „Appendix" je „ein durchaus wertloses Product" je jistě ukvapený.

[3]) *Bartoš*, l. c., namítá myšlenku o dvojí recensi.

(Str. 92)

[1]) Srv. díl prvý, str. 178 a str. 280, pozn. 2.

[2]) Scriptores I, 50—65. *Höfler* vydal spolu jako dodatky něco zpráv až do r. 1439, ale nevydal dobrou polovici kroniky, t. j. celou partii, která analisticky sleduje události české od praotce Čecha až do r. 1418. Srv. *Mareše*, ČČH, 1899.

[3]) O „kronice "třeboňské a o otázce, je-li latinský text její či české vzdělání původní, srv. bystrý výklad *Marešův* v ČČH, 1899, 135 sq a nověji výklad *Šimákův* ve Věstníku Čes. Akademie 1918 (text *Höflerův* je částí čísla 6. u *Šimáka*, str. 6);

výklad *Marešův* ukázal se býti správným; *Kroftovy* vývody srv. ve Věstníku Úč. spol. 1987 a v ČČH, 1899, str. 248.

[4]) Otiskl jej *Pelcl* v Scriptores rer. boh., II (1784), str. 448 sq.

(Str. 93)

[1]) Po uvedené zprávě o Žižkovi následuje totiž noticka o dobytí Ústí skrze Tábory (30. břez. 1420) a o bitvě ve Vožici (4. dub. 1420) a *pak teprv* čteme o příměří učiněném mezi Pražany a královskými v Praze 13. listop. 1419 a o vtržení Žižkově do Plzně. (Pozoruhodno je, že tu již není slova o panu Břeňkovi — zatlačil jej Žižka.)

[2]) V kronice třeboňské na jednom místě (*Höfler*, l. c., str. 60, prvý odstavec nahoře) je patrno na př. očitě, jak taková marginalie byla nešetrně kopistou vražena do textu, jehož věcnou souvislost rozbila.

[3]) V textu *Q* (srv. níže) je týž text přeložen: Tuto Žižka *vynikl mezi lidem* neb tuto počal bojovati a bojoval až do smrti.

(Str. 94)

[1]) Podobně svědčí Staří letopisové, rkp. *G* (*Palacký*, l. c., 32, pozn.).

[2]) Poznámka *Bartošova*, Do čtyř praž. artykulů, 39, že můj výklad (míní formulaci jeho v ČČH, 1925, 303) „sotva může přesvědčiti", je pozoruhodna jen tím, že se mé argumentaci cele vyhnula. Věnuje však zvláštní pozornost domněnce zcela vedlejší, že si Žižka a Mikuláš z Husi úlohy rozdělili. Zapomněl jsem prý, že Vyšehrad byl od 25. října v rukou Pražanů. Odpovídám: to přece není na překážku dohadu, že si úlohy rozdělili. Nemusilo k tomu dojíti přece teprve *po* 25. říjnu!

[3]) T. j. že Žižka vedl lid k shromáždění „na Křížkách" přes hrad vyšehradský, nedbale střežený a že ti, kteří z Křížek se potom vrátili do Prahy, se hradu zmocnili.

[4]) Srv. díl prvý, str. 80.

(Str. 95)

[1]) Čteme tak ve zprávě k r. 1423 („veliké krupy bily Švamberka s jeho šibalstvem od Panny hradu jedúce") a zprávě k témuž roku, že u Týnce u Hory Kutné byl Lupáč, hejtman táborský „s svými šibaly" přemožen od Pražan. V *A* i v originále čteme v této souvislosti jen „se svými", event. „cum suis complicibus". — Z jiných drobných rozdílů překladů *Q* a *A* vytýkám: v *Q* chybí k r. 1393 ve zprávě o suchu dodatek, že to bylo na paměť utopeného *doktora Johánka* (chybí i v originále, t. j. v kronice třeboňské), k r. 1412 má *Q* víc: téhož léta počala se nenávist od světských proti kněžím (ale tutéž větu má kronika třeboňská), k r. 1417: Tuto *sedláci* počali se na *Tábor* scházeti („hic villani inceperunt in Thabor convenire" čteme i v originále, t. j. latinském textu kroniky třeboňské); časová vročení v této partii do r. 1419 jsou ovšem namnoze zmatena. K r. 1422 vynechává *Q* v zprávě o smrti Želivského, že *Želivský* byl „udatný bojovník". Ani těchto slov nezná ori-

ginál; jinými slovy: vidíme, že *Q* je věrnějším překladem latinské předlohy než *A*. (Zpráva o Želivském, v *Q* slovně přeložená, je v originále jen marginální notou!) Místo tří posledních noticek v *A* stojí v *Q* dosti podrobný výklad o pohromě Sirotků v Uhřích r. 1431, o sněmech r. 1431 a 1432, velkých deštích a velké povodni toho roku. Rukopis *Q* Starých letopisů je nyní v zemském archivu v Brně; dříve byl v Štokholmě. Srv. o něm *Šimáka* l. c.

(Str. 96)

[1]) Srv. *Dobnerova* Monumenta, III, 43—62.

[2]) Maxima et insensata ac pomposa elacio, jejíž hlavním původcem byl kazatel Jakub Vlk, multe eloquencie ac facundie enodator. L. c., 61.

[3]) Prosbu o milosrdenství boží odůvodňuje zápis: „quia omnes predestinavit hos et prescivit". A pokračuje: jiní (t. j. Táboři a Sirotci, kteří nebyli zabiti nebo upáleni u Lipan) „rozešli se po celé zemi se svými hejtmany *C* a *M*. Ty svěřujeme Bohu, jemuž náleží soud, aby je všechny ráčil povolati zpět na cestu věčné spásy." Věty, jak zřejmo, nedávají jasného smyslu; *Šimák* (srv. pozn. následující) má za to, že tu jde o připisek jiného autora. *C* a *M* je snad číslo: 1100.

[4]) Srv. o textech latinské „Cronica Bohemorum" a jejich souvislosti vnitřní pronikavý rozbor *Šimákův* ve Věstníku Čes. Akad. 1918, str. 170 sq. Kromě rukopisu musejního jsou tu ještě texty *vyšebrodský* a *děčínský*, jež obsahují zprávy až do r. 1440. Pohříchu nebylo mi lze s nimi se přímo seznámiti. *Šimák* dí pouze, že stanovisko jejich je protihusitské.

[5]) Srv. *Palacký*, Documenta, str. 568 sq.; text došlý do Olomouce podle opisu Václava z Jihlavy viz u *W. Saligera* Über das Olmützer Stadtbuch etc. (1882).

(Str. 97)

[1]) Srv. *Palacký*, Documenta, str. 561.

[2]) *Palackému* i *Tomkovi* data tato zůstala neznáma. Zpravodaj líčí v nich také, jak za těch 10 hodin, kdy Táboři v městě vládli, rozsekali a zneuctili obrazy v kostele, pobrali kalichy a klenoty a roucha kostelní.

[3]) Srv. texty v knize *Vil. Saligera* Über das Olmützer Stadtbuch des Wenzel von Iglau (Brno 1882), str. 20—21, 24—26, 34—36. Před tím je otiskl již *Loserth* v MVGDB, XIX (1881), str. 81 sq., a to z opisu *Bočkova* z městského archivu brněnského. Z téhož pramene citoval je po kusech v poznámkách též *Petr Chlumecky* v svém Carl von Zierotin (1862), str. 4 sq. Za upozornění na Václava z Jihlavy děkuji kol. *R. Urbánkovi* a *Fr. Hrubému*.

(Str. 98)

[1]) Srv. zmínku o něm u *Palackého* Urk. Beitr. I (1873) str. XI; Palacký otiskuje z listáře řadu listů olomúckých, ale jen z let 1425—1430. Listy jsou psány ovšem Václavem samým; z nich šíře zajímá přípis adresovaný knížatům německým podnikajícím r. 1427 v červenci vojenskou výpravu proti Čechům: velebí vzrušeně jejich úmysly proti kacířům a vyzývá k setrvání. Poznamenává, že ka-

cíři shánějí na Moravě sedláky, ničemy a zahaleče bez oděvu i odění, jen aby rozmnožili své houfy, jako to dělají v Čechách (l. c., I, str. 529). Podobně o shánění sedláků píše v únoru 1425 (str. 373) a květnu (393). Srv. k tomu níže na str. 134 stížnost bratra Řehoře, výše str. 113 a pozn. 1 k str. 114.

²) Rukopis je nyní nezvěstný. *Höfler* vydal text (Scriptores, I, 78—101) z přepisu *Palackého* z r. 1845. Srv. *Bartoše* v ČČM, 1924, 260.

³) Srv. o tomto traktátu *Novotného* Husa, II, 369, ČČM, 1882, str. 100, pozn. a *Truhlářův* Katalog latin. rukopisů, I, 541 (rkp. III G 16).

⁴) Nutno to ovšem není. Autor dí, že zpustošeny byly *všechny koleje* a z knihoven že vzali rozličné knihy; „mně také vzali mé knihy, mezi nimi" etc. Jde o to, můžeme-li si představiti nějaká „libraria" mimo koleje, snad v domech farních nebo ve školách k nim připojených nebo pomysliti na možnost, že traktát pisatelův byl jen uložen nebo zapůjčen do koleje.

(Str. 99)

¹) *Šimák* v ČČH, 1912, str. 11 má za to, že kolegiát čerpal z rukopisu Star. Letopisů *b*, jejž prý sepsal králohradecký písař *Krušinka*. Mám také *opačný poměr* za možný (nebo i společný pramen); předem je pravděpodobnější, že text latinský je starší českého; nad to latinský text sahá až do r. 1441 (Krušinka zemřel r. 1438); podle Šimáka pozdější recense jeho je prodloužena do r. 1441. Ale dokud nemáme řádného vydání Starých Letopisů, lze sotva odvážiti se tu tvrzení určitějšího; pokud jsem poznal text *b* Starých letopisů, soudím, že jde o pozdní práci z druhé pol. 15. stol., jež ovšem užila dat hradeckých, v tom tedy i Krušinkových. — Vzdálenou, patrně nepřímou shodu lze postihnouti i mezi zprávou Kolegiáta o dobytí Lomnice a pak klášterů Chotěšova a Kladrub s textem „Kroniky velmi pěkné" (srv. níže str. 153) o dobytí „Lomnin", Chotěšova, Kladrub a Krasikova (*Novotného* edice, str. 16) — je předem pravděpodobno, že nějaký text latinské „Cronica Boemorum", tedy základu Starých letopisů českých, byl autoru jednou z pomůcek pracovních.

²) Srv. *Tomka*, Děj., IV., str. 393.

³) Srv. o řádění horníků proti pod obojím v Kutné Hoře (k r. 1419, že několik set lidí pod obojí do šachet uvrhli; dávali za laika po 1 kopě, za kněze po 5) a později o hrůzách jejich a spojených s nimi pánů českých u Chotěboře (únor r. 1421).

(Str. 101)

¹) T. zv. kronika Starého kolegiáta má přes vděčné problémy, jež poskytuje, nevelkou literaturu. Nejvíc o ní pověděli *Palacký* (srv. výtah z jeho přednášky z r. 1846 v Abhandl. Uč. Spol., V. Folge, 4, 23—25) a *Bezold*, Die Reichskriege, 7—9. Palackému zapůjčil rukopis archivní rada v Darmstadtě Louis Baur. Palacký jej popisuje tak: je to 21 listů in 8⁰, listy 1, 20 a 21 jsou psány asi v pol. 15. stol., listy 2—19 kol r. 1500. Na listech 2—19 je právě naše kronika, na listech (rozumím-li dobře) tvořících jaksi kryt kroniky, byl, jak lze z dat Palackého od-

voditi, opásn t. zv. *Appendix*, o němž srv. výše str. 91, p. 2; bohužel, nevíme, zda ve formě, jakou má v „Chron. breve" či kryl-li se s husitsky upraveným zněním, známým z přepisu třeboňského z *Höflera*, Scr., I, 76. — Stať *F. M. Bartoše* o Kolegiátovi (ČČM, 1924, 260—7) je vyplněna z největší části otázkou, který asi z mistrů učení pražského, žijících v letech třicátých mimo Prahu, mohl by býti skladatelem jejím. Při tom kolísá mezi *M. Příbramem* (poznamenávám, že jeho autorství je zcela vyloučeno; Příbrama bychom musili poznati na prvý pohled) a *M. Janem z Borotína* (nic z toho nepřesvědčuje). Odtud se dovídáme i o přednášce *Šimákově* o Kolegiátu z r. 1920 (netištěno), v níž hledal autora v *M. Mladenovicovi*. Pro takovou hypothesu by svědčila ovšem nejspíše zpráva našeho pramene o uloupeném vlastnoručním traktátu Husově; nebylo by ani na překážku, jak míní Bartoš, že kvestie Husova o přijímání pod obojí nebyla psána v žaláři (to tvrdí Kolegiát), ale ještě před uvězněním Husovým. Ale vadí — krom celého rázu sepsání — fakt, že Kolegiát byl zajat při vpádů Kolštejnově do Prahy, jehož se účastnil, v září 1427, kdežto o M. Mladenovicovi víme, že byl jat 17. dubna 1427 v den bouře, jež z popudu Rokycanova vznikla proti Korybutovi. Po opětné zralé úvaze mám za to, že v mistru universitním z důvodů výše vyložených autora vůbec hledati nelze. — *Novotný* (Žižkova doba, l. c., I, str. 24) má v krátké své zmínce o kronice za to, že spis je kompilace, kterou přeložil v letech 40tých z češtiny nějaký Pražan a doplnil svými vzpomínkami i jinými zprávami. Zmiňuje se i o „nepochopení ideového pozadí". Odkazuji vůči tomu na výklad předchozí. — Připomenouti jest, že odstavec kroniky o vítězství Žižkově u Sudoměře z konce března 1420 (plní 10 řádek, na str. 80) je vsunut později, a to nepozorně, do textu na místo nenáležité, přímo mezi výklad o přitržení Táborů na pomoc Praze o dva měsíce později; chybí v něm také vědomost, že oddílu velel pan Břeněk z Riesenberka a že v bitvě ztratil život. Za to pány strany královské, v boji zúčastněné, vyčítá zpráva všechny, krom Divůčka z Jemništ. Vsuvka je zahájena slovy: Istud etiam non est silendum . . . a obsahuje poměrně nejpozoruhodnější pochvalu statečnosti Žižkově, jenž „viriliter cum suis pugnans in campo mansit." Jde tu, myslím, spíš o vsuvku autora samého (na to by ukazoval pečlivý výčet pánů, ovšem jen na straně podlehnuvší) než o vsuvku pozdější.

²) Srv. *Urbánka*. Věk Poděbradský, I, 346, pozn. 2.

³) O Rábí vědí teprv oba pozdní redaktoři Starých letopisů z 16. stol.

⁴) Srv. pozn. 103 výše.

(Str. 103)

¹) Tak již *Palacký* v Abhandl. Uč. spol. r. 1846, potom *Urbánek* (Žižka v památkách, 42). Jinou známku, jež by pro porušení textu pozdější korekturou svědčila, by bylo lze nalézti v poslední noticce textu Kolegiátova, kde je řeč o kněžské synodě kutnohorské ze čtyř krajů z r. 1441, jež slíbila poslušnost M. J. Rokycanovi „archiheretico". Před tím k r. 1438 zmiňuje se však beze vší stížnosti o sněmu r. 1440, na němž všichni páni, rytíři a města projevili souhlas s volbou mistra Jana z Rokycan arcibiskupem pražským „et eum in concilio in

loco archiepiscopi locaverunt" (níže k r. 1441 mluví zas o Rokycanovi jen jako o mistru). Rozpor je takové povahy, že ho lze sotva vykládati jinak než cizí korekturou; bylo by lze stěží mysliti na chybu písařskou nebo na to, že poslední noticka kroniky nevyšla již z péra Kolegiátova. — K nadávce „*zrádce vytěpený*" třeba poznamenat, že slovo „vytěpený" je našim filologům neznámo. V starých textech vrací se nadávka ve formě: zrádce „*zvyjebený*"; zdá se, že tak to stálo i v rukopise původně a že snad teprve kopista, jenž nebyl Čechem, zavinil chybu. Okolnost ta, jde-li o přípisek cizí rukou učiněný, by nasvědčovala, že učiněn byl velmi záhy, jak ostatek sama povaha jeho napovídá; doba pozdější by nevolila tuto nebo takovou nadávku, jež je srozumitelna jen z hněvů zcela určité povahy, vzniklých z bezprostředních zkušeností ve styku se Žižkou spojencem nebo smluvcem.

(Str. 104)

[1]) Vydal *Goll* ve Fontes rer. boh., V, 591 sq. Text plní 36 stran. Z toho 4 strany poslední jsou přídavky nepocházející z péra Bartoškova. Po prvé byla kronika vydána *G. Dobnerem* v Monum. hist. I (1764). Rod spisovatelův slul z Drahenic u Vodňan; matka Bartoškova pochována byla v Skřipli u Hořovic, nějaký stateček měl Bartošek v okolí Šternberka nad Sáz.

(Str. 105)

[1]) Srv. i list hejtmanů vojsk Táborského a Sirotčího z čvna 1428 v archivu kutnohorském, upravující právo vlastnické k domům a gruntům v Kutné Hoře, osazeným znovu po druhém vypálení, „tak jakož jesti rozděleno a rozdáváno za dobré paměti *Jana Žižky* a Jana Hvězdy (*Bzdinky*) předków našich a hauptmanów vojsk svrchupsaných" v Arch. čes., VI, 420.

[2]) Srv. *Bezolda*, Die Reichskriege, 10 sq. (vidí v sepsání koncept nehotového díla), *Golla* v Zprávách Uč. Spol. 1884 a Fontes V, XLII sq., ostatní starší literatura ibidem, XLII, pozn. 1.

[3]) Fontes rer. boh. V, 567—885.

[4]) *Palacký*, Die Gesch. d. Hussitent. u. Prof. Höfler, str. 18, klade ji až do konce 15. stol.; to mám vzhledem k několika odstavcům, psaným zřejmě bezprostředním svědkem událostí (odstavcům obsaženým v druhé části kompilace) za málo pravděpodobné. Srv. i *Golla*, Fontes, V, XXVIII—IX a XLVI sq., práci *Rustlerovu*, citovanou ibidem a *Kroftu*, ČČH, 1915, 352.

[5]) Najdeme tu na př. o bitvě u Tachova z r. 1427, že byla r. 1417; je vsunuta vskutku mezi zápisy let 1416 a 1419; dvě zprávy z léta 1421 jsou datovány k r. 1419 a j.

(Str. 106)

[1]) Prvého mínění hájí *F. M. Bartoš* (ČČM, 1920, 1 sq.), hledaje autora v M. Mikuláši ze Stojičína. Ostře odmítá Bartošovu hypothesu *Novotný*, Žižkova doba, l. c., 24.

[2]) Srv. výše str. 93.

[3]) Kronika třeboňská udává počet zabitých a spálených v Chomutově podle

obecné řeči na 2400; naše kompilace má číslo MCCCC; jde tu patrně o omyl kopisty, jemuž se ztratil druhý tisíc.

(Str. 107)

[1]) Srv. díl prvý, str. 22 sq., 71 sq., 84 sq.

[2]) *Palacký*, Staré letopisy, str. 470—475 (s nadpisem *Palackého:* Počátkové husitství v Čechách) a str. 476—79 (O sektě táborské).

[3]) Staré letop., str. 471, 473. Při tom není vyloučeno, že jednotlivé kusy těch zápisů nejsou psány najednou, jinými slovy, že rukopis shrnul v jedno texty rozličného původu. Na str. 470—5 bych rozeznával: 1. výklad, jak knihy Viklifovy přišly do Čech a jaký měly vliv na agitaci Husovu a na krále Václavovo „šacování" kněží, 2. Hus na Kozím, „vzbouření" kněží v Praze, z něhož vzešel kalich a důležité podrobnosti o osobách a sporech kněží (později táborských) v Ústí n. Luž.; 3. výklad jiného obsahu o smrti Husově, vzniku kalicha (jeho původ se přičítá *mistrům a bakalářům drážďanským* od Černé Růže, kteří byli z Drážďan vyhnáni, že tajně krev boží podávali) s rozvedením následků v próze i veršem (v tom i na Moravě); vypravování sahá jen asi do léta 1419. V části prosaického doprovodu (na str. 473 dole) ozývají se nám slovně verše, jež jsme čtli v hádání Václava s Táborem (srv. díl prvý str. 85 a výše str. 71, p. 5). 4. Líčení bitvy pod Vyšehradem (zejména výčet padlých pánů) s několika řádky o vývoji situace do poč. r. 1422. K tomu na str. 476—9 tři kusy téhož rázu: 1) o vyhubení pikartů (ale nic o upálení Martínkově), 2) o vyhubení Adamitů (poslední věta: „Tak to plémě pikhartské snide; potom tak svorně vzhůru nevznide" poskytuje jen slabou oporu k datování), 3) o falešných prorocích, kde se reprodukují myšlénky chiliasmu a pak učení Táborů. Zde data o *knězi Bedřichovi na Kolíně* a j. *nemohla býti psána před r. 1436.* Bedřich ze Strážnice držel Kolín až do poč. let padesátých. Srv. ostatek poznámky následující.

[4]) Velmi názorným lidovým tónem líčí pisatel nauku a obřad *táborský:* „A když se to stalo (t. j. když návodem mistrů drážďanských byl získán M. Jičín a M. Jakoubek myšlence kalicha), „tehdy skrze to stalo se potom i o jiných svátostech veliké poblúzení, jakožto o křtu svatém, křtíce v potocích, o biřmování, o postech k svatým, o očistci mnozí víry nechtěli míti, o přímluvách svatých nedržíce, kněží bez ornátův sluzíce, těla božího nepozdvihovali sú při službě, ani epištol, ani čtení svatého chtěli sú zpívati, ani se dali znamením kříže svatého žehnati, brad kněží neholili, obrazy kazili, kostely a kláštery kázali páliti a bořiti, naryncích i v stodolách, když ve vsech byli, slúžili, i v krčmách, zpověď tupili, k válkám a mordům obecně na svých kázáních napomínali a sami s nimi v vojskách chodili, potom hejtmanili, hrady, městy vládli a komu se jim zdálo, zboží rozdávali; a někteří se potom z těch kněží zženili" (*Palacký*, l. c, 473, pozn.).

(Str. 108)

[1]) S právě zmíněným druhým zlomkem, jemuž dal *Palacký* titul „O sektě táborské" souvisí z velké části slovně text obšírnější, jejž nacházím v (dosud nevy-

daném) rukopise Starých letopisů *R* (vratislavském) a dílem i v *T* (oseckém), pochozích z r. 1471 sq. a z 16. stol. pod nadpisem „Kronika o kněžích táborských". Začíná jmenovitým výčtem kněží, kteří prý přišli s Korandou z Plzně do Tábora (seznam obsahuje na 40 jmén; je to tuším nejúplnější soupis kněží táborských) a po výkladu (patrně pozdním) o nauce jejich o svátosti oltářní a o nastávajícím konci světa, opakuje slovně, co otiskl *Palacký*, l. c., str. 478—9 z rkp. *O* od slov: „že žádného ovoce" až do konce. Pak následují zprávy čerpané z *Vavřince z Březové* (s kombinací, že pan Břeněk a Žižka odebrali se r. 1419 do Plzně již proto, že město mělo uniknouti záhubě v nastávající zkáze světa.) S tím spojen je bezprostředně výklad o lidech „divné, zmámené" víry, kteréž se prý naučili od Němcův a pro niž byli dříve Němce pálili jako kacíře. (Ze souvislosti vysvítá, že to pálení německých kacířů bylo r. 1393, za milostivého léta). Ti kacíři (jde jen o Adamity, jak zřejmo z dalšího) zjevili se ve vsi *Stradimi* nedaleko Jindř. Hradce a osadili „nějaký ostrov mezi vodami", majíce Bohem *Rohana*, kováře z Veselé. Ale „bratr" Žižka a Jan Vavák „z Bílkova" (t. j. z Hradce) vyhladili tu pikartskou rotu a také Táboři upálili její přívržence v Klokotech. Co následuje, kryje se z části zase slovně s textem u *Palackého* str. 477 (o naháčích), ostatek je přepsán z *Vavřince z Březové* (str. 517 sq.) — vidíme, že autor svými ohavnými kacíři míní jen nebo hlavně *Adamity*. Cituji tato data, někdy v druhé polovici 15. st. zapsaná, protože přes zmatek svůj obsahují v sobě, jak se zdá, cenné jádro. O vůdci Adamitů *Rohanovi* srv. díl prvý, str. 92, p. 2. *Stradim* je podle všeho dnešní ves Stradov (též Straden), sevzáp. od Svin Trhových, ve farnosti střížovské, k níž slušel i *Trocnov*. Zmínka pramene, že blouznivci vraždili i v *Prčicích*, odvádí nás ovšem místně daleko na sever, za Tábor.

[2]) Vydán ve Výboru z liter. čes. II, 251—6.

[3]) *Palacký* vyslovil ve spise proti Höflerovi z r. 1868 (Gesch. d. Hussitenthums etc., str. 20) domněnku, že česká rýmovaná kronika", kterou byl vydal sám (z rkpu *O*) v Starých letopisech, je složena snad *M. Prokopem písařem.* Palacký rozuměl touto kronikou nejen 1) výše probrané verše o počátcích husitství a o sektě táborské, nejen 2) zlomek o historii let 1419—1420, tištěný ve Výboru z liter. české, II, o kterém mluvíme výše, nýbrž i 3) veršované skládání O válce s Uhry l. 1468—1474 (Staré letopisy, str. 486—502). Zdůraznil jsem již, že kusy sub 1) a 2) nemohou býti z důvodů formálních dílem téhož spisovatele. Jest také a priori pochybno, že by čísla 2 a 3 byla plodem téhož péra. *Fr. Mareš* v v knize své z r. 1900: Prokopa písaře . . . česká „Ars dictandi" se k domněnce Palackého nepřidal a to nepochybně právem. Ale v své práci „Prokopa písaře Praxis cancellariae" (1908) dí, že verše, otištěné ve „Výboru" a lety 1419—20 se obírající, byly po bedlivém studiu poznány co části ztracené „Prokopovy nové kroniky písaře Novoměstského"; za část této kroniky se totiž v rukopisu mikulovském prohlašují dva zlomky (o králi Otakarovi podle Dalimila a o nové volbě krále v Čechách), vydané v Sitz. Ber. vídeň. akademie, sv. 39 *Fejfalikem.* Předpokladem o autorství Prokopově nezískáme ostatek určitější báse pro odhad, kdy verše byly psány. Prokop zemřel kol r. 1482. Ale mohl skládati své verše i o 30—40 let dříve. Co ve

prospěch mínění Palackého dí *Bartoš* v ČČM, 1922, 162, pozn. 8, záleží vesměs v povrchní informaci.

[4]) Zde čteme, že davy táhly ke Kartouzům řkúce: „Hý na ty Němice! Leží jak vepři v krmníce.“ Zajímavo je, že u *Eneáše Sylvia* nalézáme takřka překlad toho: monachos eius ordinis tanquam populo inutiles, qui *veluti sues* in claustro *saginarentur*.

[5]) Zde právě je zmínka, jež dovoluje poznati terminus a quo sepsání: že král nechtěl kalich dovoliti (ač Pražané prosili klečíce); čemu se tenkrát bránil, musil potom (t. j. po 18 létech) přijmouti. Autor dotýká se i toho, co ten marný boj stál krále peněz: „a svátosti mnoho k tomu, i *zboží českého domu* rozdal vojsku velikému.“ Tu po prvé tuším slyšíme frási: *český dům* ve smyslu: česká dynastie. „Haus Österreich“ není tedy asi prvou formulací takového pojetí koruny.

(Str. 109)

[1]) V orig. „amita“. Srv. o tom výše str. 19, pozn. 1.

[2]) Srv. jeho Žižku, str. 209—10.

[3]) Srv. podrobný výklad *Šimákův* v ČČH, 1912, 7 sq. Autor tuším přehlédl, že zpráva o přenesení do Čáslavě je již v rkpu. *R*, jdoucím k r. 1471 a psaném podle Šimáka okolo r. 1500 (podle mého soudu dříve) a ne teprv v rkpu. *G* (asi z r. 1515) a že v něm nemá povahu vsuvky, jak ji Šimák předpokládá v textu *G*. Na zprávu o pochování Žižky v kostele sv. Ducha v Hradci připojuje *R* zcela přirozeně: „Ale potom odtud přenesen jest do Čáslavi a tu položen v kostele.“ Je bezpočet zpráv, zachovaných teprv v pozdních textech Starých letopisů, o jejichž starobylosti event. věcné spolehlivosti není důvodu pochybovati; v našem případě ovšem jen opačný údaj „Kroniky velmi pěkné“ budí nejistotu; naproti tomu tradice čáslavská z 16. stol. je po mém soudu svědectvím závažnějším. Kronika velmi pěkná náleží ostatek sepsáním svým do doby pozdější než text *R* (srv. níže str. 153 sq.); text *R* patří k textům zprávami nejbohatším a nejpečlivěji redigovaným; nezbývá než rozhodovati, kterému prameni věřiti více. Soudím, že historik, jenž seznámil se se zběžnou povrchností Kroniky velmi pěkné, nebude na rozpacích, jak se rozhodnouti. Její fráse „*a tu leží*“ (t. j. v Hradci Králové) vrací se ještě ve vypravování o pohřbu krále Václava IV. o několik řádek výše a budí dojem stylistické marotty bez vnitřního obsahu (srv. i pochybnost *Novotného* edice, str. 7). Lze však upozorniti i na to, že v kronice *Kuthenově*, v níž přes její zcela rozdílnou povahu ozve se několikrát věta slovně shodná s Kronikou velmi pěknou, zní to tak: „a pochován v Hradci Králové; však potom do Čáslavě přenešen a *tam leží*.“ V době, kdy prameny po ruce jsoucí znaly již dvojí versi o místě hrobu Žižkova, stačilo by straníku Hradeckých zmínku o přenesení do Čáslavě prostě vynechati. Srv. ostatek o sporu o místo pohřbu Žižkova a literatuře jeho ještě zmínku níže str. 164, p. 5.

[4]) Srv. deník „Čech“ 11. a 13. července r. 1924.

(Str. 110)

[1]) Srv. o zuřivých zápasech v Hradci zejména Staré letopisy (str. 97 sq.), jež mají přímá data z rukopisů hradeckého původu *(Bb)*; z nevydaných textů Sta-

rých letopisů (na př. *R)* bylo by lze je ještě rozmnožiti. Dále *Tomka*, Dějiny, VI, 10 sq.

(Str. 111)

[1]) Jedna z nesnází řešení výše navrženého tkví v otázce, proč by o převezení Žižky do Čáslavě pomlčel Starý kolegiát (srv. výše str. 98 sq.), jenž má prvý datum o pohřbu Žižkově v Hradci. Či máme zdvižení těla Žižkova předpokládat až v letech čtyřicátých (ale vždy v souvislosti výše vyložené, t. j. z nespokojenosti nad čestným hrobem nepřítelovým v hlavním kostele obce)?

[2]) Prvé v starém vydání z r. 1725 v Scriptores rerum austr. II., f. 682 sq.; druhé jsou vydány z části (od doby Karla IV. počínajíc) *Alf. Pribramem* v MIÖGF, Ergänzungsband 3 (1894)., o třetích srov. MIÖGF, XX, 69 sq. výklad *Levinsonův*. O Ebendorfovi vůbec srv. *O. Lorenze*, Deutschlands Geschichtsquellen (3. vyd.) I, 272 sq., úvod *Birkův* l. c. a *Aschbacha* Gesch. der Wiener Universität, I, 205 sq., 243 sq., 493 sq. Jeho srovnání s Eneášem Sylviem, typisující rozdíl dvou dob a kultur, u *Voigta*, Enea Sylvio, II, 347 a *P. Joachimsena*, Geschichtsauffassung etc., 35.

(Str. 112)

[1]) „Diarium gestorum per legatos conc. Basil. pro reductione Bohemorum." Vydal *Arn. Birk* v Monum. concil., I, 701—783.

[2]) L. c., str. 723—731.

[3]) „hec gens ad singularitatem et predandum multum existit inclinata" (str. 726.

[4]) Je zřejmo, že tu autor mluví jen o vojenských obcích polních.

(Str. 113)

[1]) Memoriál je psán v srpnu 1433 v Basileji, kde mezi posly českými byl i M. Prokop z Plzně. Srv. i list Tomášův z Prahy z 4. července 1433 přátelům do Rakous u *Palackého*, Urk. Beitr., II, 366 a 429.

[2]) Že táborské články připouštěly přijímání svátosti několikrát denně, srv. u *Vavřince*, l. c. str. 460 a 412.

[3]) Srv. Staré letopisy (*Palacký*, str. 28) k r. 1419: a Praha v ty časy byla ještě velmi silná na lid. To znamená, že v době, kdy letopisec psal (po r. 1450), bylo tomu již jinak.

[4]) Srv. že si vypisuje do deníku seznam důchodů králů českých z klášterů a měst, že nám zachoval presenční listinu sněmu českého z listopadu 1433, že má data o bitvě u Lipan (str. 736; zmiňuje-li se o tom, že tu zahynul Prokop Holý, nepřipojuje k jménu jeho žádného nepříznivého soudu; dí naopak, že s ním zahynul „alter perversior Procopius minor"; k tomu pro pověrčivost doby karakteristický dodatek: Vypravuje se, že v noci před bitvou spadla svátost oltářní, chovaná v stanech ve všech *čtyřech vojscích* jejich i s archami svými na zem.

[5]) Jde tu o trestání hříchů veřejných *všude a skrze všechny*, kázání slova božího

kýmkoli, bez rozdílu pohlaví, odstranění kněžských statků a kalich jako nezbytný k spasení.
[6]) Armiger quidam ignobilis (l. c. 846).

(Str. 114)

[1]) Prvou sektou jsou mu *Pražané staroměstští*; opírají se o čtyři artykule a o přijímání pod obojí; mši slouží v ornátech jako římská církev. Ale obrazů svatých nemají a svátost oltářní podávají dětem brzo po křtu. Svěcení rouch, pokrývek, nádob, svíček a ratolestí nedovolují, také ne obětní dary k oltáři při mších. Druhou jsou *Pražané novoměstští* čili *Sirotci* (kteří tak slují po hejtmanu Žižkovi). Ti při bohoslužbě neužívají rouch svatých krom alby a štóly a mši omezují na epištolu, evangelium a kanon. Přijali mnoho bludů *valdenských*, mše nesvětí v kostelích, ale na kterémkoli místě; kostely a kláštery pustoší. *Táboři* (třetí sekta) neznají vůbec rouch bohoslužebných ani ušní zpovědi, denně po loupežích a s rukama ještě krvavýma spěchají k přijímání a to na kterémkoli místě, modlíce se toliko „Otče náš", posty církevními pohrdají, v postní dny jedí maso, brání poutím, bratrstva (fraternitates) haní, pomoci věrným zemřelým se vysmívají, podobně jako pohřbívání na místech posvěcených, mnichy zavrhují, jeptišky provdávají, třeba násilím — a krátce ruší a znevažují všechna ustanovení a řády církevní (l. c., str. 847). Srv. níže str. 128, pozn. 3, co o témže thematu praví M. *Jan Papoušek.* — Ebendorfer poznamenává, že za jednání v Chebu o podmínkách jízdy české do Basileje jeden z předních Čechů pověděl, že v království českém bují *sedm* sekt; chtěl proto pomoci od koncilu. Zmiňuje se i o 78 (vel paulo plus) článcích českých, v nichž shrnuta jsou asi všechna kacířstva od počátku církve vzniklá. Nejisto, jde-li tu o 72—94 článků, sestavených mistry pražskými v prosinci 1420 (srv. díl prvý, str. 46, p. 2), či jde-li o přepsání místo 28 — o těch 28, event. 34 článcích z r. 1433, srv. díl I, str. 130, p. 1. — K zprávě Ebendorferově výše, že Táborů je málo, ale že nutí sedláky, aby s nimi táhli, srv. stejné žaloby u Václava z Jihlavy výše str. 98, pozn. 1 a str. 191, pozn. 4.
[2]) Při tom zmiňuje se o nespolehlivosti Čechů z vojenského oddílu Rožmberkova, jenž měl pomoci Rakušanům v útoku na Tábor, ale hrozil, že se spojí s Tábory proti Němcům. (Tedy zpráva téhož asi obsahu jako údaje Windeckovy o situaci Němců před Prahou r. 1420: srv. díl prvý, str. 151.)
[3]) Srv. otisk její v mých Zprávách pramenů o boji na hoře Vítkově, díl prvý, str. 151.
[4]) *Urbánek* (Věk Poděbradský, I, 667) upozorňuje, že Ebendorfer asi sepsal r. 1448 i „Avisamenta in materia Bohemorum", poučení pro kardinála *Karvajala*, jak s Čechy jest jednati (Čechové jsou velmi pyšní, veřejně nechtí býti opravováni, raději se dají přesvědčiti důvěrným výkladem, někteří z nich nemají za hříšné lháti, jde-li o zachování víry a j.). O nářku Ebendorferově nad úpadkem Prahy a nad novým neštěstím jejím po dobytí Prahy Jiřím z Poděbrad srv. *Urbánka*, II, 310. O poměrně nestranném vypravování jeho o smrti Ladislava Pohrobka srv. *téhož*, Konec Ladislava Pohrobka (1924), 155, 169, p.

[5]) Srv. MIÖGF, Ergänzband III, 104—5 (a Ondřeje Řez. l. c., 113 a výše str. 80). Ebendorfer praví o Václavovi: „Panoval víc podle jména než vskutku. Byl vzezření strašného (facie horridus; Ondřej: homo ferus et horribilis aspectu) a mravu slušnosti nedbalého, zejména napil-li se, což stávalo se často, takže kata, kmotra svého častěji zavolal a jej na koni vzadu sedícího po ulicích městských prováděl. Velmi chabý v záležitostech říšských, byl i ve vlastních líný a nepohotový, opilý, potom zuřivý a ukrutný. Když žádal od kuchaře v nezvyklou hodinu jídla a on nemohl ho podati, dal jej přivázati na kůl (stipiti superimponi; Ondřej: iussit eum impositum veru ad modum assature torreri) a nad řeřavým uhlím péci. Zpovědníka pak choti své, mistra theologie Jana, dal utopit ve Vltavě, protože řekl, že královského jména je hoden, kdo dobře kraluje a, *jak se vypravuje*, proto, že zdráhal se porušiti pečeť zpovědi (sigillum confessionis). Jiného vydal na upálení, ale tomu kat ze soustrasti pomohl k útěku." Je zřejmo, že datum o Janovi zpovědníku atd. nebylo ještě známo Ondřejovi (o Ed. Dinterovi srv. str. 80, p. 3 výše) a je pravděpodobně lidovým výkladem ex post vzniklým, ale zároveň dokladem, že výklad ten se přihlásil velmi brzo. Ebendorfer vyrůstal ještě v době panování Václavova (r. 1419 mu bylo 32 let); hlavním argumentem proti versi, kterou u něho nalézáme, je ovšem mlčení soudobé žaloby arcibiskupa Jana z Jenštejna na násilí královo, podané v Římě.

[6]) Srv. i u *Vavřince* z Březové, l. c., str. 531: quod, ut dicitur, facere promisit, non tamen promissum, ut moris sui erat, tenuit et implevit.

(Str. 115)

[1]) Srv. podobně u Ludolfa Zaháňského, v díle prvém, str. 66.

[2]) Tu je také zřejmo (l. c., 120), že Ebendorfer byl i v Žatci. Líčí chatrné opevnění města, aby si stěžoval, že ani jeho se Zikmund zmocniti nechtěl. O knězi *Martinu Lupáčovi* z Chrudimě praví, že slul Lupáč pro vylupování očí na obrazech svatých. O *Mikuláši z Pelhřimova*, že byl *ironicky* zván biskupem Táborským.

[3]) Petulentia in verbis, circumventio subditorum.

(Str. 116)

[1]) Srv. díl prvý, str. 149 sq.

[2]) *Altmann*, l. c., 144. Zprávy Windeckovy s tím související mluví nejasně o obležení hradu *Gemelitz*, patrně husitského, panem z Rožmberka, „polovičním husitou" a p. Janem (!) z Hradce. Gemelitz prý náležela pánům „von Autzko" (Ausko). Je zřejmo, že tu jde o pány z *Ousti* a „Gemelitz" že je *Kamenice*. Tenkrát byl Windecke v *Budějovicích* a tvrdí, že vítězové po bitvě se Žižkou (u Boru) prodlévali v Budějovicích od 29. září do 25. listopadu. Za pobytu v Budějovicích dostal se Windeckovi do ruky patrně i opis listu Žižkova z Prachatic (srv. níže, str. 165, p. 2), jehož zachování děkujeme jedině Windeckovi. Srv. i str. 118.

[3]) Srv. *Tomka*, Děj. Prahy, IV, 119, Žižka, str. 65, *Toman* ve Věst. Uč. Spol. 1892, 258 sq.; Fontes, V, 438; Staré Letopisy, 47. Pokud vidím, zůstalo svědectví Windeckovo o této bitvě dosud nepovšimnuto.

(Str. 117)

[1]) Vlastně: es möcht wol got herbarmet han in dem himelrich (*Altmann*, l. c., 198).

(Str. 118)

[1]) Kronika je vyd. *C. Heglem* v Chroniken der deutschen Städte V (1866). Tu také (str. 115—6) vzdálená zajímavá zpráva o republice „bratří", patrně Aksamitových na Slovensku.

[2]) Vydáno v Chroniken der deutschen Städte VII (1869).

[3]) Srv. otisk příslušné části kroniky s novoněmeckým překladem v mých Zprávy pramenů o boji na hoře Vítkově, str. 20 sq. Tu najdeme i onen hrozný detail o nesnesitelném zápachu, jaký vycházel v panujícím vedru z těl asi 200 na kusy rozsekaných kacířů, pohozených vojáky v ležení. Srv. i díl prvý, str. 262, pozn. 3. Na str. 356 vypravuje kronikář, jak kacíři rozbili v Kutné Hoře chrám sv. Barbory, „který Němci byli krásně vystavěli a jemuž nebylo v skvostných ozdobách nic podobného". Podobně dí výše, že Zikmund vtrhnuv r. 1420 ze Slez do Čech, sesadil v Hradci Král. českou radu a jmenoval německou. Samostatná je také zpráva, že (v list. 1419 při útoku na Malou Stranu) pobořili povstalci dvůr arcibiskupův s krásnou kaplí a o hrůzách po dobytí Chomutova (jak řádily husitské ženy a jak prý kacíři nosili tři až čtyry děti napíchnuté na oštěpu, zpívajíce při tom: Kristus vstal jest). — Kronika magdeburská let 1373—1428 měla prý 5 skladatelů, nejspíše městských písařů, dobu 1411—1421 psal asi městský syndik Wusterwitz.

[4]) Vydáno *J. J. Eccardem* v Corpus historicum medii aevi, II (Lipsko 1723). Korner zachoval, jak známo, původní zprávu purkrabího karlštejnského o bitvě u Lipan; cenná jest i zmínka jeho o vozové hradbě české v bitvě u Ústí a vypravování českého minority z r. 1421. Ostatek jeho českých zpráv je pln zmatků, které karakterisuje novina, že kacíři vykopali tělo Karla IV. a spálili je.

(Str. 119)

[1]) Srv. díl prvý, str. 160 sq.

[2]) Srv. i *Bezolda*, Die Reichskriege, 27.

(Str. 120)

[1]) Srv. výše str. 13, pozn. 3.

[2]) Tak na př. v listu kardinálu Carvajalovi z r. 1451 (*Wolkan*, l. c.).

(Str. 121)

[1]) V orig: (obrazy) magni Dei. Třeba patrně čísti: matris Dei. Že Táboři rozbíjeli obrazy P. Marie píše i *M. Papoušek* (*Höfler*, III, 160).

[2]) Srv. výše str. 77. Zmínka Eneova, že mnichové kartuziánští byli vyhnáni s odůvodněním, že jsou lidu neužitečni, krmíce se jako vepři v krmníku, ukazuje na jiný známý pramen, zlomek rýmované kroniky; srv. výše str. 108, p. 4.

[3]) Koranda, „kněz obzvláštní výmluvnosti v hromadách lidu úspěšný" (in plebibus auditus) podle toho dovozoval „bratřím", na táboře u Bechyně v červenci 1419 shromážděným, že mají býti spokojeni s králem, ač opilým a lenivým, protože lenost jeho, jež neruší táborských obřadů, je spásou jejich. Je to král „tichý, dobrotivý, nás milující". Proto prý král zpraven o tom od špehů, pokládal jej za svého přítele.

(Str. 122)

[1]) Srv. výše str. 94, p. 2.

[2]) Srv. již výše str. 95.

[3]) Jeho líčení třeba doplniti výkladem, napsaným v jeho portretu císaře Zikmunda (v sbírce „De viris illustribus", otištěno *Palackým* v Italienische Reise); zde Eneas také klade důraz na to, že Zikmund na nátlak českých pánů od obléhání Prahy upustil.

[4]) Sem asi časově vztahuje se zmínka Eneova (níže ve vypravování o r. 1436), že kostel sv. Jakuba uhájili řezníci staroměstští, „aby ho Žižka nezbořil".

(Str. 123)

[1]) Srv. v listu Carvajalovi, kde mluví o obrazu Žižkově v Táboře: „To je ten, kterým nejedno město vypáleno, nejeden klášter vyvrácen, nejeden kostel ohněm zkažen, nejeden kněz zabit" (srv. citát níže str. 126, p. 1).

[2]) K popravě Želivského dí Eneáš jen, že konšelé nesli nelibě jeho zpupnost. Ale dobře popisuje její účin v obci: Ženy, jež měly mnicha Jana za světce, chopivše se jeho hlavy po několik dní s pláčem ji nosily po kostelích v městě, prohlašujíce muže, jenž umřel pro pravdu, za světce blahoslaveného, Bohu oddaného a ty, kteří na svatého kněze ruku vztáhli, za zločince a bezbožné svatokrádce.

(Str. 124)

[1]) Tak nepochybně, jak z dalšího patrno, je přeložiti slovo „nobilibus".

(Str. 126)

[1]) Srv. starší versi o závěti Žižkově, kterou Eneáš sám zaznamenává r. 1451 v listu kardinálu Carvajalovi (tam, kde líčí svou návštěvu v Táboře a vypravuje o obraze starce Žižky na vnější bráně městské; naposled u *Wolkana,* l. c., III, 1, 23—24). Zde píše Sylvius, že Táborité se Žižky tázali, koho by chtěl míti vůdcem vojska jejich po své smrti. Na to dal Žižka známou odpověď: udělejte z kůže mé buben a ten bude vůdcem vojínů v bitvě, neboť kdekoli *Němci* uslyší zvuk jeho, hned utekou, bojíce se Žižky v bubnu (Ziscam in timpano formidantes). To je patrně *verse původní* a o ní vším právem lze pronésti mínění, že vznikla v *českém* prostředí. Srv. ostatek i, co jsem proti pochybnostem, jež se ozvaly v literatuře novější, že tu jde jen o výmysl Eneův, pověděl v ČČH, 1924 423 sq. — Zde lze uvésti i ostatek Sylviova výkladu o Žižkovi, jejž v listě ke Carvajalovi nacházíme: „ab hoc *(Žižky)* sepe victos fideles ajunt, sepe Christianorum cedes factas, complures civitates exustas, diruta monasteria (zde tedy ví, co v Dějinách pominul),

sacras edes incensas, prostitutas virgines, sacerdotes occisos." Podobně v říjnu 1453 píše Eneáš kapitole pražské (*Wolkan*, l. c., 298): fuit superioribus diebus etiam nostro tempore in regno vestro armata heresis, que templa sanctorum disjecit, sacerdotes occidit, strages innumeras dedit, domos atque urbes fidelium incendit, divina et humana jura pervertit; quis enim referre possit vel ceci *Zische* vel Procopii rasi crudelia gesta? defecerunt tamen deoque penas scelerate manus dedere. V Commentariích pro krále Alfonsa, psaných r. 1456, tedy o tři léta později, zmiňuje se o Žižkovi také.

(Str. 127)

[1]) O témže, zdá se obraze zmiňuje se *Balbín* ve svých Českých dějinách (Epitome, 465): že viděl obraz Žižkův v Táboře na věži zvané Žižkovou (kterou prý jako zásobárnu Žižka vystavěl). Obraz představoval Žižku, jemuž anděl s nebe podává kalich; Žižka sám ohmatává levicí pleš mnichovu a pravici zdvihá k ráně palcátem. — Zajímavo je, že obraz takový nepřekážel protireformační mentalitě po Bílé Hoře (také příležitost opravovat omylné představy). Jde-li o obraz týž, jejž viděl Eneáš, tedy malovaný před rokem 1451, byl by on sám zvlášť výmluvným kusem v naší sbírce portretů Žižkových z 15. stol.; v něm zajisté lze říci, smysl vystoupení Žižkova byl by zachycen zkratkou sic velmi zjednodušující, ale plnou svědectví. Není ovšem vyloučeno, že jde o obraz, obnovený nebo doplněný někdy v 16. stol.

[2]) Opera, 488; zde dí Eneáš příležitostně, že Žižka poručil, aby z kořisti ve vsích nenosili mu nic jiného, než pavučiny (telas aranearum) — tak prý zvali v Čechách uzené kýty, visící ze selských střech.

[3]) Srv. *Bartoš*, O Žižkův hrob (1923), str. 19 sq. Bartoš sám upozorněním na Fulgosa určil hodnotu svých výkladů o „zákeřné knize vlašského kardinála", která „pošpinila a zhanobila", s „fanatickou věru záští" památku „velikého zachránce našeho národa", jehož čest „vláčela nejhorším kalem" (atd.; citáty jsou z Žižkova Sborníku, 171—2).

(Str. 128)

[1]) Když prý Žižka vtrhl do Rakous (není nic známo odjinud o takovém tažení), vida, že sedláci všecky své dobytky přepravili na nějaký ostrov v Dunaji, dal mrskati telata a vepře ve vsi zůstalé tak dlouho, až dobytek pasoucí se na ostrově, slyše kvičení a bečení jejich, zase na druhou stranu k nim přeplaval.

[2]) Srv. k tomu *R. Urbánka* v Žižkově Sborníku (1924) str. 17 sq.

[3]) Srv. díl prvý, str. 161, pozn. 3. O *M. Papouškovi* srv. stať *J. Fikrleho* v Ottově Slovn. Nauč. a *Zíbrtovou* Bibliogr. III, 2, č. 444 sq. Byl utrakvista směru Příbramova; r. 1448, když strana Rokycanova nabyla v Praze vrchu, prchl od své fary v Týně do Hradce Jindř. a tam zřekl se kalicha. Králem Ladislavem byl jmenován proboštem litoměřickým; zemřel r. 1455. Z historických výkladů jeho známe kus o vzniku Valdenských v Čechách (vznikli z Viklifa, kněží a žáků drážďanských a z kněží z Pikardie a Anglie do Čech příchozích), o vzniku kalicha a o podstatě

nauky a praxe táborské a sirotčí, konečně o smyslu kompaktát (*Höfler*, Script., III, 158 otiskl ve výtahu; srv. v díle prvém str. 211 a 279), dále „Querelae de motibus Bohemiae", o nichž srv. v díle I, str. 197, pozn. 5. Práce prvá je příliš stručná, než aby mohla býti předlohou Eneovi; psána je již patrně po r. 1448. K poznání situace je důležitá, ač ovšem stranná. Proto připojuji k citátu v díle prvém, str. 279 nahoře položenému, že autor vykládá dál, jak v zbrojných houfech Tábořì po smrti Václavově pálili a pustošili kostely a kaple a kláštery, rozbíjejíce oltáře a obrazy Kristovy, P. Marie a svatých a pálíce posvěcené oděvy a církevní ornamenta a rozchvacujíce ornáty a roucha a kalichy. Kněží, mistry a pány (?, potentes) zajímali, zabíjeli a upalovali. Následují známá data o nauce a ritu bratrstva táborského a Sirotků, v tom, že Sirotci, když dlí v městech, slouží mši v kostele, kdežto Tábořì slouží mši mimo místa posvěcená a že ornáty, posty a svátky svatých a tomu podobné věci zachovávají Sirotci plněji [strictius] než Tábořì, v tyranství a krutosti se jim rovnajíce. Síla jejich vzrostla tak, že jednakaždá sekta měla na 300 vozů, několik tisíc pěších, jenom řemeslu válečnému oddaných a přemnohá města, do nichž sázela své kněze. Papoušek si stěžuje, že novotu *kalicha* začali největší a zřejmí kacíři (myslí na mistry drážďanské!) a že páni čeští s velkou dychtivostí v ní setrvávají (při tom odkaz na sepsání pozdější, nejspíš na zmíněné „Querelae"). Zavírá výkladem, jak došlo k jednání s církví: Rozumnější kněží a světští páni, rytíři a města, nemohouce staviti zlo a odporovat bratrstvům, protože *tato měla kalich jako obranu a štít všeho zlého*, co konala, řekli: bude-li nám povolen kalich, chceme nechati válek. Tak svěřili jmenovaní při svou svatému koncilu atd.

[4]) Srv. více o tom (i o tom, v čem Palacký upřílišil) v mém článku v ČČH 1924, 427 sq.

[5]) Srv. o Eneově pracovní metodě a o povaze jeho historických spisů skvělý výklad *Voigtův*, l. c., II, 310 sq., nejnověji pak studii *J. B. Nováka* Enea Silvio P. e la sua storia di Boemia (v Rivista italiana di Praga, I (1927), str. 18—38.

(Str. 129)

[1]) Srv. více v ČČH, 1924, str. 414 a v díle prvém, str. 168, pozn. 2. Výše dotčená studie *J. B. Novákova*, obírajíc se podrobněji Eneovou Českou historií a humanistickou povahou její, vyznívá také v obranu práce jeho proti soudům, vzniklým většinou z neznalosti a neporozumění.

[2]) Dějiny, III 3, 265. Užil jsem částečně jeho překladu. Citát není z „Dějin" Eneášových, nýbrž ze sbírky De viris illustribus; vydal *Palacký* v své Italien. Reise (1838), str. 113.

(Str. 130)

[1]) Srovnej vydání *Tobolkovo* z roku 1908 (Historický Archiv České Akademie, č. 33). O Žídkovi *J. Vlček*, Děj. liter., I, 2, a o jeho české kronice *Šimák* v ČČH, 1909, 218.

[2]) Nežádá nic menšího, než aby Jiří (jehož koruna je, pohříchu tak k pádu na-

kloněna, že jest o tom lépe mlčeti než psáti) pokořil se papeži, nechal válek, jež zemi ničí, po případě odevzdal království jinému (navrhuje jednou zetě Jiříkova, markrabího míšeňského, jindy císaře) a šel na odpočinek. Ovšem i aby se odřekl Rokycany a jeho kněží, v nichž Žídek vidí příčinu vší zkázy a aby obklíčil se rozumnějšími lidmi. Doporučuje mezi jiným, aby král dal sejmout svou sochu s kalichem s průčelí kostela v Týně a na místo její vstavil krucifix nebo sochu mariánskou.

[3]) Žídek dí příznačně: „pravda dá bolest nežitovú" (t. j. když se nežitu dotkne lékař, bije pacient nohama a hněvá se). A vyslovuje naději, že veliká moudrost a dobrotivost Jiřího snese trpělivě pravdu, ač snad nelíbeznú. „Súkám rány tvé snad až do bolesti." Žídek dí níže: qui veritatem loquitur, caput sibi concutitur.

[4]) Zde setkáváme se, jak známo, s druhým (po *Ebendorferovi)* svědectvím, že *M. Johánek*, prý děkan u Všech Svatých, byl utopen proto, že nechtěl králi prozraditi ze zpovědi královniny, „s kým přebývá". Ostatek je vzrůst odporu k památce Václavově v přísně katolických kruzích rázu Žídkova karakterisován tvrzením, že na př. Václav nově narozený při křtu zescal křtitelnici a jsa dvouletý při korunovaci zesral oltář v kostele sv. Víta, „paní, panny bral bezděky" a j.

(Str. 131)

[1]) Žídek (str. 179) vypravuje o druhém poselství Pražan ke králi do K. Hory a o tvrdé odpovědi Zikmundově (jde o květen 1420; král prý žádal i položení zdi městské od brány Poříčské až k Horské.) Poslové se vrátili do Prahy v noci. Konšelé hned svolaní, v obavě, aby se jim nestalo jako vratislavským, povolali k sobě mistry, *M. Kardinála*, tou dobou rektora, a jiné, řkúce: „Prosíme, ustanovte nás pod vašimi dušemi, můžeme-li právě hájiti a za pravdu míti přijímání těla a krve boží." Mistři odpověděli skrze *M. Jakúbka*, že jest pravda boží a mohú na ní bezpečně umříti. Konšelé tedy vyzvali mistry, aby setrvali nebojíce se žádného; „my vás chcem zhajovati a vy nás." Podle *Tomka* (VI, 228) byl však rektorem v semestru od sv. Jiří 1420 počínaje M. Martin z Kunšovic (ne M. Kardinál). Jde-li o omyl Žídkův, t. j. o záměnu s prvým válečným odhodláním Pražan (z 3. dubna), jinými slovy, byl-li tenkrát Kardinál rektorem, či jde-li jen o zmatený ohlas scény ze situace podobné, nevíme.

[2]) Žídek (str. 67) apostrofuje Prokopa Holého, jenž prý řekl, že pod svůj meč chce podvést všechen svět. „Kde tvá vojska hřmotná, před kterými okolní země třásly jsú se, kde tvá bláznivá pýcha, nebs řekl Jeruzalem podbíti pod svój meč a na římské stolici seděti?" Žídek radí králi, aby poručil městům Kouřimi, Brodu a Kolínu, aby *na Lipanech* postavili *kostelík*, aby se za padlé kacíře dála služba boží: „však jsú pak byli křesťané".

[3]) Mluvě o době Karla IV. dí na př., že tehdáž všude Čechy za svaté měli („vizte člověka svatého z svaté země"), ale jakž se počal *zákon boží* („a lidé múdří proti tomu křičí, že není boží, neb nikdy dobrota zlosti nerodí"), tak mordové, kostelův kažení, kalichův braní vyskočilo a monstrancí i ornátův a těla božího vysypávání, krve boží vylévání, svatých ruhání, svátostí potupení, kterážto zlo

trvalo, „*až Vaše Jasnost to udusila*". Naříká také, jak dřív byla Praha bohatě zásobena zbožím zámořským, co měla zlatníků (ulice Zlatnická dnes stojí pusta), kdežto nyní všeho se nedostává. Bylo by lépe, kdyby kněží dovolili cizím „čistým" řemeslníkům se v městě osaditi nebo nenutili je ke kalichu („Čechové jsú hlúpí na mnohá řemesla"). Několikrát čteme o množství zbořených kostelů v zemi; na samé Malé Straně je jich prý 36, a kolem pustých kostelů jsou pusté hřbitovy, na něž žádný nedbá. Nejčastěji vracejí se stesky na hanobení obrazů P. Marie a krucifixů, na nesvěcení mariánských svátků, na rouhavé písně o papeži, tupení a kamenování mnichů a kněží „z hradu" (t. j. katolických od sv. Víta — třeba si připomenouti, že Žídek píše v době zoufalého zápasu Jiřího s papežem a jeho pomahači), na to, že prostí lidé hádají se o zákon boží (ač Písmu rozumějí jen doktoři) a nejasné narážky na víru „*bořeckou*" (str. 5; srv. i 61; jde snad o České bratry? Bořčice u Bavorova a Chelčic?). Zajímavé jsou i stesky na to, že „nízcí lezú vzhúru", že král Jiří vyzdvihuje podkoní nad jejich pány a j. Žídek radil králi také, aby měl u sebe *historika*, jenž by vedl deník o tom, co se děje.

(Str. 132)

[1]) *M. Millauer*, Sermo ad senatum populumque Plznensem (Praha 1820). Na str. 21 vytýká autor zvlášť, že v polním vojsku byli *Kasaličtí* (srv. níže str. 145, p. 1 a výše 89, p. 3), nazvaní tak „quasi sectarii, seu renibus succincti. Brevi enim veste, nates vix operiente, utebantur. Srv. k tomu výkladu (autor má na mysli muže s podkasaným šatem) *Gebauerův* Slovník hist., heslo „kasaličský" = vyfintěný. *Chelčický* rozumí kasalickými rytíře, kteří na hradích a na tvrzích „vlasy ramena odívají a sukně krátké mají".

[2]) Hilarius pobyl v Italii v l. 1451—1453; Sylviovo dílo byl by tedy mohl poznati teprv později v Praze. — O Hilariovi srv. zejména *Tom. Kalinu* v ČČH, 1899, *J. Volfa* v ČČM, 1907, 1911, ČČH, 1912, 252 a lit. u *Krofty*, ČČH, 1915, 365.

[3]) Z *Tomka* Děj. IX, plyne, že žil ještě r. 1485.

[4]) Vydal *Höfler* v Scriptores III, 179—183, pozn.

(Str. 133)

[1]) Je to narážka na falsum předložené Mikulášem Faulfišem r. 1409 (srv. *Sedlák*, Hus, 114; *Novotný*, Hus I, 313). *Eneáš Sylvius*, ač o Faulfišovi jako prvém šiřiteli Viklifových knih a bludů mezi českými mistry mluví, neví nic o falešném dokumentu, jenž u Stanislava z Velvar hraje roli pro celý vývoj další přímo rozhodnou.

[2]) T. zv. Liber decanorum. Část II., vyd. 1832 v Monum. historica universitatis . . . Pragensis. Str. 3—6.

(Str. 134)

[1]) Srv. *Bidlo*, Akta Jednoty bratrské, I (1915), 116 sq., 529.

[2]) Ibidem, str. *119* a 529.

(Str. 135)

[1]) *J. Truhlář*, Manuálník Václava Korandy (1888), str. 203. Srv. *Urbánek*, Žižka v památkách etc., str. 62.

[2]) Srv. *Zd. Nejedlého* v ČČH., 1905, 50 sq.

[3]) Srv. *Urbánek*, Čes. dějiny, III, 1, 216.

[4]) Ibid., III, 2, 286, pozn.

[5]) Srv. *Urbánka*, Žižka v památkách etc., 63. Traktát Gabrielův je vydán z části *P. Joachimsohnem* (Die Streitschrift des Minoriten G. v. V. v. J. 1467) v programu reál. gymnasia v Augšburce 1895—6. Ibidem data o Gabrielovi, jenž r. 1451 vydal se s Kapistránem na sever, v Praze založil klášter svého řádu, později byl biskupem v Uhřích a zemřel jako kardinál v Římě r. 1486. O legátu a biskupu Rudolfovi srv. listiny, vydané *Palackým* v FRA 20, 350 sq. a SS. rer. Siles IX.

(Str. 136)

[1]) Srv. Archiv český, XX, 557—563 a *Urbánka*, Žižka v památkách, str. 65.

[2]) Srv. *F. M. Bartoše* v ČČM., 1917, 282, 284.

[3]) Srv. Výbor z liter. čes., II, 1245—6 a *Krause*, Husitství v liter., I, 257. *Jungmann*, Hist. liter. čes., 63 znal jen nepřesný úryvek, jejž datoval do doby krále Jiřího.

(Str. 137)

[1]) Srv. výše str. 92 sq..

[2]) Jak se ve vložkách těch ozývají sdělení pamětníků, srv. na př. ve vydání *Palackého*, str. 18 (o r. 1412: „neb sem v ty časy při těch věcech obýval a všemu sem se díval"), nebo str. 12 (k r. 1409: „Matiáš Lauda praví, ten jest ještě živ, že bylo té chvíle" atd., téhož léta sťat pan Švamberk, „otec nynějšího pana Jana z Přimdy", „jakož jsem díl toho dobře svědom a jist a jakož staří mistři nás zpravovali"), str. 24 (k r. 1417: „Při všech těchto věcech sám sem byl"). Tu je vesměs zřejmo, že jde o zprávy zapsané v letech padesátých 15. stol. Užití kroniky *Vavřince z Březové* (ale ještě ne českého překladu jejího) lze postřehnouti častěji v rkpse *R* (vratislavském, z doby po r. 1471); nejvíce inserovaných původních listin najdeme v textu oseckém *T* (z 16. stol.), jehož vypravování sahá jen k r. 1426. V textech *b* a *B*, jejichž konečná redakce náleží nejčasněji do let sedmdesátých, jest užito, jak upozornil *Šimák*, hradeckých zápisků písaře *Krušinky* (který podle textu *R* „ty příběhy těch let v kronyky spisoval, co se dálo v kraji hradeckém, jakož také v této kronice z jeho kněh drahně položeno jest"; zemřel 1438, asi současně prý s knězem Ambrožem, z Hradce vyhnaným; oba pochováni jsou v Jaroměři).— Jsem zavázán velikým díkem jak kol. *Šimákovi*, tak archiváři Dru *Vojtíškovi*, kteří mi poznání (poznání, jež ovšem zůstalo kusé) dosud nevydaných textů Starých letopisů ochotně umožnili.

[3]) Palacký označil rukopisy, jež znal, písmeny *A—O* (*A* jest ovšem text nejstarší, jdoucí do r. 1432); *Šimák* jmenuje nově nalezené texty písmeny *P—X*. Hlavní je, co praví (ČČH., 1912, 10): Téměř originální význam pro 15. stol. mají texty *A*, *b* (srv. však poznámku předchozí), *D*, *Q*, jež vznikly před r. 1450

(o Q srv. výše str. 95); *z druhé poloviny jsou E, F, V, X; ostatní ze 16. stol.* Z těchto jsou nejdůležitější *R* (vratislavský), psaný okolo r. 1500, *G* (asi r. 1515) a *L* a *M*, redigované Matoušem z Chrudimě, písařem Nového Města Praž. Rkp. *F* jde k r. 1453 a je psán asi r. 1467. Srv. i *Urbánka*, Žižka v památkách, 48, pozn. Připomenouti jest, že *Palackého* odkazy na rukopisy, v závorce za číslem zprávy obsažené, nejsou vždy spolehlivé, jak zejména srovnáním s textem *A* u *Pelcla* lze se přesvědčiti.

[4]) Pokračování kroniky Beneše z Hořovic. Praha, 1819 (str. 160).

(Str. 138)

[1]) Podle *Šimáka* (ČČH., 1912, 10) je text *E* teprv *z konce 15. stol.* a text *Zimmermannův* je „pozdní opis dvou textů, jichž původní předlohy jsou po ruce".

[2]) Srv. výše str. 93 sq. — Je dosti zajímavo srovnávati novodobý latinský překlad, jejž *Pelcl* k svému vydání připojil, s latinským originálem, pokud byl vydán později *Höflerem* jako „Chron. Treboniense" (srv. str. 92 výše).

[3]) Jen ojedinělá zpráva v rkp. *I* (podle *Šimáka*, l. c. z doby kol r. 1505) mluvíc o shromážděních na Křížkách (29. září 1419) a o výzvě Korandově, aby se lid opatřil zbraní, dí: „A tu *vozy strojili* a Žižka byl hejtmanem."

[4]) Srv. níže str. 142 p. 5, že rukopisy jako *R* a *T* vědí již, že Žižka byl při smetání konšelů (patrně z Vavřince).

[5]) „Však tu chvíli nebrali jim toho, což na sobě jměli, ale čepice i opásání stříbrné každého z nich na zem položili."

(Str. 139)

[1]) „Potom druhého léta, když klášter vypálen, král Václav opět vykopán od Táboruov a položen jest na ten oltář; udělavše jemu korunu z sena pivem napájeli jej, pravíce: ‚však když živ byl, rád jsi s námi píjel', a tu jeho nechavše, klášter zapálili." — Podle *Šimáka* (ČČH, 1912, 13) je text *G* kompilace sestavovaná 1515; z ní pak čerpali *H, N, P, R* (?), *T;* srv. *Urbánka*, Žižka v památkách, 24, pozn. 3 o eventualitě, že *G* psán byl ještě později. Srv. i str. 141, p. 2.

[2]) Srv. nyní v mých Zprávách o boji na hoře Vítkově dodatky, čerpané z textů Starých letopisů dosud nevydaných (na základě výpisů prof. *Urbánka)*. K nim je dodati z textu *Sa:* Žižka osadil u Prahy Vítkovu horu, a král Zikmund „kázal šturmovati *k tomu hrádku*. I vyšel kněz z Prahy s Božím tělem a s lidem na pomoc těm, ktož sú na hrádku byli, i porazili sú lidi královy a zbito jich na 500".

(Str. 140)

[1]) V textu patrně starším *R* je na tomto místě pouze: svým milým věrným Čechům, panu Viktorinovi etc.

[2]) Text *M* na př. zaznamenává, že pro oběšení pana Roháče z Dubé r. 1437 byl dlouho velký pláč v lidu. Dodávám, že větu má již text *R*.

(Str. 141)

[1]) Text *B* klade *Šimák*, l. c. do doby po r. 1475.

[2]) Text *R* (v městské knihovně v slezské Vratislavi) je podle poznámky *Emlerovy*, přiložené k opisu jeho, psán „asi v třetí čtvrtině XV. stol." Počíná se dobou Karlovou r. 1330; historii a oslavě Karla IV. a pak zejména Arnošta z Pardubic věnována je šestina celé práce. Zdá se, jako by autor chtěl pokračovati tam, kde přestala *Pulkavova* kronika (rkp. Pulkavův, psaný r. 1467, spolu s nejstarším známým opisem Vavřince z Březové, zachoval se také v jednom kodexu knihovny vratislavské). Kroniky *Beneše z Veitmile* autor patrně neznal (některé shody jsou asi nepřímé; v tom i překlad životopisu arcib. Arnošta podle sepsání děkana Viléma z Lestkova), což ovšem nebylo na prospěch jeho díla; za to užil nějaké kroniky německé, snad štrasburské, a z ní, tuším, dostaly se do sepsání jeho věty, které vzhledem k duchu díla překvapují: „uměl (Karel) pět řečí. Mezi těmi byl nejlaskavější na *německý jazyk* a rozplodil jest jej velmi v své zemi; neb v Praze a v jiných městech v české zemi každý své děti učil německy, ještě dříve před toho císaře časy nebylo v Čechách jiné řeči než česká a latinská, ale Němce nižádného nebylo usedlého (!)". Podobně níže v zajímavé noticce o *králi Václavovi*: „A tak učil císař syna svého mnohým dobrým věcem, veda jej vždy k múdrostem. Ale to učení šlo synu málo k srdci a na paměť, neb jest jeho učení a rady nechtěl poslúchati *až do dnešního dne*. A bydlí, jakž mu se zdá, ješto skrze to snad říši ztratí i vše dobré proto, že nečiní po otcově rozkázání. A takž ho necháme, ať stojí jak stojí, do božího času." Není jinak možná, než že tyto věty psány byly ještě za života Václavova, a to nejspíše annalistou říšskoněmeckým; nacházíme-li je v textu Starých letopisů z poslední třetiny 15. stol., je to důkazem a ukázkou, jak mechanicky bezduše sestavovali čeští letopisci té doby své sbírky pamětí. Neboť níže najdeme v *R* doslova týž oslavný výklad, jaký pokoj byl v Čechách za krále Václava a jak byl král pilen spravedlnosti atd., jejž z textů *G H N* otiskl *Palacký* (l. c., 26). *R* má některé samostatné zprávy k historii konce Husova, na př. že Zikmund poslal znamenité pány k Husovi, zova ho, aby se vypravil do Konstance k očištění jména svého a pře své, slibuje mu glejt i přímluvy na cestu. Ale král Václav varoval („Bratr můj nevěrný jest a nezdržíť tobě nic") atd.; část hlavních dalších rozdílů od textu Letopisů Palackým vydaného souvisí s tím, že skladatel *R* užíval již Vavřince z Březové (ne však ještě českého překladu jeho). Zprávu Letopisů *(Palacký*, 202) o smrti Rokycanově doplňuje větou: „Byl pravé kladivo proti nepřátelům kalicha páně i proti pikhartům; dejž mu Pane bože věčnú odplatu za jeho věrnú práci." Pozoruhodné jsou i autorovy apostrofy papeže (učil ses ne od Krista, ale od Lucipera ponoukat k mordování Čechů) a krále Jiřího, že se sešvagřil s Němci, zapomínaje, jak staří Čechové s Němci zacházeli a že pohrdl radou kněze Martina Lupáče a Rokycany, aby svých dcer nedával protivníkům kalicha. Bídu země v posledních čtyřech letech krále Jiřího líčí autor (v odstavci nadepsaném: „Hrozný spůsob za těchto let země české") s přesvědčivým důrazem. Text *R* sepsal, jak se zdá, měšťan Nového města pražského (srv., jak obšírně vypravuje o Karlově zakládací listině novoměstské, pak o bulle papežské o svátku svátostí říšských a j.). Psal pravděpodobně v letech sedmdesátých až osmdesátých.

[3]) *Palacký*, St. let., 13, pozn.

[4]) Ibid., str. 478. Srv. výše str. 107.
[5]) Praví, že nametali prachatických měšťanů plné tři studnice a mord veliký učinili.
[6]) Bylo to 1. září 1424.

(Str. 142)

[1]) Tutéž zprávu najdeme v textu *T*, na *R* přímo nebo nepřímo závislém. Jména spálených kněží zná *Tomek* (IV, 309) také z *Veleslavínova* Kalendáře historického (v *R* sluje druhý Tibista, ne Tabista). Čtvrtý kněz Jindřich nebyl spálen, ale zabit za vsí „za popluží".
[2]) V *R chybí* ovšem věta textu *F:* (že jest s ním pán bóh byl) „tu i jinde, neb jest věrný jeho sluha byl".
[3]) Srv. na př. i konec zprávy o tažení do Míšně ke konci r. 1430 (*Palacký*, 79 dole): *R* vytýká, že stáli (Čechové) jen po lakomství a po zboží, „i ukojili se zlatými jako děti kakú". „Čert by neutekl pro takové mordy lidí a pálení měst i vsí!"
[4]) Srv. o podobném projevu v pozdním latin. textu Starých letopisů výše str. 96.
[5]) K textu *R* jest ještě připomenouti, že ví již (stejně texty *T* a *Sa*, neuperský prvý) že Žižka, „*nejzvláštnější* čeledín krále Václavův byl jest při tom smetání konšelském (to jest r. 1419 na Novém městě) a mordu velikém a neslýchaném". A postranní přípisek v *R* dodává: „Žižkovi poručili najvyšší hajtmanství." Ale ovšem najdeme tu i omylnou zprávu všech textů ostatních, že Žižka byl při zkažení Malé Strany na podzim vzat od lidu na slovo a že tu je počátek jeho bojování (srv. výše str. 93). Nových zpráv o Žižkovi kromě data, sotva správného, že Žižka 2. června 1420 vypálil kláštery břevnovský a strahovský a kromě zmínky, že po bitvě na Vítkově dobyl tvrze Břežan u Praby, nemá. K zprávě č. 101 v *Palackého* St. let. dodáno je, že „Žižka s Pražany" leželi u Plzně čtyři neděle. Ve zprávě č. 112 (dobytí Rábí) *chybí:* i byl slep na obě oči. Co *R* dodává o *Adamitech* a jejich vyhubení a o souvislosti s textem *O*, srv. výše str. 108, p. 1. O vítězství Žižkově u Hořic a Malešova *R* nezná ještě obšírnějšího líčení textů *LM*. *R* je tuším časově prvý text Starých letopisů, jenž má zprávu, že tělo Žižkovo „potom" přeneseno bylo z Hradce Král. do kostela v Čáslavi. Zajímavá je i zpráva jeho o popravě *Roháčově*, kterou prý král Zikmund („a císař s hradu díval se s radostí") chtěl v poslední chvíli staviti, ale bylo již pozdě. K r. 1438 má *R* výše citovanou zprávu o smrti kněze *Ambrože* (hradeckého) a *Krušinky písaře*. Text *T* Starých letopisů (osecký), jenž jde jen do r. 1426, je, jak se zdá, přepisem *R*, protkaným opisy listin (pochází až z doby Ferdinanda I.); podobně s ním souvisí text *Z* (krakovský; jde do r. 1527). Opakuji však, že v datech těchto jde o výsledky jen letmého studia.

(Str. 143)

[1]) Text *Z*, nyní v Krakově, dříve v Olešnici slezské, jde až do r. 1527. Podle předmluvy byl sepsán k žádosti Karla kn. Minsterberského (vnuka krále Jiřího), jemuž je věnován. V předmluvě dotčené, mimochodem řečeno před vpouštěním Němců do země varující („leč by nyní těchto časův příznivější byli (Čechům) z kázání a učení doktora Martina Luthera") jest užito slovně předmluvy *Vše-*

hrdovy k jeho Knihám o právích země české (srv. níže str. 150). Podle poznámky *Šimákovy* na titulním listě rukopisu je *Z* kopií z textu drážďanského jako *N*. O textu drážďanském, z knihovny olešnické pochozím, srv. poznámky *Ferd. Tadry* ve Věstníku Uč. Spol., 1886, 150 sq.; tamtéž zmínka o přepisu krakovském *(Z)*.

[2]) Dodávám, že v těch pozdních vzděláních lze nalézti zápisy, čerpané ještě z latinských pramenů z let dvacátých a třicátých, dosud nevydaných nebo vůbec neznámých. Příkladem je text *Sa* (neuberský prvý), jenž sahá časově až do r. 1504 (ještě nevydaný), v leččems samostatný a zajímavý (obsahuje i zprávy z Vavřince z Březové). Čteme tu na př., že ve středu před sv. Šimonem a Judú (25. října 1419) obec Pražská s Janem *Žižkú*, někdy čeledínem krále Václava, *Vyšehrad* obehnali a dobyvše dvořany Němce královské sehnali. Pak k r. 1420 (latinsky), že Žižka táhl do Prachenska a 23. dubna vypálil městečko Strakonice, pak zradou získal Rábí a spáliv tam kněží světské i řádové, vrátil se k Strakonicům a ležel (před hradem) dva týdny, nic nepořídiv. Pak táhl do Prahy. K r. 1421 najdeme výčet měst královských, jichž zmocnili se „Pragenses cum Zizka": „omnia denique bona spiritualia pro se usurpaverat (sic) et monasteria per Bohemiam destruxerat et omnes homines cuiuscunque conditionis ipsis adherere nolentes cremaverunt et turpissime necaverunt." Text *b* (děčínský) má o Žižkovi dat nejméně; od bitvy na Vítkově hoře až do konce r. 1421 neumí povědět o něm více než že (1421) „spálil mnoho vsí okolo Červené Hory a Opočna"), text *B* (musejní; jde až k r. 1461) tvrdí, že po dobytí Hradce Králové r. 1423 Žižka Hradeckým přikázal, „*aby věnečky hladem zmořili*". Rozuměl tím patrně kněžské pleše, t. j. kněží nebo mnichy.

[3]) Srv. i *Novotného*, Žižkova doba, l. c., str. 22.: „Zde opravdu se projevila duše národa."

[4]) Str. 52: Korybut zpraven, že jest Žižka „vítězný v bojích a ve válkách nepřemožený..." Karakteristické je také, jak v pozdních textech rostou sympatie pro *krále Václava*; výklad textů *GHN* (*Palacký*, str. 26), kterak země byla upokojena za krále Václava", že za jeho dnův by byl zlato na hlavě nesl, nikdo by nepřekážel — výklad skutečnosti hrubě se příčící — je toho ukázkou; proto mám za velmi nejisté i to, co následuje o péči Václavově, aby se spravedlnost dála chudým a malým. Stanovisko Letopisů ke králi *Zikmundovi* je ku podivu objektivní; nepronikå do něho nic z rozčilení a nenávisti, jímž naplněny jsou české projevy, zejména z r. 1420—1421.

Str. (144)

[1]) Srv. i str. 66 o jetí rakouského hr. z Hardeka.

[2]) Srv. na př. v *R* vypravování o vítězství u Domažlic, jež stojí pod nadpisem, Ruce vzhůru, milí Čechové, nemeškejte! Srv. i doklady *Flajšhansovy*, Písemnictví, str. 240—241.

[3]) Srv. Dvě knihy českých dějin, I, 202 a ústní sdělení Šustova. Vydána byla z kusého rukopisu univ. knihovny 11 D 8 r. 1779 *Dobnerem* v Monum. IV, 23—78 jako „*chronicon Benessii Krabice de Weitmile*" (Dobner, nemoha se dohledati čtyř-

dílné kroniky Beneše Krabice, kterou znali a často citovali *Balbín* i *Pešina*, vydal jako náhradou tuto kroniku, o níž měl za to, že její nejstarší partie z doby Karlovy psal také Beneš Krabice, prý v době, kdy vzdav se kanovnictví pražského uchýlil se do kláštera minoritů, nejspíše v Boleslavi Ml.; neznámí pokračovatelé ji pak rozšířili až do r. 1487 [vskutku do r. 1492, jak zřejmo z rkpu wolfenbüttelského]. Co Balbín a Pešina z domněle ztracené [a pak zase nalezené] kroniky Benešovy citovali, vložil Dobner do textu análů Beneše Minority.) Srv. i stručné zmínky v *Palackého* Würdigung 195, 301 a pak *Emlera* v Ott. Sl. Nauč. (Beneš Minorita, r. 1890); o rukopisech *Goll* ve Fontes rer. Boh. V, XXVI. Srv. i *Bezolda*, Die Reichskriege gegen die Hussiten, str. 5 a *Šimáka* ve VČAK, 1918, 13.

[4]) Srv. že k r. 1451 praví o sobě (v české větě) že byl při kladení základu ke novoměstské věži radniční; na str. 75 prozrazuje, že psal v době, kdy sestra Ladislava Pohrobka Alžběta byla královnou polskou. Alžběta zemřela r. 1503, její choť král Kazimír r. 1492; rokem 1492 se vskutku záznamy končí. R. 1482 byl autor nepochybně v Nymburce, když tam přibyl biskup Augustin Lucian Sanktuarienský. Není ovšem vyloučeno, že jde o záznamy sbírané ex post nebo dvěma pokračovateli psané.

[5]) Jmenuje Jiřího z Poděbrad kacířem, tvrdí, že zradou zmocnil se Prahy r. 1448, že otrávil pana Menharta z Hradce atd. Stanovisko tomu podobné srv. v t. zv. Chronicon Rosense, jiż vydal *Salaba* ve V. Uč. Sp., 1902.

[6]) Tak na str. 71 u *Dobnera* l. c. o vítězství Hynka z Koldštejna u Litoměřic nad „nepřáteli zákona božího" (led. 1422), na str. 72 o vítězství těch, je zve „nostri fratres" nad Zikmundem u Němec. Brodu (hned vedle toho zpráva, že Zikmund byl poražen od kacířů!); s tím asi souvisí, že zpráva zdůrazňuje, že před spálením Brodu byly vyvedeny z města ženy a děti. Nejnápadnější je zpráva o oběšení „pána a statečného rytíře" Roháče z Dubé a spoluvinníků jeho s prosbou k Bohu, aby duše jejich přijal dobrotivě do společnosti andělů. (*Dobner* má za to, ale s omylem, že tato prosba svědčí o současnosti zápisu.) Hned za tím ovšem následuje nářek nad smrtí císaře *Zikmunda*, panovníka nejslavnějšího, nejmocnějšího a nejurozenějšího, cuius anima quiescat in quiete eterna, amen! Srv. podobný příklad „nestranné", t. j. mechanické kompilace u t. zv. kroniky university pražské i u některých textů Starých letopisů výše str. 105, 141.

(Str. 145)

[1]) Autor dí, že poraženi byli (u Lipan) Táboři, Sirotci a *Kasaličtí;* ke konci pak znovu: „ze *Saturnitů* a *Kasalických* byli mnozí spáleni." O „Kasalických" srv. výše str. 132, pozn. 1.

[2]) Pak vrací se zpravodaj, jakoby užívaje jiného pramene, k přitržení Zikmunda k Praze (jež náleží do posledních dnů června; kompilace má však: před 25. červencem!) a dí o Zikmundovi, že „*fugavit Zizkam et Pragenses* de campo et jacuit circa Owenecz et Oboram in campo prope castrum." To vztahuje se patrně na události z prvé pol. července, kdy Žižka musil zdvihnout obležení Hradčan a ustoupiti z ležení na ostrově za branou poříčskou.

[3]) Text u *Dobnera* má 6. června (Fer. III. ante Penthecosten), ale možná, že jde o chybu písařskou. Jinde má rkp. universitní *pueros* místo: Ungaros; podobných chyb bude asi více.

(Str. 146)

[1]) Krátký rukopis musejní 4 D4, který je veden v evidenci jako jeden z textů Starých letopisů (pod značkou *X*), je v podstatě (léta 1410—1420) slovným, někde zkráceným *překladem* latinských análů, výše probraných. Je zajímavo, že v překladu chybí noticky o klášteřích kacíři vypálených, i o Chotěboři. Řada soustavných zpráv jeho končí se vlastně již r. 1420 dobytím Chomutova, pak následuje něco nesouvislých dat, z nichž prvé dí, že 12. ledna (1422) bratr Žižka učiněn rytířem (totéž jen v textu St. letop. *B*), poslední zaznamenává datum korunovace krále Jiřího. Text *B* Starých letopisů, jak zřejmo, je v nějaké souvislosti s pokračováním Beneše Minority i s jeho českým překladem.

[2]) Srv. zejména jeho: Prokopa písaře česká „Ars dictandi" (Rozpr. Akademie 1900) a Prokopa ... Praxis cancellariae (ibid.); srv. i stať *Bachmannovu* v MVGDB, 25 (1987), 214 sq. Zde i opravy textu Höflerovy edice na základě přepisu *Emlerova* v městském archivu pražském a rozlišení toho, co přijal Prokop z obou svých hlavních zřídel a co dodal sám. Bachmann právem upozorňuje, že i přídavky Prokopovy, ač skrovné, jsou věcně důležité. Srv. i *Fr. Vacka* v Sborníku histor. kroužku 1925 (roč. 26).

[3]) Scriptores, I, 67 sq., z rkp. třeboňského.

[4]) Podle výkladu *Marešova*, l. c., 16, psal Prokop r. 1476, užívaje snad již tištěného vydání kroniky Sylviovy (z r. 1475).

[5]) Zpráva o cikánech je i v Star. letopisech, textu *Bb* a *Sa* k r. 1416 („to léto cikáni vláčeli se po zemi české"; v *Bb* ještě: „a lidi mámili").

[6]) O možnosti, že Prokop je autorem veršovaného výkladu o českých událostech r. 1419—20, srv. výše str. 108, p. 3.

(Str. 147)

[1]) Srv. díl prvý, str. 61, pozn. 5.

[2]) Upozorniti jest přece, že podle výkladu *Marešova* (Ars dictandi, 9) byl mladším vrstevníkem Prokopa písaře novoměstského *Prokop jiný*, písař staroměstský a *také historik*, katolického přesvědčení, jejž za bouře r. 1483 chtěli „kacíři" zabíti, „protože psal kroniky fidelissime". Jde tu o téhož Prokopa, jejž pan Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic žádal o kroniky a letopisy. Bohužel nevíme o pracech tohoto jmenovce Prokopova nic, leč by snad šlo o nějaký text Starých letopisů nebo o pokračování t. zv. Beneše Minority.

[3]) Srv. výše str. 61.

[4]) Srv. i odkazy ve Fontes, V, XXXIX.

(Str. 148)

[1]) Na str. 356 (Fontes V.) si přípisek stěžuje, že kněží táborští nadělali z příchozích, hrnoucích se k nim v době chiliasmu, lakomců ohavných a modlářů a svato-

kupců „od té chvíle až podnes"; na str. 462 brání varhan a umělého zpěvu v kostele proti artykulům táborským. Na str. 521 k stížnosti Vavřincově na rozdělení obce pražské ve strany poznamenává: ba až po dnes, *a to vše pro kněží*. Naproti tomu na str. 529: „Ó věrní cepníci, naspoř vás Bůh."

[3]) Srv. Fontes, V, str. 503 a úvod str. 39, odkazy v pozn. 8 a 10.

[2]) Srv. však výše str. 96, co bylo pověděno o Václavu z Jihlavy.

[4]) Srv. *Strnadův* Listář m. Plzně II, 221 sq. Na zprávu upozornil *Urbánek*, Žižka v památkách, 17, p.

(Str. 149)

[1]) Sepsání bylo vydáno r. 1877 *L. Schlesingrem* (Die Historien des Magister Johannes Leonis, Praha, str. 76, z čehož text vlastní 50 stran) z přepisu z 16. století, chovaného v knihovně Národního musea. Rukopis končí se obšírnější poznámkou, že co předchází, bylo sepsáno r. 1493 ctihodným panem *M. Janem Leonis* latinsky, a to podle vypravování předků, potom r. 1513 že to bylo přeloženo do němčiny, k větší poctě svátku P. Marie Sněžné (5. srpna, kdy zvítězili Mostečtí a Míšeňští nad Čechy). Oslava P. Marie a jejího svátku, kterou autor proto Mosteckým doporučuje, má již tóny přímo protireformační, celé sepsání pak jeví pokročilou humanistickou rutinu (srv. vložené řeči, v tom prorockou promluvu Žižkovu, že vojsko utrpí velkou škodu a zkázu, odváží-li se k Mostu!). O nějakém mistru Janu Lvovi v Mostě k r. 1493 není, pokud vím, známo ničeho, ale v listinách mosteckých setkáváme se r. 1450 přece s knězem Ondřejem, synem Lvovým (Levuov syn) a švagrem jeho Jakubem Sleglem, měštěnínem v Mostě a to v listině českým jazykem psané; srv. *Schlesingrův* Stadtbuch, č. 259. Zajímavo je, že *Joannes Leo* objevuje se nám v Praze v l. 1603—1612 jako agent nejmenovaného říšskoněmeckého knížete při dvoře Rudolfově; byl manželem proslulé svou dobou latinské básnířky Alžběty *Westonové*, dcery angl. „alchymisty", naposled vězněného v Mostě. Příznivcem Westonové byl *Jiří Berthold Pontanus z Praitenberka*, generální vikář arcibiskupův, básník a historik (Bohemia pia z r. 1608), *rodák z Mostu*. Ten to byl také, který v latinské obšírné skladbě poetické (přes 30 stran tisku), r. 1593 v Praze pod tit. *Bruxia* (t. j. Most) *Bohemiae, delineata carmine* vydané, zpracoval oslavnou historii mosteckou, známou z Jana Lvova, latinsky — je to, tuším, prvá (prvá po Slezanu *Fr. Faberovi*, o němž srv. *Krause*, Husitství, I, 141) báseň v klasickém rouše, kde tak velikou roli hraje Žižka. Souvisí-li domnělý autor mostecké historie Jan Lvův nějak s Janem Lvem, manželem Vestonie čili jde-li tu o náhodnou shodu jmén, netroufám si říci. Ale případ je tuším hodný pozornosti a vděčným thematem pro přezkoušení práce vydané Schlesingrem, a to také po stránce jazykové. Teprv po něm bude lze o stáří historie mostecké pronésti soud bezpečný. Opakuji však, že autor její, ať již psal r. 1493 či 1513 či později, měl před sebou starší sepsání, líčící boje o Chomutov a Most r. 1421. Vznik jeho legendy o Žižkovi vysvětloval bych odtud, že Mostečtí řešili si vyloženým románovým způsobem záhadu, proč Žižka, jenž tolik měst německých v zemi podmanil a vybil (v tom Chomutov v nejbližším sousedství), se před Mostem

neobjevil. K datům o Westonové a Pontanovi z Praitenberku srv. MVGDB, 1894, 305 sq. Poznamenati možno, že Most v té době měl mezi svými zrozenci ještě jednoho literáta-učence, Jakuba Spannmüllera Pontana, jesuitu (1542 až 1626), známého (mimo jiné) jako výborného znalce a překladatele staré řečtiny. — Prof. *Novotný* věnoval Žižkově historii mostecké studii v Žižkově sborníku (1924, str. 85—95). V ní hájí mínění, že vypravování Jana Lvova má věcný základ, a že prý Žižka snad r. 1409 se ocitl v zajetí Mosteckých a z něho slibem nikdy neškoditi městu se vykoupil. Historie Lvova mluví ovšem o roku asi 1417—18, kdy prý byl Žižka v Mostě jat, ne o r. 1409.

²) Srv. *Jos. Truhlář* Listář Boh. Hasištejnského z Lobkovic (Akademie 1893) str. 23, 25, 80, 101, 150 a *A. Krause*, Husitství v literatuře, I, 130.

³) Srv. *Jos. Truhlář*, Dva listáře humanistické (1897; Akademie).

⁴) Srv. *Palacký*, Dějiny, V, 1, 386. Jde o rok 1495. V psaní br. Vavřince *Krasonického* opakuje (jak rozumím, na základě udání Českých bratří, Amose a Kubíka) ten výrok *král Vladislav:* „Ani již chtí *žižkovati; my* opatříme to a nedáme tomu býti." Srv. *Goll*, Chelčický a Jednota, 216, pozn. a ibid. str. 235 o traktátu Kubíkově proti táborsky násilnému hájení Zákona božího.

(Str. 150)

¹) Srv. *Palacký*, Děj., IV, oo.

²) Srv. Archiv čes., VIII, 554. Petr, nar. 1462, zemřel 1523. Srv. o něm *Sedláčka* v OSN, XXII, 33.

³) Srv. Výbor z liter. české, II, 1050.

⁴) *J. Truhlář*, Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava (1894), str. 176.

⁵) Žižka v památkách etc., str. 67. Srv. i *Golla* v ČČMus., 1883, 521 a Chelčický a Jednota, 54 sq. a *V. Měřka*, Tomáš Přeloučský, Čas. mod. fil. III (1913).

⁶) Srv. díl prvý, str. 167 a podrobněji v ČČH, 1924, 429 sq.

(Str. 151)

¹) Srv. *K. Chytil*, Antikrist v naukách a umění středověku (Rozpr. Akademie 1918), str. 161—2, 172 a *K. Guth*, Žižkův Sborník, 292—294; dále *Urbánek*, Žižka v památkách, 64 a starší vývody *Zd. Nejedlého*, Děj. husitského zpěvu a *Tomanovy*. Srv. i *Ferd. Pochobradského* ve Vlastivěd. sborníku východočes., II (1924), str. 140 sq.

²) Reprodukovány naposled v přílohách Žižkova Sborníku z r. 1924 (fol. V); jenský již v *Tomkově* Žižkovi (1879).

³) „neb sú se byli příliš v sodomské hříchy a mrzké nesmírně vydali, panny, paní, manželky, vdovy smilstvem nestydně porušujíc a hříchy rufianskými, opíjením, kostkářstvím, lakomstvím, láním se zaneprázdnili."

⁴) Text k rkpu. göttingského vyčítá mezi ničenými předměty i ornáty a monstrance. Pod oběma obrazy je text jedné strofy písně „Kdož jste boží bojovníci".

⁵) Srv. díl prvý, str. 6 a *F. M. Bartoše* Do čtyř praž. artyk., str. 64.

(Str. 152)

[1]) Srv. Žižkův Sborník, přílohy obrazové č. 10. Příloha č. 11 reprodukuje postavu Žižkovu (s palcátem v ruce), jak je zachována v kresbě kancionálu *jistebnického* (z posled. třetiny 15. stol.); obraz Žižky souvisí tu typově s kresbou předešlou.

[2]) Srv. díl prvý, str. 14 sq.

[3]) Scriptores rer. Siles. VIII, 22; srv. pochybnosti *Tomkovy*, Děj. Prahy IX, 172. *Urbánek*, Žižka v památkách etc., 46, pozn. 2 upozorňuje, že katolické žaloby na Rokycanu, z r. 1455 a 1461 pochozí, vytýkají mu pouze, že slaví svátky Husův a Jeronymův; o Žižkovi není zmínky. Ale zároveň, že v kalendáři z r. 1544 (při pranostice M. Petra z Proboštovic) je při 8. červenci i jméno Žižkovo, ač jen tiskem černým (jméno Husovo a Jeronymovo je vytištěno červeně). Soudím, že žaloba o svátcích Žižkových a Petra Engliše se může týkati jen měst do poslední chvíle táborských, především Tábora, o němž dí Eneáš, že světí svátek Žižkův.

[4]) Srv. článek *Bachmannův* v MVGDB, 19 (1881), str. 254.

(Str. 153)

[1]) Nalezen a vydán *J. Gollem* r. 1877 (Kronika o Janu Žižkovi), po druhé 1923 *V. Novotným* (nákl. spol. Husova musea). Byl prý tištěn již r. 1564; po druhé na poč. 17. stol. —Je-li rkp. freiberský podle Golla z 15. stol., nevylučuje to tuším, že by mohl býti i z počátku 16. stol.

[2]) Poukaz *Novotného* na to, že sepsání jmenuje Zikmunda důsledně králem *uherským* a českým nikoli, ani po jeho opětné korunovaci (což prý nasvědčuje závěru, že nevzniklo po červenci 1436) tkví na patrném nedopatření: texty Starých letopisů, psané teprv v 2. pol. 15. a poč. 16. st. jmenují Zikmunda (až do jeho korunování na císaře) také jen králem uherským.

(Str. 154)

[1]) S pojetím Žižky jako protivníka Tábora u kališníka z konce 15. stol. srv. rozdílné stanovisko pozdější Jednoty (na př. *Komenského* v Historii protivenství), že prý se i ti našli, kteří Žižku, vůdce táborského, omámili, že ke kališným přistoupil. Sympatie k Táborům a k Žižkovi (jednal prý v dohodě s mistry pražskými) najdeme u Bratří nejdřív u Tůmy Přel. a br. Lukáše (1527). Srv. *Goll*, Ch. a J., 55, 59.

(Str. 155)

[1]) Srv. výše str. 110. Tím také odstraněny by byly pochybnosti *Urbánkovy*, Žižka v památkách etc., str. 26.

[2]) Srv. str. 109, p. 3.

[3]) Srv. i při zmínce o korouhvi, na níž si Hradečtí dali namalovati Žižku: „a když jsú se Hradečstí pod tú korúhví bili, nikdy jsú boje neztratili." „Hradečtí" ve větě následující jsou patrně totéž co Sirotci. Asi 15 posledních řádek textu, jež dotýkají se letmo výprav Táborů a Sirotků daleko do zemí sousedních, dotčeno je národní pýchou nad vojenskými úspěchy jejich; srv. že vojska byla v Prusích „a koně v moři brodili. Avšak jsú s velikú ctí zase přijeli". Poslední věta

spisku dí, že ostatky Táborů a Sirotků (u Lipan) „od *Čechův* sú zhynuli“. „Čechové“ tu patrně znamenají českou šlechtu, podobně jako výše v Kronice třeboňské (srv. str. 95) a jinde.

[4]) *F. Bartoš* (Žižkův sborník, 171), jenž klade sepsání do doby krále Jiřího (dříve kladl je do konce 15. stol.), zve je „drobným arcidílem našeho starého písemnictví“(!), „pozdním i chudým kouzlem nového květu“, jenž vyrazil v pokračovatelích Starých letopisů. *Šimák* (ČČH, 1912, str. 11) klade ji asi do pol. 15. stol.; jediný *Urbánek*, Žižka v památkách etc., str. 46 sq. má v bystré úvaze za to, že vznikla snad za doby Jiřího, ale má za možné, že teprv ke konci 15. stol. Urbánek dí významně (str. 49), že velmi skrovný spisek, jímž se obíráme, „nutí nás litovati malého zájmu, jejž tehdejší věk měl, ať již z příčin jakýchkoli, o dřívější život svého hrdiny.“ Má-li *Odložilík* v referátu v Naší Vědě VIII, 14 za to, že *Novotný* odhaduje stáří Kroniky správně, jde tu o omyl, jenž překvapuje víc než u *Novotného*. Nebylo by k němu asi došlo, kdyby referent byl opravdu uvážil moje důvody (nereaguje ani na zdůrazněnou shodu s pozdními texty *L*, *M*, maje ku podivu za to, že tu se soudem třeba vyčkat až po novém vydání Starých letopisů. Jakoby pozdní vznik textů *L*, *M* či *G* nebyl zjištěn bezpečně! I kdyby se ukázalo, že to či ono vytýkané datum jejich lze nalézti již v textech z poslední třetiny 15. stol., je přece zhola vyloučeno, že by se našlo kdekoliv již v textech z 1. polovice, jež všechny známe), Novotnému ještě neznámé. *Goll* se otázkou vůbec neobíral; napsal své „snad z prvé pol. 15. stol.“ bez předchozího rozboru, sveden nálezem rukopisu, jejž prostě datoval do 15. stol. Jinými slovy: dovolávat se jeho autority nestačí k řešení otázky.

(Str. 156)

[1]) Poznamenati jest, že *Tomek*, IV, 365 tomu tvrzení, jistě mylnému, věří.

[2]) Srv. že nezamlčuje, že „král i Čechové“, t. j. Zikmund i čeští páni, počali se bouřiti proti řádění křižáckého vojska proti Čechům r. 1420. Naproti tomu ví, že král ve Vratislavi 1420 hrozil, že naloží s jinými Čechy kacíři jako s Krásou.

(Str. 157)

[1]) Český bratr, *Vavřinec Krasonický* († 1532 v Litomyšli), ironisoval zajímavě tuto skutečnost v spise o svátosti těla a krve z r. 1524: „Divný splitež! Obojí v nebi a obojí v pekle! Římané své do nebe vpravili a Čechy do pekla s Husem a Žižkou i se všemi (je narážka na *Eneu Sylvia)*. Nynější pak Římané živí i Čechové, obojí na cestě spasení (narážka na připravovaný smír mezi kališníky a Římem, jenž chce uznati Čechy za pravé syny a věrné údy své). Již se pořádka dostala na Pikharty, ti zde i po smrti v horúcím pekle...“ (Kr. chce říci, že nyní přišla řada na České bratry, aby byli odsuzováni do pekla.) Srv. *Golla* v ČČM, 1878, 399 a *Urbánka*, Žižka v památkách, 70, pozn. 4.

(Str. 158)

[1]) Tu mám na mysli to, co pověděno o Mikuláši z Pelhřimova v díle prvém str. 131 sq. a výše str. 89.

(Str. 164)

[1]) Bohatá poučení o něm obsahují práce *Arn. Krause*, Husitství v literatuře, zejména německé, I (1917) a *R. Urbánka*, Žižka v památkách a úctě lidu českého (Brno, 1924); srv. i stať *M. Bartoše*, Žižka v dějepisectví (Žižkův sborník z r. 1924, str. 170 sq.).

[2]) Práce, jež by se o kritický rozbor hlavních děl historických té doby, od *Cochlaea* až do *Theobalda*, po té stránce pokusila, nalezla by nepochybně mezi daty jejich, 15. století neznámými, nejednu cennou novinu, častěji však dohady, výklady, fabulace i výmysly, postrádající všeho historického základu.

[3]) Srv. zejména *R. Urbánka* l. c. (str. 80): „Jako kdysi Huttenovi i českým podobojím později byl Žižka především mstitelem kněžské pýchy a lakoty, nepřítelem kněží a mnichů." To je, čteme dále, znak obecné představy o Žižkovi, motiv známý celé tehdejší tradici. Píseň z r. 1605: kde je Žižka na ty jezovce (jesuity), by jim připínal palcátem věnce (srv. výše str. 143, p. 2) je z dokladů zvlášť karakteristických. Kromě toho ztotožňuje se někdy představa o Žižkovi s představou ničivého odboje a revolučního zmatku vůbec, jednou (k r. 1520) jsme slyšeli i rovnici: Žižka = povstání proti pánům (srv. výše str. 136). *Kraus* (l. c., 225) dí souhrnně: Bilancí české historické práce v 2. pol. 16. st. je, že Hus se těší vážnosti, že však husité a hlavně Táboři jeví se nehodnými jeho jména, lupiči a ukrutníky.

[4]) Je to především *Jan Cochlaeus (Historia Hussitarum* 1548), jenž z polemického odpůrce Lutherova vyrostl na husitského dějepisce, dbalého studia pramenů listinných i rukopisných; opírá se ovšem o Eneáše Sylvia a Fulgosa, jejž opětovně cituje na oporu svědectví, že i řecká i římská historie má sotva takového válečníka jako byl Žižka. Přes to je jím Žižka konečně odsouzen jako „vastator patriae, humani sanguinis effusor et devorator"; pekelný oheň jeho nikdy neuhasne, „quia giganteo furore contra deum et electos dei bella gessit". Je to dále *Hájek (Kronika česká* 1541), jemuž Táboři jsou mordéři, křesťanské krve vylévači a zhoubci české země, kteří pálením a mordováním svú zvláštní rozkoš a kratochvíli provozovali, tak zákon Kristův plníce; obraz Žižkův je Hájkem místy triviálně a drze zkreslen (ale ne vše, co zejména u *Krause*, l. c., 210 sq., se zlomyslnému výmyslu jeho přičítá, padá na účet Hájkův; řadu vytýkaných dat přejal Hájek z pramenů starších). Dále *Jan Dubravius*, biskup olomoucký († 1553), humanista velkého vzdělání a horlivý Čech, jehož *Historia regni Bohemiae* (1552) je vzděláním Hájka a Eney; je však prosta Hájkova hrubého pojetí osob a situací. Žižka jest ovšem i Dubraviovi „osudné neštěstí vlasti" a „bořitel a pustošitel klášterů". Dubravius je prvý, jenž pro zuření Žižkovo proti mnichům a klášterům hledá vysvětlení v novině, že sestra Žižkova, jež byla jeptiškou, byla svedena mnichem. Je také z prvých, jenž spojuje trestné vystupování Žižkovo s chiliasmem. Jeho slávu vojenskou uznává, ale jako velké předchůdce staví mu po bok jen válečníky starověku, proslulé svými loupežemi. Je to konečně německý luterán. theolog a historik *Zachariáš Theobald*, nar. v Slavkově v Čechách († stár 40 let r. 1627) a jeho r. 1609 po prvé vydaný *Hussitenkrieg*. Theobaldovo líčení táborských a Žižkových ukrutnost jest i nad Hájka (jehož užil) rozčilenější a odmítavější (neuvěřitelná kru-

tost, pýcha, mstivost a loupeživost, „seine Bluthund marterten" atd.; z Cochlaea přejímá datum, že Žižka zničil 550 klášterů). Theobalda v líčení ukrutností táborských překonal jen pražský žid *David Gans* v spise z r. 1593. Nejpozoruhodnější při všem tom je skutečnost, že mezi katolíky a luterány, notabene luterány Husovi a husitství příznivými, není již rozdílu v posuzování a odsuzování Tábora a Žižky; luteršti si přeložili do němčiny r. 1587 Dubravia a r. 1596 Hájka a hlavní historické práce českých utrakvistů z 2. pol. 16. stol., historický kalendář *Prokopa Lupáče z Hlavačova* (2. vyd. z r. 1584) i *Daniela Adama z Veleslavína* (2. vyd. 1590) jsou v podstatě, pokud jde o dobu husitskou, rozepsáním dat nejen Vavřince z Březové, ale i Sylvia, Cochlaea, Hájka a Dubravia; Veleslavín, jak známo, vydal po Konáčovi výborný překlad kroniky *Eneáše Sylvia* a chtěl znovu přetisknouti i Hájka. — Naši novější historikové, přehlížejíce vývoj tradice táborské a žižkovské v 16.—17. stol., netají svého podivení a často rozhořčení nad neporozuměním a křivdou, jíž se ve vlasti Husově dočkala doba válek husitských. *Kraus* dí na př. o Theobaldovi, že kniha jeho je Bílou Horou české husitské revoluce, o Hájkovi, že velká ropucha z pohádky se položila na zdroj pravdy o české minulosti a u *Bartoše* (v Žižkově sborníku) dochází k pravé popravě obou historiků české bouře, s nimi ovšem i Eneáše Sylvia; přičteny jsou jim všechny možné špatnosti a u nekatolíků vsunut vliv „habsburské" censury cílevědomě do popředí. Není pochybnosti, jak jsem pravil výše, že jde v pohledu 16. stol. na bouři husitskou o velkou míru nepochopení jejích ideových motivů i dobového prostředí, ale tuším nemenší měrou jde o nepochopení u novodobých posuzovatelů historiografie 16. stol. Všichni zajisté, Krausem počínaje (srv. ostatek, co bylo výše str. 143 pověděno i o *Palackém*) měří pojetí historiků 15.—16. stol. *Palackého* názorem na Tábory a *Tomkovým* či *Tomanovým* obrazem Žižky, nepočítajíce s možností, že tu jde o měřítka v mnohém omylná.

[5]) Tu jde zejména o dialogy známého prudce útočného, ohnivého přívržence reformace Oldřicha *Huttena* († 1523) z r. 1521, v nichž vkládá do úst příteli svému, rytíři *Sickingenovi* oslavu Žižky jako vůdce v dlouhých válkách proti kněžím a mnichům nepřemožitelného, mstitele Husova a papežských přehmatů a trestatele hříchů smrtelných. Hutten byl v dřívějších letech v nejednom styku s Čechy (jeho líčeň lze sotva redukovat výhradně na Eneu Sylvia); snad odtud, dále ze Sylvia, čteného a chápaného vlastním programem, vyložiti jest jeho vědomosti. Luterství nebylo ovšem ničemu tak daleko, než aby oblibovalo si revoluci rázu táborského; zazní-li nám z prostředí jeho přece ještě podobné oslavné tóny na Žižku, zdá se, že původem nejsou daleko Huttenovi; vidíme také, že datový základ k nim poskytl i Eneáš Sylvius (srv. zmínku o 11 vítězstvích Žižkových). Jde tu o náhrobní nápis Žižkovi, po prvé otištěný r. 1537 u protestantského humanisty *Kašpara Hedia* († 1552), nápis, jenž velebí slavného válečníka, obránce chudých proti lakomým a tučným kněžím, obránce vlasti nejhorlivějšího (srv. *Bartošův* otisk naposled ve Vlastivěd. sborníku východočeském, II, 1924, str. 18; tamtéž i další nápisy, jež snad teprv po r. 1584 i s epitafem Hediovým byly vepsány na sloup u Žižkova hrobu v *Čáslavi;* že byl Žižka hubitelem moru mnišského, vrací

se v těch verších znovu a znovu; užití Eney Sylvia jest opětně patrno). Ze všeho zdá se zřejmo, že k nejokázalejším oslavným slovům o Žižkovi, jež hlásala slávu jeho v 16. století na české půdě, na čáslavském náhrobku, dala popud cizina, německé luterské prostředí, a to snad ještě v době Huttenově. — Spor o stáří a původ těchto náhrobních nápisů v Čáslavi souvisí se sporem o otázku, *kde je Žižka pochován*, se sporem, v němž *F. M. Bartoš*, háje stanoviska, že Žižka byl hned r. 1424 pochován v Čáslavi, snažil se stáří epitafu u Hedia otištěného (a jakoby vskutku na náhrobek Žižkův v Čáslavi vtesaného) posunouti zpět do 15. stol.; naposled hledal původce jeho v Řehoři Heimburkovi, německém humanistovi a politiku, jenž v l. 1466—1471 byl ve službách krále Jiřího. Srv. Bartošův spisek O Žižkův hrob (Čáslav, 1923, str. 21) a odpověď *Šimákovu* v ČČH, 1923, 200 sq., novou stať *Bartošovu* ve Vlastivěd. sborníku východočes., II, 1924, str. 1 sq. a zejména *R. Urbánka* Žižka v památkách etc., str. 21—40, kde celá materie sporu je probrána a nedržitelnost dohadů Bartošových je prokázána (srv. ještě stati Bartoše a Urbánka v ČČM 1924—5 a referát *O. Odložilíka* v Naší vědě, VIII, 28 sq.); nemám proto za nutné v meritum sporu vcházeti znova. V otázce základní se ovšem se Šimákem a Urbánkem rozcházím, maje s Bartošem za to, že Žižka v Čáslavi pochován jest; o dohadu, že tam byl z Hradce přenesen r. 1437 nebo nedlouho potom, srv. výše str. 109. Na základě prací všech tří oponentů lze si historii hrobu Žižkova v Čáslavi představiti (s mého stanoviska) asi tak, že někdy v 2. pol. 15. stol. byl zřízen při hrobu Žižkově a nadán ročním důchodem zvláštní oltář (což bylo skutkem Tábory důsledně zavrhovaným!), zároveň že (či až někdy po r. 1522, při znovuzřízení vyhořelého kostela čáslavského?) byla nad hrobem postavena deska s nápisem v datu i formě nezcela přesným: „Anno 1424 die Iovis ante festum Galli vita functus Joannes Zizka a Calice, rector rerum publicarum laborantium in nomine et pro nomine dei, hoc templo conditus est“ a v letech 1550—1590 že zřízen nový okázalejší náhrobek a vyzdoben i s okolím hrobu nápisy výše v souvislosti s epitafem Hediovým dotčenými. Po Bílé Hoře byl náhrobek zničen. Možno je i, že epitaf nebo ostatní nápisy jsou dílem chomutovského rodáka (tedy Němce?) *M. Aurogalla*, poznavšího ve Wittenberku 1521 Huttenovy dialogy. Zápisy pamětí čáslavských z 16. stol. o tom, jak Žižka byl r. 1424 v Čáslavi pohřben a o záměně mrtvého těla Žižkova s tělem nějakého Němce, jež posláno do Hradce atd., mám za bezcenné výmysly pozdější.

[8]) Dotknu se v poznámce jen zvlášť karakteristických projevů. Z kališníků, kteří se cítí býti dobrými katolíky, je to *Konáč*, jenž, jak víme, oslavuje Žižku jako vítěze nad Němci a císařem (str. 150 výše), ale z Eney překládá a tiskne doslovně větu o Žižkovi šelmě hrozné, jíž konečně Bůh zahubil, dále *Bílejovský* (1532), jenž zve Žižku „znamenitým bojovníkem božím“, jehož pověst rozhlášena je do dalekého světa (rozuměj: zásluhou Eney Sylvia), ale Tábory líčí, čerpaje z Vavřince, jako ďábelníky, loupeže nenasycené jako peklo a oheň (snaží se však zbaviti je viny na boření klášterů); je přesvědčený nepřítel Pikartů a Bratří českých; s Žižkou sympatisuje asi nejvíce proto, že rozešel se (prý) s Tábory a potíral pikarty. Podobně *Kuthen* (1539) stěžuje si na návod a štvaní kněží, kteří tolik zlého způso-

bili; o Žižkovi píše chladně, sbíraje o něm hlavní data Starých letopisů; slibuje však vydati zvláštní knížku „o jeho činech a v běhu válečném opatrnosti"; slovo „zmordovati" najdeme častěji tam, kde o činech Žižkových vypráví. Želivského však má, na velký rozdíl od Bílejovského, za věrného kazatele zákona Páně. I luterskému *Bartoši písaři* (1534) je doba revoluce cele nesympatická; z Eneáše zvěděl jen o hrozných válkách, o zpustošení mnoha klášterů, peleší sodomských od Táborů za Jana Žižky a o brodění se v krvi pro čest a slávu boží. Kázání neznámého kněze, k luterství se klonícího, z r. asi 1540 (*Novotný* v Žižk. sborníku, 84), vidí v Žižkovi bič pomsty na pronásledovatele pravdy, „jak patrno na sbořených klášteřích". Vzpomínka na ničení klášterů a pálení mnichů, jak zřejmo, vrací se stále. Chatrné vědomosti o době husitské mají i oba dějepisci Jednoty bratrské, *Jan Blahoslav* a *Jan Jafet* († 1614). Onen čerpá i z Hájka, tento v svém „Hlasu Strážného", tiskem nevydaném, i z kroniky Eneášovy, ale je prvý, jenž přepisuje do své kompilace list Žižkův k landfridu plzeňskému (srv. níže str. 165, p. 2). Žižka je Jafetovi Bohem podporovaným vítězem v boží při proti „převražedlným a nešlechetným Římanům" — to je vlastně prvé plné přiznání k němu. Ale týž tón zní již z výkladů helv. kazatele *Havla Želanského*, třebas že otiskl čáslavský epitaf Žižkův a (po prvé) list Žižkův Domažlickým; kazatel, jenž tak drasticky líčil ukrutnosti, jež od počátku církve utrpěli mučedníci pravdy, nemohl velebiti methody Táborů; víc mu šlo (bylo to r. 1618—9, v kritické době povstání) o vzbuzení staré české bojovnosti, jako malostr. písaři *Jakubu Včelínovi*. I Želanský však čerpá na oslavu Žižky z Eneáše Sylvia. To konečné přihlašování se Bratří a kalvinistů (na rozdíl od luteránů) k Táborům je zvlášť zajímavou stránkou měnící se situace: vývoj ten lze pozorovati od br. *Tůmy* a *Lukáše* (srv. str. 148, 150, 154, p. 1), dále od *Crespinovy* historie pronásledovaných mučedníků (Ženéva, 1548), od *Flaccia Illyrica* obrany valdenství (Táboři, následujíce Valdenské, měli čistší víru než Hus; srv. *Golla*, Chelč. a Jedn., 289) ke kalvinistu *E. Rudigerovi* († 1591), jenž za působení svého na Moravě měl příležitost seznámiti se s Českými bratřími a jenž také dává přednost Táborům před kališníky; brání jich proti pomluvám a nauku jejich ztotožňuje s bratrskou (srv. o tom víc u *Krause*, l. c., 236, odkud čerpám). Proto také *Komenského* Historie protivenství staví se na stranu Táborů a pikartů proti „falešným husitům" a lituje, že se našli tací, „kteří Žižku, vůdce táborského, omámili, že ke kališným přestoupil". Ale že Bůh Žižkovi a Prokopovi vždycky vítězství dával a požehnával, poznamenává; za to zamlčuje, že Loquis byl upálen na zakročení Žižkovo.

KAPITOLA ČTVRTÁ (str. 165—196).

(Str. 107)

[1]) Srv., že jediný list v korespondenci Žižkově, kde je písař jmenován, je list hejtmana Jana Hvězdy Žižkovi z Hradce Králové, psaný knězem Ambrožem (*Toman*, srv. pozn. 2, č. 20).

[2]) Literní památky, duch a povaha Žižkova (V Uč Spol., 1893, 100 stran). — Způsobem, jehož schvalovati nelze, „upravil“ druhé vydání jeho *F. M. Bartoš* r. 1924 v knížce vydané Státním nakladatelstvím pod titulem „Žižkův duch, povaha a listy“. Bartoš prostě to, s čím u Tomana nesouhlasil (jde tu nota bene o případy, v nichž kritik dá za pravdu Tomanovi a ne Bartošovi), vynechal nebo dokonce po svém pozměnil, vynechal i důležité partie kritické, povahy a ceny listů se týkající, nevystřehnuv se při přetisku chyb nahodilých i hrubě svévolných. Ale také Toman leccos přehlédl nebo nesprávně datoval — proto v následujícím vytýkám krátce své stanovisko. Bartoš zasloužil se — srv. zejména jeho článeček v ČČM, 1924, 10—12 — o rozmnožení našeho materiálu, otisknuv z *Jafetova* „Hlasu strážného“ (z poč. 17. stol.; opis v Museu) velmi důležitý list Jana Žižky a Chvala z Machovic, hejtmanů táborských, známý sice již *Jungmannovi* (Hist. liter.), ale pak zapomenutý. List není však adresován, jak míní Bartoš, landfridu plzeňskému vůbec, nýbrž (a to je zajímavé) landfridu plzeňskému, myšlenému *bez členů stavu panského*. Není to také žádný „manifest“, a Jafetův opis není úplný; Jafet zachoval nám, jak se zdá, jen hlavní partie listu. Konec i datum chybí. Bartoš klade jej do poč. února 1421, *Urbánek* (Žižka, 135) do poč. ledna 1421, ale list může náležeti i do podzimu r. 1420, jsa obsahem blízek listu z Prachatic, spolupodepsanému také Chvalem z Machovic (č. 14 u Tomana). Cituji jej v dalším jako *B;* ostatní listy cituji podle *Tomana.* — Č. 5 u *Tomana* (u Bartoše č. 1) je zápis o příměří mezi hejtmany táborskými s Žižkou a Chvalem v čele a obcí píseckou na jedné a Oldřichem z Rožmberka na druhé straně; dán je 18. list. 1420 a zachován v originále. — Č. 11 (u Bartoše 5) je přípis nebo projev Žižky a dvou jiných hejtmanů táborských a spojenců jejich ve velké obci pražské z 11. čna 1422; jest obsažen v Novoměstské knize zápisné (*Bartoš* i *Toman* v přetisku vynechali úvodní slova knihy novoměstské, že Žižka, Chval atd. „obyčejem dole psaným“ přijali Korybuta; v obou přetiscích je hrubá chyba v prvé větě „vám“ místo „nám“ a podobně, zdá se, i v poslední větě, ač *Toman* opravil, jak dí, podle rukopisu starší tisk listu v Arch. čes., III, 239). — Č. 12 (Bartoš č. 6) je list Žižkův Domažlickým, známý z otisku *Zalanského* a překladu *Theobaldova;* v obou těch pramenech nemá bezpečného data; datování podle Balbína na rok 1422 (11. září) je však nejvýš pravděpodobné, ač není zcela vyloučen ani rok 1421 (12. září). — Č. 14 (Bartoš č. 7) je list Žižkův, Chvalův a Jeníka, hejtmana v Prachaticích, daný v Prachaticích v pátek před sv. Kateřinou, zachovaný jen v německé vadné reprodukci *Windeckově* (srv. výše str. 116, p. 2) a adresovaný nejmenované obci v sousedství („Bratří a sousedé milí!“). *Toman*, zjistiv správný text český, rozhodl se po delší úvaze klásti list do r. 1422 (podobně jako *Palacký*), ale přehlédl úplně, že Žižka se v listu ještě netituluje „z Kalichu“ (v nedbalém vydání Bartošově jest ovšem podepsán „z Kalicha“!) a že proto list nemůže býti z r. 1422. I z jiných důvodů se list hodí lépe do r. 1420, kdy mohl snadno v Budějovicích dostati opis do rukou *Windecke;* jen tou dobou zajisté byl Windecke v Čechách, nikoli později. Z různočtení v novém vydání *Altmannově* (srv. *Tomana*, str. 42, pozn. dodaná v korektuře) je zřejmo, že prvá věta má zníti: „věděti vám dáváme, že slyšíme po

kraji mluviti" (místo chybného textu: „že, jakož o pánu slyšíme," jenž dal podnět k tolika mylným kombinacím) — ani toho si *Bartoš* nevšiml a otiskl chybný text *Tomanův*. List je tedy z 22. list. 1420 a je vskutku možné, že byl rozeslán současně na více adres. — List č. 17 (Bartoš č. 8), druhý list Žižkou samým vydaný, je dán 26. břez., patrně r. 1423 (srv. však pozn. 2 str. 183 níže), na Vilémově a adresován bratřím Valečovským; originál je v musejním archivu. Z otisku v Arch. čes., III, 302 je zřejmo, že originál nemá data roku. — Č. 18 (Bartoš č. 9) je list Žižkův (tedy třetí a poslední důležitý list Žižky samého) z Vilémova z 1. dub. [1423] všem věrným v Čechách, především však v Skalici a v Náchodě. Toto jistě podivné určení adresáta hlásí se teprv z obsahu listu; list stejného znění byl podle všeho rozeslán na více adres; nám zachoval se exemplář poslaný do měst Skalice a Náchoda, a to v jednom rukopise Starých letopisů, s falešným datem 1422, odkud jej prvý otiskl *Toman; Palackému* ani *Tomkovi* znám nebyl. — Č. 19 (Bartoš č. 10) je programový a organisační zápis bratrstva menšího Tábora; *Balbín* prvý jej tituloval „*vojenským řádem*" *Žižkovým;* znám je z přepisů 17. stol., z nichž jeden je Balbínův. Je bez data. *Tomek* a *Toman* jej kladou do září 1423, *Bartoš* (ČČM, 1924, 15) a *Adámek* (Vlastivědný sborník východočeský, IV, 2 [1924], 83 sq.) do dubna 1423; srv. více o tom níže. Čísla *Tomanova* 17, 18 a 19 vyšla, jak soudím, z péra jednoho stylisty; věcná i formální příbuznost obou prvých je zřejmá a třetí se k nim hlásí, jak za to mám, svým dovoláváním se sv. Trojice, jehož v jiných listech Žižkových nenalezneme. Č. 19 není zachováno v bezvadném textu; srv. zejména v předposledním odstavci, v 2. řádce shora, nemožné „*svatých* a jich zvelebení". — Ostatní kusy jsou méně důležité. Je to jednak č. 9 (Bart. č. 3), kreditiv Žižkův pro posla k měšťanům třeboňským, podle všeho z 10. led. 1422 (orig. v Třeboni), dále č. 10 (Bart. č. 4), přímluva Žižkova k městu Domažlicům (orig. je v Domažlicích), aby propustili ženě nebožtíka Kuštajna ze Dvorce peřiny a šatstvo, jež si dala u souseda v městě schovati. Podle Tomana píše Žižka o vdově z panského rodu Gutštejnů, jenž bojoval v táboře Zikmundově (o „Dvorci" nejspíš u Mirošova na Rokycansku, srv. *Sedláčka*, Hrady a zámky, XIII, 80—83; držitelé jeho v té době, zdá se, nějak s Gutštejny souviseli; srv. ibid. IX, 97), ale není jisto, je-li dohad ten správný; *Bartoš* myslí ovšem na „prostého táborského bojovníka" Kuštajna. — K regestům Tomanova č. 15 a 16, čerpaným z díla *Zachar. Theobalda* z r. 1609 — srv. o tom obšírně *Tomana* v ČČM, 1893, 212 sq. — prozatím nepřihlížím, protože tu jde o pramen pozdní, pravděpodobně jen rozvádějící data *Enedáše Sylvia*. — List č. 20 (Bartoš č. 11), zachovaný také v Starých letopisech, k listům Žižkovým vlastně nenáleží; je to výstraha, daná jménem spoluvelitele Žižkova Jana Bzdinky, dále rady města Hradce Král. a kněze Ambrože, výstraha před najatým úkladným vrahem, poslaná Žižkovi naspěch z Hradce 22. listopadu (patrně r. 1423). — O zmínkách současných pramenů o jiných listech Žižkových srv. níže 184.

(Str. 166)

[1]) *Toman* č. 11.

(Str. 167)

[1]) Již *Goll* (Čechy a Prusy, str. 170, pozn.) upozornil, že zápis „nezdá se býti dopisem Žižkovým, nýbrž pamětí spíše napsanou o uznání knížete od Žižky". *Toman* (VUčSp., 1893, l. c., 29) měl za to, že jde o list vydaný v Táboře 11. června a že Žižka byl dříve, 25. května, v Praze přítomen slibu obce pražské Korybutovi. Tomu text zápisu ovšem nenasvědčuje; dí zajisté, že 11. června Žižka atd. knížete přijali. Proto asi správně soudí *Urbánek* (Žižka, str. 212), že Žižka byl 11. června v Praze přítomen a že jde v aktu našem nikoliv o list z Tábora poslaný, nýbrž o zápis čtený velké obci nepochybně za přítomnosti Žižkovy. Tomu nasvědčuje i první věta dokumentu: Račtež *slyšeti*, páni a bratří!

[2]) Srv. Arch. čes., I, 213-5.

[3]) Cituji z těch usnesení: A tak aby v svornosti a v jednotě v pravdách božích stáli a sobě pomáhali, ničímž zlým toho sobě nezpomínali, ale sobě milostivě jako laskaví bratří odpustili..., nejprv, aby všechny nechuti z srdce pominuly mezi bratří, jakož jsú odpuštěny... abychom v poctivosti, v lásce a poslušenství, *jakož sme před božím tělem slíbili*, přebývali... item aby nižádný Kněze Milosti... za ižádné zboží neprosil, leč by to prvé na konšely a na obec vznesl...; měl-li by který člověk... kterú výstrahu k obci činiti, aby tu vznesl na konšely na rathúsy... Ibid. snesení proti „pokútným radám a schodům", výtržkám, svárům, proti neposlušným a výtržným lidem duchovním nebo světským (Archiv český, I, 213-5).

(Str. 171)

[1]) *Toman*, č. 14.

(Str. 172)

[1]) K nim počítaly se nejen zločiny jako vražda, ale i *lež*, obžerství, lstivý obchod, lichva, „lakomí požitkové" a pod., dále *zbytečná umění* (artes superflue, dolose et supersticiose).

[2]) Sem zahrnovány všechny případy, kde kněz si dal platiti za jakýkoli úkon bohoslužebný nebo i žebrání peněz na církevní účely. Srv. pozn. následující.

[3]) Připomenouti jest, že čtvrtý článek pražský dí, že hodni jsou smrti nejen ti, kdož dopouštějí se hříchů smrtelných a zvláště zjevných, ale i ti, kteří souhlasí s hříšníky. Mezi hříchy smrtelnými se vyčítají i *hněvové*, *svárové*, *svády*, frivole citaciones et hominum simplicium pro libito vexaciones et spoliaciones, avare censuum exacciones, offertoriorum promociones et simplicium innumera per promissa falsa illusiones. Je jistě důležito (a tuším dosud nikde nezdůrazněno), že čtvrtý článek má na mysli i *ochranu malého člověka* proti vydírání a podvodu; to, jak se zdá, je namířeno nejen proti duchovním vrchnostem, ale i světským; vytknouti jest ovšem, že k neřádům zákonu božímu odporným počítá i hněvy, sváry a vády; v duchu jeho je tedy počísti k nim i násilnou vojnu, ve které odírání poddaného (a i svádění jeho falešnými sliby) dosahovalo vrcholu. To vše, pokračuje text článku, má každý věrný služebník Kristův a pravý syn církve, matky své, stíhati v sobě samém i u jiných a nenáviděti a v ošklivosti míti jako samého ďábla, *servato*

tamen in omnibus ordine et statu sue vocacionis (Vavřinec, l. c., 394). Zajímavo je, že této omezující významné věty poslední nemá ani český text artykulů, vydaný *Palackým* v Arch. čes., III, 216 (a Palackým mylně k 3. červenci 1420 položený; je na jevě, že je to formulace pozdější a neautentická), ani český překlad u *Vavřince*. Ale má jej i text poslaný do Míšně u *Cochlaea*, Hist. Hussit., str. 200 (text tento má podobně mylné datum 1421 místo 1420 jako text *Vavřinců*). Omezení hlavní v čele textu: *in quolibet statu rite et racionabiliter per eos, ad quos spectat*, prohibeantur et destruantur — mají *všechny* uvedené texty čtyř článků, ovšem i text v rkpsu kapit. *D 53*, datovaný v Praze „in obsidione eiusdem civitatis *anno XX*.“. Srovnal jsem jej v rukopise a přesvědčil se, že je to *týž text jako u Vavřince;* Vavřinec pouze (většinou) vynechal v dokumentaci článků citáty z autorit, na něž se zásada v čele vyslovená opírá. Z vynechaného je snad pozoruhodno, že kázání slova božího žádá se *všem, všude a vždy;* v kostele, na ulici, na cestě, na poli, ve dne v noci, ráno, večer, „jsou-li tu, kdož by mohli poslouchati“. V intitulaci v řádku 4. (*Vavřinec*, str. 391) má býti ovšem „instamus“ místo: instituimus (jak již opravil *Dvorský*); v řádku 12. je za slovo „nunciatur“ v rkpse kapit. vsunuto (opravou dodanou touž rukou pod čarou): et a toto laycorum auditorio diligenter exequatur et impleatur. Na str. 393 u Vavřince je poslední věta v ř. 6.—8. ovšem přidána Vavřincem. Na str. 395, v ř. 17. čte se v rkpse kapit.: iuxta vocacionem *divinam* (místo: evangelicam) a v ř. 19.: crudelissim*e et* usque ad ultimum. Artykule jsou vydány pod autoritou purkmistra a konšelů obce Pražské a „jiných věrných“ království českého. Texty článků ke konci roku 1420 do Polska poslané mají v čele před zástupci obce: „Nos *capitanei*.“ Tedy vojenští hejtmané pražští jsou uvedeni před purkmistrem a konšely. — *Vypravování Vavřincovo* o vzniku čtyř artykulů není správné (srv. víc v díle III). Český text (*Palacký*, III, 1, 398) má podle Palackého datum *3. Julii* a označení „littera missa in universum mundum“, *6. července* byl prý podán knížatům ve vojště Zikmundově. Ale co Palacký s vloženým datem 3. Julii uveřejnil v Arch. čes. „z několikera starých rukopisů“, je jistě verse pozdější. V nedat. projevu Pražan, odpovídajícím satyrické žalobě domněle Zikmundově (*Palacký*, UB, II, 526), pochozím z r. 1420, praví Pražané, že se pro 4 evangelické kusy postavili „pacifice“ ještě za života Václavova, že o nich mělo býti jednáno ke konci pros. 1419 na Zikmundově sněmu brněnském se zástupci obce pražské. Ale Pražanům tam prý řečeno prostě, že ty artykuly byly již v Kostnici odsouzeny. Srv. *Palacký*, UB, II, 526—527, a co o tom řečeno v díle prvém, str. 104, p. 2. Patrně ve věci čtyř článků spolupůsobili s Pražany *jen někteří mistři pražští;* universita jako celek prohlásila se pro ně teprv po porážce Zikmundově, a to na žádost vítěze, jež možná že měla tón velmi důrazný. *Mikuláš z Pelhřimova* (*Höfler*, Scr., II, 480), klade prvou formulaci čtyř artykulů do prvých dnů října 1419, když Táboři a Pražané vrátili se ze shromáždění „na Křížkách“ (ve dnech 28.—30. září) do Prahy. Seznamuje zároveň s pěti staršími články, jež rozšiřovali kazatelé v shromážděních „na horách“ během r. 1419. Srv. *Höfler*, II, 478. Čtvrtý z nich praví, že „evangelický zákon“ sám pro sebe plně postačuje k řízení (regimen) církve bojující, bez ceremonií Starého zákona a řádů později od lidí přida-

ných, jež jsou na odpor evangeliu a víc škodí než prospívají spáse; tři prvé obírají se hlavním požadavkem doby, aby totiž kněží neměli majetku pozemského a nepanovali světsky; pátý dí, že věrní mají následovati jen pastýřů pravých a prchati před zloději a lotry.

(Str. 173)

[1]) Srv. *Höfler*, Script. I, 503.

[2]) Srv. díl prvý, str. 184.

[3]) Srv. díl prvý, str. 66. Bylo by lze citovat řadu článků táborských toho smyslu z dob chiliasmu; stačí ukázkou snad ještě: v tom čase pomsty zlořečený je každý věrný, kterýž meči svému zbraňuje od prolévání krve protivníků zákona Kristova; má naopak ruce své umýti a posvětiti v krvi jejich (*Vavřinec*, l. c., 414). A nepřítelem zákona božího byl právě hříšník.

[4]) Vzpomeňme i toho, že když tato formulace táborského programu byla zároveň s ostatními články táborskými a celou naukou chiliastickou odsouzena příkře v shromáždění v domě u Zmrzlíků dne 10. pros. 1420 za přítomnosti kněží a hejtmanů táborských, zvolal spoluhejtman Žižkův, *Chval z Machovic* (jehož jméno vedle Žižkova najdeme v podpisu tří event. čtyř listů Žižkových, tedy v dobré polovici jejich!), že drží všechny ty artykule. Svým nesouhlasem netajil se ani *Roháč z Dubé*, Žižkovi rovněž blízký; Žižka však se slova neujal. Srv. *Vavřince z Březové*, l. c., str. 462.

[5]) Srv. výše str. 148.

(Str. 175)

[1]) Srv. k tomu správné postřehy *Tomanovy* ve VSpN, 1893, 53.

[2]) Vyčítají se pořadem všechny stavy ve vojsku zastoupené až do robotězův.

(Str. 176)

[1]) Nedostatek jasného rozlišení mezi tím, co ve větě zápisu, která tlumočí Žižkovy hrozby zabíjením a pálením atd., vztahuje se ke kázeňskému řádu a tím, co k čtyrem artykulům, je důkazem, jak obojí program splýval pisateli v jedno. Věta: A tak budeme-li zachovávati a plniti artykule svrchu psané a *spasitedlné*, pán Bůh bude s námi etc., vztahuje se, jak třeba souditi, na čtyry artykule v čelo zápisu postavené, ale zároveň snad i na kusy řádu kázeňského. *Bezold* (K děj. husitství, 20), *Toman* (VUčSp., 1893, 53, 82) a *Goll* (ČČH, 1899, 157) chápali větu Žižkovu o zabíjení tak, že nevztahuje se na přestupníky artykulů řádu vojenského, nýbrž tlumočí trestné poslání Žižkovo vůbec, *Tomek*, Žižka, 172 a asi i *Urbánek*, l. c., 240 mají za to, že se týká jen provinilců ve vojště Žižkově. Soudím, že hrozba pomsty nelítostné byla Žižkou míněna na protivníky vůbec, na nepřátely zákona božího i na přestupníky vojenské kázně. Topit a pálit — to nebyly tresty, jež by bylo lze vyložiti jen na provinilé vojáky vlastní.

[2]) *Goll*, ČČH, V, 152.

[3]) Srv. díl prvý, str. 157.

[4]) Vzpomíná potrestání krádeže *Achanovy*. Srv. Josue, kap. 7.

(Str. 177)

[1]) Srv. díl prvý, str. 89, 91, 93. Srv. i list druha Žižkova *Jana Roháče z Dubé*, panu Oldřichu z Rožmberka z února 1421 (Arch. čes. III, 217), kde boj mečem proti neřádům Antichristovým je chápán jako povinnost křesťanského *rytíře*, „aby pravdu boží šířil a jeho svaté čtení velebil a neřády Antichristovy hubil, což by nejdále mohl".

[2]) Srv. *Nejedlý*, Dějiny husit. zpěvu, str. 257. Str. 193 dí Nejedlý, že později užili Pražané nápěvu k latinské písni mariánské.

[3]) Žižkův Sborník, l. c., str. 95 sq. Vývody *Novotného* jsou polemikou proti stanovisku *Nejedlého*, hájenému v Děj. husitského zpěvu, II (1913), 252 sq.

[4]) Srv. díl prvý, str. 131 sq. Bylo by lze mysliti i na to, že čeští kališníci, chtějíce si osvojiti píseň Žižkovu, zbavili ji verše, k němuž se přiznati nemohli.

[5]) V kresbách táborských rukopisu jenského a göttinského je píseň spojována přímo s obrazem Žižkovým. Srv. výše str. 151. *Hájek* ve své kronice (list 385) jmenuje výslovně jako písně táborské: „Kdož jste boží bojovníci" a „Nuž mniškové poskakujte". *Balbín* ji prvý přičetl Žižkovi. Srv. *Toman*, l. c., 34 sq. a *Nejedlý*, l. c. a str. 273.

[6]) Zde zase stojím i proti mínění *Novotného* (l. c., 98), jenž má za to, že verš, o nějž jde, „nebyl v původním znění" písně. Ale dále Novotný případně ukazuje, že doklady o krutém fanatismu doby Žižkovy se s ním dobře snášejí, že píseň lze právem jmenovati písní Žižkovou — takže není jasno, jak si představuje původní znění bez onoho verše.

(Str. 179)

[1]) Srv. výše str. 128, p. 1.

[2]) Srv. díl prvý, str. 54.

(Str. 180)

[1]) Srv. díl prvý, str. 54. Článek žádá, aby mistři své „proscripciones" upravili podle vůle boží a odevzdali na radnici, kde mají býti zkoumány zákonem božím (iuxta legem dei).

[2]) Srv. v reprodukci nauky táborské u *Vavřince* (l. c., 413): ad quid sunt nobis *mistrzi fistrzi*, cum in sola humana sapiencia dies suos confusive consumunt?

(Str. 181)

[1]) Srv. k tomu díl prvý, str. 40, 49, 102, p. 3; *Vavřince z Březové*, l. c., 416, 412, 458 a výše str. 68, p. 2 a str. 73.

(Str. 183)

[1]) Srv. u *Vavřince*, str. 388, vypravování o oslavě vítězství na Žižkově. Srv. k tomu zejména *Nejedlého*, Dějiny husit. zpěvu, str. 269 sq.

[2]) *Tomek*, Žižka, str. 158. *Toman* (l. c., 52) také odmítá výklad Tomkův, ale míní nejasně, že se jednalo Žižkovi o pokání „pro jiné ‚poklésky', které Žižka vy-

týká". — Okolnost, že tu Žižka s takovým důrazem vzpomíná hříchu německobrodského pět čtvrtí roku po skutku, je, tuším, s to, aby vzbudila pochybnosti, zda list č. 18 nenáleží spíše do r. 1422, k němuž je vskutku v obou textech Starých letopisů, v nichž jest obsažen, datován. Ale list č. 18 souvisí obsahově i časově zcela zřejmě s listem č. 17, jemuž sice také v originále chybí datum roku, ale jenž je bezpečně datován větou, „že jest kníže (t. j. Korybut) vyjelo pryč z země", t. j. na rok 1423 (26. března).

(Str. 184)

[1]) Srv., že táž myšlenka, pokud ovšem jde *o kněží*, vyjádřena je v synodním snesení, vyhlášeném M. Příbramem 7. května 1421: quatenus quilibet Christi sacerdos omnia peccata mortalia publica ... *in se* et in omnibus aliis ... nitatur destruere, a nezanedbal jich nebo netrpěl lenivě u poddaných (Fontes, V, 503 a *Palacký*, Urk. Beiträge, I, 132).

[2]) Srv. díl prvý, str. 69.

[3]) *Palacký*, l. c., str. 52.

(Str. 185)

[1]) Srv. v odsouzených artykulích táborských v pros. 1420 (Fontes, V, 457): et omnis principatus et secularis dominacio cessabit etc. Srv. i projevy *M. Jičína* z doby chiliasmu v díle prvém, str. 184. Ale srv., co o tom pověděno tamtéž, str. 184 sq.

[2]) Srv. v díle prvém, str. 58, pozn. 2, že Pražané, obležení v červenci 1420 vojskem královým, vybízeli lid, aby vykřikoval do tábora nepřátelského nejtěžší nadávky proti Zikmundovi.

(Str. 186)

[1]) T. j. asi: opřevše se náležitě, připravivše se sebevědomě k boji.

(Str. 188)

[1]) Srv. artykule táborské, odsouzené pražskými mistry v pros. 1420: v nich zvou se kacířskými fary, ornáty (*Vavřinec*, l. c., 458, 459). Žižkovi jsou kacířskými i kláštery, kněžská nadání, král Zikmund a sumou patrně všichni, kteří staví se neústupně proti „věrným".

(Str. 189)

[1]) Je-li v zápisu řeč i o *obci knížat* („I prosímeť vás milé obce ve všech a ze všech krajin, knížat, pánův, rytířův, panoší atd.... abyšte se k tomu dobrému svolili"), je to věcně dobře odůvodněno, protože zápis se obrací k všemu křesťanstvu.

[2]) Tento závěr liší se ovšem diametrálně od dohadů *Tomanových* (Husitské válečnictví, 13 sq.), věřících, že německé řády čerpaly z českého pramene, třebas ne prý ze Žižkova řádu). Srv. i str. 192, p. 3. *Toman*, l. c., 396 sq., 411, otiskuje vojenské řády říšskoněmecké, kde najdeme knížata v téže souvislosti jako v řádě Žižkově;

nenajdeme jich však, jak pochopitelno, v řádu vévody rakouského z r. 1431, otištěného ibidem (l. c., 418, 420).

³) Obrácena jsou proti svémocnému jednání částí vojenských v hledání kvartýru, proti útěku z vojska, svárům a rvačkám, proti přestupníkům kázně a mravů v nejširším smyslu a přikazují jistý pořádek při nástupu, pochodu a péči ve strážích.

⁴) Srv. l. c., 14, pozn. I zde, ku podivu, Toman ve svém apologickém vznětu to nejdůležitější přehlédl, že totiž v řádech, jež tak pilně srovnává (srv. str. 19), nejobsažnější článek řádu Žižkova *chybí*.

(Str. 191)

¹) Slova „bohatí i chudí" je v té době běžná fráze, vyjadřující představu, že jde o celou obec, o všechny, o veškerenstvo. Samo sebou je bezděkým popřením jakýchkoli socialisticky reformních nálad nebo myšlenek.

²) Srv. výše str. 165, p. 2 o listu Žižkově landfridu plzeňskému, adresovaném rytířům, panoším, měšťanům i *sedlákům* toho landfridu.

³) Jde tu ovšem jen o pravděpodobný dohad. V zápisu bratrstva menšího Tábora končí se výčet jmen zápisníků větou: „hejtmané, páni, rytíři, panoše, purkmistři, konšelé i všecky obce panské, rytířské, panošské, městské, žádných nevyminňujíc." Zde tedy o obci selské *není zmínky*. Ve výčtu jmen předchozích můžeme dobře rozeznati pořad pánů, rytířů, panoší a měšťan, ale poslední odstavec („a my Chústník z Košova, Ondřej z Studené, Šarka z Slavného, Kříž *setník*, Beneš *setník*, Mikát Brada Odraný, Aleš z Hostačova, Polévka z Hoštky, Mikuláš Orebský, Veta z Chlumčan, Litobor z Trubče, Linhart z Sleze, Beneš z Horošovic, Jan Baštín, Mařík, Velek, Šeňk, Jíra, Roh, Mikuláš Brada") tuším třeba, také podle účasti dvou *setníků*, pokládati za výčet *vojenské rady*, snad dvacetičlenné — co do počtu, záleží na tom, jak jména rozdělujeme — v níž poslední členové zdají se býti *sedláci*. V odstavci o rozdílení kořisti je však řeč o *starších*, volených „ze všech obcí, panských, rytířských, městských *i robotězův*" — zde jsme na vahách, máme-li předpokládati, že obec robotězův byla organisována jen pro účast v dělení kořisti či byla-li ve vojště trvale vedle obcí šlechtických a obce městské. Níže ovšem čteme v závěru: I prosímeť vás, milé obce, ve všech a ze všech krajin, knížat, pánův, rytířův, panoší, měšťanův, řemeslníkův, robotězův, sedlákův i lidí všech stavův a zvláště napřed všech věrných Čechů" — ale to jest adresa tak široká, k veškerenstvu křesťanstva se vztahující a nad to řemeslníky, robotězy a sedláky zvlášť rozeznávající, že jí lze těžko užiti na oporu mínění, že ve vojště Žižkově byla vedle obcí stavů svobodných organisována i zvláštní obec selská. I v č. 11 jmenují se se strany táborské jen páni, rytíři, panoše a jiné obce, Prachatice a Horažďovice, t. j. obce městské, není tedy zmínky o obci selské. Ale že v stálé radě vojenské, t. j. patrně „radě bohatých i chudých", o nichž zmiňuje se č. 17 a 18, a jež podle souvislosti i podle výčtu jmen členů jejích v řádě bratrstva měla spolurozhodující hlas v řízení operací, sedláci zastoupeni byli, mám, jak pověděno, za velmi pravděpodobné. Bohužel, jsou zmínky Žižkova řádu vojenského o roli *starších* ve

vojsku nejasné: nejdřív čteme „od jmenovaných starších hejtmanů, kteříž k tomu *vydáni* budú" (nemá býti správněji: starších *a* hejtmanů?), pak o starších volených ze všech obcí k rozdílení kořisti, mezi tím o starších, kteří dávají jednotlivcům odpuštění vzdálit se z vojska a kteří dávají povel k pochodu.

[4]) Srv. výše str. 134, co svědek z druhé polovice 15. stol. vypráví (a na Žižku svádí) o té nové robotě selské, t. j. službě vojenské, a dále str. 98, pozn. 1, str. 114, p. 1.

[5]) Naposled otištěn v *Tomanově* Husitském válečnictví, str. 422—427. Jeho úvodní věty tvrdí, že byl sepsán na rozkaz krále Václava slavné paměti podkomořím království českého *Hájkem z Hodětína* r. 1413 „pro budúcí Čechy bojovné". Ale není pochyby, že text nám známý pochází z doby pozdější, jak na př. zákazy bořit kostely, oltáře a obrazy nebo vysypat v kostele Tělo boží nebo jinou svátost („takový bude bez milosti upálen") a zmínky o vyspělé hradbě vozové a j., zřetelně prozrazují. Je stylisován patrně jako řád vydaný králem; to, tuším, odporuje domněnce *Urbánkově* (Žižkův sborník, str. 36), že by to mohl býti řád *Korybutův*. Vhodnější zdá se mi mysliti na krále *Zikmunda*, ale snad bychom mohli jíti až do doby *Jiřího z Poděbrad*. Na udaném místě u *Urbánka* najdeš i data o starších výkladech o vzniku řádu.

(Str. 192)

[1]) Srv. díl prvý, str. 131 sq.

[2]) Řád obsahuje jen zákaz, aby nikdo nezapaloval bud, ani kde jinde pálil — „jedno ti, ježto k tomu vydáni a ustaveni budú". Nejde tedy nijak o zákaz pálení; z článku se naopak dovídáme, že pálení bylo řádně organisováno a vzpomeneme „*žžahačů*", dotčených v Popravní knize rožmberské (srv. výše str. 53).

[3]) *Toman* (Husit. válečnictví, 26) dí o zásadách řádu Hodětínova, že „jsou patrně zásluhou lidskosti husitské, která v bratrstvu táborském nejutěšeněji se rozvinula". To je snad vrcholný bod Tomanova poblouzení v chápání situace. Srv. k tomu kritické výwody *Gollovy* v ČČH, V (1899), 151 sq. a *K. Hocha*, Husité a válka, l. c., 179 sq.

[4]) Srv. díl prvý, str. 182 sq.

(Str. 193)

[1]) Srv. výše str. 166. *Toman* č. 11.

[2]) Srv. výše str. 61 o *Vavřincovi*, str. 151 a díl prvý, str. 147 o Příbramovi.

[3]) Srv. na př. *Vavřince z Březové*, str. 462.

[4]) Srv. díl prvý, str. 68.

(Str. 194)

[1]) Srv., že datování podle svátků najdeš i v táborských projevech kroniky Mikuláše z Pelhřimova. Není asi náhodou, že v nich jest užito častěji (místo slova „festum") fráze na př.: feria III. ante commemorationem s. Wenceslai (*Höfler*, II, 732 a j.).

(Str. 195)

[1]) Srv. *Tomana*, l. c., 26 (dosud zachovaná pečeť na smlouvě o příměří s panem z Rožmberka z list. 1420) a zpráva *Ludolfa Zaháňského* o odpovědném listu markrabím míšeňským. I na Žižkově kreditivu pro posla do Třeboně (*Toman*, č. 9; orig. v archivu třeboňském) byla ještě před stem let pečeť s kalichem.